

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ»

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Το Μετεμφυλιακό Πολιτικό Σύστημα της Ελλάδος: Η
επιρροή του Εμφυλίου Πολέμου στους πολιτικούς
θεσμούς του Ελληνικού Κράτους**

Γρούμπας Δημήτριος

A.M. 506

Επιβλέπων καθηγητής: Ευθύμιος Παπαβλασόπουλος

Ρέθυμνο, Σεπτέμβριος 2022

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ»

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

**Το Μετεμφυλιακό Πολιτικό Σύστημα της Ελλάδος: Η
επιρροή του Εμφυλίου Πολέμου στους πολιτικούς θεσμούς
του Ελληνικού Κράτους**

Γρούμπας Δημήτριος

A.M. 506

Τριμελής Επιτροπή:

Ευθύμιος Παπαβλασόπουλος (Επιβλέπων)

Ιωάννης Καραγιάννης (Μέλος Επιτροπής)

Αλέξανδρος Κεσσόπουλος (Μέλος Επιτροπής)

Ρέθυμνο, Σεπτέμβριος 2022

Copyright © Γρούμπας Δημήτριος, 2022

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσεως, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προελεύσεως και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευτεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Κρήτης.

*Αφιερωμένη στην οικογένειά μου
για την αγάπη και την στήριξή της.*

Αρκτικόλεξο

AMAG	American Mission for Aid to Greece
CIA	Central Intelligence Agency
DIA	Defense Intelligence Agency
JUSMAGG	Joint United States Military Aid Group Greece
NATO	North Atlantic Treaty Organization
UNFICYP	United Nations Peace – Keeping Force in Cyprus
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΑΣΠΙΔΑ	Αξιωματικοί Σώσατε Πατρίδα Ιδανικά Δημοκρατία Αξιοκρατία
ΓΕΕΘΑ	Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας
ΓΕΣ	Γενικό Επιτελείο Στρατού
ΓΣΕΕ	Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος
Δ.Ε.	Δημοκρατική Ένωση
Δ.Π.	Δημοκρατική Παράταξη
ΔΣΚ	Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα
Ε.Σ.	Ελληνικός Συναγερμός
ΕΑΜ	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΔΑ	Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
ΕΕΝΑ	Εθνική Ένωση Νέων Αξιωματικών
ΕΚ	Ένωση Κέντρου
ΕΠΕΚ	Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου
ΕΡΕ	Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΙΔΕΑ	Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών
Κ.Π.	Κόμμα Προοδευτικών
Κ.Φ.	Κόμμα Φιλελευθέρων
ΚΕΤΘ	Κέντρο Εκπαίδευσης Τεθωρακισμένων
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΚΥΠ	Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών
Λ.Κ.	Λαϊκό Κόμμα
ΜΑΥ	Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΠΑΠ	Πολιτική Ανεξάρτητος Παράταξις
ΤΕΑ	Τάγματα Εθνοφυλακής Αμόνης
ΦΔΕ	Φιλελεύθερη Δημοκρατική Ένωση
ΦΙΔΗΚ	Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κέντρο

Περιεχόμενα

Αρκτικόλεξο.....	5
Περίληψη.....	8
Abstract.....	11
Πρόλογος.....	14
Εισαγωγή.....	16
Κεφάλαιο 1^ο: Η ανασυγκρότηση και μετεξέλιξη του ελληνικού πολιτικού συστήματος κατά τη διάρκεια της μετεμφυλιακής περιόδου 1949-1967.....	18
1.1 Οι ιδεολογικοπολιτικές επιδράσεις του Εμφυλίου Πολέμου.....	18
1.2 Η διαμόρφωση του πολιτικού καθεστώτος κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο 1949 – 1967.....	27
1.3 Οι αντιθεσμικές παρεμβάσεις του Παλατιού στη πολιτική ζωή.....	44
1.4 Ο εξωθεσμικός ρόλος του στρατού στην ελληνική πολιτική σκηνή ...	57
1.5 Ο ρόλος του «συμμαχικού» παράγοντα στις πολιτικές εξελίξεις.....	67
Κεφάλαιο 2^ο: Η διάπλαση και διαμόρφωση του κομματικού συστήματος κατά τη διάρκεια της μετεμφυλιακής περιόδου 1949 – 1967.....	88
2.1 Η διαμόρφωση του κομματικού συστήματος κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο 1949 – 1967.....	88
2.1.1 Περίοδος 1949 – 1952: «Κεντρώο Διάλειμμα» – καθιέρωση του πολυκομματικού συστήματος.....	91
2.1.2 Περίοδος 1952 – 1961: «Το κράτος της Δεξιάς» – καθιέρωση του πολυκομματικού συστήματος με κυρίαρχο κόμμα.....	94

2.1.3 Περίοδος 1961 – 1967: «Εφήμερη Εναλλαγή» – καθιέρωση του τρικομματικού συστήματος.....	104
Κεφάλαιο 3^ο : Η πυκνή δεκαετία του '60: Σημαντικές τομές στην ελληνική πολιτική σκηνή κατά την περίοδο 1961 – 1967	109
3.1 Ανακατατάξεις στην ελληνική πολιτική σκηνή κατά την περίοδο 1961 – 1965.....	109
3.2 Η σημασία της πολιτικής κρίσης των «Ιουλιανών» του '65 και οι συνέπειές της για το ελληνικό πολιτικό σύστημα	134
3.3 Από την κρίση του '65 στην εκτροπή του '67.....	144
Συμπεράσματα Εργασίας.....	159
Παράρτημα Κειμένων.....	165
'Η ύπ' αριθ. 8 ἐγκύκλιος διαταγή τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου	165
Πρακτικό VI του «Σχεδίου Περικλής»	168
Ανταλλαγή επιστολών Βασιλιά Κων/νου και Γ. Παπανδρέου	171
Πρώτη επιστολή του Βασιλιά	171
Απάντηση στην πρώτη βασιλική επιστολή.....	175
Δεύτερη επιστολή του Βασιλιά.....	178
Τρίτη επιστολή του Βασιλιά.....	184
Απάντηση στην τρίτη βασιλική επιστολή	188
Παράρτημα Εικόνων.....	191
Βιβλιογραφία	195

Περίληψη

Η μετεμφυλιακή περίοδος σημάδεψε ανεξίτηλα την λειτουργία των πολιτικών θεσμών του ελληνικού κράτους. Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος συνέβαλε καθοριστικά στη δημιουργία ενός κλίματος ταξικής διαίρεσης και ιδεολογικής πόλωσης της ελληνικής κοινωνίας στο εσωτερικό της χώρας διαχωρίζοντας τον λαό σε «εθνικόφρονες» και «αντεθνικώς δρώντες». Τα κυρίαρχα ιδεολογικά ρεύματα της «ελληνοχριστιανικής» εθnikοφροσύνης και του μεταπολεμικού αντικομμουνισμού γαλούχησαν την ελληνική κοινωνία στις αξίες και ιδανικά ενός νέου μεταπολεμικού πολιτικού συστήματος διατηρώντας παράλληλα ζωντανή την εμφυλιοπολεμική μνήμη και ανοικτές τις πληγές της αιματηρής εμφύλιας σύγκρουσης. Στο πολιτικό σύστημα παρατηρήθηκε μια μετατόπιση ισχύος από την κυβέρνηση και τα πολιτικά κόμματα σε ένα εξωθεσμικό τρίγωνο ασύμμετρης ισχύος, στο οποίο εντοπίζονταν τα πραγματικά κέντρα εξουσίας και περιλάμβανε το θεσμό της Μοναρχίας, το στρατιωτικό σκέλος και τον αμερικανικό παράγοντα, αποτελώντας έτσι τους βασικούς πυλώνες του μετεμφυλιακού οικοδομήματος. Από τη μια πλευρά, η μοναρχική στάση που υιοθέτησε ο Βασιλιάς μέσω της άσκησης διαδοχικών, ασφυκτικών και αντισυνταγματικών παρεμβάσεων, απέδειξε περίτρανα ότι το Παλάτι «δεν ήθελε να βασιλεύει, αλλά να κυβερνά». Από την άλλη, η συνωμοτική φύση του ελληνικού στρατεύματος μέσω μιας σειράς μεθοδευμένων μηχανορραφιών και δολιοφθορών καλυπτόταν κάτω από ένα αντικομμουνιστικό πέπλο παρεμβαίνοντας ενεργά στην ελληνική πολιτική και έχοντας πάντα ως πρόσχημα την ελλοχεύουσα κομμουνιστική απειλή. Τέλος, η ενεργή παρέμβαση του «συμμαχικού» παράγοντα ως προς τη διαμόρφωση και χάραξη μιας φιλοαμερικανικής ελληνικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής απέβλεπε στην ένταξη του ελληνικού κράτους εντός της σφαίρας επιρροής της Δύσης και της Βορειοατλαντικής συμμαχίας πάντοτε υπό την αιγίδα της αμερικανικής κηδεμονίας και «προστασίας».

Η μεταβαλλόμενη φύση του κομματικού συστήματος της Ελλάδας συνέβαλε σε μια μονοπόληση της πολιτικής εξουσίας από την ηγεμονική συντηρητική δεξιά παράταξη, στον πολιτικό αποκλεισμό της αριστερής πολιτικής πτέρυγας και τον ολοκληρωτικό κατακερματισμό του κεντρικού πολιτικού χώρου. Όμως, η ενοποίηση όλων των κεντρώων δυνάμεων και η συσπείρωσή τους σε ένα ενιαίο πολιτικό κόμμα τον Σεπτέμβριο του '61, την Ένωση Κέντρου, κατόρθωσε να ανατρέψει τον παγιωμένο συσχετισμό δυνάμεων στις βουλευτικές εκλογές του '63 και του '64, σηματοδοτώντας έτσι την ανανέωση του πολιτικού προσωπικού μετά από μια ολόκληρη σχεδόν δεκαετία δεξιάς πολιτικής διακυβέρνησης και την άνοιξη μιας νέας περιόδου πολιτικής κυριαρχίας του Κέντρου για τη μετεμφυλιακή Ελλάδα.

Όμως, ο αέρας της νίκης της ΕΚ επισκιάστηκε γρήγορα από μια σειρά εσωκομματικών προστριβών και προβλημάτων εξαιτίας έντονων ενδοκυβερνητικών διαφορών σε κρίσιμα ζητήματα μείζονος σημασίας, όπως η διευθέτηση του Κυπριακού και οι αλλαγές στα ανώτατα κλιμάκια της στρατιωτικής ηγεσίας. Η σύγκρουση του Βασιλιά Κωνσταντίνου και του πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου σχετικά με την ανάληψη του υπουργείου Εθν. Αμ. από τον δεύτερο συνέβαλε στην τελική ρήξη μεταξύ Στέμματος – κυβερνήσεως και στη δημιουργία ενός κλίματος μακράς πολιτικής κρίσης και συνταγματικής ανωμαλίας, το οποίο χαρακτηρίστηκε ως «*ιουλιανά*» ή «*αποστασία*», όπου μια σειρά διαδοχικών «*αυλικών*» κυβερνήσεων – προϊόντα βασιλικής προελεύσεως – οδήγησε στην κατάφωρη υπονόμηση των κοινοβουλευτικών θεσμών και τον ευτελισμό της συνταγματικής νομιμότητας, παρατείνοντας έτσι σημαντικά την ήδη υφέρπουσα πολιτική κρίση της χώρας. Η πολιτική αστάθεια όξυνε την κοινωνική αγανάκτηση, η οποία εκδηλώθηκε στη βάση ενός συνόλου καθημερινών μαχητικών εκδηλώσεων, διαδηλώσεων και διαμαρτυριών, κλιμακώνοντας έτσι την πολιτική πόλωση και θέτοντας καθεστωτικό ζήτημα, με σκοπό την επαναφορά της συνταγματικής, κοινοβουλευτικής και δημοκρατικής νομιμότητας. Η πολιτική κατάστα-

ση της χώρας όδευε προς ολικό εκτροχιασμό, ενώ οι δομές του μετεμφυλιακού οικοδομήματος απειλούνταν με οριστική κατάρρευση. Η προσφυγή σε αντικοινοβουλευτικά και αντιδημοκρατικά μέσα για την επίλυση του πολιτικού αδιεξόδου, για το οποίο άμεσα υπεύθυνες κατέστησαν όλες οι καθεστωτικές δυνάμεις του μετεμφυλιακού οικοδομήματος, αποτέλεσε την τελική έσχατη λύση καταστρώνοντας ένα επιχειρησιακό σχέδιο στρατιωτικής επέμβασης μέσω της αναπροσαρμογής του παλαιού «Σχεδίου Προμηθεύς» και τη μετονομασία του σε «Σχέδιο Ιέραξ II». Όμως, μια μυστική συνωμοτική ομάδα επίορκων αξιωματικών μέσω μιας τριανδρίας δύο συνταγματαρχών και ενός ταξίαρχου πραγματοποίησαν πρώτοι πραξικόπημα το βράδυ 20 – 21 Απριλίου 1967, κόβοντας έτσι το γόρδιο δεσμό της υφέρπουσας πολιτικής κρίσης της χώρας αντί να τον έλυναν και εγκαθιδρύοντας μια επταετή στρατιωτική δικτατορία. Η Χούντα των Συνταγματαρχών μέσω της αμερικανικής υποστήριξης εδραίωσε το δικτατορικό της καθεστώς καταλύοντας τις επιφανείς δημοκρατικές δομές και γκρεμίζοντας τα απομεινάρια των κοινοβουλευτικών θεσμών του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους, στιγματίζοντας με αυτόν τον τρόπο μια για πάντα την σύγχρονη ελληνική πολιτική και συνταγματική ιστορία με το μελανό της κεφάλαιο.

Λέξεις – κλειδιά: Χούντα, μετεμφυλιακή περίοδος, Ελλάδα, δικτατορία, Ένοπλες Δυνάμεις, Στέμμα, Αμερική, κομματικό σύστημα, ΕΡΕ, ΕΔΑ, ΕΚ, πολιτικό σύστημα, Εμφύλιος Πόλεμος, αντικομμουνισμός, εθnikοφροσύνη, ιουλιανά, ελληνικός στρατός, Βασιλιάς, αποστασία, κυπριακό, παρασύνταγμα, διχοτόμηση, πολιτικό καθεστώς, κομμουνισμός, πολιτική κρίση, πολυκομματισμός, τρικομματισμός

Abstract

The post-civil war era left an indelible mark on the functioning of the political institutions of the Greek state. The Greek Civil War contributed decisively to the creation of a climate of class division and ideological polarization of Greek society within the country dividing the people into “national minded” and “anti-nationally actors”. The dominant ideological trends of “Greek-Christian” national mindness and post-war anti-communism imbued Greek society with the values and ideals of a new post-war political system, while keeping the memory of the civil war alive and the wounds of the bloody civil conflict open. In the political system, there was a shift of power from the government and the political parties to an extra-institutional triangle of asymmetrical power, in which the real centres of power were located, consisting of the institution of Monarchy, the military and the American factor, constituting the main pillars of the post-civil war structure. On the one hand, the monarchical stance adopted by the King through the exercise of successive, suffocating and unconstitutional interventions, proved conclusively that the Palace “did not want to reign, but to rule”. On the other hand, the conspiratorial nature of the Greek army through a series of methodical machinations and sabotage was covered under an anti-communist veil, thus actively intervening in Greek politics and always under the pretext of the looming communist threat. Finally, the active intervention of the 'allied' factor in the formulation and elaboration of a pro-American Greek domestic and foreign policy was aimed at the integration of the Greek state within the sphere of influence of the West and the North Atlantic Alliance, always under the auspices of the American tutelage and “protection”.

The changing nature of the party system in Greece contributed to a monopolization of political power by the hegemonic right-wing conservative party, the political exclusion of the left-wing party and the total fragmentation of the centrist

political space. Yet, the unification of all centrist forces and their consolidation into a single political party in September '61, the Centre Union, managed to overturn the established balance of power in the general elections of '63 and '64, thus marking the renewal of the political personnel after almost a whole decade of right-wing political rule and the beginning of a new period of political domination of the Centre in post-civil war Greece. However, the air of victory for the CU was quickly overshadowed by a series of intra-party frictions and problems due to intense intra-governmental disputes on critical issues of major importance, such as the Cyprus Issue and changes in the top echelons of the military leadership. The clash between King Constantine and Prime Minister G. Papandreou regarding the seizing of the Ministry of National Defence contributed to the final rupture between the Crown and the government and to the creation of a climate of long political crisis and constitutional anomaly, which was characterized as “july events” or “apostasy”, where a series of successive “court” governments - products of royal origin - led to the blatant undermining of parliamentary institutions and the trivialization of constitutional legitimacy, thus significantly prolonging the country's already thinly veiled political crisis. The political instability intensified social exasperation, which manifested itself on the basis of a series of daily combative demonstrations, protests and demonstrations, thus escalating political polarization and raising a “regime question” in order to restore constitutional, parliamentary and democratic legitimacy. The country's political situation was heading towards a total derailment, while the conformations of the post-civil war structure were threatening to collapse. The resort to anti-parliamentary and anti-democratic means to resolve the political impasse, for which all the regime forces of the post-civil war structure were directly responsible, was the final last resort by devising an operational plan of military intervention by revising the old “Prometheus” plan and renaming it “Ierax II”. However, a secret conspiratorial group of sworn officers through a triumvirate of two colonels and a brigadier first staged a coup on the evening of 20-21 April 1967, thus cutting the gordian

knot of the country's thinly veiled political crisis instead of untying it and establishing a seven-year military dictatorship. Through american support, the Junta of the Colonels consolidated its dictatorial regime by dismantling the eminent democratic structures and demolishing the remnants of the parliamentary institutions of the post-civil war greek state, thus stigmatizing once and for all the modern greek political and constitutional history with its black chapter.

Key words: Junta, post-civil war era, Greece, Crown, America, party system, Civil War, dictatorship, political system, ERE, EDA, CU, political regime, communism, Armed Forces, anticommunism, national mindedness, July events, Apostasy, King, Greek Army, Cyprus Issue, Parasyntagma, partition, three-party system, multi-party system, political crisis

Πρόλογος

Με την παρούσα διπλωματική εργασία ολοκληρώνονται επιτυχώς οι σπουδές μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «Δημόσιες Πολιτικές και Πολιτικό Σύστημα» του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης της σχολής Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κρήτης. Είχα ένα αρκετά δύσκολο ερευνητικό έργο και ευελπιστώ να το έφερα εις πέρας χωρίς κανένα στοιχείο προκατάληψης ή υποκειμενικότητας. Για την συγγραφή αυτής της εργασίας αξιοποιήθηκε ένας τεράστιος όγκος πρωτογενών και δευτερογενών βιβλιογραφικών πηγών και σε αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την Κεντρική Βιβλιοθήκη Ρεθύμνου του Πανεπιστημίου Κρήτης για την παροχή και εξασφάλιση όλου αυτού του πολύτιμου βιβλιογραφικού θησαυρού.

Το θέμα της διπλωματικής μου εργασίας είναι το μετεμφυλιακό πολιτικό σύστημα της Ελλάδας και η επιρροή του εμφυλίου πολέμου στους πολιτικούς θεσμούς του ελληνικού κράτους. Κύριοι στόχοι αυτής της εργασίας αποτελούν η ανάδειξη της φύσης του μετεμφυλιακού πολιτικού συστήματος του ελληνικού κράτους, των βασικών χαρακτηριστικών των αντικοινοβουλευτικών δυνάμεων που συνιστούσαν θεμέλιο λίθο του, των κύριων γνωρισμάτων του κομματικού συστήματος εκείνης της περιόδου και τέλος την χαρτογράφηση των πολιτικών και ιδεολογικών παραγόντων που οδήγησαν στη δικτατορία των Συνταγματαρχών με το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου 1967.

Η παρούσα διπλωματική εργασία χωρίζεται σε τρία κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί και τον πυρήνα της προβληματικής αυτής της εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, θα προβούμε σε μια ανάλυση των ιδεολογικοπολιτικών επιδράσεων του Εμφυλίου Πολέμου στη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Έπειτα, θα εξεταστούν τα δομικά στοιχεία γύρω από τα οποία διαμορφώθηκε το πολιτικό καθεστώς κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο και τέλος θα μελετήσουμε τη φύση τριών εξωθεσμικών οργάνων – πυλώνων του μετεμφυλιακού οικοδομήματος, κα-

θώς και τον ρόλο που διαδραμάτισαν στην ελληνική πολιτική σκηνή: το Στέμμα, το στράτευμα και τον αμερικανικό παράγοντα, όπου θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα επιχειρηθεί μια απόπειρα χαρτογράφησης του ελληνικού κομματικού συστήματος κατά τη διάρκεια της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου μέσω της οριοθέτησής του σε τρεις φάσεις – στάδια ανάπτυξής του. Η πρώτη φάση, η οποία χαρακτηρίστηκε ως «*κεντρώο διάλειμμα*», εκτυλίχθηκε χρονολογικά από το 1949 έως το 1952 με την καθιέρωση του πολυκομματικού συστήματος. Η δεύτερη φάση, η οποία χαρακτηρίστηκε ως «*το κράτος της Δεξιάς*», εκδιπλώθηκε χρονολογικά κατά τη περίοδο 1952 μέχρι το 1961 με την καθιέρωση του πολυκομματικού συστήματος με κυρίαρχο κόμμα. Η τρίτη και τελευταία φάση, η οποία χαρακτηρίστηκε ως «*εφήμερη εναλλαγή*», ξεδιπλώθηκε χρονολογικά κατά τη χρονική περίοδο 1961 ως το 1967 με την καθιέρωση του τρικομματικού ή «*τριπαραταξιακού*» συστήματος.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο, θα προβούμε σε μια διεξοδική μελέτη των πολιτικών ανακατατάξεων που έλαβαν χώρα κατά τη περίοδο 1961 – 1965. Συγκεκριμένα, θα επικεντρωθούμε στη χαρτογράφηση του προεκλογικού και μετεκλογικού πλαισίου, πάνω στα οποία έλαβαν χώρα όλες οι καταγεγραμμένες εκλογικές σφυγμομετρήσεις και οι μετέπειτα εναλλαγές πολιτικών κομμάτων στη διακυβέρνηση του ελληνικού κράτους μέχρι την περίοδο της «*αποστασίας*» με τη βασιλική εκτροπή από τους κοινοβουλευτικούς και δημοκρατικούς θεσμούς. Στη συνέχεια θα προχωρήσουμε σε μια ερμηνευτική προσέγγιση σχετικά με την σημασία και τις συνέπειες της πολιτικής κρίσης των «*ιουλιανών*» του '65 για το ελληνικό πολιτικό σύστημα και στο τελευταίο υποκεφάλαιο θα ασχοληθούμε με μια λεπτομερή ιχνηλάτηση της πολιτικής κατάστασης της χώρας από το 1965 – 1967 και πώς οδηγηθήκαμε από την κρίση στην εκτροπή.

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας θα καταλήξουμε σε ορισμένα γενικά συμπεράσματα και θα προβούμε σε κάποιες γενικές παρατηρήσεις.

Εισαγωγή

Η λήξη του Εμφυλίου Πολέμου αποτέλεσε ένα αξιοσημείωτο πολιτικό ορόσημο για την ελληνική πραγματικότητα¹. Τόσο το πολιτικό και κομματικό σύστημα όσο και οι ιδεολογικοπολιτικές δομές του ελληνικού κράτους μετουσιώθηκαν και μεταλλάχθηκαν από τη βαριά κληρονομιά που άφησε πίσω του ο ελληνικός εμφύλιος. Ήταν η περίοδος όπου η Δεξιά – ως η νικήτρια δύναμη του εμφυλίου πολέμου – εδραίωσε την κυριαρχία της εγκαθιδρύοντας ένα πολιτικό καθεστώς σκληρής αστυνομοκρατίας, άκριτου αντικομμουνισμού και «ελληνοχριστιανικής» εθνικοφροσύνης. Ήταν η περίοδος όπου η Αριστερά και ο κομμουνισμός – ως ηττημένοι – υπέστησαν τις σκληρές συνέπειες της εμφύλιας σύρραξης έρχοντας αντιμέτωποι με μια σειρά βάνουσων πολιτικών, κοινωνικών και ιδεολογικών διώξεων (βαθιά ταξική και ιδεολογική πόλωση, εξορίες, εκτελέσεις, φυλακίσεις, βασανιστήρια και τέλος η κήρυξη του Κ.Κ.Ε. εκτός νόμου και η απαγόρευσή του στις 27 Δεκεμβρίου 1947, σύμφωνα με το άρθρο 1 του Α.Ν. 509/1947)². Πλέον, ο κομμουνισμός αποτελούσε «πολιτικό μίasma»³ και ιδεολογική απειλή, έτσι η ολοκληρωτική του εξόντωση και ο πολιτικός αποκλεισμός όλου του αριστερού – εαμικού φάσματος κατέστη στόχος ύψιστης προτεραιότητας για την νικηφόρα προέλαση της Δεξιάς στην πολιτική αρένα⁴. Μέσω της κάθαρσης του κομμουνιστικού στοιχείου, οι κυρίαρχες ιδεολογίες του αντικομμουνισμού και της εθνικοφροσύνης θα έβρισκαν γόνιμο έδαφος για την καλλιέργεια και τη διαιώνισή τους στο μετεμφυλιοπολεμικό ελληνικό κράτος⁵. Υπό αυτές τις παραμέτρους, θεσμοθετήθηκε και παγιώθηκε το πολιτικό καθεστώς της χώρας, η λεγόμενη «καχεκτική δημοκρατία», όπου η Δεξιά ηγεμόνευε

¹ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική Δημοκρατία: Κόμματα και Εκλογές 1946-1967*, Πατάκη, Αθήνα 2001, σ. 9

² Βασιλική Π. Μεσσανέως, *Η Αντιπολίτευση στη Μετεμφυλιακή Ελλάδα 1949-1963*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 284, Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση 1922-1974: Όψεις της Ελληνικής Εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1983, σ. 512

³ «Μίasma» αποκάλυψε τον κομμουνισμό ο Βασιλιάς Κων/νος στο πρωτοχρονιάτικο διάγγελμα του τον Ιανουάριο του 1966. Βλ. Σπύρο Λιναρδάτο, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα: 1964-1967*, τόμ. Ε', Παπαζήση, Αθήνα 1986, σ. 321

⁴ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Η Ιδεολογική Επίδραση του Εμφυλίου Πολέμου*, στο Κ. Τσουκαλάς (επιμ.), *Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στη Μεταπολεμική Ελλάδα*, Θεμέλιο, Αθήνα 1987, σ. 29

⁵ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 9

στην εξουσία και η Αριστερά βρισκόταν σε αέναη πόλωση με τη Δεξιά και είχε εκτοπιστεί πολιτικά και κοινοβουλευτικά, ενώ η πολιτική αδυναμία και κυβερνητική αστάθεια των κεντρικών δυνάμεων να οδηγήσουν την χώρα σε ένα καθεστώς ομαλότητας ουσιαστικά τις υποχρέωσε να δείξουν ανοχή στην αντικομμουνιστική ιδεολογία και τις καταδίκασε να παίξουν έναν υπηρετικό ρόλο στο ανασυγκροτημένο κράτος της μεταπολεμικής Δεξιάς⁶. Το πολιτικό καθεστώς που διαμόρφωσε η «καχεκτική» δημοκρατία θεμελιώθηκε στη βάση ενός εξωθεσμικού τριγώνου ασύμμετρης ισχύος (Στρατός – Μοναρχία – Αμερική), το οποίο αποτέλεσε το πραγματικό κέντρο εξουσίας του μετεμφυλιακού οικοδομήματος, ενώ το παρασύνταγμα και το παρακράτος αποτέλεσαν δίπολο παραεξουσίας. Το καθεστώς της «καχεκτικής» δημοκρατίας, το οποίο χαρακτηρίστηκε έτσι εξαιτίας του φόβου της δεξιάς συντηρητικής παράταξης ότι η κομμουνιστική απειλή θα εξαπλωνόταν και θα αποσταθεροποιούσε το τότε καθιερωμένο πολίτευμα, διήρκεσε μέχρι το '74 όπου η πτώση της Χούντας των Συνταγματαρχών σηματοδότησε το άδοξο τέλος μιας βασανισμένης και ταραγμένης περιόδου για το ελληνικό κράτος⁷.

⁶ Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα: 1949-1952*, τόμ. Α', Παπαζήση, Αθήνα 1977, σ. 12

⁷ Αντώνης Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου: Βασικές Έννοιες, Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, Οργάνωση του Κράτους, Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Λιβάνη, Αθήνα 2018, σ. 280

Κεφάλαιο 1ο: Η Ανασυγκρότηση και Μετεξέλιξη του Ελληνικού Πολιτικού Συστήματος κατά τη διάρκεια της μετεμφυλιακής περιόδου 1949-1967

1.1 Οι ιδεολογικοπολιτικές επιδράσεις του Εμφυλίου Πολέμου

Ύστερα από απόφαση των αντάρτικων δυνάμεων να βάλουν τέλος στις εχθροπραξίες, η κατάπαυση του πυρός στις 16 Οκτωβρίου 1949 σηματοδότησε την επίσημη λήξη του ελληνικού εμφυλίου⁸. Κι όπως όλοι οι εμφύλιοι πόλεμοι, έτσι κι αυτός άφησε στο διάβα του σοβαρές καταστροφές και τραύματα τόσο στη χώρα όσο και στο ίδιο το έθνος⁹. Αφενός, τόσο οι ανεπανόρθωτες υλικές καταστροφές όσο και οι αναρίθμητες ανθρώπινες απώλειες ήταν μερικές από τις επιπτώσεις του βεληνεκούς αυτής της εμφύλιας πανωλεθρίας. Ωστόσο, η βαριά κληρονομιά που άφησε πίσω του ο αιματηρός αυτός εμφύλιος έγκειται περισσότερο στο «άνευ προηγούμενου πολιτικό, ιδεολογικό και πολιτιστικό χάσμα ανάμεσα στην ιδεολογία της εθνικοφροσύνης και στις εναπομένουσες προοδευτικές πολιτικές δυνάμεις», σύμφωνα με τον Τσουκαλά¹⁰. Με άλλα λόγια, η ιδεολογική πόλωση τόσο των πολιτικών δυνάμεων όσο και της ελληνικής κοινωνίας σε «εθνικόφρονες» για τους νικητές και σε «αντεθνικώς δρώντες» για τους ηττημένους¹¹ αποτέλεσε την κύρια συνέπεια του ελληνικού εμφυλίου όσο και την κύρια παράμετρο γένεσης και οικοδόμησης της μετεμφυλιακής περιόδου. Επιπλέον, η εκτεταμένη καταπίεση που ασκήθηκε από τους νικητές στους νικημένους μέσω μιας σειράς αθλιότητων, φρικαλεοτήτων και κτηνωδιών, καθώς και η οικοδόμη-

⁸ Νίκος Ζάικος, Διεθνές Δίκαιο και Εμφύλιοι Πόλεμοι: Η Περίπτωση του Ελληνικού Ζητήματος, στο Ι. Μουρέλος & Ι. Δ. Μιχαηλίδης (επιμ.), *Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος - Μια Αποτίμηση: Πολιτικές, Ιδεολογικές, Ιστοριογραφικές Προεκτάσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 48

⁹ , Ηλίας Νικολακόπουλος & Ιωάννα Παπαθανασίου, *Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*, Άλτερ Έγκο, Αθήνα 2017, σ. 9

¹⁰ Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Η Ελληνική Τραγωδία: Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1981, σ. 102

¹¹ Μεσθανέως, ο.π., σσ. 71-72

ση των μεταπολεμικών πολιτικών θεσμών στο ελληνικό κράτος (Στρατός – Μοναρχία – Αμερική), οι οποίοι μεσουράνησαν σε ένα – έστω και κατ’ επίφαση – δημοκρατικό πολίτευμα, συνέστησαν τις επιμέρους παραμέτρους με τις οποίες θα ολοκληρωνόταν επιτυχώς το μετεμφυλιακό οικοδόμημα¹². Αυτές οι παράμετροι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη μετεξέλιξη της ιδεολογικοπολιτικής καταστάσεως του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους, καθώς επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τη διάπλαση των ιδεολογικών και πολιτικών προτύπων, τα οποία κυριάρχησαν μεταπολεμικά συμβάλλοντας στη μακροζωΐα και ανθεκτικότητά τους έναντι σε οποιοσδήποτε μεταβολές των κοινωνικών συνθηκών¹³. Επομένως, η κρίση του εμφυλίου πολέμου άρχισε να επιδεινώνεται αντί να αποκλιμακώνεται και μάλιστα για μεγάλο χρονικό διάστημα μέχρι την πτώση της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών το ‘74 όπου και διαγράφεται ανεξίτηλα η πρώτη ιδεολογικοπολιτική ρήξη των μετεμφυλιοπολεμικών ελληνικών θεσμών¹⁴. Τα ιδεολογικά ρεύματα της «ελληνοχριστιανικής» εθnikοφροσύνης και του μεταπολεμικού αντικομμουνισμού, τα οποία υιοθέτησε η ανασυγκροτημένη Δεξιά ως βασικές πολιτικές πεποιθήσεις, δημιούργησαν την νέα ιδεολογική ταυτότητα του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους και μεσουράνησαν καθ’ όλη τη διάρκεια της περιόδου που μελετάμε¹⁵.

Η ολοκληρωτική νίκη των δεξιών δυνάμεων στον εμφύλιο πόλεμο δεν κατέστη αρκετή από μόνη της έτσι ώστε να παγιωθεί η άνοδος της στην πολιτική εξουσία, καθώς μετά το τέλος του πολέμου υπήρχε έντονο το αίσθημα της εθνικής συμφιλίωσης, της γενικής αμνηστίας και λήθης¹⁶. Ως αποτέλεσμα αυτών των λαϊκών αξιώσεων, στις εκλογές του ’50 και του ’51, το Κέντρο ανήλθε στο βάθρο της πολιτικής εξουσίας με σκοπό την πολιτική εξομάλυνση και την άμεση

¹² Τσουκαλάς, Η Ιδεολογική Επίδραση του Εμφυλίου Πολέμου, ο.π., σ. 17

¹³ Τσουκαλάς, ο.π., σ. 17

¹⁴ Στο ίδιο, σ. 18

¹⁵ Στρατής Μπουρνάζος, Το Κράτος των Εθnikοφρόνων: Αντικομμουνιστικός Λόγος και Πρακτικές, στο Χ. Χατζηωσίφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τόμ. Δ2, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 9

¹⁶ Τσουκαλάς, ο.π., σ. 27

κατάργηση των «εκτάκτων» νομοθετικών μέτρων (παρασύνταγμα)¹⁷, με τα οποία οι νικητές της εμφύλιας σύρραξης καταπίεζαν σε καθημερινό επίπεδο την Αριστερά¹⁸. Η πιο σημαντική νομοθετική ενέργεια μετεμφυλιακά ήταν η κήρυξη του Κ.Κ.Ε. εκτός νόμου ως παράνομο, ενώ η κομμουνιστική δράση τιμωρούταν με θανατική ποινή¹⁹. Ωστόσο, είχε μεσολαβήσει και μια σειρά άλλων σκληρότερων τιμωριών, οι οποίες περιελάμβαναν εκτοπισμούς προφυλακισμένων ή καταδικασθέντων για «αντεθνική δράση», εκτελέσεις ηγετικών και παράνομων στελεχών του Κ.Κ.Ε., εξορίες πολιτικών κρατουμένων, φυλακίσεις προσώπων «*επί εικασίας επικινδυνότητας*», τα οποία χαρακτηρίζονταν ως επικίνδυνα για τη δημόσια τάξη και εσωτερική ασφάλεια, χωρίς ωστόσο να έχουν προβεί σε κάποια άνομο ενέργεια, δημιουργία αστυνομικών φακέλων και στενή παρακολούθηση ατόμων λόγω του «*ύποπτου φρονήματος*» τους, θέσπιση πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων κτλ²⁰.

Επομένως, η ποινική καταστολή στην οποία ήρθαν αντιμέτωπα τόσο το Κ.Κ.Ε. όσο και το αριστερό – εαμικό φάσμα ξεπέρασε εντελώς τα όρια του πολιτικού χώρου, οδηγώντας ως αναπόφευκτο επακόλουθο στη διάκριση των πολιτών σε «*εθνικόφρονες*» και «*μη εθνικόφρονες*». Επιπλέον, οι αριστερές δυνάμεις ισοπεδώθηκαν και οι οπαδοί της περιθωριοποιήθηκαν με αποτέλεσμα την σταδιακή εξασθένιση της πολιτικής τους επιρροής και την ανέφικτη συγκρότηση ενός ενιαίου αριστερού πολιτικού κόμματος με μια συμπαγή δομή²¹, ενώ οποιαδήποτε παράταξη ανεξαρτήτως ιδεολογικής απόχρωσης επιχειρούσε να συνεργαστεί με αριστερό κόμμα αποκηρυσσόταν και θεωρούταν απειλή για την «ακε-

¹⁷ Τσουκαλάς, ο.π., σ. 27

¹⁸ Μεσθανέως, ο.π., σ. 284

¹⁹ Νίκος Αλιβιζάτος, *Ελευθερίες: Ποινική Καταστολή και Διοικητική Πρόληψη*, στο *Ελλάδα 20^{ος} αιώνας 1950-1960*, τόμ. Α', Η Καθημερινή, Αθήνα 2018, σ. 85

²⁰ Τσουκαλάς, ο.π., σ. 27, Αλιβιζάτος, ο.π., τόμ. Α', σσ. 86-87

²¹ Αυτό θα άλλαζε σύντομα, καθώς στις 2 Αυγούστου 1951, κατόπιν πρωτοβουλίας του Κ.Κ.Ε., ιδρύθηκε το κόμμα της ΕΔΑ (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά), με το οποίο πλέον δόθηκε η δυνατότητα στον αριστερό χώρο να εκπροσωπηθεί πολιτικά μετά την απαγόρευση του κομμουνιστικού κόμματος. Βλ. Νικολακόπουλο, *Η Καχεκτική Δημοκρατία*, ο.π., σ. 135

ραιότητα» του έθνους²². Έτσι, αυτό που κατάφερε ο μηχανισμός περιστολής και ευνουχισμού του αριστερού – εαμικού φάσματος, τον οποίο επέβαλε η νικηφόρα Δεξιά, ήταν η εξουδετέρωση κάθε στοιχείου που θα μπορούσε να αποτελέσει αντίπαλο δέος στην πολιτική της δεσποτεία²³. Η διαδικασία της «*αποΕΑΜοποίησης*» της κοινωνίας και η μεταστροφή της σε ένα ενιαίο συσπειρωμένο σώμα πιστών του κράτους των λεγόμενων «*Σωτήρων του Έθνους*» είχε σχεδόν ολοκληρωθεί²⁴. Ωστόσο, η Δεξιά χρειαζόταν να υιοθετήσει ένα ισχυρό ιδεολογικό όραμα, με το οποίο η ελληνική κοινωνία θα ασπαζόταν τις ιδέες και τα ιδανικά του ανασυγκροτημένου κράτους της Δεξιάς, ενώ παράλληλα θα διασφαλιζόταν η νομιμοποίηση του νέου μετεμφυλιακού καθεστώτος και θα ενισχυόταν τόσο ο βαθμός της αξιοπιστίας της Δεξιάς όσο και η ηγεσία της²⁵.

Αυτή η ιδεολογική «*διαφώτιση*» θα επιτυγχανόταν μέσω της καθιέρωσης μιας νέας κυρίαρχης ιδεολογικής ταυτότητας όπου οι ρίζες της θα προέρχονται από τη διεθνή προπαγάνδα του ψυχροπολεμικού δόγματος, σύμφωνα με το οποίο το πλέγμα των αριστερών δυνάμεων ταυτίζεται με την απειλή της επέκτασης της σοβιετικής κυριαρχίας ανά τον κόσμο²⁶. Αυτομάτως, οι κομμουνιστικές αντιλήψεις χαρακτηρίστηκαν ως αντικαθεστωτικά στοιχεία που απειλούσαν την ευημερία, την ασφάλεια και την ακεραιότητα του έθνους, λαμβάνοντας επίσημα την ταμπέλα του «*εσωτερικού εχθρού*», ο οποίος καθίσταται «*δυνάμει*» ικανός να προβεί σε πράξεις αξιόποινης φύσεως ωθούμενες ταυτοχρόνως από τις πολιτικές του πεποιθήσεις²⁷. Με άλλα λόγια, ο «*εσωτερικός εχθρός*» παίρνει τη μορφή της ιδεολογικής και πολιτικής απειλής, όπως είδαμε και πιο πάνω, της οποίας ο βαθμός επικινδυνότητας καθιστά απαραίτητη την κινητοποίηση του συνόλου των κατασταλτικών (στρατός, αστυνομία) και ιδεολογικών (σχολεία, εκκλησία)

²² Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Η Ελληνική Τραγωδία: Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1981, σ. 103

²³ Στο ίδιο

²⁴ Τσουκαλάς, *Η Ιδεολογική Επίδραση του Εμφυλίου Πολέμου*, ο.π., σ. 29, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ Δ2, σ. 10

²⁵ Τσουκαλάς, ο.π., σσ. 28-29

²⁶ Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 10, Τσουκαλάς, ο.π., σ. 34

²⁷ Αριστόβουλος Μάνεσης, *Η Κρίση των Θεσμών της Φυλελεύθερης Δημοκρατίας και το Σύνταγμα, Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 8 (1980), σ. 25

μηχανισμών της κρατικής εξουσίας με σκοπό την άμεση εξουδετέρωσή του²⁸. Επομένως, η εξίσωση του κομμουνιστικού στοιχείου ως «εσωτερικός εχθρός» και η ταύτισή του με μια εξωτερική δεσπόζουσα επεκτατική απειλή αποτέλεσε θεμέλιο λίθο για την ωρίμανση ενός νέου «αμυντικού» ιδεολογικού συστήματος, το οποίο επρόκειτο να οικοδομηθεί στη βάση των ιδεολογικών πυλώνων της «ελληνοχριστιανικής» εθνικοφροσύνης και του μεταπολεμικού αντικομμουνισμού²⁹. Τα όργανα του στρατού, της χωροφυλακής, της αστυνομίας, της Κ.Υ.Π. (Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών), καθώς και διάφορες παρακρατικές οργανώσεις συσπείρωσαν τις δυνάμεις τους με σκοπό τη δίωξη των εσωτερικών αντιπάλων του καθεστώτος που δεν συμπορεύονταν με τα ιδανικά και τις αξίες της κυβερνώσας Δεξιάς, καθιστώντας τους έτσι τους κύριους κατασταλτικούς και καταπιεστικούς μηχανισμούς του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους³⁰.

Στον ιδεολογικό πυρήνα της εθνικοφροσύνης περιλαμβάνονταν ένα συντηρητικό σύστημα προτύπων και κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς, το οποίο εισήγαγε ένα σύνολο αξιών εθνικής συνείδησης καλλιεργώντας σπόρους εθνικιστικού αισθήματος³¹. Η εθνικοφροσύνη αποτέλεσε προϊόν εμφυλιακής προελεύσεως συμπεριλαμβάνοντας όλες τις συντηρητικές αξίες και ιδανικά των «ελληνοχριστιανικών» παραδόσεων (Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια)³². Προωθούσε την ιδέα της εθνικής ενότητας του κράτους (με την έννοια της συμφιλίωσης της αστικής τάξης, χωρίς ωστόσο να παραλείπεται η χρήση στρατιωτικής ισχύος για την τήρησή της), ενώ παράλληλα προέβαλε συστηματικά νομιμόφρονες και πατριωτικές καταβολές³³. Λειτουργούσε στην βάση του πλήρους αποκλεισμού των διαφωνούντων και αντιφρονούντων από τις βάσεις του «υγιούς» εθνικού κράτους, θέτοντας έτσι τα θεμέλια για την εδραίωση του πολιτικού καθεστώτος

²⁸ Στο ίδιο, σ. 27

²⁹ Τσουκαλάς, ο.π., σ. 35

³⁰ Μελέτης Η. Μελετόπουλος, *Η Βασιλεία στην Νεώτερη Ελληνική Ιστορία: Από τον Όθωνα στον Κωνσταντίνο Β'*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1994, σ. 191

³¹ Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Από τον Λαό των Νομιμοφρόνων στο Έθνος των Εθνικοφρόνων: Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Σαββάλας, Αθήνα 2006, σ. 146

³² Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 11

³³ Παπαδημητρίου, ο.π., σσ. 146 & 177

της «καχεκτικής δημοκρατίας»³⁴. Δανειζόταν μια πληθώρα ιδεολογικών στοιχείων από τον πολιτικό συντηρητισμό, τη βασιλοφροσύνη και τον εθνικισμό³⁵, ενώ παράλληλα αξιοποίησε την τακτική διαιώνισης της εμφυλιοπολεμικής μνήμης ως κύριο συστατικό για την συνεχή διοχέτευση προπαγάνδας στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας³⁶. Τέλος, το ιδεολογικό λεξιλόγιο της εθνοφροσύνης θα αποκτήσει σαφή κομματική απόχρωση όταν η Δεξιά θα το χρησιμοποιήσει προνομιακά στον επίσημο πολιτικό της λόγο³⁷.

Βέβαια, μαζί με την «ελληνοχριστιανική» εθνοφροσύνη ένα άλλο κυρίαρχο ιδεολογικό ρεύμα, ταυτόσημο με τις αντιλήψεις της θα ολοκληρώσει το ιδεολογικό «ευαγγέλιο» του «*Κράτους των Εθνοφρόνων*»: ο μεταπολεμικός αντικομμουνισμός, για τον οποίο ο κομμουνισμός αποτελούσε αντίπαλο δέος. Στον ιδεολογικό πυρήνα του αντικομμουνισμού, εντοπιζόταν ένα σύνολο πρακτικών και αξιών, το οποίο είχε ως κύριο στόχο την «εξυγίανση» τόσο της ελληνικής κοινωνίας όσο και του κρατικού μηχανισμού από το κομμουνιστικό στοιχείο, καθώς και την άμεση καταστολή, δίωξη και περιθωριοποίησή του από το εθνικό σώμα³⁸. Διεπόταν από ένα άσβεστο μίσος προς τα κομμουνιστικά ιδεώδη, κατονομάζοντας τους κομμουνιστές ως «εχθρούς του λαού» και καταδικάζοντας τη δράση τους ως «εθνοκτόνο και κακοποιοό»³⁹. Με άλλα λόγια, ο κομμουνιστής χαρακτηρίστηκε ως ανθέλληνας με εγκληματική φύση, ενώ η παρουσία του κατέστη άκρως επικίνδυνη και ανεπιθύμητη για την ελληνική κοινωνία⁴⁰. Σημειωτέον ότι αυτή η εξαιρετικά χαλαρή και ελεύθερη επίκληση του όρου κομμουνιστής αξιοποιήθηκε σε υπερβολικό βαθμό από τη δεξιά παράταξη, την οποία εξέφραζε ο αντικομμουνιστικός λόγος και είχε έμφυτη την τάση να κατονομάζει

³⁴ Τσουκαλάς, ο.π., σ. 35

³⁵ Παπαδημητρίου, ο.π., σ. 208

³⁶ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Ελεγχόμενη Δημοκρατία: Από το Τέλος του Εμφυλίου έως τη Δικτατορία, στο Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, Νικητές και Ηττημένοι 1949-1974, Νέοι Ελληνικοί Προσανατολισμοί: Ανασκηκρότηση και Ανάπτυξη*, τόμ. Θ', Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 9

³⁷ Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 11

³⁸ Στο ίδιο, σσ. 10-11

³⁹ Παπαδημητρίου, ο.π., σσ. 120 & 178

⁴⁰ Στο ίδιο, σσ. 120 & 211

έτσι οποιονδήποτε που δεν κατέστη πειθήνιο όργανο του νέου μετεμφυλιακού καθεστώτος, τολμούσε να σκέφτεται και να εκφράζεται ελεύθερα ή ακόμα και να διαφωνεί ή να αμφισβητήσει τους κανόνες και την εξουσία των οργάνων του κρατικού μηχανισμού⁴¹.

Σε όλη της την έκταση η ιδεολογία αυτή αποτελούσε προϊόν Δυτικής και Ψυχροπολεμικής προελεύσεως⁴². Η κυρίαρχη θέση των ΗΠΑ στην παγκόσμια πάλη κατά του ολοκληρωτισμού διοχέτευσε πρότυπα αντικομμουνιστικής συμπεριφοράς σε πολλούς τομείς του κρατικού της μηχανισμού, με κυριότερους την διοίκηση, την αστυνόμευση, τους νομικούς θεσμούς και τον πολιτισμό⁴³. Επομένως, η ιδεολογική μύηση της ελληνικής κοινωνίας στα αντικομμουνιστικά πρότυπα θα ακολουθούσε την ίδια πορεία μετεμφυλιακά παίρνοντας την μορφή κεντρικού εγχειρήματος, στο οποίο θα επιστρατευόταν σύσσωμος ο κρατικός μηχανισμός προκειμένου να ολοκληρωθεί επιτυχώς η διαδικασία «εξυγίανσης» και ανασυγκρότησης της μεταπολεμικής Ελλάδας⁴⁴. Τέλος, αυτή η ιδεολογική συμμαχία μεταξύ ΗΠΑ – Ελλάδας θα έβρισκε γόνιμο έδαφος για την άνθιση μιας σχέσης εξάρτησης του ελληνικού κράτους από τον αμερικάνικο γραφειοκρατικό μηχανισμό, η οποία θα λειτουργούσε ως ένας δείκτης εγγύησης μιας ελπιδοφόρας οικονομικής ανάκαμψης και διασφαλισμένης στρατιωτικής ασφάλειας, όπως θα δούμε και στη συνέχεια⁴⁵.

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να αναφέρουμε ότι σημαντικό ρόλο στην διοχέτευση αυτών των ιδεολογιών εντός της ελληνικής κοινωνίας διαδραμάτισε το κράτος, το οποίο μετεμφυλιακά είχε ενισχύσει κατά πολύ τον ρόλο του, όντας ο κυριότερός και καταλληλότερος φορέας για αυτή την διαδικασία του ιδεολογικού πειθαναγκασμού⁴⁶. Το «*Έθνος των Εθνικοφρόνων*» διεπόταν από υψηλές

⁴¹ Lawrence S. Wittner, *Η Αμερικανική Επέμβαση στην Ελλάδα 1943-1949*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 375, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 191, Μεσθανέως, ο.π., σ. 337

⁴² Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 10

⁴³ Παπαδημητρίου, ο.π, σ. 182

⁴⁴ Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 10

⁴⁵ Παπαδημητρίου, ο.π, σ. 182, Μπουρνάζος, ο.π., Δ2, σ. 10

⁴⁶ Τσουκαλάς, ο.π., σ. 29

τάσεις αυτολογοκρισίας, φόβου, τρόμου και δειλίας, ενώ παράλληλα το κράτος είχε προβεί και σε μια σειρά ιδεολογικών τροποποιήσεων ορισμένων λέξεων και όρων βαρύνουσας σημασίας⁴⁷. Ο όρος «εμφύλιος πόλεμος» απαγορεύτηκε και αντικαταστάθηκε από την λέξη «συμμοριτοπόλεμος», ενώ οποιαδήποτε αναφορά γινόταν στον εμφύλιο, αυτομάτως το άτομο αυτό είχε αριστερές ή κομμουνιστικές πεποιθήσεις⁴⁸. Όσοι εναντιώνονταν στην κυβερνητική θέληση ή στις κρατικές ανάγκες χαρακτηρίστηκαν ως «συμμορίτες», «εαμοσλάβου», «αναρχοκομμουνιστές» ή ακόμα και «αναρχοσλαβοκομμουνιστές», οι οποίοι αυτομάτως δεν είχαν καμία απολύτως θέση στην εθνική ενότητα της χώρας⁴⁹. Με αυτό τον τρόπο χαλκεύθηκε μια νέα μορφή φανατικής ιδεολογίας στο ελληνικό κράτος, της οποίας το προπαγανδιστικό ιδεολογικό οπλοστάσιο την καθιστούσε αναπόσπαστη παράμετρο του μετεμφυλιακού καθεστώτος.

Επομένως, το γενικό κλίμα καταπίεσης και ανισότητας τόσο της Αριστεράς όσο και του συνόλου της ελληνικής κοινωνίας ως απόρροια ενός αιματοκυλισμένου εμφυλίου συνέβαλε στη διάκριση των ελλήνων πολιτών σε δύο κατηγορίες. Από τη μία πλευρά έχουμε την κατηγορία των «εθνικοφρόνων», η οποία ασπάζεται πλήρως τις ελληνοχριστιανικές παραδόξεις, την εθνικόφρονα αντίληψη και τον αντικομμουνισμό και από την άλλη την κατηγορία των «μη εθνικοφρόνων» η οποία διαφωνεί καθέτως με τις πολιτικές πρακτικές του μετεμφυλιακού κράτους της Δεξιάς και ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη στο επονομαζόμενο «κρατούν πολιτικόν και κοινωνικόν καθεστώς»⁵⁰. Το νομοθετικό και συνταγματικό οπλοστάσιο της μετεμφυλιακής περιόδου περιλάμβανε ένα ολόκληρο πλέγμα μέτρων, θεσμικών και μη, με κύριους στόχους την ολοκληρωτική παρακολούθηση όλων των πολιτών, τον άμεσο αποκλεισμό των «αντιφρονούντων» από το ανασυγκροτημένο κράτος της Δεξιάς και την απόλυτη τρομοκρατία σε κάθε

⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 41

⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 35

⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 35, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 17

⁵⁰ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρήση*, ο.π., σ. 448

κομμάτι της ελληνικής ζωής⁵¹. Το περίφημο «φακέλωμα» όσων προσώπων ήταν ή θεωρούνταν αριστεροί, τους οποίους τόσο η αστυνομία όσο και η ασφάλεια είχαν υπό στενή παρακολούθηση και δεν μπόρεσαν να διοριστούν στο Δημόσιο ή στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, να εγγραφούν στο πανεπιστήμιο, να εκδώσουν ένα διαβατήριο ή έστω να πάρουν ένα δάνειο από την τράπεζα χωρίς να διαθέτουν «πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων», αποτέλεσε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εκείνης της περιόδου⁵². Για να μην αναφερθούμε στον ιδεολογικό κατασταλτικό μηχανισμό του κράτους, ο οποίος κατέστη αποτελεσματική την διαδικασία της ιδεολογικής ομογενοποίησης της κοινωνίας και ανέδειξε τον θεσμό του χωροφύλακα, των αστυνομικών οργάνων και των λοιπών σωμάτων ασφαλείας σε αναπόσπαστο κομμάτι του μετεμφυλιακού καθεστώτος⁵³. Τέλος, οι φυλακίσεις, τα βασανιστήρια, οι απειλές, το ξύλο, οι εξορίες, οι εκτοπισμοί, οι εκτελέσεις και οι δολοφονίες αποτέλεσαν τα κύρια μέσα για την εξασφάλιση της πολιτικής μακροβιότητας του νέου πολιτικού καθεστώτος, εδραιώνοντας έτσι την κυριαρχία του μετεμφυλιακού «κράτους της Δεξιάς».

⁵¹ Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σσ. 34-35

⁵² Αλιβιζάτος, ο.π., τόμ. Α', σ. 87, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 17, Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 486

⁵³ Μελέτης Η. Μελετόπουλος, *Ιδεολογία του Δεξιού Κράτους 1949-1967: Επίσημος Πολιτικός Λόγος και Κυρίαρχη Ιδεολογία στην Μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Παπαζήση, Αθήνα 1993, σσ. 111-112

1.2 Η διαμόρφωση του πολιτικού καθεστώτος κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο 1949 – 1967

Οι συνθήκες του Εμφυλίου Πολέμου και το ψυχροπολεμικό κλίμα συνέβαλαν στην υιοθέτηση μιας ευκρινούς ιδεολογικής και πολιτικής σήμανσης για το μετεμφυλιακό ελληνικό κράτος, της οποίας τόσο το δόγμα της «ελληνοχριστιανικής» εθνικοφροσύνης όσο και του αντικομμουνισμού αποτέλεσαν βασικά γνωρίσματά της. Στη βάση αυτού του ιδεολογικού πλέγματος θεσπίστηκε ένα ισχυρό πολιτικό καθεστώς, το οποίο κυριάρχησε μετεμφυλιακά χάρη σε δύο κύριες παραμέτρους: την λειτουργία ενός αυταρχικού συνταγματικού πλαισίου, όπου ένα νόμιμο αλλά φιλομοναρχικό σύνταγμα και ένα «παράλληλο» σύνταγμα θα αποτελούσαν τα κύρια όργανα νομοθέτησης και εποπτείας της «ελεγχόμενης» δημοκρατίας και την καθιέρωση ενός συγκεντρωτικού πλέγματος εξουσίας, στο οποίο εξωθεσμικοί προς το πολιτικό σύστημα παράγοντες θα αποτελούσαν τα πραγματικά κέντρα εξουσίας, ενώ παράλληλα θα καθιστούνταν κύριοι διαμορφωτές της ελληνικής πολιτικής και των μετέπειτα πολιτικών εξελίξεων μέσω της επιρροής και του ρόλου τους⁵⁴. Έτσι, καλλιεργήθηκαν σε μεγάλο βαθμό σχέσεις συμφερόντων μεταξύ κράτους και παρακράτους, σχέσεις εξάρτησης μεταξύ των μηχανισμών της εξουσίας και εξωτερικών «συμμαχικών» δυνάμεων (Αμερική) και σχέσεις διαπλοκής, όπου αντικοινοβουλευτικές δυνάμεις του ελληνικού πολιτικού συστήματος (Ανάκτορα και Στρατός) άρχιζαν να ασκούν παρεμβάσεις και να λαμβάνουν πρωτοβουλίες εξωθεσμικού χαρακτήρα αποκτώντας έτσι ενεργό ρόλο στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας. Η παρεμβατική, μοναρχική και αδιάλλακτη στάση του Θρόνου από τη μία μεριά, ο συνωμοτικός χαρακτήρας των Ενόπλων Δυνάμεων σε συνδυασμό με μια σειρά συστηματικών δολιοφθορών, δολοπλοκιών και ραδιουργιών από την άλλη και τέλος ο επεμβατικός ρόλος και οι παρασκηνιακές διαβουλεύσεις των αμερικανών τοποτηρητών στην ελλη-

⁵⁴ Μεσθανέως, ο.π., σ. 93

νική πολιτική σκηνή, ούτως ώστε να ενταχθεί η Ελλάδα στο ιδεολογικοπολιτικό άρμα της Δύσης είχαν ως αποτέλεσμα την υπονόμηση των κοινοβουλευτικών θεσμών, την απαξίωση του δημοκρατικού πολιτεύματος – έστω και κατ' επίφαση δημοκρατικού – και τέλος την προσβολή της εθνικής υπερηφάνειας της χώρας υποτάσσοντάς την κάτω από τις μελλοντικές βλέψεις του ξένου παράγοντα στην λειτουργία ενός καθεστώτος εθνικής υποτέλειας.

Καθ' όλη τη διάρκεια της μετεμφυλιακής περιόδου, η πολιτική και θεσμική ισχύς συσπειρωνόταν γύρω από τρεις πόλους ασύμμετρης ισχύος: το Στέμμα, το στράτευμα και την κυβέρνηση⁵⁵, όμως τα πραγματικά κέντρα εξουσίας εντοπίζονταν σε ένα κυρίαρχο εξωθεσμικό τρίγωνο το οποίο συγκροτούταν από τρία αντικοινοβουλευτικά όργανα: τον Στρατό, τη Μοναρχία και τον αμερικανικό «συμμαχικό» παράγοντα. Το τρίγωνο αυτό έπαιξε καθοριστικό ρόλο τόσο στη διαμόρφωση των πολιτικών πραγμάτων όσο και στην ροή των μετέπειτα πολιτικών εξελίξεων, συμβάλλοντας έτσι στη δημιουργία ενός πολιτικού «υπερεπιπέδου», σύμφωνα με τη Μεσθανέως, το οποίο επανακαθόρισε τους όρους, το πλαίσιο και το περιεχόμενο της πολιτικής αρένας⁵⁶.

Το Στέμμα αποτελούσε έναν από τους τρεις εξωκοινοβουλευτικούς παράγοντες του πολιτικού συστήματος και χαρακτηριζόταν από όλο το κυρίαρχο μετεμφυλιακό πολιτικό κατεστημένο ως θεματοφύλακας των κοινών τους αξιών μέσω της εγγύησης της διατήρησης του αντικομμουνιστικού χαρακτήρα του πολιτικού συστήματος παρεμβαίνοντας στην ιδεολογική διαδικασία του μετεμφυλιακού κράτους και καθορίζοντας τις σαφείς συντεταγμένες της⁵⁷. Έπειτα, κατόρθωσε μέσω της στήριξης του μετεμφυλιακού κατεστημένου να συγκροτήσει έναν ανακτορικό μηχανισμό ή αλλιώς «κόμμα των ανακτόρων» κατά τον Close, στο οποίο συσπειρωνόταν μια πλειάδα εξεχουσών προσωπικοτήτων με οικονο-

⁵⁵ Ευθύμιος Παπαβλασόπουλος & Μιχάλης Σπουρδαλάκης, Πολιτικές Δυνάμεις και Κομματικό Σύστημα στην Ελλάδα κατά τον 20ο αιώνα, στο Α. Μουσιδής & Σ. Σακελαρόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στον 19ο και 20ο αιώνα: Εισαγωγή στην Ελληνική Κοινωνία*, Τόπος, Αθήνα 2010, σ. 316

⁵⁶ Μεσθανέως, ο.π., σ. 93

⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 94

μική δύναμη και πολιτική επιρροή (αξιωματικοί, πολιτικοί, επιχειρηματίες κτλ.), η οποία αναλάμβανε ρόλο εκπροσώπησης όλων των αυλικών συμφερόντων πάσης φύσεως είτε πολιτικής είτε οικονομικής⁵⁸.

Σε αντίθεση με τα άλλα δύο αντιθεσμικά όργανα που θα εξετάσουμε στην συνέχεια (Στρατός και Αμερική) τα Ανάκτορα είχαν και θεσμικό ρόλο βάσει των αρμοδιοτήτων που προέβλεπαν οι διατάξεις του συντάγματος του '52, ωστόσο οι διατάξεις αυτές προσέδιδαν στον Βασιλέα – παράλληλα με τον θεσμικό του πολιτικό ρόλο («*ρυθμιστής του πολιτεύματος*») – και έναν «*υπερθεσμικό*» ερμηνεύοντας με μια μοναρχική νοοτροπία τις συνταγματικές του αρμοδιότητες. Με άλλα λόγια, η Μοναρχία είχε διολισθήσει από την συνταγματική της νομιμότητα υιοθετώντας μια εξωσυνταγματική τακτική με την οποία χάραζε και διαμόρφωνε την πολιτική σύμφωνα με την αρεσκεία της⁵⁹. Οι διορισμοί και οι παύσεις των υπουργών, το «*ανεύθυνον*» και «*απαραβίαστον*» πρόσωπο του Βασιλιά και τέλος η προσυπογραφή των βασιλικών πράξεων από τους αρμόδιους υπουργούς αποτέλεσαν τρανά παραδείγματα της μοναρχικής αντίληψης ότι το Παλάτι δεν του αρκούσε μόνο να βασιλεύει, αλλά ήθελε και να κυβερνούσε.

Ωστόσο, η Αυλή δεν υιοθέτησε μοναρχική στάση μόνο στο συνταγματικό πεδίο αλλά και στην πολιτική σκηνή, καθώς ήταν πεπεισμένη ότι ο θεσμός της Μοναρχίας ήταν αποκλειστικά και μόνο ο καταλληλότερος φορέας εκπροσώπησης και υπεράσπισης των πιο βαρυσήμαντων συμφερόντων της χώρας. Επομένως, η ασφυκτική και παρεμβατική της στάση, με την οποία επεδίωκε τη διαμόρφωση των πολιτικών πραγμάτων κατά τις προτιμήσεις της θα την έφερνε αντιμέτωπη με έναν αέναο κύκλο πολιτικών συγκρούσεων και ρήξεων με όλα τα όργανα – θεσμούς του κοινοβουλευτικού συστήματος ακόμα και με το στράτευμα, με το οποίο απολάμβανε μια προνομιακή σχέση⁶⁰. Σύμφωνα με το σύνταγμα του '52, ο Βασιλιάς οριζόταν ως αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων – ερμηνεία εσ-

⁵⁸ David Close, *Ελλάδα 1945-2004: Πολιτική, Οικονομία, Κοινωνία*, Θυραθέν, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 145

⁵⁹ Σωτήρης Ριζάς, *Η Ελληνική Πολιτική μετά τον Εμφύλιο: Κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία*, Καστανιώτη, Αθήνα 2008, σ. 24, Close, ο.π., σ. 146, Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 239

⁶⁰ Ριζάς, ο.π., σ. 24

φαλμένη για δύο κύριους λόγους: πρώτον, διότι η ουσιαστική ευθύνη του στρατού υπαγόταν στην εκάστοτε κυβέρνηση και δεύτερον ο Βασιλιάς είχε περισσότερο συμβολικό ρόλο παρά ελεγκτικό⁶¹. Ωστόσο, η παράδοση της βασιλικής οικογένειας των Γκλυξμπουργκ είχε δημιουργήσει μια εσφαλμένη αντίληψη ότι το στράτευμα αποτελούσε πεδίο άσκησης της βασιλικής επιρροής και έπρεπε να δηλώνει τυφλή υποταγή στο πρόσωπο του Βασιλιά, γεγονός εντελώς αντισυνταγματικό και παράλογο μιας και δεν προβλεπόταν κάτι τέτοιο από το τότε ισχύον σύνταγμα⁶² και δεύτερον ο στρατός ιδεολογικά κάθε άλλο παρά ταυτισμένος με την Μοναρχία ήταν, πράγμα που απεδείχθη περίτρανα τόσο με το κίνημα του '51 όσο, φυσικά, και με το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου.

Επιγραμματικά, το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών συνιστούσε άλλον έναν ενδογενή και εξωκοινοβουλευτικό παράγοντα του πολιτικού συστήματος, ο οποίος αποτελούσε έναν άρτια εκπαιδευμένο και οργανωμένο μηχανισμό και διέπταν από στοιχεία πολεμικής εμπειρίας και υψηλής αυτοπεποίθησης⁶³. Διέθετε πίστη και αφοσίωση αποκλειστικά σε εξωκοινοβουλευτικές πηγές εξουσίας – αφενός στην αμερικανική συμμαχική δύναμη, η οποία ήταν υπεύθυνη για τον εξοπλισμό των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων με σκοπό την σύσφιξη στενών σχέσεων προκειμένου να ενταχθεί η χώρα στο ΝΑΤΟ και εν γένει στην σφαίρα επιρροής της Δύσης και αφετέρου στο πρόσωπο του Στέμματος, το οποίο, σύμφωνα με το σύνταγμα του '52, κατέστη ως αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων⁶⁴. Επομένως, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι το στράτευμα είχε μια ιδιαίτερος στενή σχέση με τα προαναφερόμενα αντιθεσμικά όργανα, αναδεικνύοντας τον ρόλο του ως κύριο όργανο πρόληψης και καταστολής οποιουδήποτε εξωτερικού ή «εσωτερικού» εχθρού απειλούσε το μετεμφυλιακό οικοδόμημα μέσω της συμμετοχής των σωμάτων ασφαλείας και των ΤΕΑ (Τάγματα Εθνοφυλακής Αμύνης)

⁶¹ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σσ. 265 & 269

⁶² Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 269, Ριζάς, ο.π., σ. 25

⁶³ Ριζάς, ο.π., σ. 25

⁶⁴ Jean Meynaud, *Οι Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα 1946-1965*, τόμ. Α', Μπάϊρον, Αθήνα 2002, σ. 403, Close, ο.π., σ. 140, Ριζάς, ο.π., σ. 25

– ουσιαστικά η χωροφυλακή της υπαίθρου – και συνάμα ως κύριος φορέας εγγύησης της διάρκειας, διατήρησης και ενίσχυσης της λειτουργίας του περιοριστικού πλαισίου που είχαν επιβάλλει τόσο οι εμφυλιακές συνθήκες όσο και το ψυχροπολεμικό κλίμα⁶⁵. Απαρτιζόταν εντόνως από έναν συμπαγή ιδεολογικό πυρήνα, ο οποίος ήταν εμποτισμένος από «ελληνοχριστιανικές» αρχές και αξίες («*Πατρίς, Θρησκεία, Οικογένεια*»), ακραιφνή αντικομμουνισμό και φιλοβασιλικές πεποιθήσεις που αναπαραγόταν μανιωδώς σε στρατιωτικά εκπαιδευτικά εγχειρίδια⁶⁶. Οι μετέπειτα επαναλαμβανόμενες εσωτερικές ιδεολογικές εκκαθαρίσεις που έλαβαν χώρα στον πυρήνα του στρατεύματος και συνάμα ο συμβολικός του ρόλος καθ' όλη τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου προσέδωσαν στις Ένοπλες Δυνάμεις έναν «υπερθεσμικό» και κυρίαρχο χαρακτήρα στον κρατικό μηχανισμό, ενώ η διαδικασία αυτονόμησής τους από την πολιτική εξουσία είχε ήδη ξεκινήσει μετεμφυλιακά και ήταν συνυφασμένη με το πρόσωπο του στρατάρχη Α. Παπάγου, όταν έλαβε την αρχιστρατηγία στις 20 Ιανουαρίου 1949⁶⁷.

Τέλος, ο «συμμαχικός» παράγοντας ολοκλήρωνε το εξωθεσμικό τρίγωνο του μετεμφυλιακού πολιτικού καθεστώτος ως ο τρίτος εξωκοινοβουλευτικός, αλλά εξωγενής παράγοντας (σε σχέση με το Παλάτι και τον Στρατό), του οποίου η επιρροή και ο ρόλος στη διαμόρφωση του μετεμφυλιακού πολιτικού κλίματος ήταν αναμφισβήτητα. Για τις Ην. Πολιτείες η Ελλάδα ήταν μια χώρα, η οποία βρισκόταν σε μια πλεονεκτική γεωγραφική θέση κρίσιμης γεωπολιτικής και στρατηγικής σημασίας, καθώς σύμφωνα με τους κύριους διαμορφωτές χάραξης της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής αποτελούσε μια «*θαλάσσια, οδική και εναέρια γέφυρα μεταξύ Ανατολής και Δύσης*» σύμφωνα με τον Wittner, ενώ ταυτοχρόνως ο έλεγχός της εξασφάλιζε ελεύθερη πρόσβαση στη Μεσόγειο θάλασσα και ένα αξιοσημείωτο στρατηγικό σημείο σε σύγκριση με την Ανατολική Μεσό-

⁶⁵ Μεσθανέως, ο.π., σ. 94

⁶⁶ Close, ο.π., σ. 140

⁶⁷ Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική Δημοκρατία*, ο.π., σ. 99, Μεσθανέως, ο.π., σσ. 123-124, Ριζάς, ο.π., σ. 25

γειο, την Εγγύς Ανατολή, το Σουέζ, την Τουρκία και τα Τουρκικά Στενά⁶⁸. Αυτόματως, η ένταξη της Ελλάδας στον νατοϊκό οργανισμό και, κατά συνέπεια, στο στρατόπεδο της Δύσης κατέστη στόχος υψίστης προτεραιότητας για τον συμμαχικό παράγοντα, μέσω της οποίας τα αμερικανικά συμφέροντα θα διασφαλιζόνταν σε Ανατολική Μεσόγειο και Μέση Ανατολή, ενώ παράλληλα θα επιτυγχάνονταν και η ανάσχεση της εξάπλωσης της «σοβιετικοποίησης» στις περιοχές αυτές. Τόσο το Δόγμα Τρούμαν στις 12 Μαρτίου 1947 όσο και το Σχέδιο Μάρσαλ στις 5 Ιουνίου της ίδιας χρονιάς αποτέλεσαν κύρια παραδείγματα βοήθειας και στήριξης του ελληνικού κράτους από την αμερικανική πλευρά τόσο για την ενίσχυση των κυβερνητικών δυνάμεων κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου και τη μετεμφυλιοπολεμική ανασυγκρότηση της χώρας όσο και για την συστηματική καταπολέμηση του κομμουνιστικού κινδύνου, προκειμένου να διατηρηθούν ανέπαφες η εδαφική ακεραιότητα και η πολιτική ανεξαρτησία της χώρας. Ωστόσο, τα πραγματικά κίνητρα του αμερικανικού παράγοντα μέσω αυτής της παροχής στρατιωτικοοικονομικής ενίσχυσης απέβλεπαν κυρίως στην επισημοποίηση της ελληνικής εξάρτησης από την Δύση και, πιο συγκεκριμένα, της ενεργούς αμερικανικής επέμβασης στις εσωτερικές και εξωτερικές ελληνικές υποθέσεις, η οποία με την σειρά της οδήγησε στην σταδιακή διείσδυση της αμερικανικής γραφειοκρατικής διοίκησης στην λειτουργία του ελληνικού πολιτικού συστήματος εγκαθιδρύοντας έτσι ένα σύστημα εξουσίας και διακυβέρνησης, σύμφωνα με το οποίο θα υιοθετείτο μια φιλοαμερικανική πολιτική, η λήψη των αποφάσεων θα τελείτο στα πλαίσια «συμμαχικών» οδηγιών και υποδείξεων και τέλος θα επιτυγχάνετο πρωτίστως η εξυπηρέτηση αμερικανικών συμφερόντων⁶⁹. Όμως, ο τρόπος άσκησης της αμερικανικής επιρροής στο ελληνικό πολιτικό σύστημα χαρακτηριζόταν από μια μεγάλη δόση δυσαρέσκειας, προκλητικότητας και αλαζονείας, καθώς οι απροκάλυπτες παρεμβάσεις της αμερικανικής πρεσβείας σε συνδυασμό με μια σειρά μυστικών παρασκηνιακών διαβουλεύσεων όλων των οργάνων του εξω-

⁶⁸ Γιάννης Π. Ρουμπάτης, *Δούρειος Ίππος: Η Αμερικανική Διείσδυση στην Ελλάδα 1947-1967*, Οδυσσέας, Αθήνα 1987, σ. 94, Wittner, ο.π., σ. 368

⁶⁹ Ρουμπάτης, ο.π., σ. 12, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 98

θεσμικού τριγώνου κατέστησαν σαφές ότι η αποτελεσματική χάραξη της ελληνικής πολιτικής έπρεπε να συμβαδίζει αποκλειστικά και μόνο με τις προτιμήσεις και τις ανάγκες της Αμερικής, ενώ οποιαδήποτε ύπαρξη αντιδραστικής ή παρεκκλίνουσας ενέργειας ήταν καταδικαστέα, απορριπτέα ακόμα και απαγορευτική. Επομένως, αυτό που θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε για τον ρόλο των συμμάχων είναι ότι διαδραμάτισαν ρόλο κύριου διαμορφωτή χάραξης της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας αξιοποιώντας ένα σύνολο ύπουλων και υπονομευτικών πολιτικών τακτικών (ασφυκτικές πιέσεις, εκβιασμοί, απειλές για διακοπή της αμερικανικής βοήθειας, απροκάλυπτες παρεμβάσεις, δημόσιες δηλώσεις κτλ.), με σκοπό την λήψη αποφάσεων αμερικανικής προδιαγραφής από την ελληνική πλευρά και, εν γένει, την εξασφάλιση του επιτυχούς σχεδιασμού της ελληνικής πολιτικής υπό τα πρότυπα της Δύσης.

Συμπερασματικά, η ασύμμετρη ισχύς του εξωθεσμικού τριγώνου Μοναρχίας – Στρατού – Αμερικής αποτέλεσε κυρίαρχο μπλοκ εξουσίας και θεμέλιο λίθο του μετεμφυλιακού πολιτικού καθεστώτος. Η μοναρχική στάση του Στέμματος αναφορικά με τον ρόλο του στην πολιτική σκηνή, ο κατασταλτικός ρόλος των Ενόπλων Δυνάμεων για την εγγύηση της διατήρησης του μετεμφυλιακού οικοδομήματος και η επιρροή της συμμαχικής δύναμης ως κύριος διαμορφωτής χάραξης της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής του ελληνικού κράτους, όπως θα αναλύσουμε στην συνέχεια, διαδραμάτισαν συνολικά μια αξιοσημείωτη πορεία στην ελληνική πολιτική σκηνή συμβάλλοντας καθοριστικά στη διαμόρφωση και παραγωγή των μετέπειτα πολιτικών εξελίξεων.

Άλλο ένα κύριο χαρακτηριστικό του ελληνικού πολιτικού συστήματος είναι η καθιέρωση και λειτουργία ενός «*συνταγματικού δυισμού*» εντός του πλαισίου της «*καχεκτικής δημοκρατίας*»⁷⁰. Από την μια μεριά έχουμε το νομιμοποιημένο σύνταγμα του '52, το οποίο χαρακτηρίστηκε από έναν οπισθοδρομικό και αυταρχικό χαρακτήρα και ίσχυε για τους «*εθνικόφρονες*», ενώ παράλληλα η λει-

⁷⁰ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 9, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 34

τουργία του υποδήλωνε την συνέχιση της κρίσης εκπροσώπησης και νομιμοποίησης⁷¹. Ενώ, από την άλλη έχουμε την επαναφορά ενός συνόλου «*εκτάκτων νομοθετικών μέτρων*», θεσμικών και μη, τα οποία είχαν τεθεί σε ισχύ κατά τη διάρκεια του ελληνικού εμφυλίου και συγκροτούσαν ένα «*παρασυνταγματικό σώμα*» κατά τον Αλιβιζάτο⁷². Το σύνολο αυτό της «*έκτακτης νομοθεσίας*» ονομάστηκε «*παρασύνταγμα*» ή αλλιώς «*παράλληλο Σύνταγμα*», το οποίο διατηρήθηκε σε ισχύ μαζί με το σύνταγμα του '52 παρά την οφθαλμοφανή αντισυνταγματικότητά του και ίσχυε αποκλειστικά για τους «*μη εθνικόφρονες*»⁷³.

Τα «*έκτακτα νομοθετικά μέτρα*» περιελάμβαναν συλλήψεις, φυλακίσεις και εκτελέσεις αριστερών αγωνιστών και κομμουνιστών, διοικητικές εκτοπίσεις πολιτικών κρατουμένων σε τόπους εξορίας και στρατόπεδα συγκέντρωσης (Μακρόνησος, Γυάρος, Ικαρία, Χίος, κτλ.), εκκαθαρίσεις στον τομέα της δημόσιας διοίκησης μέσω υποχρεωτικών απολύσεων και εξαναγκαστικών παραιτήσεων των δημοσίων υπαλλήλων στη βάση συγκεκριμένων κριτηρίων, στέρηση της ελληνικής ιθαγένειας και δημεύσεις περιουσιών των «*συμμοριτών*» του εμφυλίου πολέμου κτλ⁷⁴. Ο έλεγχος της «*νομιμοφροσύνης*» διεξαγόταν μέσω της θέσπισης του περίφημου «*πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων*», χωρίς το οποίο (όπως είδαμε και στο προηγούμενο υποκεφάλαιο) κανένα πρόσωπο δεν είχε τη δυνατότητα να συμμετάσχει στις εισαγωγικές εξετάσεις προκειμένου να εγγραφεί στο πανεπιστήμιο, να διοριστεί στο δημόσιο τομέα ή να αναζητήσει εργασία στον ιδιωτικό τομέα ή ακόμα να πάρει ένα απλό τραπεζικό δάνειο ή να εκδώσει ένα διαβατήριο⁷⁵.

Επιπλέον, η δημιουργία αστυνομικών φακέλων, στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν όσα άτομα θεωρούνταν πολιτικά «*ύποπτα*» ή δεν υπάγονταν στην

⁷¹ Αριστόβουλος Μάνεσης, *Η Εξέλιξη των Πολιτικών Θεσμών στην Ελλάδα: Αναζητώντας μια δύσκολη νομιμοποίηση*, Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1987, σ. 23, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 34

⁷² Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 34, Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 525

⁷³ Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 34

⁷⁴ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σσ. 466 & 487, Αλιβιζάτος, ο.π., τόμ. Α', σ. 86, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σσ. 16-17

⁷⁵ Αλιβιζάτος, ο.π., *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, σ. 486, Μεσθανέως, ο.π., σ. 85, Αλιβιζάτος, ο.π., τόμ. Α', σ. 87, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 17

σφαίρα των «υγιών κοινωνικών φρονημάτων» αποτελούσε άλλο ένα μέσο άσκησης ελέγχου της νομιμοφροσύνης των πολιτών⁷⁶. Ολόκληρες οικογένειες – ή ορισμένα μέλη ή ακόμα και συγγενείς και στενοί τους φίλοι – είχαν φάκελο στα αστυνομικά τμήματα όλης της χώρας για τα φρονήματά τους και για την συμμετοχή τους ή μη σε πολιτικές οργανώσεις της Αριστεράς κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής και του ελληνικού εμφυλίου, ενώ η ασφάλεια τους είχε υπό στενή παρακολούθηση⁷⁷.

Τέλος, οι «δηλώσεις μετανοίας» είχαν βαρύνουσα σημασία τόσο στην απαλλαγή όσο και στην αποφυλάκιση ενός πολιτικού κρατουμένου⁷⁸. Η άσκηση αφόρητων σωματικών και ψυχολογικών πιέσεων σε κρατούμενους που είχαν συλληφθεί ή εξοριστεί για τη διάπραξη ενός «αντεθνικού» ή μη εγκλήματος τους εξανάγκαζε στην υπογραφή αυτής της δήλωσης, σύμφωνα με την οποία αποκήρυσσαν το κομμουνιστικό κόμμα και αποχαρακτηρίζονταν ως κομμουνιστές⁷⁹. Ένας δευτερεύων ρόλος της «δήλωσης μετανοίας» ήταν ότι αξιοποιήθηκε ως μοχλός πίεσης για την άμεση παύση των βασανιστηρίων ενός κρατουμένου, ο οποίος, προκειμένου να απελευθερωθεί, αναγκαζόταν να «ανανήψει», δηλαδή να απαρνηθεί την ιδεολογία του και να καταγγείλει την «προδοσία» του Κ.Κ.Ε., λειτουργώντας στα πλαίσια μιας σχέσης στυγνού εκβιασμού σε συνδυασμό με τη χρήση μιας σειράς βάρβαρων και απάνθρωπων μεθόδων με σκοπό την «αναμόρφωση» του⁸⁰. Επομένως, η βίαιη και αυθαίρετη εφαρμογή των «εκτάκτων μέτρων» δημιούργησε ένα κλίμα σκληρής πειθάρχησης και απόλυτης τρομοκράτησης του πληθυσμού⁸¹.

Ένα από τα πιο σημαντικά «παρασυνταγματικά» νομοθετήματα ήταν ο Α.Ν. 509/1947 «περί μέτρων ασφαλείας του κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», ο οποίος ψηφίστηκε

⁷⁶ Αλιβιζάτος, ο.π., τόμ. Α', σσ. 86-87

⁷⁷ Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σσ. 34-35, Μεσθανέως, ο.π., σ. 85

⁷⁸ Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 15

⁷⁹ Μεσθανέως, ο.π., σ. 86

⁸⁰ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 469

⁸¹ Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 17

επί κυβερνήσεως Σοφούλη στις 27 Δεκεμβρίου 1947 και αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο της έκτακτης εμφυλιακής νομοθεσίας⁸². Ο Α.Ν. 509 είχε διττή σκοπιμότητα, καθώς αφενός κήρυξε το Κ.Κ.Ε., το Ε.Α.Μ. και όλους τους πολιτικά και ιδεολογικά προσκείμενους σε αυτούς σχηματισμούς εκτός νόμου και αφετέρου τιμωρούσε τις κομμουνιστικές ενέργειες με θανατική ποινή⁸³. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος αυτός προέβλεπε τις εξής νομοθετικές ενέργειες:

1. Πρώτον, την κήρυξη του Κ.Κ.Ε., του Ε.Α.Μ. και της «Εθνικής Αλληλεγγύης» εκτός νόμου και τη διάλυση κάθε άλλου πολιτικού κόμματος, σωματείου ή οργάνωσης που είτε συνεργάζονταν είτε το επεδίωκαν (άρθρο 1)⁸⁴. Με άλλα λόγια, το άρθρο αυτό στόχευε στην εξάλειψη κάθε κόμματος, φορέα ή πολιτικής δύναμης που εκπροσώπευε ή ασπαζόταν τον κομμουνισμό. Σημειωτέον ότι πολλές δεκάδες διαλύσεις που πραγματοποιήθηκαν δεν στηρίχθηκαν τόσο σε χειροπιαστές αποδείξεις, αλλά περισσότερο σε αποχρώσες ενδείξεις, μιας και αρκούσε για τις αστυνομικές αρχές να υπήρχαν μόνο υπονοίες για τους άμεσους ή έμμεσους σκοπούς κάθε σωματείου ώστε να τεθούν υπό διάλυση⁸⁵.
2. Δεύτερον, προέβλεπε και μια σειρά άλλων αξιοσημείωτων διατάξεων, ανάμεσα στις οποίες ήταν η τιμωρία όσων προέβαιναν σε ενέργειες ή συλλάμβαναν ιδέες, με τις οποίες αποσκοπούσαν στη βίαιη ανατροπή του πολιτεύματος με τις ποινικές κυρώσεις να διακυμαίνονται από ισόβια δεσμά μέχρι και θανατική ποινή για τους εμπλεκόμενους (άρθρο 2 §1)⁸⁶, η απαγόρευση δημόσιων και ιδιωτικών

⁸² Στο ίδιο, σ. 13

⁸³ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 512, Αλιβιζάτος, ο.π., τόμ. Α', σ. 85

⁸⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 1: «*Το Κομμουνιστικόν Κόμμα Ελλάδος, το Εθνικόν Απελευθερωτικόν Μέτωπον (Ε.Α.Μ.) και η Εθνική Αλληλεγγύη, προπαρασκευάσαντα και ενεργούντα την κατά της ακεραιότητος της Χώρας προδοτικήν ανταρσίαν, διαλύονται. Επίσης διαλύεται και παν άλλο πολιτικόν κόμμα, σωματεϊόν ή οργάνωσις, ήτις ήθελε θεωρηθή ως συνεργαζομένη μετ' αυτών ή επιδιώκουσα αμέσως ή έμμέσως την εφαρμογήν ιδεών εχουσών ως σκοπόν την διά βιαιών μέσων ανατροπήν του πολιτεύματος, του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της Επικρατείας*». Βλ. Μπουρνάζο, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 13

⁸⁵ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., ο.π., σ. 513

⁸⁶ Το περιεχόμενο του άρ. 2 του Α.Ν. 509/1947 εξισωνόταν με την κλασική διατύπωση του Ιδιώνυμου του 1929.

συγκεντρώσεων προσώπων, οι οποίες επεδίωκαν τη βίαιη ανατροπή του πολιτεύματος και συνοδεύονταν με τουλάχιστον εξάμηνη ποινή φυλάκισης για τους εμπλεκόμενους (άρθρο 4), η υποχρεωτική απόλυση δημοσίων υπαλλήλων και η επιβεβλημένη απόταξη στρατιωτικών είτε λόγω καταδίκης με τον νόμο αυτό (άρθρο 5), είτε λόγω ενεργούς συμμετοχής στην «ανταρσία» (όπου ανταρσία = εμφύλιος) και στην προπαγάνδα κομμουνιστικών ιδεών (άρθρο 6) και τέλος η μεταβίβαση της αποκλειστικής αρμοδιότητας εκδίκασης προβλεπόμενων κακουργημάτων ή πλημμελημάτων από τον νόμο αυτό σε έκτακτα στρατοδικεία (άρθρο 7)⁸⁷.

Ωστόσο, η βαρύνουσα σημασία αυτού του νόμου δεν έγκειται τόσο στην καταδίκη και εξάλειψη του κομμουνιστικού «εγκλήματος», αλλά πιο πολύ στη θέληση των κρατικών και αστυνομικών αρχών – οργάνων να πατάξουν οποιαδήποτε πρόθεση, κίνητρο ή ακόμα και την σύλληψη της ιδέας που έτειναν στους επιλήψιμους σκοπούς αυτής της ενέργειας⁸⁸. Υπήρξαν ακόμα και περιπτώσεις όπου διώχθηκαν πρόσωπα τα οποία δεν ασπάζονταν τα κομμουνιστικά ιδεώδη και τους απαγγέλθηκαν ψευδείς κατηγορίες, ενώ υπέστησαν απάνθρωπα και σκληρά βασανιστήρια με σκοπό την απόσπαση μιας ομολογίας με την οποία θα αποκήρυσσαν μια ιδεολογία που εν τέλει δεν ενστερνίζονταν εξ αρχής⁸⁹. Έτσι, αυτή η έξαρση του ψυχολογικού στοιχείου του «εγκλήματος» μέσω της άσκησης συνεχούς πίεσης, εκβιασμού και βασανιστηρίων χαρακτηρίστηκε ως μια από τις πιο αξιοσημείωτες ιδιομορφίες της καταστολής των εγκλημάτων κατά του κράτους, η οποία, φυσικά, πήρε διαστάσεις άνευ προηγουμένου στην πολιτική ιστορία της χώρας⁹⁰.

Άλλο αξιοσημείωτο «*παρασυνταγματικό*» νομοθέτημα αποτέλεσε ο Α.Ν. 375/1936 «*περί τιμωρίας των εγκλημάτων κατασκοπείας και των εγκληματικών*

⁸⁷ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 514, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 13

⁸⁸ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π. σσ. 515-517

⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 517

⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 519

ενεργειών των απειλουσών την εξωτερικήν ασφάλειαν της χώρας», ο οποίος είχε θεσπιστεί στις 18 Δεκεμβρίου 1936 επί δικτατορίας Μεταξά⁹¹. Με αυτόν τον νόμο καταδικάστηκε η κατασκοπεία εν καιρώ ειρήνης, ενώ για πρώτη φορά στη νομοθετική ιστορία της χώρας, το έγκλημα της κατασκοπείας εξισώθηκε με το έγκλημα της εσχάτης προδοσίας⁹². Με το νόμο αυτό διώχθηκαν πολλοί κομμουνιστές και καταδικάστηκαν στη συνέχεια ως «κατάσκοποι» και, κατά συνέπεια, «προδότες» της πατρίδας αποσκοπώντας έτσι στην προστασία του κράτους από την επέλαση της «κομμουνιστικής απειλής»⁹³. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος αυτός προέβλεπε τις εξής ενέργειες:

1. Πρώτον, την ποινή φυλάκισης δύο ετών και την επιβολή χρηματικής ποινής από 3.000 – 30.000 δραχμές για την παροχή απόρρητων πληροφοριών στρατιωτικής φύσεως ή στοιχείων αναφορικών με την οργάνωση της εθνικής άμυνας ή της εξωτερικής ασφάλειας από διαπιστευμένα άτομα (τα οποία γνώριζαν τέτοιου είδους πληροφορίες λόγω θέσης, καθηκόντων ή επαγγέλματος) σε τρίτα μη εξουσιοδοτημένα πρόσωπα για τη γνώση (άρθρο 1 §1) ή την κοινοποίηση, διάδοση και δημοσίευση των πληροφοριών αυτών (άρθρο 1 §2)⁹⁴.
2. Δεύτερον, την ποινή φυλάκισης ενός έτους και την επιβολή χρηματικής ποινής από 3.000 – 30.000 δραχμές για την προμήθεια τέτοιων πληροφοριών (άρθρο 2), ενώ, εάν διαπιστωνόταν ότι οι παραπάνω

⁹¹ Στο ίδιο, σ. 426

⁹² Στο ίδιο

⁹³ Αλβιζάτος, ο.π., τόμ. Α', σσ. 85-86, Αλβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 428

⁹⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 1, παρ. 1: «Τιμωρείται με φυλάκισιν τουλάχιστον δύο ετών και με χρηματικήν ποινήν 3.000 – 30.000 δραχμών πας όστις ήθελε παραδώσει είτε εν Ελλάδι είτε εκτός αυτής εν όλω ή εν μέρει, προς πρόσωπον μη εξουσιοδοτημένον δια την παραλαβήν ή γνώσιν υλικά στρατιωτικής φύσεως, σχέδια, ή σχεδιαγράμματα, χάρτας, γραπτά, έγγραφα μέσα κρυπτογραφικής συνεννοήσεως (λεξικά κώδικας, κλειδας κλπ.) ή μεταδώσει πληροφορίας περί μεταφερομένων στρατιωτικών ειδών ή υλικών οχυρώσεως, ή μυστικής πληροφορίας σημασίας στρατιωτικής (ή διπλωματικής ή οικονομικής), ενδιαφέροντα την άμυναν ή την οικονομικήν επιστράτευσιν ή την εξωτερικήν ασφάλειαν της χώρας και τα οποία έχουσι εμπιστευθή αυτώ ή των οποίων έχει λάβη γνώσιν είτε επισήμως είτε λόγω της ειδικότητός του, του επαγγέλματός του, της ανατεθείσης αυτώ εργοληψίας ή εργασίας, ή λόγω της ανατεθείσης αυτώ αποστολής.»

Παρ. 2: «Πάς όστις διατελών εις μιας των εν τη προηγουμένη παραγράφω προβλεπομένων περιπτώσεων ήθελε ανακοινώσει, κοινολογήσει, δημοσιεύσει ή διαφημίσει καθ' οιονδήποτε τρόπο, άνευ αδείας της αρμοδίας αρχή, εν όλω ή εν μέρει, υλικά, στρατιωτικά σχέδια, η σχεδιαγραφήματα, χάρτας, γραπτά, έγγραφα μέσα κρυπτογραφικής συνεννοήσεως, ως και τας ανωτέρω αναφερομένας πληροφορίας, ή ήθελε λάβει αντίγραφον, αντίτυπον ή φωτογραφίαν των ανωτέρω αντικειμένων.»

ενέργειες πραγματοποιήθηκαν «*επί σκοπώ κατασκοπείας*», η ποινή μετατρεπόταν σε ισόβια δεσμά (άρθρα 3, 5, 6 και 7)⁹⁵.

3. Τρίτον, πέρα από το τετελεσμένο έγκλημα της κατασκοπείας, διωκόταν και τιμωρούταν και η απόπειρά του (άρθρο 8⁹⁶), ενώ με μια μετέπειτα τροποποίηση του Α.Ν. 375, τον Α.Ν. 1255/1938, όλες οι ποινές αυξήθηκαν κατακόρυφα και, πιο συγκεκριμένα, όσα εγκλήματα διεπράχθησαν «*επί σκοπώ κατασκοπείας*» (άρθρα 3, 5, 6 και 7) κατέστη υποχρεωτική η επιβολή της θανατικής ποινής και της ισόβιας κάθειρξης⁹⁷.

Τέλος, τα έκτακτα στρατοδικεία είχαν την αποκλειστική αρμοδιότητα εκδίκασης όλων των παραπάνω εγκλημάτων (άρθρο 14)⁹⁸. Ακολούθησαν αρκετές πολύκροτες δίκες, όπου πολλές ηγετικές φυσιογνωμίες και μεσαία στελέχη του Κ.Κ.Ε. καταδικάστηκαν εν καιρώ ειρήνης με το έγκλημα της «*κατασκοπείας*»⁹⁹. Μερικοί απ' αυτούς εκτελέστηκαν, όπως έγινε με τον Νίκο Μπελογιάννη στις 30 Μαρτίου 1952 και τον Νίκο Πλουμπίδη στις 14 Αυγούστου 1954¹⁰⁰, ενώ άλλοι στάλθηκαν σε τόπους εξορίας όπου καταδικάστηκαν σε πολυετείς ποινές φυλάκισης, όπως ο Μανώλης Γλέζος το 1959 και ο Χαρίλαος Φλωράκης το 1960¹⁰¹.

⁹⁵ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 427

⁹⁶ Σύμφωνα με το άρθρο 8: «*Η απόπειρα τινός των εν άρθροις 1, 2, 3 και 5 πράξεων τιμωρείται με την ποινήν ην ήθελεν επισύρει τετελεσμένη η πράξις αυτή.*»

⁹⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 1, παρ. 1: «*Η εν αρχή του άρθρου 1 του ν. 375/1936 περί ποινής διάταξις αντικαθίσταται ως εξής: Τιμωρείται με ειρκτήν ή με φυλάκισιν τουλάχιστον δύο ετών και με χρηματικήν ποινήν 3.000–30.000 δραχμών.*» Παρ. 2: «*Μετά το εδάφιο β' της 2ας παραγράφου του αυτού άρθρου προστίθεται εδάφιο γ' έχον ούτω: «Με θάνατον τιμωρείται ή με δεσμά δια βίου ή διάπραξις τινός των ανωτέρω αδικημάτων, αν εγένετο επί σκοπώ κατασκοπείας.*» Σύμφωνα με το άρθρο 2, παρ. 1: «*Εν τέλει του άρθρου 2 του αυτού ν. 375 προστίθεται εδάφιο γ' έχον ούτω: Με θάνατον τιμωρούνται αι ανωτέρω πράξεις ή με δεσμά δια βίου, εάν εγένοντο επί σκοπώ κατασκοπείας.*»

Παρ. 2: «*Το εδάφιο β' του άρθρου 3 του αυτού νόμου αντικαθίσταται ως εξής: «Εάν η παράβασις εγένετο επί σκοπώ κατασκοπείας, ο ένοχος τιμωρείται με θάνατον ή με δεσμά δια βίου.*»

Σύμφωνα με το άρθρο 4, παρ. 1: «*Η εν τέλει του άρθρου 6 του αυτού ν. 375 φράσις με ειρκτήν και η εν τέλει του άρθρου 7 του αυτού ν. ομοία φράσις αντικαθίσταται δια της φράσεως με θάνατον ή με δεσμά δια βίου.*»

Παρ. 2: «*Η εν αρχή του άρθρου 9 του αυτού νόμου διάταξις περί ποινής αντικαθίσταται ως εξής: Με θάνατον ή με δεσμά δια βίου.*»

⁹⁸ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 427

⁹⁹ Αλιβιζάτος, ο.π., τόμ. Α', σ. 86

¹⁰⁰ Γιάννης Ε. Χρυσάφης, *Δίκες Πλουμπίδη και Μπελογιάννη, στο Ελλάδα 20ος αιώνας 1950-1960*, τόμ. Α', Η Καθημερινή, Αθήνα 2018, σ. 89

¹⁰¹ Ο Γλέζος καταδικάστηκε σε πενταετή φυλάκιση, στάλθηκε σε τετραετή εξορία στον Αγ. Ευστράτιο και υπέστη οκταετή στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων, ενώ ο Φλωράκης καταδικάστηκε σε ισόβια δεσμά και συνολικά εξέτισε δεκαοκταετή φυλάκιση, από την οποία πέρασε δώδεκα χρόνια στις φυλακές και έξι χρόνια στην εξορία.

Σημειωτέον ότι σε πολλές από τις δίκες των «κατασκόπων» οι αποφάσεις που καταδίκασαν τους κατηγορούμενους δεν βασίστηκαν σε χειροπιαστές αποδείξεις, αλλά κατά κύριο λόγο σε αποχρώσεις ενδείξεις μέσω των υποδείξεων των αστυνομικών οργάνων και των πληροφοριών που είχαν συγκεντρωθεί για τη δημιουργία του φακέλου του κατηγορουμένου οι οποίες αυτομάτως καθόριζαν το βαθμό της «επικινδυνότητάς» του¹⁰². Συνεπώς, υπήρξαν περιπτώσεις όπου καταδικάστηκαν άτομα με τον συγκεκριμένο νόμο χωρίς να μπορεί να στηριχθεί η κατηγορία της «κατασκοπείας» σε καμία συγκεκριμένη ενέργεια, ενώ ταυτόχρονα καταδικαστέα ήταν και η «προσφορά προς διάπραξη κατασκοπείας»¹⁰³. Με άλλα λόγια, η πρόθεση να διαπραχθεί το εν λόγω έγκλημα, κάτι που στην πραγματικότητα αποτέλεσε και την πιο συχνή κατηγορία που απαγγελόταν στα στρατοδικεία βάσει του συλλογισμού ότι «ο κομμουνισμός κάνει κατασκοπεία, άρα οι κομμουνιστές αυτομάτως είναι και κατάσκοποι»¹⁰⁴.

Τέλος, δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε στο νομοθετικό κείμενο του διαβόητου Γ' Ψηφίσματος «περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την δημοσίαν τάξιν και ασφάλειαν», το οποίο υιοθετήθηκε στις 18 Ιουνίου του 1946 επί πρωθυπουργίας Τσαλδάρη τρεις μήνες μετά το ξέσπασμα του ελληνικού εμφυλίου το Μάρτιο του '46¹⁰⁵. Μαζί με τα παραπάνω νομοθετήματα καθιέρωσε και παγίωσε μια καταπιεστική και κατασταλτική πολιτική σε βάρος των ηττημένων, την οποία το κράτος ήθελε να διατηρήσει σε βάθος χρόνου προκειμένου να καταπνίξει το πνεύμα της εθνικής αντίστασης αφενός και να μονιμοποιήσει την ισχύ του μετά το τέλος του ελληνικού εμφυλίου αφετέρου, εγκαθιδρύοντας έτσι ένα σύστημα κανόνων με νομιμοποιημένη ισχύ και αυταρχικό περιεχόμενο¹⁰⁶. Το Γ' Ψήφισμα, του οποίου κύριος σκοπός ήταν η καταστολή των «αυτονομιστικών» ενεργειών, προέβλεπε τις εξής νομοθετικές ενέργειες:

¹⁰² Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 574

¹⁰³ Στο ίδιο, σσ. 574-575

¹⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 575

¹⁰⁵ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 64, Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 495

¹⁰⁶ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 496

1. Πρώτον, επέσυρε τη θανατική ποινή (ή τα ισόβια δεσμά υπό συγκεκριμένες συνθήκες) σε οποιοδήποτε άτομο είχε πρόθεση να οργανώσει εξέγερση κατόπιν συνεννοήσεως με ένοπλα σώματα ή στήριξης ξένης βοήθειας με σκοπό την κατάληψη μιας περιοχής από την εθνική επικράτεια (άρθρο 1 §1)¹⁰⁷, ενώ με τον ίδιο τρόπο τιμωρούνταν τόσο οι προπαρασκευαστικές ενέργειες που απέβλεπαν στον παραπάνω σκοπό (άρθρο 1 §2, εδάφιο α') όσο και η σύλληψη ιδεών για την πραγματοποίηση αυτού του σκοπού (άρθρο 1 §2, εδάφιο β'). Με άλλα λόγια, δεν τιμωρείται μόνο η πράξη αλλά και η πρόθεση, με αποτέλεσμα να ποινικοποιείται και το φρόνημα όπως είδαμε και στα παραπάνω νομοθετήματα¹⁰⁸.
2. Δεύτερον, επέσυρε τη θανατική ποινή και την ισόβια κάθειρξη για μια σειρά αδικημάτων και εγκληματικών συμπεριφορών που είχαν στιγματιστεί με το στοιχείο της «αντεθνικότητας», ανάμεσα στις οποίες ήταν η κατάρτιση ομάδων με σκοπό την προσβολή των αρχών (εκκλησιαστικά, δημόσια ή όργανα της τάξεως) με χρήση βίας (άρθρο 2 §1) ή τη διάπραξη εγκλημάτων κατά της ανθρώπινης ζωής (άρθρο 2 §2), η συμμετοχή σε ένοπλες επιθέσεις κατά των αρχών (άρθρο 3 §1) και τέλος η διάπραξη εγκλήματος με τις κατηγορίες της βιαιοπραγίας και προσβολής προσώπων ή πραγμάτων (άρθρο 5)¹⁰⁹. Με άλλα λόγια, απαγορεύτηκε κάθε μορφής «συμμορία», διαδήλωση και συγκέντρωση διαμαρτυρίας, ενώ η ασέβεια προς το πρόσωπο της Αρχής επέσυρε βαριά τιμωρία. Ως επιπρόσθετα μέτρα, εισήχθη η επ' αόριστον προφυλάκιση, η επιβολή περιορι-

¹⁰⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1: «Όστις θέλων να αποσπάση εν μέρος εκ του όλου της Επικρατείας, ή να ευκολύνη τα προς τούτο το τέλος τείνοντα σχέδια, συνώμοσεν ή διήγειρε στάσιν, ή συνεννοήθη με ξένους, ή κατήρτισεν ενόπλους ομάδας, ή έλαβε μετοχή εις τιοιούτας προδοτικάς ενώσεις τιμωρείται με θάνατον». – 2. «Πάσα εκ προθέσεως προπαρασκευαστική ενέργεια της ηγουμένης πράξεως τιμωρείται με ειρκτήν, υπάρχουσών δε επιβαρυντικών περιπτώσεων με δεσμά πρόσκαιρα ή δια βίου. Ως προπαρασκευαστική ενέργεια θεωρείται και η καθ' οιονδήποτε τρόπον, αμέσως ή εμμέσως, γενομένη προσπάθεια προς διάδοσιν, ανάπτυξιν και εφαρμογήν ιδεών τεινουσών εις την απόσπασιν ή αυτονομίαν μέρους της Επικρατείας, ή η ενέργεια προσηλυτισμού εις τας ιδέας ταύτας.» Βλ. Παντελή, ο.π., σσ. 278-279

¹⁰⁸ Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 15

¹⁰⁹ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 503, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 13

σμών στην ελεύθερη κυκλοφορία και τέλος η ίδρυση στρατοδικείων για την εκδίκαση όλων των παραπάνω παραβιάσεων¹¹⁰.

Συμπερασματικά, η θέσπιση και ισχύς των *«εκτάκτων νομοθετικών μέτρων»* συγκρότησε το θεσμικό αντικομμουνιστικό νομοθετικό οπλοστάσιο και στόχευε κυρίως στην εξουδετέρωση του κομμουνιστικού στοιχείου και την μετέπειτα ιδεολογική «κάθαρση» της ελληνικής κοινωνίας, στον περιορισμό των ατομικών ελευθεριών μέσω μιας σειράς διακρίσεων και νομοθετικών διατάξεων και στην ποινικοποίηση και καταδίκη του «αντεθνικού» εγκλήματος. Τέλος, η καθιέρωση του *«παρασυντάγματος»* αποτέλεσε αναπόσπαστο στοιχείο τόσο της εμφυλιακής όσο και της μετεμφυλιακής περιόδου, εγκαθιδρύοντας ένα κατασταλτικό και καταπιεστικό σύστημα νομοθετικών και διοικητικών συντεταγμένων εντός του ελληνικού κράτους και καθορίζοντας ουσιαστικά τα κυρίαρχα θεσμικά δεδομένα για το ελληνικό πολιτικό σύστημα¹¹¹. Η καταδίκη της «πρόθεσης» ή της «ιδέας» αποτέλεσε ακρογωνιαίο λίθο για την αποτελεσματική εφαρμογή των *«εκτάκτων νομοθετικών μέτρων»* στοχεύοντας κατά κύριο λόγο στην ποινικοποίηση του φρονήματος και, κατά συνέπεια, στην εξάρθρωση του «παράνομου» μηχανισμού του Κ.Κ.Ε. εξουδετερώνοντας κάθε «κομμουνιστική απειλή» από το μετεμφυλιακό οικοδόμημα, ούτως ώστε να πραγματοποιηθεί επιτυχώς η ιδεολογική κάθαρση της ελληνικής κοινωνίας.

Τέλος, δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε στον τρόπο συγκρότησης των πολιτικών κομμάτων και του μετέπειτα ρόλου τους στο πολιτικό σύστημα, καθώς μεταβλήθηκαν από φορείς εκπροσώπησης των κοινωνικών στρωμάτων σε πυλώνες πελατειακών σχέσεων του κυρίαρχου μετεμφυλιακού κατεστημένου¹¹². Οι κομματικές εξυπηρετήσεις και πελατειακές συναλλαγές, οι οποίες έλαβαν χώρα καθ' όλη τη διάρκεια της μετεμφυλιακής περιόδου, πραγματοποιούνταν

¹¹⁰ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 504, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 14

¹¹¹ Μεσσηνέως, ο.π., σ. 82

¹¹² Παπαβλασόπουλος & Σπουρδαλάκης, ο.π., σ. 316

στην ιδεολογική βάση της εθνικοφροσύνης και του αντικομμουνιστικού αγώνα¹¹³. Επιπλέον, προκειμένου να εξασφαλιστεί η συνοχή και συνέχεια ενός πολιτικού κόμματος κατέστη άκρως απαραίτητη η παρουσία ισχυρών προσώπων είτε στο οικογενειακό είτε στο φιλικό τους περιβάλλον, των οποίων η δύναμη και επιρροή συνέβαλε στη δημιουργία μιας προνομιακής σχέσης, όπου οι πολιτικοί κατελάμβαναν υψηλά πολιτικά αξιώματα και συνάμα διατηρούταν άθικτη η κομματική συνοχή¹¹⁴. Τόσο η κοινοβουλευτική ομάδα της Δεξιάς όσο και του Κέντρου απαρτίζονταν από πρόσωπα υψηλού κύρους και επιρροής (γιατροί, δικηγόροι, επιχειρηματίες κτλ.), με αποτέλεσμα να κερδίζουν σταδιακά την εύνοια των ψηφοφόρων μέσω της σύστασης δικτύων πελατειακών σχέσεων¹¹⁵. Συνεπώς, τα ανασυσταθέντα πελατειακά δίκτυα στηρίχθηκαν σε μια προνομιακή σχέση μεταξύ κόμματος και πελάτη στη βάση μιας κοινής ιδεολογικοπολιτικής κατεύθυνσης, όπου ο μὲν απολάμβανε μιας σειράς πολιτικών προνομίων και ο δε ταυτιζόταν πλήρως με την ιδεολογικοπολιτική γραμμή που εκπροσωπούσε ο πρώτος. Παράλληλα, το κόμμα διατηρούσε άθικτη την εσωτερική του συνοχή προβαίνοντας σε μια εξυπηρέτηση συμφερόντων των πελατών του, ενισχύοντας έτσι την πολιτική του δύναμη και επιρροή. Με αυτόν τον τρόπο, οι πελατειακές πρακτικές αναδείχθηκαν σε «δομικούς μηχανισμούς ενσωμάτωσης – διαπαιδαγώγησης του μετεμφυλιακού κράτους» κατά τον Παπαβλασόπουλο και τα πολιτικά κόμματα αξιοποιήθηκαν περισσότερο για τη διατήρηση του μετεμφυλιακού οικοδομήματος παρά για την εκπροσώπηση του κοινωνικού συνόλου αναλαμβάνοντας δευτερεύοντες και επικουρικούς ρόλους¹¹⁶, ενώ το εξωθεσμικό τρίγωνο Μοναρχίας – Στρατού – Αμερικής, όπως είδαμε και νωρίτερα, αποτελούσε το κυρίαρχο πλέγμα εξουσίας καθ' όλη τη διάρκεια της μετεμφυλιακής περιόδου.

¹¹³ Ευθύμιος Παπαβλασόπουλος, *Η ανασυγκρότηση του ελληνικού συντηρητισμού: Η οργάνωση της Νέας Δημοκρατίας 1974-1993* (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή), Τμήμα Νομικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2004, σ. 79, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 12, Παπαβλασόπουλος & Σπουρδαλάκης, ο.π., σ. 316

¹¹⁴ Close, ο.π., σσ. 163-164

¹¹⁵ Στο ίδιο, σ. 163

¹¹⁶ Παπαβλασόπουλος & Σπουρδαλάκης, ο.π., σ. 316, Παπαβλασόπουλος, *Η ανασυγκρότηση του ελληνικού συντηρητισμού* ο.π., σσ. 83-84

1.3 Οι αντιθεσμικές παρεμβάσεις του Παλατιού στη πολιτική ζωή

Όπως είδαμε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, τα Βασιλικά Ανάκτορα σε συνδυασμό με τους πλώνες του ελληνικού στρατεύματος και του «συμμαχικού» παράγοντα συγκρότησαν ένα εξωθεσμικό τρίγωνο ασύμμετρης ισχύος, τα όργανα του οποίου είχαν εξελιχθεί σε έναν αυτόνομο πόλο εξουσίας και δύναμης παρεμβαίνοντας εξ ολοκλήρου σε κάθε τομέα της πολιτικής ζωής της χώρας και ασκώντας ένα σύνολο αντισυνταγματικών και εξωκοινοβουλευτικών πρακτικών. Αυτή η πολιτική ασυδοσία προκαλούσε συνεχείς αναταράξεις στην ισορροπία της πολιτικής σκηνής πλήττοντας σημαντικά τους δημοκρατικούς και κοινοβουλευτικούς θεσμούς του ελληνικού κράτους. Έτσι, προκειμένου να κατανοήσουμε την ταυτότητα αυτών των αντιθεσμικών οργάνων και τον ρόλο τους στο ελληνικό πολιτικό σύστημα, θα προχωρήσουμε πρωτίστως στην ανάλυση του παλατιανού κατεστημένου και στην συνέχεια στη μελέτη των υπόλοιπων εξωθεσμικών οργάνων.

Σύμφωνα με το ισχύον σύνταγμα του 1952, το οποίο ουσιαστικά αποτελούσε μια αναθεωρημένη εκδοχή του Συντάγματος του 1864/1911 και ήταν διαποτισμένο με άκρως συντηρητικές και αυταρχικές δομές, ως πολίτευμα της Ελλάδας ορίζεται η Βασιλευομένη Δημοκρατία και «*όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το έθνος*» βάσει της διάταξης του άρθρου 21¹¹⁷. Βέβαια, η στάση που υιοθέτησαν τα Ανάκτορα ξεπερνούσε οποιαδήποτε όρια βασιλευομένης δημοκρατίας, καθώς οι αυθαίρετες παρεμβάσεις τους στον τρόπο άσκησης της πολιτικής παρέπεμπαν σε μια εντελώς μοναρχική συμπεριφορά. Η ασάφεια της διατάξεως του άρθρου 30 σύμφωνα με την οποία «*ουδεμία πράξις του Βασιλέως ισχύει, ουδέ εκτελείται αν δεν είναι προσυπογεγραμμένη παρά του αρμοδίου Υπουργού όστις δια μόνης της υπογραφής του καθίσταται υπεύθυνος*» παραχώρησε στο Βασιλιά το αποκλειστικό δικαίωμα διάλυσης της Βουλής μόνο από τον ίδιο, ενώ βάσει της διάταξης

¹¹⁷ Meynaud, ο.π., τόμ. Α', σ. 384, Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 203

του άρθρου 31 «ο Βασιλεύς διορίζει και παύει τους υπουργούς αυτού»¹¹⁸. Έτσι, τα άρθρα 30 και 31 σε συνδυασμό με το άρθρο 29 σύμφωνα με το οποίο «το πρόσωπον του Βασιλέως είναι ανεύθυνον και απαραβίαστον, οι δε υπουργοί αυτού είναι υπεύθυνοι» έπαιξαν καθοριστικό ρόλο για την υιοθέτηση μιας διασταλτικής και μοναρχικής άσκησης της εξουσίας, η οποία θα δημιουργούσε πρόσφορο έδαφος για τη νομιμοποίηση της αναίρεσης της ουσιαστικής συνταγματικής νομιμότητας¹¹⁹. Με άλλα λόγια, η εκτελεστική εξουσία τέθηκε υπό τον έλεγχο του Στέμματος αλλά η άσκηση της πραγματοποιούταν από τους υπεύθυνους υπουργούς του¹²⁰. Συνεπώς, ο Βασιλιάς βρέθηκε σε μια αρκετά πλεονεκτική θέση, όπου είχε τον πρώτο λόγο στην επιλογή ενός κατάλληλου προσώπου στο οποίο θα ανέθετε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης και θα αναλάμβανε τη διακυβέρνηση της χώρας με τέτοιο τρόπο που θα εκπροσωπούσε επαξίως τα συμφέροντα τόσο της Αυλής όσο και του «συμμαχικού» παράγοντα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της μοναρχικής νοοτροπίας ήταν η πρωτοβουλία ανάθεσης της εντολής σχηματισμού κυβέρνησης στον Κ. Καραμανλή, τότε υπουργό Δημοσίων Έργων, αμέσως μετά τον θάνατο του Παπάγου τον Οκτώβριο του '55 προτού προλάβει να αποφασίσει η κοινοβουλευτική ομάδα του Ε.Σ. τον επόμενο κομματικό ηγέτη και δίχως να υπάρχει δεδηλωμένη κοινοβουλευτική πλειοψηφία¹²¹. Με άλλα λόγια, παρακάμφθηκε η επιθυμία του ετοιμοθάνατου Παπάγου να ορίσει ως επικρατέστερο διάδοχό του τον Στ. Στεφανόπουλο ο οποίος μάλιστα διέθετε και την στήριξη της συντριπτικής πλειοψηφίας των κοινοβουλευτικών στελεχών του Ε.Σ.¹²² Αυτή την αυθαίρετη και συνάμα αντισυνταγματική πρωτοβουλία σιγοντάρισαν και οι αμερικάνοι, καθώς θεωρού-

¹¹⁸ Γιώργος Ο. Αναστασιάδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία 1940-1986*, Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 58, Κώστας Μαυριάς & Αντώνης Παντελής, *Συνταγματικά Κείμενα: Ελληνικά και Ξένα*, Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1996, σ. 200, Meynaud, ο.π., τόμ. Α', σελ. 384

¹¹⁹ Μαυριάς & Παντελής, ο.π., σ. 200, Αναστασιάδης, ο.π., σσ. 59 & 80

¹²⁰ Κωνσταντίνα Ε. Μπότσιου, Η Αρχή του Τέλους της Βασιλευομένης: Στέμμα και Κρίση Ηγεμονίας στη Δεκαετία του '60, στο Α. Ρήγος, Σ. Σεφεριάδης, Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «Σύντομη» Δεκαετία του '60: Θεσμικό Πλαίσιο, Κομματικές Στρατηγικές, Κοινωνικές Συγκρούσεις, Πολιτισμικές Διεργασίες*, Καστανιώτη, Αθήνα 2008, σ. 107

¹²¹ Δημήτρης Καλτσώνης, *Ελληνική Συνταγματική Ιστορία*, τόμ. Β': 1941-2001, Ξυφάρας, Αθήνα 2010, σ. 98, Μπότσιου, ο.π., σ. 108

¹²² Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 242

σαν ότι ο Καραμανλής θα αποτελούσε ένα πολύτιμο πρόσωπο το οποίο, μέσω των ικανών πολιτικών του χειρισμών, θα έδινε ένα αίσιο τέλος στον εφιάλτη του Κυπριακού με την εύρεση μιας οριστικής λύσης¹²³. Επιπλέον, ήταν ένα πρόσωπο αρκετά αρεστό τόσο στον παλατιανό όσο και στον αμερικανικό κύκλο, καθώς ο «νέος ανήρ» αφενός δήλωνε πίστη και αφοσίωση στο πρόσωπο του Στέμματος, ενώ σε καμία περίπτωση δεν αμφισβητούσε την εξουσία του και αφετέρου ήταν σταθερά προσηλωμένος στις αξίες και στα πρότυπα του δυτικού στρατοπέδου¹²⁴. Με αυτόν τον τρόπο ο Θρόνος καταχράστηκε τις δοτές του συνταγματικές αρμοδιότητες ερμηνεύοντας με μια διασταλτική ερμηνεία τις διατάξεις του συντάγματος για ίδιον όφελος, ανοίγοντας έτσι το δρόμο σε μια άνευ προηγουμένου πολιτική αυθαιρεσία και ατασθαλία οι οποίες οδήγησαν με μαθηματική ακρίβεια σε μια απροκάλυπτη νόθευση των δημοκρατικών και κοινοβουλευτικών θεσμών¹²⁵.

Πέρα από την «υπερσυνταγματική» νομιμότητα που χαρακτήριζε το Στέμμα, είχε υιοθετήσει και μια εξωσυνταγματική πρακτική, στη βάση της οποίας εντοπιζόταν η άτυπη καθιέρωση ενός μηχανισμού – οργάνου, η λειτουργία του οποίου δεν προβλεπόταν ρητά ούτε από την ισχύουσα νομοθεσία αλλά ούτε και από το ίδιο το σύνταγμα: το Συμβούλιο του Στέμματος¹²⁶. Αποτελούσε ένα άτυπο ανώτατο όργανο το οποίο συστάθηκε κατόπιν πρωτοβουλίας του Βασιλιά, ενώ η λειτουργία του ενείχε έναν έκτακτο και επείγον χαρακτήρα, καθώς η σύγκλησή του πραγματοποιούταν όποτε το Στέμμα το έκρινε σκόπιμο προκειμένου να διευθετηθούν και να αντιμετωπιστούν κρίσιμα θέματα μείζονος σημασίας, π.χ. εσωτερικές ή εξωτερικές κρίσεις¹²⁷. Η σύνθεσή του ήταν συνεχώς μεταβαλλόμενη αναλόγως των περιστάσεων και συνθηκών, ενώ κατά κύριο λόγο συμμετείχαν σε αυ-

¹²³ Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 193-194, Καλτσώνης, ο.π., τόμ. Β', σ. 98

¹²⁴ Μπότσιου, ο.π., σσ. 104-105

¹²⁵ Σύμφωνα με τον Μελετόπουλο, μέσω της μοναρχικής ερμηνείας του Συντάγματος του '52 ο Βασιλιάς μπορεί να διορίσει πρωθυπουργό ακόμα και τον κηπουρό του εάν αυτός κατορθώσει να εξασφαλίσει εκ των υστέρων την εμπιστοσύνη της Βουλής. Αυτή η αντιδημοκρατική άποψη έμεινε στην ιστορία ως «θεωρία του κηπουρού». Βλ. Μελετόπουλο, ο.π., σσ. 177-178

¹²⁶ Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, ο.π., τόμ. Ε', σ. 288, Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 255, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 231, Αναστασιάδης, ο.π., σ. 82

¹²⁷ Ανδρέας Γ. Παπανδρέου, *Η Δημοκρατία στο Απόσπασμα*, Λιβάνη, Αθήνα 2006, σ. 300, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 288, Μεσσανέως, ο.π., σ. 117, Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 255

τό οι πιο σημαντικοί ηγέτες των πολιτικών κομμάτων υπό βασιλική παρουσία και προεδρία, ενώ οι ηγέτες της Αριστεράς δεν είχαν δικαίωμα συμμετοχής¹²⁸. Ο ρόλος αυτού του οργάνου ήταν καθαρά συμβουλευτικός χωρίς τη δυνατότητα διατύπωσης μιας συλλογικής πρότασης, καθώς οι συμμετέχοντες εξέφραζαν την προσωπική τους άποψη, ενώ το Στέμμα ερμήνευε τα γεγονότα και τις συγκυρίες σύμφωνα με τη δική του κρίση¹²⁹. Επομένως, αυτή η ανταλλαγή απόψεων μεταξύ όλων των παρευρισκομένων στο Ανακτορικό Συμβούλιο με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων ως προς την αποτελεσματικότητα διαχείρισης των κρατικών υποθέσεων σπανίως οδηγούσε στην λήψη ή έγκριση κάποιας ομόφωνης απόφασης¹³⁰. Κι εδώ ακριβώς εντοπιζόταν ένα μεγάλο πρόβλημα, καθώς ακόμα και με την αδυναμία λήψης αποφάσεων το Συμβούλιο επηρέαζε σημαντικά την ροή των πολιτικών εξελίξεων είτε άμεσα σε περίπτωση επίτευξης κάποιας συμβιβαστικής λύσης είτε έμμεσα μέσω της συγκάλυψης του βαθμού αντισυνταγματικότητας ορισμένων ήδη παρμένων βασιλικών αποφάσεων¹³¹.

Πάντως, εδώ θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι κάτω από διαφορετικές συνθήκες και προϋποθέσεις, αυτό το άτυπο αλλά ταυτοχρόνως ισχυρό πολιτικό όργανο θα μπορούσε να αξιοποιηθεί κάλλιστα ως ένα εργαλείο μετάβασης στην πολιτική ομαλοποίηση και σταθεροποίηση, δίνοντας έτσι την ευκαιρία στον «ανώτατο άρχοντα» να αρθεί στο ύψος των συνταγματικών και κοινοβουλευτικών περιστάσεων και να συγκαλεί συμβούλια ανά τακτά χρονικά διαστήματα με σκο-

¹²⁸ Εντούτοις, υπήρχαν και περιπτώσεις όπου πρώην πρωθυπουργοί, η ηγεσία των Ενόπλων Δυνάμεων, ακόμα και αρχηγοί ξένων κρατών, όπως ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος (τότε πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας) κλήθηκαν από τον ανώτατο άρχοντα για να συμμετάσχουν σε αυτό.

¹²⁹ Συνολικά το Συμβούλιο του Στέμματος συγκλήθηκε δύο φορές για θέματα εσωτερικής πολιτικής (πρώτα στις 29 Σεπτεμβρίου 1963 ενόψει των εκλογών του '63 και έπειτα στο διάστημα 1-2 Σεπτεμβρίου 1965 μετά την πολιτική κρίση των «ουλιανών») και τρεις φορές για τη διευθέτηση της κυπριακής κρίσης (πρώτα στις 7 Ιανουαρίου 1964, έπειτα στις 7 Μαΐου 1965 και τέλος στις 6 Φεβρουαρίου 1967). Βλ. Αλιβιζάτο, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σσ. 255-256

¹³⁰ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 255

¹³¹ Ένα σχετικό παράδειγμα που αναφέρει ο Αλιβιζάτος αφορά την σύγκληση του Συμβουλίου του Στέμματος κατά το διάστημα 1-2 Σεπτεμβρίου 1965, του οποίου η σκοπιμότητα δεν έγκειτο τόσο στην αναζήτηση μιας γενικά αποδεκτής λύσης προκειμένου να βγει η χώρα από το «ουλιανό» αδιέξοδο όσο στην επικύρωση και νομιμοποίηση των ήδη παρμένων αποφάσεων από το ανακτορικό περιβάλλον. Με άλλα λόγια, ήθελε να δώσει την εντύπωση ότι τόσο η πεισματική άρνηση διενέργειας εκλογών όσο και η συνέχιση της πολιτικής της «σαλαμοποίησης» της Ε.Κ. επικροτούνταν και εγκρινόταν από μια χούφτα «σοφών ανθρώπων», την οποία αποτελούσαν πρώην πρωθυπουργοί που εκπροσώπουσαν αποκλειστικά και μόνο τον εαυτό τους. Βλ. Αλιβιζάτο, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 258

πό την χάραξη κοινών πολιτικών κατευθύνσεων, την ελεύθερη έκφραση απόψεων και την εποικοδομητική συζήτηση κρίσιμων θεμάτων μείζονος σημασίας με την έμπρακτη συμμετοχή όλων των πολιτικών κομμάτων και πολιτικών αρχηγών του ελληνικού κοινοβουλίου¹³². Με άλλα λόγια, να συμβαδίσει η λειτουργία του οργάνου με τις διατάξεις του συνταγματικού πλαισίου και των δημοκρατικών ηθών, ωστόσο πραγματοποιήθηκε το ακριβώς αντίθετο, καθώς στο Στέμμα αναγνωρίστηκε και δόθηκε ένας υπερθεσμικός πολιτικός ρόλος σχετικά με τη διαχείριση των κρατικών υποθέσεων, δίνοντάς του τη δυνατότητα να υποστηρίζει την προσωπική του κατευθυντήρια πολιτική γραμμή, άλλοτε να αντικρούει και άλλοτε να συμφωνεί με τις απόψεις των παρευρισκομένων και τέλος να αποκλείει από την σύνθεση του Συμβουλίου τόσο τους ηγέτες της Αριστεράς όσο και το ίδιο το κοινοβούλιο¹³³. Έτσι, το Συμβούλιο του Στέμματος αποτέλεσε ένα εξωσυνταγματικό όργανο και προϊόν έκφρασης μιας μοναρχικής αντίληψης, σύμφωνα με την οποία το Στέμμα καθίσταται αποκλειστικά και μόνο ο πιο κατάλληλος φορέας επιδιαιτησίας κάθε λογής και πάσης φύσεως πολιτικής διένεξης, ενώ ταυτοχρόνως αναδείχθηκε σε ανώτατο και έσχατο πρόσωπο, το οποίο έφερε τη βαριά ευθύνη για τη διευθέτηση και επίλυση των πιο κρίσιμων προβλημάτων που μάστιζαν το μετεμφυλιακό κράτος¹³⁴.

Ωστόσο, οι βασιλικές παρεμβάσεις δεν περιορίστηκαν μόνο σε συνταγματικά ζητήματα, αλλά πήραν και την μορφή οικονομικών ατασθαλιών, καθώς τη δεκαετία του '60 σημειώθηκαν δύο ηχηρές παρεμβάσεις του Παλατιού οι οποίες ενείχαν οικονομικά κίνητρα και αποτέλεσαν κύριες αφορμές για τη δημιουργία πολιτικής έντασης και ψύχρανσης των σχέσεων της Αυλής με ολόκληρο σχεδόν τον πολιτικό κόσμο¹³⁵. Στο προσκήνιο αυτού του θυελλώδους πολιτικού κλίματος βρισκόταν η Βασίλισσα Φρειδερίκη, η οποία χαρακτηριζόταν από μια εγωπαθή, μοναρχική, φεουδαρχική και παραδόπιστη συμπεριφορά, ενώ οι παράλογες

¹³² Μεσσανέως, ο.π., σ. 118

¹³³ Μελετόπουλος, ο.π., σ. 231, Αλβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 257

¹³⁴ Αλβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 259

¹³⁵ Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα: 1961-1964*, τόμ. Δ', Παπαζήση, Αθήνα 1986α, σ. 128

οικονομικές απαιτήσεις της εις βάρος του ελληνικού δημοσίου προκάλεσαν την λαϊκή οργή της ελληνικής κοινωνίας¹³⁶.

Από πολύ καιρό η βασίλισσα ασκούσε μια σειρά ασφυκτικών πιέσεων στον Κ. Καραμανλή, προκειμένου να καθοριστεί ένα αξιοπρεπές ποσό για την προίκα της κόρης της Πριγκίπισσας Σοφίας στον επικείμενο γάμο της με έναν από τους διεκδικητές του Ισπανικού Θρόνου, τον Χουάν Κάρλος¹³⁷. Όμως ο πρωθυπουργός συμβούλεψε τη βασίλισσα να κάνει υπομονή προκειμένου να έλθει σε συνεννόηση με τα υπόλοιπα κόμματα της αντιπολίτευσης επ' αυτού του θέματος με σκοπό την αποφυγή προστριβών και επιθέσεων κατά του βασιλικού θεσμού¹³⁸. Εν τέλει, τα έντονα και φορτικά διαβήματα της Φρειδερίκης υποχρέωσαν τον Καραμανλή να ενδώσει και στις 19 Φεβρουαρίου 1962 κατετέθη στη Βουλή με τη διαδικασία του κατεπείγοντος το περίφημο νομοσχέδιο «περί προικός της βασιλόπαιδος Σοφίας», σύμφωνα με το οποίο χορηγήθηκε στην Σοφία ως προίκα το εξωφρενικό ποσό των 9 εκατ. δραχμών (300.000 δολάρια σε αμερικανικό νόμισμα ή 30.000 χρυσές λίρες σε αγγλικό νόμισμα), ποσό απαλλασσόμενο από κάθε φόρο ή τέλος και δυνάμει μετατρέψιμο σε ξένο συνάλλαγμα και το οποίο θα επιβάρυνε το Δημόσιο προϋπολογισμό¹³⁹. Με άλλα λόγια, ένα ποσό αφορολόγητο, το οποίο θα εκταμιευόταν από το υστέρημα των πενόμενων ελλήνων φέρνοντας σε πολύ δύσκολη θέση την κυβέρνηση Καραμανλή, η οποία ωστόσο ενέκρινε το νομοσχέδιο της προικοδότησης από κοινού με το Κόμμα των Προοδευτικών του Σ. Μαρκεζίνη στις 21 Φεβρουαρίου, ενώ η ΕΔΑ τάχθηκε κατά του νομοσχεδίου καταληφίζοντάς το για πολιτικούς λόγους, καθώς ήταν εκ διαμέτρου αντίθετη με την χορήγηση ενός τέτοιου ασύλληπτου ποσού ως προίκα στην κόρη του Βασι-

¹³⁶ Μελετόπουλος, ο.π., σσ. 164-165

¹³⁷ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 128

¹³⁸ Στο ίδιο

¹³⁹ Χαρακτηριστική ήταν η εισηγητική έκθεση του υπουργού Οικονομικών Σπ. Θεοτόκη, στην οποία αναφερόταν για την προικοδότηση της Σοφίας ως «μακροχρόνιον και αδιάλειπτον έθιμον», ενώ τόνισε ότι: «η συμβολή του ελληνικού λαού εις την αποκατάστασιν της βασιλόπαιδος Σοφίας πρωτίστως προβάλλεται ως ηθική και έμπρακτος συμμετοχή αυτού εις το ευτυχές τούτο γεγονός». Βλ. Κωνσταντίνο Σβωλόπουλο, *Κωνσταντίνος Καραμανλής - Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα: Οκταετία Δημιουργίας 1956-1963*, Τόμος Ε', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2005, σ. 303, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 128, Γιάννης Κάπρης, *Η Γέννηση του Νεοφασισμού στην Ελλάδα 1960-1970*, Παπαζήση, Αθήνα 1974 (Αναθεωρημένη Έκδοση, σ. 125

λιά την ίδια στιγμή που το Παλάτι αρνήθηκε ρητά την αύξηση του μισθού των δημοσίων υπαλλήλων και πίστευε ότι ένα τέτοιο υπέρογκο ποσό δεν θα έπρεπε να καταβληθεί από τον ελληνικό λαό, αλλά από την ίδια την βασιλική οικογένεια¹⁴⁰. Από την άλλη, η ΕΚ απείχε εντελώς από τη ψηφοφορία του νομοσχεδίου, καθώς ο ηγέτης του κόμματος Γ. Παπανδρέου χαρακτήρισε το θεσμό της προίκας ως «*θεσμόν βάρβαρον και μορφήν σωματεμπορίας*», ενώ συμφώνησε να «*προσφερθεί συμβολικώς γαμήλιον δώρον συμφώνως και προς την πρόσφατον παράδοσιν*»¹⁴¹.

Ως αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων, η προικοδότηση της Σοφίας είχε προκαλέσει μεγάλο πολιτικό σκάνδαλο ως ένα από τα πιο πολυσυζητημένα θέματα της δεκαετίας του '60 προκαλώντας την έντονη λαϊκή δυσαρέσκεια μέσω μιας σειράς μαζικών λαϊκών κινητοποιήσεων και συγκεντρώσεων, οι οποίες έφεραν την κυβέρνηση Καραμανλή σε πολύ δύσκολη θέση¹⁴². Ωστόσο, η αφαιμάξη της ελληνικής κοινωνίας δεν θα σταματούσε μόνο στους περίφημους «*γάμους του αιώνα*», καθώς η κυβέρνηση Καραμανλή και ο ελληνικός λαός θα υποβάλλονταν ξανά σε μια άλλη πολιτική δοκιμασία των Ανακτόρων μόλις μετά την παρέλευση μερικών μηνών¹⁴³. Η απληστία και αργομισθία της Φρειδερίκης προκάλεσε για άλλη μια φορά αναζωπυρώσεις της δυσαρέσκειας της ελληνικής κοινωνίας, αναθέρμανε εκ νέου τον πολιτικό παροξυσμό μεταξύ κυβερνήσεως και αντιπολίτευσης και τέλος διατάραξε τα φαινομενικά ήσυχα νερά της πολιτικής σκηνής επιδεινώνοντας κι άλλο τις σχέσεις Αυλής – Καραμανλή με κύρια αφορμή την αύξηση της βασιλικής χορηγίας¹⁴⁴. Στις 7 Σεπτεμβρίου 1962, ύστερα από ένα μπαράζ αφόρητων πιέσεων της Βασίλισσας Φρειδερίκης, κατετέθη στη Βουλή το σχετικό νομοσχέδιο «*περί αυξήσεως της βασιλικής χορηγίας*», σύμφωνα με το οποίο η βασιλική χορηγία αυξάνεται από 11.500 εκατ. σε 17 εκατ. δραχμές

¹⁴⁰ Λιναρδάτος, ο.π. τόμ. Δ', σ. 128 & 132, Σβωλόπουλος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 303

¹⁴¹ Στο ίδιο

¹⁴² Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 128

¹⁴³ Κάτρης, ο.π., σ. 126

¹⁴⁴ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 176, Κάτρης, ο.π., σ. 126

ετησίως, ενώ παράλληλα η χορηγία του διαδόχου ανέρχεται σε 2.500 εκατ. δραχμές ετησίως και σε περίπτωση τελέσεως γάμου προβλέπεται επικείμενος διπλασιασμός της¹⁴⁵. Όπως ήταν αναμενόμενο, γι' άλλη μια φορά οι παράλογες απαιτήσεις του Παλατιού προκάλεσαν τη μαζική αντίδραση της αντιπολίτευσης χαρακτηρίζοντας την αύξηση αυτή ως άκρως προκλητική και εξωφρενική για τα ελληνικά πράγματα, καθώς την ίδια στιγμή που η κυβέρνηση έκανε λόγο για οικονομία και περιορισμό των κρατικών εξόδων, ενώ ταυτοχρόνως δεν εκπλήρωνε τα αιτήματα των λαϊκών τάξεων για μια επερχόμενη αύξηση των αμοιβών τους κατά 10 με 20 % και συνάμα μια επικείμενη αύξηση στις τιμές των αγροτικών προϊόντων, τα αλόγιστα έξοδα και οι ανεξέλεγκτες σπατάλες της βασιλικής οικογένειας είχαν ξεπεράσει κάθε προηγούμενο¹⁴⁶. Έτσι, στις 11 Σεπτεμβρίου, καθορισμένη ημέρα ψήφισης του νομοσχεδίου, η ΕΡΕ και το Κ.Π. (Καραμανλής και Μαρκεζίνης αντίστοιχα) το ενέκριναν, ενώ γι' άλλη μια φορά τόσο το κόμμα της ΕΚ όσο και η ΕΔΑ απείχαν από την ψηφοφορία χαρακτηρίζοντας το νομοσχέδιο ως «ευτελήν κομματικήν ενέργειαν», η οποία εξέθεσε το Στέμμα τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο επελαύνοντας η ευνοιοκρατία για μια ακόμη φορά κατά του δημοσίου χρήματος σύμφωνα με την άποψη της ΕΚ και ως «αντιδημοκρατικό, πολιτικά υστερόβουλο και χρονικά ανεπίκαιρο» με βάση τις τρέχουσες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες σύμφωνα με την άποψη της ΕΔΑ¹⁴⁷.

Επομένως, οι αξιώσεις της Βασίλισσας Φρειδερίκης «περί προικοδοτήσεως της Πριγκίπισσας Σοφίας» το Φεβρουάριο του 1962 και «περί αυξήσεως της βασιλικής χορηγίας» το Σεπτέμβριο της ίδιας χρονιάς συνέβαλλαν στην ενίσχυση της οικονομικής δύναμης του Βασιλικού Θρόνου απολαμβάνοντας ένα πακέτο εξωφρενικών και πολυτελών προνομίων, ανέσεων και απολαβών εις βάρος της ελληνικής κοινωνίας, της οποίας ένα κομμάτι μόλις είχε καταφέρει να ορθοποδήσει οικονομικά την ίδια στιγμή που η πλειονότητά της υπέφερε από τις κακουχίες

¹⁴⁵ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 176-177, Σβωλόπουλος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 462

¹⁴⁶ Κάτσης, ο.π., σσ. 126-127

¹⁴⁷ Σβωλόπουλος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 462, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 177

της φτώχειας και της ανεργίας¹⁴⁸. Με άλλα λόγια, η συντριπτική πλειοψηφία της ελληνικής κοινωνίας, η οποία, ενώ ήταν πληγμένη από τις εμφύλιες καταστροφές και προσπαθούσε να επιβιώσει κάτω από συνθήκες σκληρής στέρησης, κλήθηκε να καταβάλει πολυδάπανες οικονομικές εισφορές και να συντηρεί πλουσιοπάροχα τα Βασιλικά Ανάκτορα με έξοδα των ελλήνων φορολογουμένων¹⁴⁹. Επιπλέον, η κυβέρνηση Καραμανλή, επιδιώκοντας να διατηρήσει την εύνοια του Στέμματος, υιοθέτησε μια ευνοιοκρατική πολιτική με μια σειρά γενναιόδωρων παροχών, προκαλώντας όμως ταυτόχρονα και ένα τεράστιο κύμα δυσφορίας του ελληνικού λαού σε αυτήν την άνευ προηγουμένου φεουδαρχική συμπεριφορά του Παλατιού¹⁵⁰. Επομένως, τα Βασιλικά Ανάκτορα βρίσκονταν στο επίκεντρο της πολιτικής διαμάχης, θύελλας και σάλου που τα ίδια δημιούργησαν μέσω των εξωφρενικών τους απαιτήσεων προσδίδοντας στο πρόσωπό τους ένα στοιχείο απληστίας, παραδοπιστίας και φιλαργυρίας, ενώ αντικατόπτριζαν με ακρίβεια αφενός την κοινωνική αναληγσία και αφετέρου την άκρατη επιδειξιμανία σε έναν λαό, στον οποίο συμπεριφέρονταν συνεχώς με τάσεις θρασύτητας, αποικιοκρατικής υπεροψίας και απροκάλυπτης περιφρόνησης, συσσώρευσαν αμύθητα πλούτη και τεράστιες περιουσίες εις βάρος του¹⁵¹.

Τον Φεβρουάριο του '63 θα παρατηρηθεί άλλη μια βασιλική επέμβαση στην ελληνική πολιτική σκηνή όταν η κυβέρνηση Καραμανλή επιχείρησε μια απόπειρα «*εκσυγχρονισμού του συνταγματικού και πολιτικού συστήματος*» σύμφωνα με τον Μάνεση¹⁵². Πιο συγκεκριμένα, στις 21 Φεβρουαρίου 1963 το κόμμα της ΕΡΕ κατέθεσε στη Βουλή μια πρόταση συνταγματικής αναθεώρησης, η οποία απέβλεπε κυρίως στην ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας προς όφελος της κυβέρνησης, στην συνακόλουθη αποδυνάμωση του κοινοβουλίου και τέλος στον περιορισμό των εξουσιών του Στέμματος¹⁵³. Με άλλα λόγια, αυτή η συνταγματι-

¹⁴⁸ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 132

¹⁴⁹ Μελετόπουλος, ο.π., σ. 165

¹⁵⁰ Κάτρη, ο.π., σ. 126

¹⁵¹ Μελετόπουλος, ο.π., σσ. 163-164

¹⁵² Μάνεσης, *Η Εξέλιξη των Πολιτικών Θεσμών στην Ελλάδα*, ο.π., σσ 25-26

¹⁵³ Καλτσώνης, ο.π., τόμ. Β', σ. 98, Μάνεσης, ο.π., σ. 26, Αναστασιάδης, ο.π., σσ. 93 & 99

κή αναθεώρηση είχε σκοπό την εγκαθίδρυση ενός πιο ισχυρού κοινοβουλευτικού συστήματος, το οποίο θα έθετε ένα οριστικό τέλος στον περιορισμό των παρεμβατικών δυνατοτήτων του Παλατιού, γεγονός που προκάλεσε την έντονη δυσαρέσκεια και οργή του. Ο εξαγγελθείς αυτός συνταγματικός εκσυγχρονισμός (ή αλλιώς και «βαθεία τομή») προέβλεπε την εγκαθίδρυση ενός ισχυρού και αποτελεσματικού κράτους στη βάση ενός πιο προσωποπαγούς και αυστηρού καθεστώτος εμποτισμένο με μια αρκετά ενισχυμένη εκτελεστική εξουσία¹⁵⁴. Αυτή η ενέργεια ενόχλησε φανερά το Παλάτι, το οποίο ένιωθε ότι με αυτή την συνταγματική τροποποίηση αφενός απειλούταν ο θεσμός της Μοναρχίας και αφετέρου υπήρχε κίνδυνος σταδιακής μετατόπισης του ελέγχου των Ενόπλων Δυνάμεων από το Στέμμα στην κυβέρνηση¹⁵⁵. Συνεπώς, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αυτή η συνταγματική πρωτοβουλία από πλευράς του Καραμανλή οδήγησε στη μετέπειτα εκπαραθύρωσή του από τον πρωθυπουργικό θώκο τον Ιούνιο του 1963 υποκύπτοντας εν τέλει στο βασιλικό βέτο με το οποίο ματαιώθηκε η συνταγματική αυτή αναθεώρηση και συνάμα ενίσχυσε περαιτέρω την υπάρχουσα αντίληψη ότι η ισχύς του Παλατιού για άλλη μια φορά επικράτησε εις βάρος της πολιτικής σταθερότητας¹⁵⁶.

Τέλος, δεν μπορούμε να παραλείψουμε την σχέση Παλατιού – Στρατού, καθώς, όπως είδαμε και σε προηγούμενο υποκεφάλαιο, παρόλο που το πρόσωπο του Στέμματος αναγνωριζόταν συνταγματικά ως αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων, διαδραμάτιζε ρόλο περισσότερο συμβολικό παρά ελεγκτικό πάνω τους¹⁵⁷. Ωστόσο, δημιουργήθηκε μια εσφαλμένη αντίληψη από τη βασιλική οικογένεια ότι το στράτευμα έπρεπε να δηλώνει τυφλή υποταγή και υπακοή στο πρόσωπο

¹⁵⁴ Μάνεσης, *Η Εξέλιξη των Πολιτικών Θεσμών στην Ελλάδα*, ο.π., σ. 27, Αναστασιάδης, ο.π., σ. 99

¹⁵⁵ Μάνεσης, *Η Εξέλιξη των Πολιτικών Θεσμών στην Ελλάδα*, ο.π., σ. 27

¹⁵⁶ Για πολλούς λόγους η αποπομπή του Καραμανλή το '63 έμοιαζε περισσότερο με απόλυση παρά με παραίτηση. Η συνταγματική του πρωτοβουλία για μια «βαθεία τομή» στο Σύνταγμα δυσαρέστησε κατά πολύ το βασιλικό περιβάλλον, το οποίο φοβόταν ότι η εξουσία του θα περιοριζόταν σε μεγάλο βαθμό και, όπως αναγραφόταν στο σύνταγμα του '52, «το Παλάτι περισσότερο θα βασιλεύει παρά θα κυβερνούσε». Επιπλέον, η «παραίτηση» του Καραμανλή είχε μια νομιμοφανή χροιά, συγκαλύπτοντας έτσι την συνταγματική παρέκκλιση του Θρόνου βάσει της οποίας έπαυσε ουσιαστικά έναν πρωθυπουργό που διέθετε την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής. Βλ. Μελετόπουλο, ο.π., σ. 183, Αναστασιάδη, ο.π., σ. 71

¹⁵⁷ Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 269

του «ανωτάτου άρχοντα», ο οποίος επέδειξε μια άνευ προηγουμένου ιδιοκτησιακή συμπεριφορά σε αυτό επιδιώκοντας τον πλήρη έλεγχο αυτού και των υπολοίπων σωμάτων ασφαλείας¹⁵⁸. Πίστευε ότι ως Βασιλιάς του ανήκε δικαιωματικά ο συγκεντρωτικός έλεγχος όλων των κατασταλτικών και καταπιεστικών μηχανισμών αξιοποιώντας τους ως τσιφλίκια του Παλατιού τόσο για τη διατήρηση της ισχύος της Μοναρχίας όσο και για την επιβολή του νόμου και της τάξης. Τρανό παράδειγμα αυτής της νοοτροπίας υπήρξε μια ομιλία του Βασιλιά Παύλου σε μια στρατιωτική λέσχη αξιωματικών στην Θεσσαλονίκη τον Μάρτιο του 1962, στην οποία ο Βασιλιάς δήλωσε απροκάλυπτα το εξής: «*Εμάς μας έχει ενώσει ο Θεός. Εγώ ανήκω εις σας και σεις μου ανήκετε (...) Ελπίζω ότι όλοι σας θα εργάζεστε προς αυτήν την κατεύθυνση*¹⁵⁹». Επομένως, ο πλήρης έλεγχος των Ενόπλων Δυνάμεων από το Παλάτι αποτελούσε άμεση προτεραιότητα, γι' αυτόν τον λόγο η εκάστοτε εκλεγμένη κυβέρνηση, προκειμένου να κερδίσει την εύνοια του Θρόνου, διόριζε συγκεκριμένα φιλοβασιλικά πρόσωπα στα υπουργεία Εθνικής Αμύνης και Εσωτερικών, τα οποία ουσιαστικά απολάμβαναν της πλήρους εύνοιας και εμπιστοσύνης των Ανακτόρων, χαράζοντας μια πολιτική κατευθυνόμενη παρασκηνιακά από συμβούλους του αυλικού κατεστημένου¹⁶⁰. Τρανό παράδειγμα αποτελεί η τοποθέτηση του Π. Γαρουφαλιά στο υπουργείο Εθνικής Αμύνης επί πρωθυπουργίας Παπανδρέου¹⁶¹, επιλογή η οποία εν τέλει απέβη μοιραία για την τύχη τόσο της κυβέρνησης όσο και του ελληνικού κράτους. Επομένως, η στεγανοποίηση των δύο αυτών συγκεκριμένων υπουργείων υπό τον πλήρη έλεγχο του Βασιλιά σηματοδότησε άλλη μια ηχηρή βασιλική συνταγματική παραβίαση, με την οποία η τελική ρήξη δεν έμελλε και πολύ να αργήσει, ενώ η χαριστική βολή επήλθε με την οξεία αντιπαράθεση μεταξύ Στέμματος και Παπανδρέου τον Ιούλιο του '65 για την ανάληψη του υπουργείου Εθνικής Αμύνης από τον δεύτερο. Η ρητή και κατηγορηματική άρνηση του Βασιλιά να συναινέσει

¹⁵⁸ Στο ίδιο

¹⁵⁹ Σόλων Ν. Γρηγοριάδης, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδος 1941-1975: Δημιουργία και Πολιτική 1950-1967*, τόμ. Δ', Καπόπουλος, Αθήνα 1975, σ. 298, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 133

¹⁶⁰ Αναστασιάδης, ο.π., σ. 60

¹⁶¹ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 394, Ρουμπάτης, ο.π., σ. 200

στην πρωτοβουλία ανάληψης του συγκεκριμένου υπουργείου από τον ίδιο τον πρωθυπουργό επικαλούμενος την πρόσφατη αποκάλυψη μιας μυστικής «συνωμοτικής» ομάδας εντός του κόλλου του στρατεύματος με την επωνυμία «ΑΣΠΙ-ΔΑ» (Αξιωματικοί Σώσατε Πατρίδα Ιδανικά Δημοκρατία Αξιοκρατία), στην οποία εικαζόταν ότι ήταν αναμειγμένο το όνομα του Α. Παπανδρέου, γιου του γηραιού πρωθυπουργού, οδήγησε στην τελική ρήξη¹⁶². Η πρωτοβουλία ανάληψης ενός από τα βασιλικά «στεγανά» διαμερίσματα από έναν πρωθυπουργό εκλεγμένο από την λαϊκή ετυμηγορία και στηριζόμενο από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία της Βουλής, ενώ παράλληλα αποτελούσε συνταγματικά κατοχυρωμένο του δικαίωμα, επισήμανε ακόμα μια φορά τη βασιλική δυσaréσκεια περί ελέγχου του στρατού από την κυβέρνηση. Ως αποτέλεσμα αυτής της ενέργειας, η «παραίτηση» του Παπανδρέου – προϊόν παλατιανού εξαναγκασμού με χαρακτηριστικά περισσότερο ουσιαστικής παύσης παρά παραίτησης – οδήγησε επισήμως στο δρόμο των περίφημων «ιουλιανών», όπου η αντισυνταγματική και αυθαίρετη πρακτική του Βασιλιά συνεχίστηκε διορίζοντας στη θέση του γηραιού ηγέτη τον Γ. Αθανασιάδη – Νόβα ως πρωθυπουργό, γεγονός που σηματοδότησε την πρώτη επονομαζόμενη «κυβέρνηση των αποστατών», η οποία αποτέλεσε προϊόν «αυλικής» προελεύσεως, προϊόν βαθιάς πολιτικής κρίσης και προϊόν έκρηξης της παλλαϊκής οργής¹⁶³. Οι διαδοχικές «αυλικές κυβερνήσεις» που ακολούθησαν στην πορεία επιδείνωσαν ακόμα περισσότερο το πολιτικό χάσμα της συνταγματικής ανωμαλίας, την οποία δημιούργησε το ίδιο το Στέμμα. Η βασιλική εκτροπή του εκλεγμένου πρωθυπουργού και η συνεχής κατάχρηση της διάταξης του άρθρου 31 «περί διορισμού και παύσης υπουργών», με σκοπό την επιβολή κυβερνήσεων που θα έχαιραν της εύνοιας και της στήριξης του Θρόνου αντικατόπτριζαν σε αυτό ένα είδος «υπερβατικής, υπερθεσμικής και υπερσυνταγματικής νομιμότητας», νοθεύοντας έτσι τον κοινοβουλευτισμό σε δραματικά επίπεδα και οδηγώντας τη χώρα με μαθηματική ακρίβεια σε ένα μη

¹⁶² Αλιβιζάτος, *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση*, ο.π., σ. 267, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 200, Αναστασιάδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική & Συνταγματική Ιστορία*, ο.π., σ. 74

¹⁶³ Μελετόπουλος, ο.π., σ. 228, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 351

αναστρέψιμο πολιτικό αδιέξοδο. Από αυτό το σημείο και έπειτα, η ολοκληρωτική παρέμβαση των Ενόπλων Δυνάμεων για την κατάλυση της δημοκρατίας βρισκόταν σε απόσταση αναπνοής, ενώ η προθέρμανση των τεθωρακισμένων αναμενόταν σχεδόν μοιρολατρικά για μια επερχόμενη ανατροπή.

1.4 Ο εξωθεσμικός ρόλος του στρατού στην ελληνική πολιτική σκηνή

Το σώμα των ελλήνων αξιωματικών ήταν συγκροτημένο με τέτοιο τρόπο που αφενός εμφανιζόταν ως φύλακας προάσπισης του μετεμφυλιακού πολιτικού καθεστώτος και αφετέρου έπαιρνε την μορφή εξωθεσμικού οργάνου, το οποίο αναμειγνυόταν ενεργά στην πολιτική δράση μέσω ενός συνόλου προπαρασκευαστικών ενεργειών συνωμοτικού χαρακτήρα, ενώ παράλληλα λειτουργούσε ως αυτόκλητος άγρυπνος φρουρός με σκοπό την αναχαίτιση της εξάπλωσης του κομμουνιστικού στοιχείου στο εσωτερικό του ελληνικού κράτους. Απαρτιζόταν από βαθιές αντικομμουνιστικές αντιλήψεις και παρουσίαζε μια γενική προσήλωση στο πρόσωπο του Στέμματος, το οποίο αναγνωριζόταν συμβολικά ως ηγέτης των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, γεγονός ωστόσο που θα διαψευστεί στην πορεία μέσω μιας σειράς απαντών συνωμοτικών δραστηριοτήτων όπου θα διαπιστωθεί περίτρανα ο οφθαλμοφανής παραγκωνισμός του από τον έλεγχο του στρατεύματος, η ανάδυση της αντιθεσμικής του λειτουργίας και η μετατροπή του σε αυτόνομο πόλο εξουσιαστικής δύναμης. Την ενίσχυση του ελληνικού στρατού εποφθαλμιούσε και υποκινούσε σε μεγάλο βαθμό ο «συμμαχικός» παράγοντας, ο οποίος διαδραμάτιζε ρόλο εξωκοινοβουλευτικού οργάνου με σωρευμένη επιρροή και ενεργό δράση στην ελληνική πολιτική σκηνή και επεδίωκε τον άμεσο έλεγχο του ελληνικού στρατού μεταβάλλοντάς τον σε πειθήνιο αντικομμουνιστικό πολεμικό μηχανισμό αμερικανικών προδιαγραφών που θα εγγυόταν αφενός τη διατήρηση και επιβίωση του μετεμφυλιακού οικοδομήματος από κάθε εξωτερικό και «εσωτερικό» εχθρό και αφετέρου την εξασφάλιση και διατήρηση της αμερικανικής πολιτικής στην Ελλάδα¹⁶⁴.

Η αρχή της διαδικασίας αυτονομησης των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων θα σημειωθεί με την εκχώρηση του αξιώματος της αρχιστρατηγίας στον Αλ. Παπάγο¹⁶⁵, ο οποίος στην ουσία αποτέλεσε το θεμέλιο λίθο για την μετατροπή του

¹⁶⁴ Ρουμπάτης, ο.π., σσ. 14 & 66

¹⁶⁵ Ριζάς, ο.π., σ. 25, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 99, Ρουμπάτης, ο.π., σ. 143

στρατιωτικού σώματος σε ένα αυτόνομο κέντρο εξουσίας ασύμμετρης ισχύος και τη μετέπειτα εξέλιξή του σε έναν από τους κύριους πόλους εξουσίας του μετεμφυλιακού οικοδομήματος. Στα πλαίσια σύσφιξης και διατήρησης στενών και άριστων ελληνοαμερικανικών σχέσεων μέσω της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας ο αμερικανικός παράγοντας συνέβαλε στη δημιουργία ενός πρόσφορου εδάφους για την σταδιακή απόκτηση του ελέγχου των Ενόπλων Δυνάμεων, θεωρώντας τες κυρίαρχο όργανο περιφρούρησης της «ελεγχόμενης» δημοκρατίας της Ελλάδας και κατάλληλο μέσο διαφύλαξης της κατευθυντήριας αμερικανικής πολιτικής γραμμής¹⁶⁶. Έτσι, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη των παραπάνω στόχων καθορίστηκε μια σειρά επαναλαμβανόμενων εσωτερικών εκκαθαρίσεων της στρατιωτικής μηχανής από κάθε δημοκρατικό, φιλελεύθερο και κυρίως αριστερό στοιχείο και η μετέπειτα μύηση και εναρμόνισή της στην αντικομμουνιστική και εθνικόφρονα ιδεολογία, γεγονός που την μεταμόρφωσε σε προπύργιο των πιο συντηρητικών δυνάμεων της χώρας, αμερικανικό φερέφωνο πλήρους αφοσίωσης στο νατοϊκό μηχανισμό και ιδεολογικό χωροφύλακα απέναντι σε όλο το αριστερό – εαμικό μπλοκ¹⁶⁷. Η διαδικασία της ιδεολογικής κάθαρσης του στρατιωτικού σώματος υπό την αμερικανική εποπτεία διαδραμάτισε αξιοσημείωτο ρόλο στη διενέργεια ορισμένων εκλογικών σφυγμομετρήσεων κατά τη διάρκεια της μετεμφυλιακής περιόδου (συγκεκριμένα στις εκλογικές αναμετρήσεις του '58 και του '61), καθώς δόθηκε το δικαίωμα ψήφου και σε νεοσύλλεκτους στρατιώτες που υπηρετούσαν την στρατιωτική τους θητεία συνυπολογίζοντας τις ψήφους τους είτε στην περιφέρεια που εντοπιζόταν η στρατιωτική τους μονάδα είτε στον τόπο καταγωγής τους, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός ευνοϊκού και προνομιακού περιβάλλοντος όπου η συντηρητική δεξιά παράταξη ενίσχυσε σημαντικά την εκλογική τους δύναμη¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Ρουμπάτης, ο.π., σ. 66

¹⁶⁷ Μεσθανέως, ο.π., σ. 123, Meynaud, ο.π., τόμ. Β, σ. 75, Meynaud, ο.π., τόμ. Α', σ. 403

¹⁶⁸ Meynaud, ο.π., τόμ. Α', σσ. 97-98

Βέβαια, σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε ότι το στρατεύμα δεν παρακινήθηκε κατ' αποκλειστικότητα από τον «συμμαχικό» παράγοντα να υιοθετήσει ρόλο «εσχάτου οχυρού της δημοσίας τάξεως», καθώς το ίδιο το σώμα των αξιωματικών αποσκοπούσε στην εξυπηρέτηση ιδιοτελών συμφερόντων μέσω ενός συνόλου μεθοδευμένων δολοπλοκιών, σκηνοθετημένων δολιοφθορών και παρασκηνιακών μηχανορραφιών συνωμοτικού χαρακτήρα υπό το πρόσχημα της ελλοχεύουσας κομμουνιστικής απειλής, πλήττοντας έτσι σημαντικά τις δημοκρατικές δομές και τους κοινοβουλευτικούς θεσμούς του ελληνικού κράτους με την συναίνεση των υπόλοιπων εξουσιαστικών πόλων του μετεμφυλιακού εξωθεσμικού τριγώνου. Το πρώτο παράδειγμα συνωμοτικής δραστηριότητας του στρατεύματος αποτέλεσε η ίδρυση του ΙΔΕΑ (Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών), μιας μυστικής παραστρατιωτικής οργάνωσης, η οποία συγκροτήθηκε στην Αθήνα μετά την Απελευθέρωση τον Οκτώβριο του 1944 και διαδραμάτισε έναν σημαίνοντα ρόλο στην παραγωγή των μετέπειτα πολιτικών εξελίξεων του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους¹⁶⁹. Η οργάνωση αυτή απαρτιζόταν από στοιχεία ακραιφνούς αντικομμουνισμού και «πατριωτισμού» και συνάμα αποτέλεσε έναν τεράστιο πόλο έλξης για μια μερίδα αξιωματικών, οι οποίοι αναδείχθηκαν για τα στρατιωτικά τους επιτεύγματα κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου αριθμώντας περίπου 2.500 καταγεγραμμένα μέλη, ενώ στην οργάνωση αυτή γίνονταν δεκτοί μόνο αξιωματικοί μέχρι το βαθμό του συνταγματάρχη, καθώς όταν οι ίδιοι προάγονταν σε ανώτερο βαθμό αυτομάτως έπαυαν να είναι ενεργά μέλη του ΙΔΕΑ¹⁷⁰. Διεπτόταν από βαθιές συνωμοτικές τάσεις και η έκταση της επιρροής που ασκούσε στις υπόλοιπες τάξεις των Ενόπλων Δυνάμεων ήταν ανησυχητικά επικίνδυνη, ενώ παράλληλα οι άμεσοι στόχοι της οργάνωσης απέβλεπαν κυρίως στην εκκαθάριση και ανασυγκρότηση των Ενόπλων Δυνάμεων βάσει συγκεκριμένων

¹⁶⁹ Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών (ΙΔΕΑ), *Α' Αποκαλύψεις του Τύπου (1951-1952)*, Μνήμη, Αθήνα 1975, σ. 21, Christopher M. Woodhouse, *Η Άνοδος και η Πτώση των Συνταγματάρχων*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1980, σ. 23, Meynaud, ο.π., τόμ. Α', σ. 407

¹⁷⁰ Λεωνίδας Καλλιβρετάκης, Οι Γνωστοί «Άγνωστοι» Απριλιανοί Συνομότες, στο Β. Καραμανωλάκης (επιμ.), *Η Στρατιωτική Δικτατορία 1967-1974*, Άλτερ Έγκο, Αθήνα 2017, σσ. 24-25, Θάνος Βερέμης, *Ο Στρατός Στην Ελληνική Πολιτική*, Κούριερ, Αθήνα 2001, σ. 242

ιδεολογικών κριτηρίων, την επαγγελματική ανέλιξη των μυημένων σε αυτήν αξιωματικών μέσω της ραγδαίας αναρρίχησης τους στα ανώτατα κλιμάκια της στρατιωτικής ιεραρχίας και την τοποθέτησή τους σε νευραλγικές επιτελικές θέσεις¹⁷¹. Ωστόσο, η οργάνωση αυτή απέβλεπε και σε ορισμένους απώτερους σκοπούς, όπως η γενική πειθάρχηση και γαλούχηση της ελληνικής κοινωνίας με στρατιωτικά πρότυπα και, σύμφωνα πάντα με το καταστατικό του ΙΔΕΑ, η εγκαθίδρυση στρατιωτικής δικτατορίας, η οποία «*επιβληθήσεται εν καιρώ και όταν αι περιστάσεις το επιτρέψουν προς το καλόν και μόνον της πατρίδος*», η οποία εν τέλει πραγματοποιήθηκε με το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου 1967¹⁷². Βέβαια, προτού εκδηλωθεί το απριλιανό πραξικόπημα, είχε προηγηθεί μια άλλη συνωμοτική ενέργεια πολλά χρόνια νωρίτερα, η οποία θα συντελούσε στην αποκάλυψη της πραγματικής δύναμης του στρατιωτικού σκέλους και συνάμα θα έθετε τις βάσεις για μια σταδιακή πολιτική και θεσμική αποσταθεροποίηση του μετεμφυλιακού καθεστώτος.

Η πρώτη ενέργεια στρατιωτικής επέμβασης εκδηλώθηκε το Μάιο του 1951, όπου μια ομάδα ηγετικών στελεχών του ΙΔΕΑ, στο άκουσμα της παραίτησης του Α. Παπάγου από το αξίωμα της αρχιστρατηγίας, επιχείρησε να πραγματοποιήσει πραξικόπημα στις 30 – 31 Μαΐου 1951, σύμφωνα με το οποίο θα ετίθεντο υπό καθεστώς κατάληψης συγκεκριμένα κτήρια σε νευραλγικά σημεία (ΓΕΣ, ΓΕΕΘΑ, οι ραδιοφωνικοί σταθμοί Αθηνών και Ενόπλων Δυνάμεων, τα αεροδρόμια Τατοΐου και Ελευσίνας κτλ.)¹⁷³. Μόλις εκδηλώθηκε αυτή η ενέργεια, ο Παπάγος, θέλοντας να επιδείξει υψηλό κύρος μέσω του αισθήματος προσωπικής και ισχυ-

¹⁷¹ Σύμφωνα με εισηγήσεις ΙΔΕΑτών αξιωματικών σε αμερικανό ταγματάρχη, κύριος στόχος της οργάνωσης ήταν «η ανάληψη εκ μέρους των αξιωματικών μεγαλύτερων υποχρεώσεων πέραν των υπηρεσιακών προς αντιμετώπιση της κινδύνων». Από αυτή την δήλωση, φαίνεται έκδηλη η πρωτοβουλία λήψης εξωθεσμικών μέτρων από τους ΙΔΕΑτες αξιωματικούς για την αντιμετώπιση ενός επερχόμενου κινδύνου, κάτι που αποτυπώνεται πιο ξεκάθαρα στην παρακάτω εισήγηση: «*Εάν παρουσιαστεί κίνδυνος, ο ΙΔΕΑ δεν πρόκειται να διατάξει προς ουδεμία ενέργεια, η οποία κατά τη γνώμη του θα είναι επιβεβλημένη*». Από αυτή τη δήλωση, καθίσταται πλέον σαφής η ενεργή ανάμειξη του στρατού με οποιοδήποτε κατασταλακτικό μηχανισμό θεωρούταν αποτελεσματικότερος για την επιβολή της δημοσίας τάξεως (ακόμα και με την απειλή ή χρήση βίας). Βλ. Ιερό Δεσμό Ελλήνων Αξιωματικών (ΙΔΕΑ), ο.π., σσ. 33 & 56

¹⁷² Καλλιβρετάκης, ο.π., σ. 25, Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών (ΙΔΕΑ), ο.π., σσ. 5-6 & 58, Meynaud, ο.π., τόμ. Α', σ. 407

¹⁷³ Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών (ΙΔΕΑ), ο.π., σ. 75, Καλλιβρετάκης, ο.π., σ. 25, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 130, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 280, Βερέμης, ο.π., σ. 243

ρής του επιρροής στο στράτευμα, μετέβη ο ίδιος αυτοπροσώπως στο ΓΕΣ, με σκοπό την άμεση καταστολή του κινήματος και την επιστροφή όλων των στρατιωτικών τμημάτων στις αρχικές τους θέσεις, το οποίο λόγω ελλιπούς οργάνωσης, κακού συγχρονισμού, και υπερβολικής αυθορμητικότητας και ενθουσιασμού απέτυχε εν τέλει να υλοποιηθεί¹⁷⁴. Σημειωτέον ότι ενώ αρχικά ασκήθηκε δίωξη στους κινηματίες ως αντίποινα για την συμμετοχή τους σε αυτή την ενέργεια, εν τέλει τους δόθηκε αμνηστία κατόπιν ασκήσεως ισχυρών πιέσεων από πολλούς παράγοντες (Αμερική, Παλάτι, Παπάγος κτλ.) και ως παραδειγματική τιμωρία αποφασίστηκε η προσωρινή τους αποστράτευση έναντι της καταδίκης τους μέσω της έκτισης αντίστοιχων ποινών φυλάκισης, δικαιολογώντας η τότε κυβέρνηση Πλαστήρα αυτή την στάση ως ενέργεια *«γενικότερας ανάγκης προστασίας και ψυχικής ενότητας του στρατεύματος, δια της ηθικής απομονώσεως των αναζίων εκείνων στοιχείων, τα οποία κατεπρόδωσαν την αποστολήν των ως αξιωματικών¹⁷⁵»*. Έπειτα, με την άνοδο του Ε.Σ. (Ελληνικός Συναγερμός) στην εξουσία ως αποτέλεσμα της εκλογικής αναμέτρησης της 16^{ης} Νοεμβρίου 1952, όσοι αξιωματικοί είχαν αποστρατευτεί ως αποτέλεσμα διοικητικής κύρωσης για το αποτυχημένο κίνημα του '51 όχι μόνο επανήλθαν σύντομα στο στράτευμα, αλλά προήχθησαν μετέπειτα σε ανώτερους βαθμούς, κατέλαβαν επιτελικά πόστα στην ανώτατη στρατιωτική ηγεσία και τοποθετήθηκαν σε διοικητικές θέσεις στις υπηρεσίες ασφαλείας (π.χ. ΚΥΠ – Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών)¹⁷⁶. Επομένως, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι ο Παπάγος αποτέλεσε πρόσωπο – κλειδί τόσο για την ευνοϊκή μεταχείριση στους κινηματίες όσο και για την ιδιαίτερη άσκηση επιρροής του στις Ένοπλες Δυνάμεις, καθώς η καλλιέργεια στενών σχέσεων ανάμεσα στον ΙΔΕΑ και στον στρατάρχη συνέβαλε στη δημιουργία ενός κλίματος εξέλιξης και ενδυνάμωσης του ΙΔΕΑ κάτω από την υπόθαλψη του *«Μεγάλου*

¹⁷⁴ Καλλιβρετάκης, ο.π., σ. 25, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Α', σ. 234, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 130-131, Βερέμης, ο.π., σ. 243

¹⁷⁵ Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών (ΙΔΕΑ), ο.π., σσ. 95-96, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Α', σ. 372, Καλλιβρετάκης, ο.π., σ. 25

¹⁷⁶ Καλλιβρετάκης, ο.π., σσ. 25-26, Βερέμης, ο.π., σ. 243

*Πλατάνου*¹⁷⁷. Από την άλλη όψη του νομίσματος οι ΙΔΕΑτες στρατιωτικοί προέβησαν σε αυτήν την προπαρασκευαστική ενέργεια, προκειμένου να διασαφηνίσουν στο Στέμμα ότι ο ρόλος του ως αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων ήταν περισσότερο συμβολικός και πλασματικός παρά ελεγκτικός, ενώ παράλληλα κατέστη σαφές ότι ο στρατάρχης Παπάγος αποτελούσε το μοναδικό πρόσωπο, στο οποίο το στράτευμα υπάκουε ευλαβικά, έτρεφε σεβασμό και του ενέπνεε εμπιστοσύνη, εξασφαλίζοντας έτσι έναν ισχυρό και πολύτιμο σύμμαχο και σηματοδοτώντας το πρώτο βήμα για τη διαδικασία αυτονόμησης του ελληνικού στρατού ως έναν από τους κυρίαρχους πόλους εξουσίας του μετεμφυλιακού οικοδομήματος¹⁷⁸.

Μετά την αποτυχία του κινήματος του '51, το οποίο σηματοδότησε ταυτοχρόνως και τη διάλυση του ΙΔΕΑ, λίγα χρόνια αργότερα εντός των κόλπων του ΙΔΕΑ διαμορφωνόταν ένα έτερο παραστρατιωτικό συνωμοτικό παρακλάδι του που αναδύθηκε προς το τέλος της δεκαετίας του '50 με την επωνυμία ΕΕΝΑ (Εθνική Ένωσις Νέων Αξιωματικών) υπό την προεδρία του τότε αντισυνταγματάρχη Γ. Παπαδόπουλου, πρόσωπο που διαδραμάτισε σκοτεινό ρόλο καθ' όλη τη διάρκεια της μετεμφυλιακής περιόδου μέσω ενός συνόλου παρασκηνιακών και συνωμοτικών δραστηριοτήτων¹⁷⁹. Η ΕΕΝΑ συσπειρωνόταν σε μια διακριτή «εσωτερική» ομάδα συγκροτούμενη από ένα σύνολο περίπου 25 αξιωματικών κατώτερης και ανώτερης κλίμακας (από το βαθμό του λοχαγού μέχρι το βαθμό του αντισυνταγματάρχη), οι οποίοι υπηρετούσαν στα γραφεία του ΓΕΣ και της ΚΥΠ, ενώ, όπως ο ΙΔΕΑ, έτσι και αυτή η παραφυάδα του διαπνεόταν από άκριτες εθνικόφρονες και αντικομμουνιστικές αντιλήψεις και διάχυτα αισθήματα περιφρόνησης ως προς την λειτουργία του ελληνικού κοινοβουλευτικού και πολιτικού συστήματος¹⁸⁰. Παρόλο που η ΕΕΝΑ ιδρύθηκε ως προϊόν αμφισβήτησης ο-

¹⁷⁷ Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών (ΙΔΕΑ), σ. 89, Καλλιβρετάκης, ο.π., σ. 25, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 131

¹⁷⁸ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 131

¹⁷⁹ Παπανδρέου, ο.π., σ. 355, Βερέμης, ο.π., σ. 243, Μεσθανέως, ο.π., σ. 135

¹⁸⁰ Ο συνολικός αριθμός των μελών της ΕΕΝΑ (ή αλλιώς ομάδα «Παπαδόπουλου») αντικατόπτριζε σχεδόν όλα τα στελέχη της Χούντας του '67, με εξαίρεση τον Παττακό και Μακαρέζο. Βλ. Καλλιβρετάκη, ο.π., σ. 29

ρισμένων υψηλόβαθμων στελεχών του ΙΔΕΑ μοιραζόταν ένα κοινό σκοπό: την αναμονή ή δημιουργία ενός κλίματος όπου θα ετίθεντο οι κατάλληλες βάσεις για μια λεπτομερώς σχεδιασμένη μεθόδευση για τη εγκαθίδρυση μιας στρατιωτικής δικτατορίας, στην οποία θα παρείχε στήριξη τόσο ο στρατιωτικός όσο και ο πολιτικός κύκλος¹⁸¹. Επομένως, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τόσο ο ΙΔΕΑ όσο και η ΕΕΝΑ αποτέλεσαν τις κύριες μήτρες, από τις οποίες προέκυψε η απριλιανή δικτατορία, ενώ η ύφανση συστηματικών δολιοφθορών και μηχανορραφιών συγκρότησαν το προφίλ και τη φύση αυτών των οργανώσεων, οι οποίες πάντα ενεργούσαν υπό το πρόσχημα της ελλοχεύουσας «κομμουνιστικής απειλής».

Άλλη συνωμοτική δραστηριότητα του ελληνικού στρατού σημειώθηκε στην εκλογική αναμέτρηση της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961, όπου εφαρμόστηκε το περίφημο «Σχέδιο Περικλής», ένα οργανωμένο σχέδιο στρατιωτικής επέμβασης το οποίο καταρτίστηκε από την ΚΥΠ (Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών) υπό την αιγίδα του ΓΕΣ και των δυνάμεων ασφαλείας και περιλάμβανε την ενεργό συμμετοχή μονάδων του ελληνικού στρατεύματος συνεργαζόμενες με τον πυρήνα της χωροφυλακής, των ΤΕΑ (Τάγματα Εθνοφυλακής Αμύνης), των ΜΑΥ (Μονάδες Ασφαλείας Υπαιθρου) και άλλων λοιπών παρακρατικών μηχανισμών¹⁸². Ως κύριοι σκοποί αυτού του σχεδίου καθορίστηκαν αφενός η συστηματική άσκηση βίας του εκλογικού σώματος στην ύπαιθρο, προκειμένου να μειωθεί δραματικά η εκλογική δύναμη της ΕΔΑ (και συνάμα να καταποντιστεί ο κομμουνισμός) σε ποσοστό τουλάχιστον 20 % έπειτα από τα αποτελέσματα των εκλογών της 11^{ης} Μαΐου 1958 και αφετέρου η συνακόλουθη αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος μέσω της νοθείας στα αστικά κέντρα, έτσι ώστε να επωφεληθεί η ΕΡΕ εις βάρος όλων των υπόλοιπων κομματικών σχηματισμών, ανακόπτοντας έτσι την εκλογική ακτινοβολία της ΕΔΑ μέσω του αποκλεισμού της ως δεύτερο εκ νέου κόμμα αξιωματικής αντιπολίτευσης και οδηγώντας σε μια μελλοντική πολυδιά-

¹⁸¹ Καλλιβρετάκης, ο.π., σ. 29, Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών (ΙΔΕΑ), ο.π., σ. 56

¹⁸² Νικόλαος Σταύρου, *Συμμαχική Πολιτική και Στρατιωτικές Επεμβάσεις: Ο Πολιτικός Ρόλος των Ελλήνων Στρατιωτικών*, Παπαζήση, Αθήνα 1979, σσ. 190-191, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 268, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 58

σπαση της ΕΚ, μια νέα συσπειρωμένη κεντρώα κομματική παράταξη, η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει απειλή για το παγιωμένο μονοκομματικό κυβερνητικό σχήμα που είχε θεμελιώσει η συντηρητική δεξιά παράταξη¹⁸³.

Κύριος άξονας του σχεδίου αυτού αποτέλεσε ο περιορισμός και η ανάσχεση ενός επερχόμενου «εσωτερικού κομμουνιστικού κινδύνου» μέσω της διοχέτευσης συνεχούς αντικομμουνιστικής προπαγάνδας και της ασκήσεως ψυχολογικής πιέσεως και στυγνούς τρομοκρατίας στην λαϊκή θέληση, παράμετροι οι οποίες συνετέλεσαν στην απόλυτη επιτυχία του, ενώ, ταυτοχρόνως, αντί να συμβάλλει στην καλλιέργεια ενός κλίματος διεξαγωγής των εκλογών με έναν «πολιτικό» χαρακτήρα μεταξύ της κυρίαρχης διαιρετικής τομής των παρατάξεων των «εθνικοφρόνων» («Κυανοί») και των «μη εθνικοφρόνων» («Κίτρινοι») και εν γένει στην συλλογική καταπίεση των δεύτερων από τους πρώτους, ανέδειξε μια νέα διαιρετική τομή μεταξύ των δεξιών και «αντιδεξιών» πολιτικών δυνάμεων του ελλαδικού πολιτικού χώρου, η οποία παγιώθηκε μέσω της εκδίπλωσης του «ανένδοτου αγώνα» και αποτέλεσε καταλυτικό στοιχείο για την ροή των μετέπειτα πολιτικών εξελίξεων¹⁸⁴.

Ως αποτέλεσμα όλων των παραπάνω ενεργειών το «Σχέδιο Περικλής» κατέστη ως κύριο αίτιο που οι εκλογές της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961 χαρακτηρίστηκαν ως προϊόν «βίας και νοθείας» (βία στην ύπαιθρο και νοθεία στις πόλεις), ενώ η συνολική συμμετοχή όλων των παρακρατικών, καταπιεστικών και κατασταλτικών μηχανισμών του μετεμφυλιακού οικοδομήματος επιδιδόμενοι σε ένα πρωτοφανές όργιο βίας εναντίον του εκλογικού σώματος που οδήγησε τόσο στο βιασμό της λαϊκής βούλησης όσο και στην αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος ισοδυναμούσε με «εκλογικό πραξικόπημα»¹⁸⁵. Τόσο ο «Περικλής» όσο και η «βία και νοθεία» επωφέλησαν σημαντικά την ΕΚ να αναπροσαρμοστεί εσωτερικά και να δραστηριοποιηθεί εξωτερικά αξιοποιώντας συνθήματα και ιδέες από την αρι-

¹⁸³ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 58, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 269, Σταύρου, ο.π., σ. 190, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 71

¹⁸⁴ Σταύρου, ο.π., σσ. 191-192 & 199, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 44, 269-272, Meynaud, ο.π., τόμ. Α', σ. 145, Κάτρη, ο.π., σ. 121

¹⁸⁵ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 272, Παπανδρέου, ο.π., σ. 191, Μεσσανέως, ο.π., σ. 320, Κάτρη, ο.π., σ. 120

στερή παράταξη δίχως απαραίτητα να ταυτιστεί μαζί της, ενώ μέσω της ξεδίπλωσης του «ανένδοτου αγώνα» θα αντλήσει πολιτικά, κοινωνικά και εκλογικά οφέλη που θα την καταστήσουν νέο κυρίαρχο φορέα πολιτικής εξουσίας¹⁸⁶.

Τέλος, δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε στην ύστατη συνωμοτική και προπαρασκευαστική ενέργεια των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων, η οποία οδήγησε αναπόφευκτα στο πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου: την αναθεώρηση, αναπροσαρμογή και εφαρμογή του περίφημου «Σχεδίου Προμηθεύς», προϊόν μετεξέλιξης του «Σχεδίου Περικλής» που χρησιμοποιήθηκε στο παρελθόν στις εκλογές του '61. Ουσιαστικά, αποτελούσε προϊόν νατοϊκής προελεύσεως με χαρακτήρα σχεδίου έκτακτης ανάγκης, το οποίο προέβλεπε την κατάληψη νευραλγικών κτηρίων και εγκαταστάσεων από στρατιωτικά κλιμάκια και την άμεση σύλληψη της ηγεσίας και των στελεχών της κομμουνιστικής αριστεράς σε περίπτωση μιας ενδεχόμενης εισβολής από «Βορρά» ή μιας εσωτερικής κομμουνιστικής ανταρσίας, δηλαδή, με άλλα λόγια, καταρτίστηκε με τέτοιο τρόπο προκειμένου να εναντιωθεί εξ' ολοκλήρου στον πυρήνα της Αριστεράς και να διαφυλάξει την εσωτερική και εθνική ασφάλεια της χώρας από ενδεχόμενους «εσωτερικούς εχθρούς» ή εξωτερικούς κινδύνους¹⁸⁷.

Εντούτοις, μια ομάδα επίορκων αξιωματικών, στην οποία είχε ανατεθεί αρχικώς από το ΓΕΣ να αναθεωρήσει και να αναπροσαρμόσει αυτό το σχέδιο, άδραξε την ευκαιρία και το τροποποίησε φέρνοντάς το στα μέτρα τους με μια σημαντική τροποποίηση: πέρα από την πρόβλεψη της προληπτικής σύλληψης όσων ατόμων και πολιτών θεωρούνταν ύποπτα για κομμουνιστικά ή αριστερά φρονήματα βάσει συγκεκριμένων ονομαστικών καταλόγων, συμπεριλήφθηκε και η σύλληψη όλων των πολιτικών αρχηγών ανεξαρτήτως ιδεολογίας ή κομματικής ταύτισεως, μελών της κυβερνήσεως και του κοινοβουλίου, εκδοτών εφημε-

¹⁸⁶ Μεσσανέως, ο.π., σ. 317, Κάτσης, ο.π., σ. 123

¹⁸⁷ Αλέξης Παπαγελάς, *Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας: Ο Αμερικανικός Παράγοντας 1947-1967*, Εστία, Αθήνα 1997, σ. 259, Τσουκαλάς, *Η Ελληνική Τραγωδία*, ο.π., σ. 189, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 407, Σταύρου, ο.π., σ. 201, Παπανδρέου, ο.π., σ. 364

ρίδων, στρατιωτικών, δημοσιογράφων κλπ¹⁸⁸. Εν τέλει, το πραξικόπημα πραγματοποιήθηκε 02:00 τα μεσάνυχτα της 21^{ης} Απριλίου σε ένα κλίμα πλήρους άγνοιας και μυστικότητας, πιάνοντας στον ύπνο όλο το πολιτικό σύστημα και αιφνιδιάζοντας αποτελεσματικά το αμερικανικό κατεστημένο, ενώ η επιτυχία αυτού του εγχειρήματος σηματοδότησε την κατάλυση της δημοκρατίας, τη βίαιη ανατροπή της πολιτικής εξουσίας και τέλος την εγκαθίδρυση ενός επταετούς δικτατορικού καθεστώτος, το οποίο οδήγησε τη χώρα σε τροχιά πολιτικής οπισθοδρόμησης.

¹⁸⁸ Λεωνίδα Καλλιβρετάκης, Η Ομάδα Παπαδόπουλου στην Τελική Ευθεία προς την Εξουσία (1966-1967), στο Β. Καραμανωλάκης (επιμ), *Η Στρατιωτική Δικτατορία 1967-1974*, Άλτερ Έγκο, Αθήνα 2017, σσ. 78 & 87, Σταύρου, ο.π., σ. 202

1.5 Ο ρόλος του «συμμαχικού» παράγοντα στις πολιτικές εξελίξεις

Η Ελλάδα βρέθηκε στο επίκεντρο των ψυχροπολεμικών και γεωστρατηγικών εξελίξεων μεταξύ ανατολικού και δυτικού μπλοκ, την οποία οι Ην. Πολιτείες επεδίωκαν διακαώς να εντάξουν στο κυρίαρχο σύστημα αξιών της Δύσης προκειμένου να διασφαλιστούν όλα τα αμερικανικά συμφέροντα στις περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής αφενός και να εμποδιστεί η εξάπλωση της «σοβιετοποίησης» στις περιοχές αυτές αφετέρου, καθώς αποτελούσε κρίσιμο σημείο ύψιστης στρατηγικής και γεωπολιτικής σημασίας αντικατοπτρίζοντας ένα «θαλάσσιο, οδικό και εναέριο κόμβο μεταξύ Ανατολής – Δύσης»¹⁸⁹. Έτσι, το κομβικό γεωγραφικό σημείο της Ελλάδας ανύψωσε τον ρόλο της χώρας σε ένα πολύτιμο πiónι της διεθνούς σκακιέρας και της σφαίρας της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία απέβλεπε στη θεμελίωση ενός ισχυρού πολιτικού συστήματος και καθεστώτος δυτικών προτύπων που θα παρείχε εγγυήσεις σταθερότητας στο ελληνικό κράτος, διευκολύνοντας παράλληλα τη διαμόρφωση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής στην Ανατολική Μεσόγειο¹⁹⁰. Επιπλέον, η ένταξη της χώρας στη Βορειοατλαντική Συμμαχία αποτέλεσε τη δεύτερη κύρια επιδίωξη του αμερικανού «προστάτη», προκειμένου η Ελλάδα να τεθεί επισήμως στην σφαίρα επιρροής και «προστασίας» της Δύσης, μετατρέποντάς την έτσι σε μια χώρα με δημοκρατική βιτρίνα, κοινοβουλευτικό μανδύα και καθεστώς πολιτικού ελέγχου και οικονομικής εξάρτησης από τις ΗΠΑ, όπου, σε αντάλλαγμα με την απεριόριστη οικονομική βοήθεια και παροχή στρατιωτικού υλικού που θα λάμβανε από αυτές, το ελληνικό κράτος θα διαδραμάτιζε ρόλο φορέα εκπροσώπησης και προάσπισης των αμερικανικών συμφερόντων, υπό την κύρια προϋπόθεση ότι οι εσωτερικές ελληνικές πολιτικές εξελίξεις δεν θα επηρέαζαν την πορεία των σχεδίων των διαμορφωτών της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής¹⁹¹.

¹⁸⁹ Wittner, ο.π., σσ. 368-369, Μεσθανέως, ο.π., σ. 158

¹⁹⁰ Μεσθανέως, ο.π., σ. 144, Wittner, ο.π., σσ. 368-369

¹⁹¹ Ρουμπάτης, ο.π., σ. 12

Η αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα αποτέλεσε το πρώτο βήμα για την εδραίωση της αμερικανικής παρουσίας και την επίδειξη της ισχύος της στην Ανατολική Μεσόγειο, υποδηλώνοντας έτσι την ανάδειξή της αφενός ως μια παγκόσμια υπερδύναμη με δικά της συμφέροντα που κλήθηκε να διασφαλίσει με οποιονδήποτε τρόπο και αφετέρου ως ηγέτιδα χώρα που συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση ενός δυτικού συνασπισμού χωρών και κρατών, προϊόν ψυχροπολεμικής προελεύσεως το οποίο θα λειτουργούσε ως αντίβαρο απέναντι στην σοβιετική ισχύ. Ο πυρήνας της αμερικανικής επέμβασης στην Ελλάδα είχε ως κύρια σημεία αφετηρίας την ανάμειξη στην ελληνική εσωτερική και εξωτερική πολιτική και την παροχή εγγυήσεων για την αναγκαιότητα μιας ραγδαίας οικονομικής ανόρθωσης της χώρας με σκοπό αφενός την σταθεροποίηση και διασφάλιση του πολιτικού και κοινωνικού καθεστώτος και αφετέρου την ανασυγκρότηση των ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων με σκοπό τη διατήρηση της εσωτερικής ασφάλειας της χώρας από την εξάπλωση του κομμουνισμού. Το κύριο πακέτο οικονομικής αρωγής έφτασε στην Ελλάδα μέσω δύο κύριων αμερικανικών χρηματοδοτήσεων: του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ το 1947, με τα οποία έφτασαν στην Ελλάδα αστρονομικά χρηματικά ποσά τόσο για την οικονομική όσο και για την στρατιωτική ενίσχυση της χώρας, όμως μια τέτοια βοήθεια δεν θα μπορούσε να παραχθεί δίχως ανταλλάγματα ούτε φυσικά θα αποτελούσε προϊόν λευκής επιταγής. Η εξαγγελία τόσο του Δόγματος Τρούμαν όσο και του Σχεδίου Μάρσαλ ξεδίπλωσαν τους πραγματικούς σκοπούς του «συμμαχικού» παράγοντα, επισημοποιώντας την αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα μέσω της σταδιακής διείσδυσης και ανάμειξης στις εσωτερικές και εξωτερικές πολιτικές υποθέσεις της χώρας και δίνοντάς της ουσιαστικό πλεονέκτημα για τη μετεξέλιξή της σε κυρίαρχο πόλο του μετεμφυλιακού οικοδομήματος.

Η αμερικανική επέμβαση στην πολιτική ζωή της Ελλάδας άσκησε βαθιά επίδραση στη χώρα και πήρε πολλαπλές μορφές είτε μέσω της σταδιακής διείσδυσης της αμερικανικής γραφειοκρατικής διοίκησης στο επίπεδο του πολιτικού συστήματος και διαμόρφωσης της κυβερνητικής σύνθεσης (δηλαδή της ενεερ-

γούς ανάμειξης της στις εκλογικές αναμετρήσεις και της ηχηρής παρέμβασής της σχετικά με το διορισμό και την παύση των κυβερνήσεων) είτε μέσω της άμεσης και απροκάλυπτης εμπλοκής της σχετικά με την καθημερινή διαμόρφωση και άσκηση της κυβερνητικής πολιτικής, τουλάχιστον κατά την πρώτη τριετία της μετεμφυλιακής περιόδου στη διαχείριση των οικονομικών πακέτων του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ¹⁹². Η επακόλουθη τοποθέτηση αμερικανών επιτρόπων σε σημαντικά «υπουργεία – κλειδιά» αποτύπωσε καθαρά το βαθμό παρεμβατικότητας του «εξωτερικού» παράγοντα στα ελληνικά πράγματα, καθώς αφενός το ελληνικό κατεστήμενο χαρακτηριζόταν από έντονα στοιχεία ηττοπάθειας εκλιπαρώντας συνεχώς για παροχή εξωτερικής βοήθειας προκειμένου να ορθοποδήσει από τα δεινά του ελληνικού εμφυλίου και να «αντισταθεί στην κομμουνιστική επίθεση» και αφετέρου δίχως την επίβλεψη μιας σωστής διαχείρισης των αμερικανικών κονδυλίων από μια ικανή ομάδα αμερικανών αξιωματούχων τα χρήματα «είτε θα σπαταλούνταν είτε θα κατέληγαν κάτω από μια ποντικότρυπα»¹⁹³. Έτσι, η αμερικανική γραφειοκρατική διοίκηση εξασφάλισε τον πλήρη έλεγχο στην δημοσιονομική πολιτική του ελληνικού κράτους, πράγμα που έθεσε τα θεμέλια για την σταδιακή απόκτηση του πλήρη ελέγχου κάθε τομέα της πολιτικής ζωής υπό την κηδεμονία του αμερικανού «προστάτη», ενώ παράλληλα στο άκουσμα αυτής της εξέλιξης συναίνεσε τόσο το φάσμα σχεδόν όλων των πολιτικών δυνάμεων της χώρας, με εξαίρεση την κομμουνιστική αριστερά όσο και από το σύνολο των καθεστωτικών δυνάμεων του μετεμφυλιακού οικοδομήματος (Παλάτι, Στρατός, Δεξιά), οι οποίοι, επιδιώκοντας τη δημιουργία προνομιακών και ευνοιοκρατικών σχέσεων με τους αμερικανούς τοποτηρητές με σκοπό την εξασφάλιση της έγκρισής τους σε μελλοντικά φιλόδοξα και συνωμοτικά

¹⁹² Μεσθανέως, ο.π., σσ. 142-143

¹⁹³ Σύμφωνα με μια διάταξη του άρθρου 4 του Σχεδίου Μάρσαλ, «ο Αρχηγός της Αμερικανικής Αποστολής θα αποφασίζει, σε συμβούλια (...) με αντιπροσώπους από την κυβέρνηση της Ελλάδος, τους όρους και συνθήκες υπό τους οποίους συγκεκριμένη βοήθεια θα παρέχεται από καιρού εις καιρόν υπό αυτή την Συμφωνία. Υπό την διεύθυνση του Αρχηγού, η αποστολή θα παρέχει τέτοια συμβουλευτική βοήθεια και θα εξασκεί τέτοιες λειτουργίες, όπως θα είναι απαραίτητες και αρμόζουσες για να βοηθήσουν την Κυβέρνηση της Ελλάδας να κάνει την πιο αποτελεσματική κρίση κάθε βοήθειας που (θα) προσφέρεται στην Ελλάδα από τις Ηνωμένες Πολιτείες και από τις πηγές της ίδιας της Ελλάδας».

σχέδια, διευκόλυναν την κάθε τους κίνηση τηρώντας σιγήν ιχθύος δίχως την παραμικρή αντίδραση¹⁹⁴.

Η ασφυκτική εποπτεία της ελληνικής κυβερνητικής δραστηριότητας από τις αναρίθμητες αμερικανικές γραφειοκρατικές και διοικητικές υπηρεσίες, οι οποίες απέκτησαν μια άνευ προηγουμένου δικαιοδοσία σε χώρες όπου «προστατεύονται» από το δυτικό σύστημα αξιών, έπαιξε καθοριστικό ρόλο για τη διεξαγωγή μιας σειράς στρατιωτικών επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, με σκοπό την εξουδετέρωση όλων των κομμουνιστικών και αντάρτικων ομάδων, συμβαδίζοντας έτσι με τους στόχους της αμερικανικής πολιτικής στην Ελλάδα και συνάμα συμβάλλοντας στην καλλιέργεια ενός κυρίαρχου ιδεολογικού αντικομμουνιστικού κλίματος¹⁹⁵. Συνεπώς, τόσο η ενίσχυση παροχής στρατιωτικού υλικού στα δεξιά κυβερνητικά στρατεύματα για τον αιματηρό αγώνα εναντίον των αριστερών – εαμικών δυνάμεων όσο και η ένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ τον Φεβρουάριο του '52 επί πρωθυπουργίας Παπάγου αποτέλεσαν ουσιαστικά τα πρώτα βήματα σύσφιξης ελληνοαμερικανικών σχέσεων, ενώ λόγω της αναγκαιότητας επένδυσης στην εσωτερική ασφάλεια της Ελλάδας από την προέλαση της κομμουνιστικής απειλής οι ΗΠΑ εποφθαλμιούσαν σε μεγάλο βαθμό τη θεσμική αυτονόμηση του ελληνικού στρατεύματος μεταβάλλοντάς τον σε πειθήνιο αντικομμουνιστικό πολεμικό μηχανισμό αμερικανικών προδιαγραφών, ο οποίος θα λειτουργούσε αφενός ως ύψιστος παροχέας εγγυήσεων της διατήρησης και επιβίωσης του μετεμφυλιακού οικοδομήματος από κάθε εξωτερικό και «εσωτερικό» εχθρό και αφετέρου ως καταλληλότερο μέσο προώθησης και υποστήριξης της αμερικανικής πολιτικής στη χώρα.

Οι συνεχείς παρεμβάσεις της αμερικανικής γραφειοκρατικής διοίκησης στο επίπεδο του πολιτικού συστήματος, της σύστασης του κυβερνητικού σώματος, του τρόπου διεξαγωγής των εκλογικών αναμετρήσεων και του διορισμού ή παύ-

¹⁹⁴ Παπαγελάς, ο.π., σσ. 17-18

¹⁹⁵ Ρουμπάτης, ο.π., σσ. 86-87

σης των κυβερνήσεων αποτέλεσαν οργανικό στοιχείο του πολιτικού πεδίου διαποτισμένες από έντονα στοιχεία αδιακρισίας, περιφρόνησης και αδιαφορίας, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στη δημιουργία ενός κλίματος ξενοφοβίας και αντιαμερικανισμού τόσο για τον ελληνικό λαό όσο και για τον ελληνικό πολιτικό κόσμο, οι οποίοι ένιωθαν πολιτικά ευνουχισμένοι από την συμμετοχή τους στα πολιτικά πράγματα της χώρας, καθώς η απόπειρα εναντίωσής τους στις πολιτικές επιλογές της Ουάσιγκτον καθίστατο τουλάχιστον απαγορευτική¹⁹⁶. Ενώ είχε επιτευχθεί αμοιβαία συμφωνία για μια «διακριτική και σιωπηλή» άσκηση της κυβερνητικής πολιτικής των Ην. Πολιτειών στην Ελλάδα, με σκοπό την αποφυγή κάθε ίχνους εμπάθειας ή μπεριαλιστικής αντίληψης, το ύφος των αμερικανών αξιωματούχων σταδιακά έπαιρνε μια πιο έντονη και προκλητική στάση, προσβάλλοντας έτσι βαθύτατα την ελληνική κοινή γνώμη και δημιουργώντας ένα τεράστιο κύμα αγανάκτησης και δυσαρέσκειας εξαιτίας της υπερβολικής ευθύτητας και αυθεντικότητας των σκέψεών τους¹⁹⁷, με αποτέλεσμα την ανάδυση ενός καθεστώτος «σκιάδους κυβέρνησης» κυβέρνησης του αμερικανικού παράγοντα στην Ελλάδα.

Στο ίδιο μήκος και πλάτος εκδιπλώθηκαν και οι διαδοχικές ανοικτές παρεμβάσεις της αμερικανικής πρεσβείας στις ελληνικές εσωτερικές πολιτικές υποθέσεις μέσω της σύνθεσης και προώθησης κυβερνητικών σχημάτων ευνοϊκά διακείμενων προς τις δυτικές αξίες, τα αμερικανικά πρότυπα και τις αντικομμουνιστικές πεποιθήσεις, ενώ παράλληλα δεν θα στέκονταν εμπόδιο ή θα σαμπόταραν με οποιοδήποτε τρόπο τα στρατηγικά σχέδια του «συμμαχικού» παράγοντα¹⁹⁸. Ωστόσο, σε περίπτωση διαφωνιών, ενστάσεων ή αντιπαραθέσεων είτε από μέλη της κυβερνήσεως είτε από κομματικούς παράγοντες προβλεπόταν η άμεση απομάκρυνση τους από την εξουσία και μια συνακόλουθη διαδικασία ανασύνθεσης του κυβερνητικού σώματος με νέες «πολιτικές μαριονέτες» υπό την εποπτεία

¹⁹⁶ Μεσσανέως, ο.π., σσ. 143 & 147, Παπαγελάς, ο.π., σ. 17

¹⁹⁷ Meynaud, ο.π., τόμ. Α', σ. 467

¹⁹⁸ Μεσσανέως, ο.π., σ. 146, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 125

και καθοδήγηση της αμερικανικής γραφειοκρατικής διοίκησης και της αμερικανικής πρεσβείας ως αποτέλεσμα της μη συμμόρφωσης, αμφισβήτησης ή παρέκκλισης τους από τις απαιτήσεις ή τις επιταγές της αμερικανικής εξωτερικής ή εσωτερικής πολιτικής στο ελληνικό κράτος. Έπειτα, κάτω από τη διαμόρφωση της αμερικανικής εξωτερικής ή εσωτερικής πολιτικής κρυβόταν ένας άνευ προηγουμένου δομικός μηχανισμός πολιτικού εκφοβισμού και καταπίεσης του ελληνικού κατεστημένου μέσω της άσκησης συνεχών και αφόρητων πιέσεων με σκοπό την υιοθέτηση και λήψη μιας πολιτικής συμβαδίζουσας με την εκπροσώπηση των αμερικανικών συμφερόντων περιλαμβάνοντας μια σειρά αθέμιτων μέσων, όπως η εκστόμιση απροκάλυπτων απειλών περί διακοπής της παροχής αμερικανικής στρατιωτικής ή οικονομικής αρωγής στην Ελλάδα, μια τακτική που αξιοποιήθηκε ιδιαιτέρως από τον «συμμαχικό» παράγοντα καθ' όλη τη διάρκεια της μετεμφυλιακής περιόδου¹⁹⁹.

Το πρώτο παράδειγμα εφαρμογής αυτής της στρατηγικής στην εσωτερική ελληνική πολιτική σημειώθηκε το Μάρτιο του '50 μετά το πέρας των εκλογών και κατά τη διάρκεια διαμόρφωσης της νέας κυβερνητικής σύνθεσης, όπου, ενώ είχε προηγηθεί αμοιβαία συμφωνία συμμαχικής κυβέρνησης μεταξύ των τεσσάρων αρχηγών του Κέντρου (Ν. Πλαστήρας, Σ. Βενιζέλος, Γ. Παπανδρέου και Ε. Τσουδερός) και του Βασιλιά Παύλου προτείνοντας τον Πλαστήρα (αρχηγό της ΕΠΕΚ – Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου) ως τον πιο κατάλληλο για την ανάληψη του πρωθυπουργικού θώκου, το Παλάτι αποφάσισε να αναθέσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Σ. Βενιζέλο (γιο του Ε. Βενιζέλου και αρχηγό του Κόμματος Φιλελευθέρων – Κ.Φ.)²⁰⁰. Αυτή η πολιτική μεταστροφή του Βασιλιά, ο οποίος αποσκοπούσε στον πολιτικό αποκλεισμό της ΕΠΕΚ λόγω της αντιμοναρχικής συμπεριφοράς που επέδειξε ο Πλαστήρας στο παρελθόν κατά τη δεκαετία του '30 και στην αποκατάσταση του κυβερνητικού ελέγχου σε δεξιό πολιτικό κόμμα, ο αμερικανός πρέσβης στην Αθήνα Χένρυ Φ. Γκρέϊ-

¹⁹⁹ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 98

²⁰⁰ Παπανδρέου, ο.π., σ. 148, Ρουμπάτης, ο.π., σ. 99, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 125

ντυ, στο άκουσμα αυτής της βασιλικής ενέργειας, κινητοποιήθηκε κατευθείαν με σκοπό την αποφυγή μιας πολιτικής σύγκρουσης και μιας συνακόλουθης συνταγματικής κρίσης στέλνοντας μια επιστολή στον Βενιζέλο υποδηλώνοντας εμμέσως πλην σαφώς τη δυσαρέσκεια των ΗΠΑ σε αυτή την πολιτική εξέλιξη και απαιτώντας την άμεση παραίτησή του με την απειλή καθυστέρησης ή διακοπής της αμερικανικής οικονομικής βοήθειας²⁰¹.

Αυτή η παρέμβαση της αμερικανικής πρεσβείας είχε διπλή σκοπιμότητα: αφενός την λειτουργία του Γκρέϊντ ως πόλου «εξωκοινοβουλευτικής αντιπολίτευσης» απέναντι στη βασιλική αυθαιρεσία του Παύλου επιβεβαιώνοντας περίτρανα την υπεροχή των Ην. Πολιτειών στη διαμόρφωση της ελληνικής εσωτερικής πολιτικής και συνάμα την έμμεση αμφισβήτηση (ή/και απειλή) των εξουσιών του Στέμματος και αφετέρου την εκδίπλωση της αμερικανικής στρατηγικής, η οποία προέβλεπε την ανύψωση κεντρών κυβερνήσεων στην πολιτική εξουσία της Ελλάδας με σκοπό τόσο την εξασφάλιση της οικονομικής σταθερότητας και πολιτικής γαλήνης της χώρας όσο και τη δημιουργία ενός μετριοπαθούς αντικομμουνιστικού πολιτικού κινήματος στη βάση ενός συγκεκριμένου κύκλου «εθνικόφρονων» κομμάτων, αμοιβαία αποδεκτό από το σύνολο των κυρίαρχων εξουσιαστικών πόλων του μετεμφυλιακού πολιτικού καθεστώτος της χώρας (Στέμμα – Στρατός – Αμερική)²⁰². Τέλος, η παρέμβαση αυτή συνέβαλε στην εμφάνιση άλλης μιας σοβαρής επίδρασης στην ελληνική πολιτική σκηνή, σύμφωνα με την οποία, σε περίπτωση που απειλούνταν ανοικτά τα αμερικανικά συμφέροντα από την επιρροή ή επέμβαση οποιουδήποτε ενδογενή παράγοντα στην Ελλάδα, όλες οι διατάξεις του Δόγματος Τρούμαν αυτομάτως έπαιναν να τίθενται σε ισχύ, συμβάλλοντας έτσι στον καθορισμό μιας άτυπης χαρτογράφησης των ορί-

²⁰¹ Στο τέλος της επιστολής αναφερόταν χαρακτηριστικά το εξής: «*Ήταν στο χέρι της ελληνικής κυβέρνησης και της ελληνικής βουλής να αποφασίσουν αν θέλουν να συνεχίσουν να παίρνουν την αμερικανική βοήθεια και να δεχθούν την ευθύνη για την μη εκπλήρωση του σκοπού της*». Αυτή η πολιτική εκβιασμού περί διακοπής της αμερικανικής αρωγής αποτέλεσε οργανικό στοιχείο του πολιτικού καθεστώτος και των ελληνικών πολιτικών διαδικασιών, ενώ παράλληλα έδωσε τεράστιο πλεονέκτημα στις ΗΠΑ να αναδειχθούν σε ενεργό παράγοντα συνδιαμόρφωσης των πολιτικών εξελίξεων από κοινού με τις υπόλοιπες θεσμοποιημένες πολιτικές δυνάμεις της χώρας. Βλ. Νικολακό-πουλο, ο.π., σ. 126

²⁰² Μεσσανθέως, ο.π., σ. 149, Ρουμπιάτης, ο.π., σ. 104

ων της ελληνικής ανεξαρτησίας και του βαθμού δημοκρατικότητας της χώρας απέναντι στις προσταγές και υποδείξεις των αμερικανών διαμορφωτών της ελληνικής εσωτερικής πολιτικής, η οποία επιβεβαίωσε περίτρανα ότι η ελληνική δημοκρατία ήταν εύθραυστη και ετοιμόρροπη σε περίπτωση που δεν επιτυγχάνονταν η εξασφάλιση και εξυπηρέτηση των αμερικανικών στόχων στην ελληνική περιοχή²⁰³.

Εκτός από την σύνθεση του κυβερνητικού σώματος, ο «συμμαχικός» παράγοντας πραγματοποίησε παρεμβάσεις στη διεξαγωγή των εκλογικών αναμετρήσεων στο ελληνικό κράτος μέσω της επιρροής της αμερικανικής πρεσβείας, εκ των οποίων το πιο τρανό παράδειγμα έλαβε χώρα κατά την προεκλογική περίοδο του Νοεμβρίου του '52, όπου ο αμερικανός πρεσβευτής Τζον Ε. Πιουριφού, μέσα από μια σειρά κυνικών και απροκάλυπτων δημόσιων δηλώσεων, αντιτάχθηκε σθεναρά στο εκλογικό σύστημα της απλής αναλογικής επιδιώκοντας την υποκατάστασή του από το πλειοψηφικό σύστημα, ενώ παράλληλα προέβη σε εκστομίσεις απειλών διακοπής της αμερικανικής οικονομικής βοήθειας σε περίπτωση που δεν εκπληρωνόταν η αμερικανική αξίωση, ξεπερνώντας έτσι κατά πολύ τα όρια της διπλωματικής ευπρέπειας²⁰⁴. Τόσο η υιοθέτηση μιας χαλαρής πολιτικής «*προς τους κομμουνιστές και τους συνοδοιπόρους τους*» από την κυβέρνηση Πλαστήρα μέσω της λήψης μιας σειράς «*μέτρων λήθης, επιείκειας, ειρηνεύσεως και αμνηστίας*» όσο και η απόπειρα εξισορρόπησης του κρατικού προϋπολογισμού μέσω της περικοπής των στρατιωτικών δαπανών θορύβησαν ιδιαίτερα

²⁰³ Ρουμπάτης, ο.π., σ. 220

²⁰⁴ Ο αμερικανός πρεσβευτής προέβαινε συχνά σε δημόσιες και επίσημες δηλώσεις, στις οποίες ανέφερε χαρακτηριστικά τα εξής: «*Επειδή η αμερικανική κυβέρνηση πιστεύει ότι η επαναφορά του εκλογικού συστήματος της «απλής αναλογικής» που συνεπάγεται αναπόφευκτα τη συνέχιση της κυβερνητικής αστάθειας θα είχε καταστροφικές συνέπειες στην αποτελεσματική χρησιμοποίηση της αμερικανικής βοήθειας προς την Ελλάδα, η Αμερικανική Πρεσβεία αισθάνεται υποχρεωμένη να δηλώσει δημόσια την υποστήριξή της προς την πατριωτική θέση του Πρωθυπουργού Πλαστήρα σε αυτό το ζήτημα*», ενώ συνέχισε προσθέτοντας την παρακάτω δήλωση: «*Νομίζω ότι θα πρέπει να διευκρινισθή το ταχύτερον (...) ποιον θέλει ο ελληνικός λαός ως κυβερνήτην: τον στρατάρχη Παπάγον ή τον στρατηγόν Πλαστήρα; Τούτο θα πρέπει να διευκρινισθή δια της προσφυγής εις εκλογάς με το πλειοψηφικόν σύστημα*». Οι ενέργειες της αμερικανικής πρεσβείας το '52 αποτύπωσαν ξεκάθαρα το βαθμό της ευρύτερης αμερικανικής παρέμβασης στις ελληνικές πολιτικές υποθέσεις διασαφηνίζοντας ότι οι ΗΠΑ ήταν διατεθειμένες να επιμείνουν στην εφαρμογή κατάλληλης πολιτικής και στην λήψη απαραίτητων μέτρων αξιοποιώντας οποιοδήποτε θεμιτό ή αθέμιτο μέσο για την εξυπηρέτηση των αμερικανικών συμφερόντων. Βλ. Νικολακόπουλο, ο.π., σ. 161, Ρουμπάτη, ο.π., σ. 141

το αμερικανικό κατεστημένο στρέφοντας την προσοχή του προς την συντηρητική δεξιά παράταξη με την παράλληλη προώθηση της «λύσης Παπάγου», η οποία θα εξασφάλιζε μελλοντικά μια άνετη και σταθερή κοινοβουλευτική πλειοψηφία, ενώ η τροποποίηση του εκλογικού νόμου μέσω της καθιέρωσης του πλειοψηφικού συστήματος θα αποσκοπούσε στην ανάδειξη μιας ισχυρής, ικανής, έντιμης και άφθαρτης κυβέρνησης που θα συμμορφωνόταν πλήρως με τις επιταγές του «συμμαχικού» παράγοντα ως προς το ζήτημα παροχής εγγυήσεων σταθερότητας της αδιάκοπης αμερικανικής επέμβασης στην ελληνική εσωτερική και εξωτερική πολιτική²⁰⁵.

Ο εκλογικός θρίαμβος του Ε.Σ. (Ελληνικός Συναγερμός) στις εκλογές της 16^{ης} Νοεμβρίου 1952, ο οποίος κατόρθωσε να συγκεντρώσει το εντυπωσιακό ποσοστό του 49,22 % των ψήφων εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα το 82,3 % των κοινοβουλευτικών εδρών (247 έδρες) μέσω της εφαρμογής του πλειοψηφικού συστήματος, συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός νέου συσχετισμού δυνάμεων, ο οποίος θα διατηρούταν αναλλοίωτος για μια ολόκληρη δεκαετία, σηματοδοτώντας έτσι την αρχή της μονοκρατορίας της Δεξιάς μέσω της σύνθεσης της πρώτης σταθερής μονοκομματικής κυβέρνησης στο μετεμφυλιακό ελληνικό κράτος²⁰⁶. Η εκλογική νίκη της συντηρητικής δεξιάς παράταξης ικανοποίησε σε μεγάλο βαθμό το αμερικανικό κατεστημένο, το οποίο, για πρώτη φορά μετά το πέρας του Εμφυλίου Πολέμου, είχε πλέον την ευχέρεια να εμπιστευθεί τον έλεγχο τόσο του στρατιωτικού μηχανισμού όσο και των καθημερινών ελληνικών πολιτικών εξελίξεων σε μια δεξιά κυβέρνηση, η οποία είχε γαλουχηθεί με συντηρητικές, αυταρχικές, αντικομμουνιστικές και αμερικανόφιλες πεποιθήσεις, ενώ παράλληλα οι αμερικανοί διαμορφωτές της ελληνικής πολιτικής θα επικεντρώνονταν αποκλειστικά στη διατήρηση της ευημερίας και ασφάλειας της Ανατολικής Μεσογείου²⁰⁷.

²⁰⁵ Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 100 & 126, Ρουμπάτης, ο.π., σσ. 104 & 142, Wittner, ο.π., σ. 376, Παπανδρέου, ο.π., σ. 160

²⁰⁶ Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 165-166, Ρουμπάτης, ο.π., σ. 139

²⁰⁷ Ρουμπάτης, ο.π., σσ. 66 & 144

Πέρα από παρεμβάσεις στην εσωτερική πολιτική του ελλαδικού χώρου, η Αμερική άδραξε την ευκαιρία να πραγματοποιήσει παρεμβάσεις και στην ελληνική εξωτερική πολιτική όταν ξέσπασε μια νέα κυπριακή κρίση, η οποία εκδιπλώθηκε στη βάση σοβαρών αιματηρών συγκρούσεων μεταξύ ελληνοκυπρίων και τουρκοκυπρίων στις 21 Δεκεμβρίου 1963 με την Τουρκία να απειλεί ανοικτά με μια στρατιωτική επέμβαση στο νησί, υποδηλώνοντας έτσι μια ενδεχόμενη ελληνοτουρκική σύγκρουση και προκαλώντας σημαντικές επιπτώσεις τόσο στις ελληνοτουρκικές όσο και στις ελληνοαμερικανικές σχέσεις²⁰⁸. Για τις Ην. Πολιτείες η Κύπρος αποτελούσε ένα μελλοντικό νατοϊκό σύμμαχο με καίριο στρατηγικό ενδιαφέρον, τον οποίο έπρεπε να διαφυλάξει πάση θυσία από μια μονομερή τουρκική επέμβαση και κατ' επέκταση μια ενδεχόμενη ελληνοτουρκική σύρραξη που θα συνέβαλε στη διμερή αλληλοκαταστροφή Ελλάδας και Τουρκίας και συνάμα σε μια επερχόμενη αύξηση της σοβιετικής επιρροής στη νοτιοανατολική πλευρά της Μεσογείου²⁰⁹. Επομένως, ο κώδωνας του κινδύνου είχε κρούσει για την Αμερική, η οποία, προκειμένου να μετατραπεί η Κύπρος σε μια «Κούβα της Μεσογείου», ήταν αποφασισμένη να διασφαλίσει τα στρατηγικά συμφέροντα που είχε στην περιοχή κινητοποιώντας άμεσα την αμερικανική διπλωματία²¹⁰.

Η παρεμπόδιση μιας τέτοιας σύγκρουσης κατέστη πρωταρχικός στόχος για τη διαμόρφωση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία επιχείρησε να διευθετήσει την επικρατούσα κρίση εντός του πλαισίου του ΝΑΤΟ μαζί με την υποστήριξη της Μ. Βρετανίας καταστρώνοντας ένα «ειρηνευτικό» σχέδιο, το οποίο προέβλεπε την συγκρότηση ενός στρατιωτικού σώματος απαρτιζόμενου αποκλειστικά και μόνο από νατοϊκές δυνάμεις που θα απέβλεπε στην επιβολή του τερματισμού των εχθροπραξιών και στην επαναφορά της καθεστηκυΐας τάξης²¹¹. Ωστόσο, το επονομαζόμενο «Σχέδιο Σάντς – Μπωλ», το οποίο έλαβε την ονομασία του από τα ονόματα του υπουργού Κοινοπολιτειακών Υποθέσεων της Μ.

²⁰⁸ Ρουμπάτης, ο.π., σ. 203, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 352 & 360-365, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 341

²⁰⁹ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 423, Ρουμπάτης, ο.π., σ. 203

²¹⁰ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', 371

²¹¹ Ρουμπάτης, ο.π., σσ. 203-204

Βρετανίας Ντ. Σάντυς και υφυπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ Τζ. Μπωλ αντίστοιχα, ναυάγησε λόγω της έντονης άρνησης του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου (προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας) οποιασδήποτε αμερικανικής βοήθειας «νατοϊκής» φύσεως, η οποία θα διασφάλιζε περισσότερο τα αμερικανικά και τουρκικά συμφέροντα παραμερίζοντας τα ελληνοκυπριακά, καθώς και της επίμονης στάσης του αρχιεπισκόπου να διευθετηθεί το εν λόγω θέμα υπό την αιγίδα του ΟΗΕ (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών) στον οποίο απευθύνθηκε με σκοπό την έκκληση άμεσης υποστήριξης και ρύθμισης της σύγκρουσης²¹².

Το επόμενο βήμα της στρατηγικής της αμερικανικής διπλωματίας εκδιπλώθηκε με μια πρόσκληση του αμερικανού προέδρου Λ. Τζόνσον στις δύο ενδιαφερόμενες χώρες (Ελλάδα – Τουρκία) τον Ιούνιο του '64, με την οποία απηύθυνε έκκληση στους πρωθυπουργούς των δύο χωρών για την έναρξη διμερών συνομιλιών με σκοπό την εξεύρεση μιας αμοιβαία αποδεκτής λύσης του Κυπριακού²¹³. Τόσο η τουρκική όσο και η ελληνική πλευρά αποδέχθηκαν αμφότερες την πρόταση του αμερικανικού μεσολαβητή, όμως η τελευταία προέβαλε πεισματική άρνηση να προβεί σε απευθείας επαφές με τον τούρκο ομόλογό του, πράγμα που προκάλεσε την έντονη οργή του αμερικανικού μεσολαβητή, ο οποίος, ξεστομίζοντας ένα χείμαρρο αφόρητων και ασφυκτικών πιέσεων, έμμесων απειλών και στυγνών εκβιασμών περί μη παροχής εγγυήσεων νατοϊκής προστασίας σε περίπτωση μιας ενδεχόμενης τουρκικής εισβολής στη Μεγαλόνησο, υποστήριξε δυναμικά ότι η πραγματοποίηση διμερών διαπραγματεύσεων Ελλάδας – Τουρκίας σε επίπεδο συνόδου κορυφής θα απέβαιναν περισσότερο καρποφόρες για τη διαμόρφωση μιας πολιτικής, η οποία θα συνέβαλε αφενός στη φιλική διευθέτηση της κυπριακής διένεξης και αφετέρου στην αναθέρμανση των διμερών εγκάρδιων σχέσεων των δύο αυτών χωρών²¹⁴. Εν τέλει, και οι δύο πλευρές συμφώνησαν στην έναρξη ξε-

²¹² Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τόμ. Α', Libro, Αθήνα 2001, σσ. 556, Παπανδρέου, ο.π., σ. 225, Ρουμπάτης, ο.π., σσ. 204-205, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 341

²¹³ Γιάννης Χαραλαμπίδης, *Κρίσιμα Χρόνια: Αγώνες για τη Δημοκρατία (1936-1996)*, Προσκήνιο, Αθήνα 2000, σ. 78, Παπανδρέου, ο.π., σ. 227, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 341-342, Ρουμπάτης, ο.π., σ. 211

²¹⁴ Άγγελος Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*, Πατάκη, Αθήνα 2015, σσ. 172-173, Χαραλαμπίδης, ο.π., σ. 78, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 342, Παπανδρέου, ο.π., σσ. 231-232

χωριστών και έμμεσων διαπραγματεύσεων στη Γενεύη υπό την «ένδυσση του μεσολαβητικού μανδύα» των Ην. Εθν. και την πραγματική λανθάνουσα ανάμειξη του νατοϊκού μηχανισμού, ενώ ως κύριοι μεσολαβητές διορίστηκαν ο Σ. Τουομιόγια που είχε αναλάβει καθήκοντα μεσολαβητή στο ψήφισμα της 4^{ης} Μαρτίου 1964 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ και ο Ντ. Άτσεσον, απεσταλμένος του προέδρου Τζόνσον και τέως υπουργός Εξωτερικών επί κυβέρνησης Τρούμαν, ο οποίος κατέθεσε μια σειρά εναλλακτικών προτάσεων στην ελληνοτουρκική πλευρά που έμειναν γνωστές ως «Σχέδιο Άτσεσον»²¹⁵.

Ως κύριος άξονας του «Σχεδίου Άτσεσον» αποτέλεσε η «ένωση» της Κύπρου με την Ελλάδα ως αποτέλεσμα της παράλληλης εδαφικής αποζημίωσης της Τουρκίας (είτε παραχώρηση του Καστελόριζου από την ελληνική πλευρά είτε παροχή στρατιωτικής βάσης από την Κύπρο), πράγμα που από μόνο του μετέβαλε αυτόματως την ένωση του νησιού σε «διχοτόμηση» σύμφωνα με διάφορες παραλλαγές, τροποποιήσεις, προσθήκες ή αφαιρέσεις της προωθούμενης λύσης που πρότεινε η αμερικανική διπλωματία στην εκάστοτε πλευρά²¹⁶. Εν ολίγοις, η «ένωση» της Κύπρου με την Ελλάδα μεταφράστηκε στην αμερικανική γλώσσα από την προσδοκία της «νατοποίησης» της Κύπρου μέσω μιας «*de facto* διχοτόμησης», η οποία θα απέτρεπε τη δημιουργία μιας «Μεσογειακής Κούβας» στην περιοχή ενισχύοντας ταυτοχρόνως τη νοτιοανατολική πτέρυγα του ΝΑΤΟ από μια ενδεχόμενη εξάρθρωσή της και μια επακόλουθη προέλαση του σοβιετικού στοιχείου στην περιοχή, ενώ παράλληλα τέθηκαν οι βάσεις για τη δημιουργία μιας στρατιωτικής βάσης για τη διευκόλυνση και εξασφάλιση όλων των αμερικανικών επιχειρησιακών σχεδίων στη Μέση Ανατολή²¹⁷. Έτσι, η «νατοποίηση» της Κύπρου με μια «διπλή ένωση» («*de facto* διχοτόμηση» του νησιού) και συνάμα η ικανοποίηση των τουρκικών εδαφικών ανταλλαγμάτων αποτέλεσαν τον πραγματικό λανθάνο-

²¹⁵ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 342, Συρίγος, ο.π., σ. 173, Ρουμπάτης, ο.π., σσ. 214 & 221

²¹⁶ Τάσος Παπαδόπουλος, *Τα «Σχέδια» για το Κυπριακό από το 1956 έως το 1984: «Υπήρξαν» και «Χάθηκαν» Ευκαιρίες για Λύση;*, Πατάκη, Αθήνα 2016, σ. 182, Συρίγος, ο.π., σσ. 173-174, Τζεργιάς, ο.π., τόμ. Α', σσ. 590-591, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 342, Ρουμπάτης, ο.π., σσ. 216 & 221

²¹⁷ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 371, 423 & 457, Τζεργιάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 570

να σκοπό πίσω από την ελληνοκυπριακή αποδοχή του «Σχεδίου Άτσεσον», τον οποίο τόσο η αμερικανική διαιτησία όσο και η τουρκική δύναμη επεδίωξαν να πετύχουν με οποιοδήποτε μέσο, τρόπο και κόστος²¹⁸.

Σύμφωνα με τα σημεία που περιέχονταν στην πρώτη εκδοχή του σχεδίου, προβλεπόταν η παραχώρηση κατά κύριο λόγο στρατιωτικής βάσης ή περιοχής υπό πλήρη κυριαρχία στο τουρκικό κράτος, η οποία θα είχε έκταση ανάλογη του 1/5 της συνολικής επιφάνειας του νησιού, ενώ παράλληλα θα καθιερωνόταν η διοικητική υποδιαίρεση της Κύπρου σε καντόνια και η δημιουργία δύο ή τριών αυτοδιοικούμενων περιοχών, οι οποίες θα ελέγχονταν μέσω μιας κεντρικής τουρκοκυπριακής διοίκησης με έδρα την Λευκωσία²¹⁹. Εκ πρώτης όψεως η τουρκική πλευρά ενέκρινε την πρώτη εκδοχή του σχεδίου ως αρχικό στάδιο διαπραγμάτευσης, καθώς εξασφάλιζε κατά πολύ τα τουρκικά συμφέροντα και τις μελλοντικές διχοτομικές της βλέψεις, ενώ στο άκουσμα της δεύτερης εκδοχής του σχεδίου το απέρριψε αμέσως άνευ δισταγμού και δεύτερης σκέψης κυρίως για δύο λόγους: αφενός, η τροποποίηση περί εκμίσθωσης μιας στρατιωτικής βάσης έναντι της αρχικής παραχώρησής της υπό πλήρη κυριαρχία στην Τουρκία για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και αφετέρου η μειωμένη έκταση της περιοχής αυτής σε σχέση με την διάταξη της πρώτης εκδοχής του σχεδίου υποδαύλιζαν τα πραγματικά συμφέροντα που επεδίωκε να εξασφαλίσει η τουρκική μεριά²²⁰.

Σύμφωνα με τη δεύτερη εκδοχή του σχεδίου, προβλεπόταν η εκμίσθωση μιας στρατιωτικής βάσης στην Τουρκία πεντηκονταετούς διάρκειας, η οποία θα εντοπιζόταν στη χερσόνησο της Καρπασίας (στο βορειοανατολικό μέρος της Μεγαλόνησου) και θα διέθετε ελεύθερη πρόσβαση στο λιμάνι της Αμμοχώστου, ενώ η έκτασή της υπολογιζόταν σε ποσοστό μικρότερο της τάξης του 11% της συνολικής επιφάνειας του νησιού και δύο από τις έξι επαρχίες του θα τελούσαν πλέον υπό την διοίκηση τουρκοκύπριων επάρχων²²¹. Σε σχέση με την πρώτη «φι-

²¹⁸ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 423, Τζερμιάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 594

²¹⁹ Συρίγος, ο.π., σ. 174, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 36

²²⁰ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 38, Τζερμιάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 594, Συρίγος, ο.π., σ. 174

²²¹ Συρίγος, ο.π., σ. 174, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 51-52

λοτουρκική» εκδοχή του «*Σχεδίου Άτσεσον*», την οποία η Ελλάδα απέρριψε κατευθείαν ακόμη και ως βάση διαπραγματεύσεως, καθώς τα ελληνικά συμφέροντα παραμερίστηκαν ολοσχερώς επί των υπερφίαλων και εξωφρενικών απαιτήσεων της Τουρκίας, η δεύτερη εκδοχή του θεωρήθηκε περισσότερο «φιλελληνική» εξαιτίας των πιο ευνοϊκών διατάξεων για την ελληνική πλευρά ενισχύοντας αυτή τη φορά τη διασφάλιση των ελληνικών συμφερόντων και φιλοδοξώντας να πραγματοποιηθεί το υπέρτατο όνειρο του ελληνισμού²²². Όμως, υπήρξε μεγάλη ταλάντευση και αναποφασιστικότητα από την ελληνική κυβέρνηση σχετικά με την τελική αποδοχή της «ένωσης» – «διχοτόμησης» της Κύπρου, η οποία αφενός δεν είχε τη δύναμη να επιβάλλει την γραμμή της στην κυπριακή κυβέρνηση και αφετέρου έτρεφε πολλές ανησυχίες σε περίπτωση μιας ενδεχόμενης σύγκρουσης μαζί της, επιβεβαιώνοντας έτσι ότι η αντίληψη περί «ελέγχου και τιθασεύσεως» του Μακαρίου κάθε άλλο παρά στην σφαίρα της πραγματικότητας εντασσόταν, ενώ η ερμηνεία της δεύτερης εκδοχής του σχεδίου ως «περιορισμένη διχοτόμηση» δυσχέρανε κατά πολύ το έργο των διμερών διαπραγματεύσεων²²³.

Όταν ο Μακάριος ενημερώθηκε σχετικά με τις διατάξεις των δύο εκδοχών του «*Σχεδίου Άτσεσον*», η αντίδρασή του ήταν έντονη και σφοδρή, καθώς θεωρούσε απαράδεκτη την πρόταση παραχώρησης στρατιωτικής βάσης σε κυπριακό έδαφος στην Τουρκία, καθώς αυτό θα σηματοδοτούσε την αρχή ενός τουρκικού προγεφυρώματος στο νησί, ενώ παράλληλα αποκήρυξε δημοσίως την αμερικανική πρωτοβουλία των «*αυτόκλητων μεσολαβητών*», όπως τους χαρακτήρισε ο ίδιος, καθιστώντας έτσι σαφές στην αμερικανική και τουρκική γνώμη ότι ο κυπριακός ελληνισμός δεν επρόκειτο να συναινέσει σε έναν άνευ προηγουμένου «ακρωτηριασμό του κυπριακού σώματος» προκειμένου να επιτευχθεί η ένωσή του με την Ελλάδα. Επομένως, η απόρριψη των δύο σχεδίων από την κυπριακή κυβέρνηση ήταν αναμενόμενη, καθώς ο Μακάριος αντισκεκόταν πεισματικά σε οποιαδήποτε πρόταση εδαφικών ανταλλαγμάτων στο τουρκικό κράτος, διαμορφώνοντας έτσι μια αδιάλ-

²²² Τζερμιάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 594

²²³ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 54, Συρίγος, ο.π., σ. 174, Τζερμιάς, ο.π., τόμ. Α', σσ. 595-596

λακτη και αδέσμευτη στάση ως προς το θέμα ανεξαρτησίας, «νατοποίησης» ή «διχοτόμησης» της Κύπρου και της αυτοδιάθεσης του κυπριακού λαού. Έτσι, ύστερα από αρκετές διαβουλεύσεις μεταξύ Αθήνας – Λευκωσίας παρουσία επίσημων και υπηρεσιακών παραγόντων αποφασίστηκε εν τέλει η διμερής απόρριψη της δεύτερης εκδοχής του σχεδίου, προκαλώντας την οργή του αμερικανού προέδρου Τζόνσον, ο οποίος, σε μια συνομιλία του με τον Έλληνα πρέσβη Α. Μάτσα που του ξεκαθάρισε ότι *«καμία ελληνική Βουλή δεν θα μπορούσε να δεχθεί ένα τέτοιο σχέδιο και το ελληνικό Σύνταγμα δεν επέτρεπε σε μια ελληνική κυβέρνηση να παραχωρήσει ένα ελληνικό νησί (Καστελόριζο)»*, απάντησε με ένα ξέσπασμα πρωτοφανούς οργής και χυδαιότητας: *«Τότε ακούστε με, κύριε πρέσβη. Γαμώ τη Βουλή σας και το Σύνταγμά σας. Η Αμερική είναι ελέφαντας. Η Κύπρος είναι ψύλλος. Και η Ελλάδα είναι ψύλλος. Αν αυτοί οι δύο ψύλλοι εξακολουθήσουν να φέρνουν φαγούρα στον ελέφанта, μπορεί ο ελέφαντας να τους ρουφήξει μια και καλή με την προβοσκίδα του²²⁴»*. Απαντώντας του ο Έλληνας πρέσβης δήλωσε ότι *«θα διαβίβαξε τις απόψεις του (...) η Ελλάδα είναι δημοκρατία. Ο πρωθυπουργός δεν μπορεί να εναντιωθεί στις επιθυμίες της Βουλής»*, ενώ για άλλη μια φορά η αποστομωτική απάντηση του αμερικανού προέδρου προκάλεσε αρκετές ανησυχίες στην εύθραυστη ελληνική δημοκρατία: *«Θα σας πω ποια απάντηση θα δώσω αν πάρω τέτοιου είδους απάντηση από τον πρωθυπουργό σας (...) Πληρώνουμε πολλά αμερικανικά δολάρια στους Έλληνες, κύριε Πρέσβη. Αν ο πρωθυπουργός σας μου μιλήσει ξανά για Δημοκρατία, Βουλή και Σύνταγμα, τότε εκείνος, η Βουλή του και το Σύνταγμά του ίσως και να μην κρατήσουν για πολύ²²⁵»*. Αυτή η χυδαία και ανάρμοστη συμπεριφορά του αμερικανού προέδρου αποτύπωνε ανεξίτηλα τόσο την αγανάκτηση όσο και την απογοήτευση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής σχετικά με τις ενέργειες και πράξεις των τριών άμεσα ενδιαφερόμενων χωρών (Ελλάδα – Τουρκία – Κύπρος), οι οποίες αφενός δεν κατόρθωσαν να αναζητήσουν μια αμοιβαία συμβιβαστική λύση του Κυπριακού, ενώ αφετέρου αμφισβήτησαν μέσω των αποφάσεών

²²⁴ Ρουμπάτης, ο.π., σ. 216, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 76, Wittner, ο.π., σ. 392

²²⁵ Wittner, ο.π., σ. 392, Ρουμπάτης, ο.π., σ. 216, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 76

τους το φρόνημα της διαμόρφωσης και διατήρησης της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής τόσο σε Ελλάδα όσο και σε Κύπρο, σηματοδοτώντας έτσι το άδοξο τέλος του «Σχεδίου Άτσεσον», το οποίο εν τέλει δεν αποτελούσε τίποτε άλλο παρά μια παραλλαγή διχοτόμησης του κυπριακού νησιού με τον κεκαλυμμένο μανδύα της «ένωσης»²²⁶. Η αποτυχία διευθέτησης του Κυπριακού με αυτό το σχέδιο ήταν και η τελευταία άμεση αμερικανική επέμβαση σε αυτή την ελληνοτουρκική διένεξη, ενώ από το '65 και μετά οι ΗΠΑ επικεντρώθηκαν περισσότερο στη διαμόρφωση μιας φιλοτουρκικής πολιτικής στο Κυπριακό και λόγω της επαμφοτερίζουσας στάσης του Παπανδρέου και της αδιάλλακτης στάσης του Μακαρίου τέθηκαν οι βάσεις για μια σειρά παρασκηνακών διαβουλεύσεων, όπου όλο το μετεμφυλιακό πλέγμα εξουσίας από κοινού με τον συμμαχικό παράγοντα δυσαρεστήθηκε έντονα από το αποτέλεσμα των εξωτερικών εξελίξεων στο Κυπριακό και επεδίωκε την άμεση ανατροπή της κυβέρνησης Παπανδρέου με οποιοδήποτε μέσο ή τρόπο, η οποία πραγματοποιήθηκε εν τέλει με την «αποστασία» του '65²²⁷.

Τέλος, δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε στο ρόλο των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών, της CIA (Central Intelligence Agency) και τον αντίστοιχο σταθμό της στην Αθήνα, οι οποίοι σε συνδυασμό με την αμερικανική πρεσβεία που έλεγχε στενά το ανακτορικό περιβάλλον, τους έλληνες πολιτικούς αξιωματούχους και τα ελληνικά πολιτικά κόμματα, συνιστούσαν τον κύριο κορμό των αμερικανικών μηχανισμών που είχαν εγκατασταθεί στην Ελλάδα, αντλώντας μια μεγάλη δόση παντοδυναμίας, ασυδοσίας και ανεξαρτησίας από την Ουάσιγκτον και ελέγχοντας έτσι με αποτελεσματικό και σχεδόν ολοκληρωτικό τρόπο τη χώρα²²⁸. Η εγκαθίδρυση του σταθμού της CIA στην Αθήνα χρονολογείται γύρω στα τέλη της δεκαετίας του '40, όπου επικεφαλής του κλιμακίου αυτού τέθηκε ο Τ. Καραμεσίνης και φυσικά ως προϊστάμενη αρχή ορίστηκε ο αμερικανός ομόλογός του στην Ουάσιγκτον (η αμερικανική CIA), τον οποίο ενημέρωνε τακτικά μέσω της σύνταξης και αποστολής εκ-

²²⁶ Παπαδόπουλος, ο.π., σ. 195

²²⁷ Τζεργιάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 619, Συρίγος, ο.π., σ. 177, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 75-77, Ρουμπάτης, ο.π., σ. 250

²²⁸ Άντρος Παυλίδης, *Φάκελος Κύπρος (Άκρως Απόρρητον)*, τόμ. Α', Εκδόσεις Χρ. Ανδρέου, Λευκωσία 1983, σ. 72, Παπαγελάς, ο.π., σ. 20

θέσεων και αναφορών, ενώ σταδιακά συσσωρεύει τεράστια πολιτική δύναμη, επιρροή και εξουσία με αποτέλεσμα να συγκροτήσει από κοινού με την JUSMAGG (Joint United States Military Aid Group Greece) και την αμερικανική πρεσβεία τα πραγματικά κέντρα εξουσίας στον ελλαδικό χώρο, μετατρέποντας έτσι την Ελλάδα σε ολοκληρωτικό αμερικανικό δορυφόρο²²⁹.

Διέθετε ένα ευρύ, ανεξάρτητο και καλά οργανωμένο δίκτυο πληροφοριών, το οποίο εκπαίδευε ελληνοαμερικανούς πράκτορες με σκοπό την συλλογή πληροφοριών από τη Βουλγαρία, Αλβανία και Γιουγκοσλαβία και την αναχαίτηση οποιασδήποτε απόπειρας σοβιετικής επιχείρησης κομμουνιστικής προπαγάνδας στην Ελλάδα, ενώ παράλληλα επιστράτευε χιλιάδες πληροφοριοδότες ως κατασκόπους σε διάφορες κρατικές και στρατιωτικές υπηρεσίες με σκοπό την στενή παρακολούθηση ελλήνων, ελληνοαμερικανών και αμερικανών που διαμαρτύρονταν για το ανελεύθερο καθεστώς της χώρας²³⁰. Προκειμένου να εξασφαλιστεί απεριόριστη πρόσβαση στην ελληνική πολιτική σκηνή, συνέβαλε στη δημιουργία ενός ισχυρού πλέγματος σχέσεων με την πολιτική ηγεσία της χώρας, προχώρησε στην σύσφιξη στενών σχέσεων με το παλατιανό περιβάλλον με σκοπό την ενίσχυση του κύρους του σταθμού έναντι των υπόλοιπων αμερικανικών μηχανισμών και προέβη στην καλλιέργεια μυστικών διασυνδέσεων με το στράτευμα προκειμένου να αναχαιτιστεί και να εξαλειφθεί οποιαδήποτε απόπειρα ενδεχόμενης κομμουνιστικής απειλής²³¹.

Ως αποτέλεσμα αυτής της ολοκληρωτικής επιρροής και διείσδυσης στο ελληνικό κράτος, εξυψώθηκε η στρατηγική σημασία της Αθήνας και ο κρίσιμος γεωπολιτικός ρόλος της Ελλάδας, αναδεικνύοντας έτσι το κλιμάκιο της CIA στην Αθήνα ως ένα από τα πιο νευραλγικά πόστα της αμερικανικής υπηρεσίας και ως έναν από τους μεγαλύτερους σταθμούς της CIA παγκοσμίως από άποψη προσωπικού και αναγάγοντας ταυτοχρόνως το αξίωμα του σταθμάρχη ως ένα από τα «στολίδια» της υπηρεσίας συμβάλλοντας σταδιακά σε έναν αμφίρροπο συσχετισμό δυνάμεων

²²⁹ Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 39, Κάτρης, ο.π., σσ. 38 & 56

²³⁰ Παπαγελάς, ο.π., σ. 21, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 39

²³¹ Παπαγελάς, ο.π., σσ. 18, 22 & 24

μεταξύ των επιμέρους εξουσιαστικών κέντρων των αμερικανικών μηχανισμών στην Ελλάδα και στη δημιουργία ενός κλίματος αντιζηλίας, σύμφωνα με τον Παπαχελά²³². Εξαιτίας αυτού, σημειώθηκαν αρκετές περιπτώσεις, όπου οι αναρίθμητες αμερικανικές υπηρεσίες στην Ελλάδα είχαν αντίθετα συμφέροντα ή διάσταση απόψεων μεταξύ τους λειτουργώντας κατά συνέπεια κρυφά η μια απ' την άλλη, ενώ πολλές φορές ο βαθμός ανάμειξης των αξιωματούχων της CIA στην ελληνική πολιτική σκηνή ήταν σχεδόν ολοκληρωτικός, ασφυκτικός και αμφισβητούμενος, προκαλώντας έτσι σφοδρές αντιδράσεις από την πλευρά της αμερικανικής πρεσβείας που ένιωθε ότι η εξουσία της ήταν υποδεέστερη του σταθμάρχη της CIA στην Αθήνα και θέτοντας ένα κρίσιμο ερώτημα ως προς το ποιο ήταν το κομβικό σημείο της ελληνικής πολιτικής ζωής για το σύνολο των αμερικανικών μηχανισμών στην περιοχή²³³.

Ο βαθμός ανάμειξης και επιρροής των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών εκδηλώθηκε με την ίδρυση της ελληνικής ΚΥΠ (Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών) το Μάιο του '53 επί πρωθυπουργίας Παπάγου στο όνομα εξυπηρέτησης ορισμένων και κρίσιμων στρατηγικών αναγκαιοτήτων τόσο του «συμμαχικού» όσο και του νατοϊκού παράγοντα μέσω της βοήθειας και ενίσχυσης της αμερικανικής CIA παρέχοντας «*συμπληρωματικά κονδύλια*» για την εξασφάλιση υπερσύγχρονου ειδικού εξοπλισμού (όπλα, οχήματα, ηλεκτρονικούς υπολογιστές, συγχρονισμένα όργανα ανιχνεύσεως κτλ.) και την παρακολούθηση ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων και σεμιναρίων με σκοπό την εύρυθμη λειτουργία της ελληνικής υπηρεσίας πληροφοριών, αποσκοπώντας έτσι στον σαφή καθορισμό της τριμερούς λειτουργίας αυτού του κλιμακίου μια τριπλή λειτουργία του σταθμού: πρώτον,

²³² Αυτό το κλίμα αντιζηλίας οφειλόταν στο γεγονός ότι η δημιουργία στενών δεσμών μεταξύ Στέμματος και CIA συνέβαλε στην παράκαμψη της αμερικανικής πρεσβείας για συμβουλευτικά θέματα ή ζητήματα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής και της απευθείας πραγματοποίησης επαφών με την Ουάσινγκτον. Βλ. Παπαχελά, ο.π., σσ. 21-22

²³³ Χαρακτηριστική ήταν η έκκληση του State Department (Υπουργείο Εξωτερικών της Αμερικής), το οποίο είχε ενοχληθεί φανερά από αυτή την εξέλιξη, στον ίδιο τον Αμερικανό πρόεδρο Κένεντι, ο οποίος, σε μια επιστολή του προς τον νεοδιορισθέντα αμερικανό πρεσβευτή στην Ελλάδα Δ. Μπριγκς, διασαφήνισε ότι τον καθιστούσε υπεύθυνο «ολόκληρης της διπλωματικής αποστολής των Ην. Πολιτειών και επόπτη όλων των υπόλοιπων αμερικανικών υπηρεσιών μαζί με τα προγράμματα και τις δραστηριότητές τους στην Ελλάδα». Εν ολίγοις, κάθε κατασκοπευτική δραστηριότητα θα υπαγόταν πλέον στις πολιτικές αρχές και στις μυστικές υπηρεσίες. Βλ. Ρουμπάτη, ο.π., σ. 187

την άσκηση κατασκοπευτικών ενεργειών στο εξωτερικό, την αναψηλάφηση της δράσης όλων των ξένων υπηρεσιών που είχαν εγκατασταθεί στο ελληνικό κράτος και τέλος την αναχαίτιση της κομμουνιστικής απειλής στο εσωτερικό της χώρας²³⁴.

Συνεπώς, ένα άρτια διαρθρωμένο δίκτυο κατασκοπείας και παρακολούθησης εγκαθιδρύθηκε υπό την αιγίδα των ελληνοαμερικανικών μυστικών υπηρεσιών των δύο χωρών, συμβάλλοντας έτσι στην καλλιέργεια ενός πλέγματος στενών σχέσεων μεταξύ τους, το οποίο εκδιπλώθηκε στη βάση μιας σειράς επιχειρήσεων αμοιβαίας συνεργασίας με σκοπό την συλλογή πληροφοριών, την συστηματική παρακολούθηση ύποπτων προσώπων και την εξάρθρωση κομμουνιστικών οργανώσεων, ενώ το πρόσωπο του τότε αντισυνταγματάρχη Γ. Παπαδόπουλου αποτέλεσε χειροπιαστή απόδειξη της στενής συνεργασίας ΚΥΠ – CIA και την σταδιακή διείσδυσή της αμερικανικής υπηρεσίας στις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις, ο οποίος βαθμιαία μετεξελίχθηκε σε ενεργό ελληνοαμερικανό πράκτορα στην Ελλάδα και κατ' επέκταση κύριο σύνδεσμο μεταξύ ΚΥΠ – CIA, έχοντας φυσικά προηγηθεί μια άκρως επιμελημένη εκπαίδευση κάτω από την επιστασία της, και θα διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στην πορεία των μετέπειτα πολιτικών εξελίξεων ως μηχανισμός συνωμοτικής και παραστρατιωτικής δραστηριότητας²³⁵.

Τέλος, δεν έχει ξεκαθαριστεί μέχρι και σήμερα η ακριβής στάση και ο βαθμός επιρροής της CIA τόσο στην σύλληψη όσο και στην εκτέλεση του πραξικοπήματος της 21^{ης} Απριλίου, καθώς είχε υποστηριχθεί δυναμικά από τους αμερικανούς αξιωματούχους ότι το πραξικόπημα τους κατέλαβε εξ' απίνης μη λαμβάνοντας κάποια έγκαιρη ενημέρωση ή έγκυρη σχετική πληροφόρηση, ενώ παράλληλα είχαν δηλώσει δεν περίμεναν εν γένει να επιχειρηθεί μια τέτοια προπαρασκευαστική ενέργεια, όμως μια σειρά αποχρώσεων ενδείξεων «πρόδωσαν» την πραγματική στάση που επεδείχθη από τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες στο εγχείρημα της

²³⁴ Σπύρος Λιναρδάτος, *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα: 1952-1955*, τόμ. Β', Παπαζήση, Αθήνα 1978, σ. 74, Βερέμης, *Ο Στρατός στην Ελληνική Πολιτική*, ο.π., σ. 244, Κάτρης, ο.π., σ. 54, Παπαχελάς, ο.π., σ. 23

²³⁵ Μελετόπουλος, *Η Βασιλεία στην Νεώτερη Ελληνική Ιστορία*, ο.π., σ. 257, Παπανδρέου, ο.π., σσ. 355-356, Ρουμπιάτης, ο.π., σ. 255, Παπαχελάς, ο.π., σ. 23, Wittner, ο.π., σ. 394, Κάτρης, ο.π., σ. 55

Δικτατορίας των Συνταγματαρχών²³⁶. Η πρώτη ένδειξη έγκειτο στο γεγονός ότι η CIA είχε πληροφορηθεί για μια σειρά εσωτερικών αλλαγών και ανακατατάξεων στα ανώτερα και ανώτατα κλιμάκια της στρατιωτικής ηγεσίας, ενώ ήδη από τις αρχές του 1966 ενημερώθηκε μέσω μιας σειράς διαδοχικών εκθέσεων για την ενεργοποίηση της περίφημης «ομάδας Παπαδόπουλου», καθώς και τις ενεργές της δραστηριότητες εντός του κόλπου του στρατεύματος²³⁷. Βάσει των πληροφοριών που είχε συλλέξει το κλιμάκιο της CIA, ήταν πλέον ενήμερο για την σύνθεση της συνωμοτικής ομάδας, το παρελθόν των μελών της, τις ύποπτες κινήσεις της και τέλος τους κύριους σκοπούς της (τόσο την εξάρθρωση αριστερών ή αριστερίζουσων στοιχείων από το στράτευμα και την κυβέρνηση όσο και την σύλληψη και εκτέλεση ενός ενδεχόμενου στρατιωτικού πραξικοπήματος σε περίπτωση μιας επικείμενης εκλογικής νίκης της ΕΚ στις εκλογές της 28^{ης} Μαΐου 1967), ενώ στη συνέχεια προχώρησε σε μια συμπύκνωση όλων των παραπάνω πληροφοριών σε μια λεπτομερή έκθεση τριών σελίδων, η οποία απεστάλη στον Λευκό Οίκο και ύστερα στην αμερικανική πρεσβεία²³⁸. Η δεύτερη ένδειξη έγκειτο στο γεγονός ότι η CIA είχε ενημερωθεί κατά τα μέσα του '66 ότι ο Α/ΓΕΣ αντιστράτηγος Γ. Σπαντιδάκης, ύστερα από συναπόφαση όλων των αντιστράτηγων, έδωσε εντολή για την κατάρτιση ενός επιχειρησιακού σχεδίου στρατιωτικής επέμβασης ονόματι «*Ιέραξ II*», το οποίο προέβλεπε την πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας, τη βίαιη διάλυση της Βουλής και τέλος την ανάθεση της πρωθυπουργίας στον Π. Πιπινέλη (στενό μυστικόσύμβουλο του παλατιανού περιβάλλοντος)²³⁹.

Συνεπώς, οι παραπάνω ενδείξεις υποδήλωναν ότι η CIA ήταν πλήρως ενημερωμένη τόσο για την ενεργοποίηση της «Μικρής Χούντας» των Συνταγματαρχών όσο και για τα πραξικοπηματικά σχέδια της «Μεγάλης Χούντας» των Στρατηγών με κάθε λεπτομέρεια, ενώ παράλληλα μπορούμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες ήξεραν ότι η πολιτική κρίση απείχε λίγα

²³⁶ Παυλίδης, ο.π., τόμ. Α', σ. 119, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 408, Wittner, ο.π., σ. 395

²³⁷ Παπαγελάς, ο.π., σ. 237, Βερέμης, ο.π., σ. 253, Ρουμπάτης, ο.π., σσ. 254-255

²³⁸ Παπαγελάς, ο.π., σ. 237

²³⁹ Παπαγελάς, ο.π., σ. 252, Καλλιβρετάκης, ο.π., σσ. 77-78, Παυλίδης, ο.π., τόμ. Α', σ. 119, Βερέμης, ο.π., σ. 253

βήματα πριν τον αναπόφευκτο εκτροχιασμό με τη μόνη διαφοροποίηση ότι, ενώ αναμενόταν από το αμερικανικό κατεστημένο η εκδήλωση του πραξικοπήματος των Στρατηγών, τελικά πραγματοποιήθηκε πραξικόπημα των Συνταγματάρχων. Στο άκουσμα της είδησης του πραξικοπήματος δεν πάρθηκε καμία τελεσίδικη απόφαση, έτσι συμφωνήθηκε να τηρηθεί μια στάση αναμονής από την Ουάσιγκτον μέχρι να «ξεκαθαριστεί η κατάσταση» και ανάλογα με την ροή των μετέπειτα εξελίξεων ύστερα από την εκδίπλωση αυτού του εγχειρήματος θα διαμορφωνόταν η τελική της απόφαση κάνοντας λόγο είτε για επίσημη αναγνώριση είτε για κατηγορηματική καταδίκη του νέου δικτατορικού καθεστώτος, όμως όταν οι πραξικοπηματίες προέβησαν στην παροχή εγγυήσεων για την άσκηση μιας φιλοδυτικής, φιλονατοϊκής και φιλοαμερικανικής πολιτικής σταθεροποιώντας αποτελεσματικά την κλιμακούμενη κατάσταση, οι ΗΠΑ προχώρησαν στην πλήρη εξομάλυνση και αποκατάσταση των σχέσεών της με τους Συνταγματάρχες, οδηγώντας έτσι σε μια υποστήριξη, αναγνώριση και «νομιμοποίηση» της στρατιωτικής δικτατορίας, η οποία έβαλε τη χώρα στο «γύψο» για μια επταετία²⁴⁰.

²⁴⁰ Wittner, ο.π., σ. 395, Παπαχελάς, ο.π., σσ. 318, 381 & 418

Κεφάλαιο 2ο: Η Διάπλαση και Διαμόρφωση του Κομματικού Συστήματος κατά τη διάρκεια της μετεμφυλιακής περιόδου 1949 – 1967

2.1 Η διαμόρφωση του κομματικού συστήματος κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο 1949 – 1967

Σε σχέση με τη διαμόρφωση των κομματικών συστημάτων στις περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, η ελληνική περίπτωση έχει μια αξιοσημείωτη ιδιαιτερότητα, καθώς τόσο ο Εθνικός Διχασμός (1915 – 1917), από τον οποίο προέκυψαν οι ιδεολογίες του βενιζελισμού και αντιβενιζελισμού και διήρκεσαν μέχρι τη δεκαετία του '40 όσο και ο Εμφύλιος Πόλεμος (1946 – 1949), ο οποίος έθεσε τις βάσεις για την άνθιση των κυρίαρχων ιδεολογικών ρευμάτων της «ελληνοχριστιανικής εθνοφροσύνης» και του μεταπολεμικού αντικομμουνισμού και παγίωσε το μείζονα διαχωρισμό της ελληνικής κοινωνίας και των πολιτικών κομμάτων σε «εθνικόφρονες» και «μη εθνικόφρονες» αποτέλεσαν τις δύο κύριες διαιρετικές τομές, οι οποίες διαμόρφωσαν και διέπλασαν εν τέλει το ελληνικό κομματικό σύστημα κατά τη διάρκεια της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου²⁴¹. Επιπλέον, ο Ψυχρός Πόλεμος (1947 – 1991), ο οποίος συνέβαλε σημαντικά στη διατήρηση και διαιώνιση της εμφυλιοπολεμικής μνήμης καθ' όλη τη διάρκεια της μετεμφυλιακής περιόδου, ενίσχυσε τη διαιρετική τομή του ελληνικού εμφυλίου με αποτέλεσμα να κυριαρχήσει σε όλη την έκταση της περιόδου που μελετάμε έως το 1974, ενώ η κήρυξη του «ανένδοτου αγώνα» σηματοδότησε την σταδιακή άμβλυνση του διαχωρισμού «εθνοφρόνων» και «μη εθνοφρόνων» και τη μετέπειτα

²⁴¹ George Th. Mavrogordatos, *The Greek Party System: A Case of "Limited but Polarised Pluralism?"*, *West European Politics*, 7(4), σ. 156, Μεσσηνέως, ο.π., σσ. 206-207, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 33

δημιουργία μιας νέας διαιρετικής τομής μεταξύ «δεξιών» και «αντιδεξιών» πολιτικών δυνάμεων, συμβάλλοντας έτσι στη μεταβολή του εθνικόφρονος και μη περιορισμένου Κέντρου και του περιορισμένου Αριστερού – Κομμουνιστικού πολιτικού φάσματος σε συσπειρωμένο «αντιδεξιό» πολιτικό πόλο του μετεμφυλιακού οικοδομήματος ο οποίος θα αντιπαρατασσόταν απέναντι στην συντηρητική δεξιά παράταξη²⁴². Τέλος, ο παλατιανός και ο αμερικανικός παράγων, οι οποίοι είχαν μετεξελιχθεί σε αυτόνομους πόλους εξουσίας του μετεμφυλιακού οικοδομήματος, ασκούσαν συνεχείς και απροκάλυπτες παρεμβάσεις στο ζήτημα τροποποίησης του εκλογικού νόμου μέσω μιας σειράς υπονομευτικών μεθοδεύσεων και εγχειρημάτων, με σκοπό την εξασφάλιση ενός σταθερού εκλογικού αποτελέσματος υπέρ ενός κόμματος που θα εκπροσωπούσε επαξίως σε κάθε εκλογική αναμέτρηση τις αξιώσεις και τα συμφέροντα του «πολιτικοκοινωνικού κατεστημένου της Δεξιάς»²⁴³.

Επομένως, αυτό που μπορούμε να συμπεράνουμε είναι ότι καθ' όλη τη διάρκεια της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου, το ελληνικό κομματικό σύστημα υπήρξε ένα μεταβαλλόμενο φαινόμενο, καθώς σε όλες τις εκλογικές σφυγμομετρήσεις που διεξήχθησαν εκείνη την περίοδο παρατηρήθηκε ότι το κομματικό σύστημα υπέστη μια σειρά διαδοχικών μεταβολών και αλλαγών λόγω της ασταμάτητης τροποποίησης του εκλογικού νόμου (πολυκομματικό σύστημα κατά την περίοδο 1949 – 1961 και τρικομματικό σύστημα κατά την περίοδο 1961 – 1967 με την εφαρμογή εκλογικών συστημάτων είτε απλής αναλογικής ή ενισχυμένης είτε πλειοψηφικού συστήματος ή «τριφασικού» κτλ.). Ο υψηλός δείκτης της ιδεολογικής πόλωσης της ελληνικής κοινωνίας αυτομάτως απέκλεισε την αξιοποίηση κάθε μετριοπαθούς μηχανισμού τόσο στο πολιτικό όσο και στο κομματικό σύστημα, με αποτέλεσμα την εμφάνιση ενός μεγάλου ποσοστού κομματικής ρευστότητας στο επίπεδο της εκλογικής βάσης και στο πολιτικό προσωπικό του κομ-

²⁴² Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 9, Μεσθανέως, ο.π., σ. 317, Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική Δημοκρατία*, ο.π., σσ. 9 & 50

²⁴³ Seraphim Seferiades, Polarization and Nonproportionality: The Greek Party System in the Postwar Era, *Comparative Politics*, 19 (1), 1986, σ. 69

ματικού συστήματος, ενώ η πολιτική παντοκρατορία της Δεξιάς με τον παράλληλο πολιτικό εξοβελισμό της Αριστεράς από την εξουσία υπήρξε κοινός παρονομαστής όλων των εξωθεσμικών οργάνων της χώρας, οι οποίοι αποτέλεσαν θεμέλιο λίθο του μετεμφυλιακού οικοδομήματος²⁴⁴. Παραδείγματα τέτοιων κομμάτων που είχαν μια τέτοια σαρωτική εκλογική νίκη αποτέλεσαν ο Ελληνικός Συναγερμός (Ε.Σ.) με αρχηγό τον στρατάρχη Α. Παπάγο, η Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ) με ηγέτη τον Κ. Καραμανλή και τέλος η Ένωση Κέντρου (ΕΚ) υπό την αρχηγία του Γ. Παπανδρέου, για τα οποία θα αναφερθούμε στη συνέχεια, ωστόσο προκείμενου να κατανοήσουμε με σαφήνεια τη δομή του ελληνικού κομματικού συστήματος κατά τη μετεμφυλιοπολεμική περίοδο, θα προβούμε σε μια χρονολογική οριοθέτηση, η οποία θα περιλαμβάνει τρεις φάσεις – στάδια ανάπτυξης του και θα μελετήσουμε συγκεκριμένα παραδείγματα εκλογικών αναμετρήσεων.

²⁴⁴ Όταν κάνουμε λόγο για κομματική ρευστότητα, εννοούμε την εμφάνιση μιας σειράς σχετικά μικρών μετακινήσεων ψήφων ανά κόμμα σε κάθε εκλογική αναμέτρηση που διεξάγεται. Επομένως, όσο περισσότεροι είναι οι κομματικοί μονομάχοι που διεκδικούν την λαϊκή ψήφο σε ένα κομματικό σύστημα, τόσο πιο ρευστό θεωρείται, ενώ παράλληλα σε ένα ρευστό κομματικό σύστημα το δυσανεσθημένο εκλογικό σώμα διαθέτει περισσότερες δυνατότητες αναπροσανατολισμού της ψήφου τους. Βλ. Θανάση Διαμαντόπουλο, *Το Κομματικό Φαινόμενο: Μορφές, Συστήματα, Οικογένειες Κομμάτων*, Παπαζήση, Αθήνα 1993, σ. 254

2.1.1 Περίοδος 1949 – 1952: «Κεντρώο Διάλειμμα» – Καθιέρωση του Πολυκομματικού συστήματος

Στην πρώτη φάση, η οποία εκτυλίσσεται χρονολογικά από το 1949 – 1952, το κομματικό σύστημα στη μετεμφυλιακή Ελλάδα διεπόταν από έναν πολυκομματικό χαρακτήρα, σύμφωνα με τον οποίο το κομματικό σύστημα χαρακτηρίζεται από τον ανταγωνισμό μεταξύ τεσσάρων και άνω πολιτικών κομμάτων που διεξάγουν την εκλογική τους μάχη στην πολιτική αρένα, εκφράζοντας έτσι μια ποικιλία διαφορετικών πολιτικών δυνάμεων και παρατάξεων με σκοπό αφενός τη μείωση των πιθανοτήτων σχηματισμού μιας μονοκομματικής κυβέρνησης και αφετέρου την αύξηση των πιθανοτήτων ανάδειξης μιας κυβέρνησης συνασπισμού κομμάτων²⁴⁵. Με άλλα λόγια, αυτό συνεπάγεται την εμφάνιση μιας πολυλυδιασποράς των κομματικών ψήφων, με αποτέλεσμα να μην μπορεί ένα κόμμα να εξασφαλίσει την απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία και συνάμα την ανάγκη δημιουργίας συμμαχικών κυβερνήσεων μεταξύ διαφόρων κομμάτων με συναφείς ιδεολογικές πλευσείς, με σκοπό την εξομάλυνση της κυβερνητικής αστάθειας και την παροχή εγγυήσεων μεγαλύτερης πολιτικής σταθερότητας και αξιοπιστίας²⁴⁶.

Τώρα, σχετικά με την ελληνική περίπτωση οι πρώτες μετεμφυλιακές εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου 1950 είχαν ως αποτέλεσμα την κυριαρχία τριών πολιτικών κομμάτων με μικρή ποσοστιαία διαφορά: στην πρώτη θέση αναδείχθηκε το Λαϊκό Κόμμα (Λ.Κ.) με αρχηγό τον Κ. Τσαλδάρη συγκεντρώνοντας ποσοστό ψήφων 18,80 % και 62 κοινοβουλευτικές έδρες, τη δεύτερη θέση κατέκτησε το Κόμμα Φιλελευθέρων (Κ.Φ.) υπό την αρχηγία του Σ. Βενιζέλου με ποσοστό ψήφων 17,24 % και 56 κοινοβουλευτικές έδρες και στην τρίτη θέση εξελέγη

²⁴⁵ Θανάσης Διαμαντόπουλος, *Κόμματα και Κομματικά Συστήματα: Συγκριτική Προσέγγιση και Θεωρία*, Έξαντας, Αθήνα 1989, σ. 181, Andrew Heywood, *Εισαγωγή στην Πολιτική*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2014, σ. 302, Διαμαντόπουλος, *Το Κομματικό Φαινόμενο*, ο.π., σ. 291, Μεσθανέως, ο.π., σ. 279

²⁴⁶ Διαμαντόπουλος, *Κόμματα και Κομματικά Συστήματα*, ο.π., σσ. 182-183, Διαμαντόπουλος, *Το Κομματικό Φαινόμενο*, ο.π., σ. 292

η Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου (ΕΠΕΚ) υπό την ηγεσία του Ν. Πλαστήρα με ποσοστό ψήφων 16,44 % και 45 κοινοβουλευτικές έδρες, ενώ άλλα τρία κόμματα ακολουθούσαν σε παρόμοια διάταξη: το Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (ΔΣΚ) υπό την αρχηγία του Γ. Παπανδρέου με ποσοστό ψήφων 10,67 % και 35 κοινοβουλευτικές έδρες, η Δημοκρατική Παράταξη (Δ.Π.) με αρχηγούς τους Ι. Σοφριανόπουλο, Α. Σβώλο κτλ. με ποσοστό ψήφων 9,70 % και 18 κοινοβουλευτικές έδρες και τέλος η Πολιτική Ανεξάρτητος Παράταξις (ΠΑΠ) με αρχηγό τον Κ. Μανιαδάκη με ποσοστό ψήφων 8,15 % και 16 κοινοβουλευτικές έδρες²⁴⁷. Επομένως, ο συσχετισμός πολιτικών δυνάμεων που διαμορφώθηκε από την εκλογική αναμέτρηση του '50, της οποίας κύριο ιδεολογικό σημείο αναφοράς αποτέλεσε η επαγγελία της «ειρήνευσης» και της «αλλαγής», γέννησε δύο κομματικές συμμαχίες: αφενός την συμμαχία τριών κεντρώων δυνάμεων η οποία διέθετε μια άνετη κοινοβουλευτική πλειοψηφία (ΕΠΕΚ, Κ.Φ., ΔΣΚ – 136 στις 250 κοινοβουλευτικές έδρες) και αφετέρου μια συμμαχία με κύριο άξονα τα δύο ιστορικά πολιτικά κόμματα του Α.Κ. και του Κ.Φ. τα οποία, αν και δεν είχαν συγκεντρώσει εκλογικό ποσοστό μικρότερο από αυτό της κεντρώας παράταξης – 36 % – διέθεταν το 47 % των κοινοβουλευτικών εδρών (118 έδρες)²⁴⁸. Οι δύο αυτές επιλογές για τον σχηματισμό κυβέρνησης άνοιξαν το δρόμο για μια διαρκή ταλάντευση μεταξύ τους και μια σειρά έντονων και απροκάλυπτων παρεμβάσεων τόσο από την πλευρά του ανακτορικού όσο και του «συμμαχικού» παράγοντα σχετικά με την εναλλαγή των κομματικών συμμαχιών και την αναδιαμόρφωση της κυβερνητικής σύνθεσης με αποκορύφωμα την εξαγγελία μιας σειράς μέτρων ειρήνευσης, πολιτικής επιείκειας και λήθης για τους ηττημένους του ελληνικού εμφυλίου από την κυβέρνηση Πλαστήρα, πράγμα που έδωσε το έναυσμα για την απόσυρση της κοινοβουλευτικής στήριξης του Κ.Φ.

²⁴⁷ Επαμεινώνδας Κ. Στασινόπουλος, *Κόμματα και Εκλογές στην Ελλάδα (1821-1985)*, Ιδιωτική, Αθήνα 1985, σ. 118, Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική Δημοκρατία*, ο.π., σ. 108, Αναστασιάδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική & Συνταγματική Ιστορία*, ο.π., σσ. 21-22, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 10

²⁴⁸ Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική Δημοκρατία*, ο.π., σ. 125, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 10

και συνάμα οδήγησε σε παραίτηση τον πρωθυπουργό Πλαστήρα στις 15 Αυγούστου 1950²⁴⁹.

Κι εδώ εντοπίζεται το πιο σοβαρό πρόβλημα ενός πολυκομματικού συστήματος: η κυβερνητική αστάθεια σύμφωνα με τον Διαμαντόπουλο, καθώς σε κάθε πολυκομματική κυβέρνηση θα υπάρξει ένας κυβερνητικός εταίρος ή ενδοκομματικός πολιτικός αντίπαλος, ο οποίος θα είναι έτοιμος να καταψηφίσει, να καταγγείλει, να αποδοκιμάσει ή να καταδικάσει ένα μέτρο που λαμβάνει ένας υπουργός άλλου κόμματος, οδηγώντας έτσι αφενός σε πολιτικές παγίδες σχετικά με τον σχηματισμό συμμαχικής κυβέρνησης και αφετέρου σε μετεκλογικές δυσκολίες αναφορικά με το «παζάρεμα» και τις διαπραγματεύσεις που λαμβάνουν χώρα σε περίπτωση που κανένα κόμμα δεν καθίσταται αρκετά δυνατό και ισχυρό για να κυβερνήσει αυτοδύναμα και μετέπειτα διασπάσει εξαιτίας των ενδοκυβερνητικών διαμαχών μεταξύ των εταίρων του συνασπισμού, οι οποίες απορροφούσαν μεγαλύτερη προσοχή από το κυβερνητικό έργο και καθήκον²⁵⁰. Ωστόσο, το παράδοξο της υπόθεσης είναι ότι, ενώ στις δύσκολες στιγμές οι κυβερνητικοί συνασπισμοί οφείλουν να δικαιώνουν την ύπαρξή τους, τότε είναι που διαρρηγνύονται, έτσι η αδυναμία συγκρότησης ενός συμπαγούς κυβερνητικού σχήματος από την πλευρά του κεντρικού πολιτικού χώρου εξαιτίας αλλεπάλληλων συμμαχικών αλλαγών και εναλλασσόμενων κυβερνητικών συνθέσεων σηματοδότησε μια βραχυχρόνια πολιτική θητεία του Κέντρου χωρίς κανένα ίχνος πολιτικής σταθερότητας ή ομαλότητας, καθώς και μια μελλοντική πολυδιάσπαση της κεντρικής παράταξης και έναν μετέπειτα ακραίο κατακερματισμό όλων των κομματικών δυνάμεων²⁵¹.

²⁴⁹ Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 125-126, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 12

²⁵⁰ Διαμαντόπουλος, *Κόμματα και Κομματικά Συστήματα*, ο.π., σσ. 182-183, Διαμαντόπουλος, *Το Κομματικό Φαινόμενο*, ο.π., σσ. 292 & 338, Heywood, ο.π., σσ. 303-304

²⁵¹ Διαμαντόπουλος, *Το Κομματικό Φαινόμενο*, ο.π., σσ. 338 & 599, Διαμαντόπουλος, *Κόμματα και Κομματικά Συστήματα* ο.π., σσ. 184-185 & 257

2.1.2 Περίοδος 1952 – 1961: «Το κράτος της Δεξιάς» – Καθιέρωση Πολυκομματικού συστήματος με κυρίαρχο κόμμα

Στη δεύτερη φάση, η οποία εκτυλίσσεται χρονολογικά κατά τη περίοδο 1952 – 1961, το κομματικό σύστημα στη μετεμφυλιακή Ελλάδα είχε πάλι πολυκομματική φύση, αλλά με μια σημαντική διαφοροποίηση: ενδύοντας το μανδύα του κυρίαρχου κόμματος (ή αλλιώς κυριαρχούμενο πολυκομματισμό), σύμφωνα με τον οποίο ένα πολιτικό κόμμα ορίζεται ως αμετακίνητος και βασικός κυβερνητικός εταίρος λόγω του ιδιαίτερου εκλογικού του βάρους επικρατώντας σε κάθε εκλογική αναμέτρηση με απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία και απολαμβάνοντας μια διαδοχική σειρά μακροχρόνιων κυβερνητικών θητειών²⁵². Με άλλα λόγια, σε αυτό το κομματικό σύστημα παρατηρείται η συσπείρωση μεγαλύτερης εκλογικής επιρροής και πολιτικής δύναμης ενός κυρίαρχου κόμματος σε σχέση με τα υπόλοιπα υπάρχοντα κόμματα, καθιστώντας έτσι άνισο τον ενδοκομματικό συσχετισμό δυνάμεων και συνάμα επιτυγχάνοντας πολιτική σταθερότητα μέσω του σχηματισμού ισχυρών κυβερνήσεων, ωστόσο η μακροχρόνια παραμονή ενός κυρίαρχου κόμματος στην εξουσία τείνει προς την εμφάνιση σημαδίων αλαζονείας και διαφθοράς στον εσωκομματικό του πυρήνα διαβρώνοντας το δημοκρατικό και κοινοβουλευτικό πνεύμα και οδηγώντας το εκλογικό σώμα σε ολική προσκόλληση προς το εν λόγω κόμμα κατακερματίζοντας ταυτόχρονα κάθε επιθυμία κυβερνητικής εναλλαγής²⁵³. Η ίδρυση του Ελληνικού Συναγερμού (Ε.Σ.) υπό την ηγεσία του πρώην στρατάρχη Α. Παπάγου τον Αύγουστο του '51 και η συγκρότηση της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης (ΕΡΕ) υπό την αρχηγία του Κ. Καραμανλή τον Ιανουάριο του '56 αποτέλεσαν τρανά παραδείγματα κυ-

²⁵² Takis S. Pappas, "The Transformation of the Greek Party System since 1951", *West European Politics*, 26 (2), 2003, σ. 104, Διαμαντόπουλος, *Κόμματα και Κομματικά Συστήματα*, ο.π., σ. 182, Διαμαντόπουλος, *Το Κομματικό Φαινόμενο*, ο.π., σ. 293, Heywood, ο.π., σ. 299

²⁵³ Διαμαντόπουλος, *Κόμματα και Κομματικά Συστήματα*, ο.π., σσ. 170 & 172, Διαμαντόπουλος, *Το Κομματικό Φαινόμενο*, ο.π., σ. 599, Heywood, ο.π., σ. 302

ρίαρχου κόμματος, τα οποία εν τέλει εγκαθίδρυσαν και παγίωσαν την παντοκρατορία της Δεξιάς κατά την συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Η συγκρότηση του Ε.Σ., κόμμα το οποίο συνένωσε όλους τους κομματικούς σχηματισμούς και όλες τις πολιτικές δυνάμεις της ανασυγκροτημένης Δεξιάς (με εξαίρεση ενός τμήματος του Λ.Κ.), συνέβαλε καταλυτικά στις διαδικασίες συσπείρωσης και ανασύνταξης των πολιτικών δυνάμεων και μετέβαλε ριζικά το τότε σύστημα των πολιτικών κομμάτων απορροφώντας ένα σημαντικό αριθμό κεντρώων στελεχών, τα οποία πιθανότατα να είχαν προβλέψει τη μελλοντική πολιτική κυριαρχία του κόμματος, σηματοδοτώντας με αυτόν τον τρόπο τη μετέπειτα πολυδιάσπαση του κεντρώου πολιτικού χώρου, πράγμα που επιβεβαιώθηκε με την εκλογική αναμέτρηση της 16^{ης} Νοεμβρίου 1952, όπου το κόμμα του Ε.Σ. επικράτησε με μια θριαμβευτική νίκη κατορθώνοντας να συγκεντρώσει σχεδόν αυτοδύναμη κοινοβουλευτική πλειοψηφία – το 49,22% των ψήφων με την εξασφάλιση 247 κοινοβουλευτικών εδρών – το 82,30% των εδρών, σηματοδοτώντας εν τέλει τον καταποντισμό του Κέντρου στη δεύτερη θέση με ποσοστό ψήφων 34,22% και 51 κοινοβουλευτικές έδρες και τον εκτοπισμό της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ) στην τρίτη θέση με ποσοστό ψήφων 10,1% με τον παράλληλο κοινοβουλευτικό της αποκλεισμό²⁵⁴. Αυτός ο εκλογικός θρίαμβος οφειλόταν κυρίως στην καθιέρωση του πλειοψηφικού συστήματος, το οποίο είχε αξιοποιηθεί αρχικά στις εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951 και σύμφωνα με αυτό το εκλογικό σύστημα η κατανομή των εδρών εξαρτόταν αποκλειστικά από το εάν ένα κόμμα κατόρθωνε να συγκεντρώσει την απαιτούμενη πλειοψηφία των ψήφων, είτε σχετική είτε απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία²⁵⁵, έτσι η θριαμβευτική νίκη του Ε.Σ. μέσω της υιοθέτησης του πλειοψηφικού συστήματος οδήγησε στην σταθεροποίηση της ενοποιημένης πλέον συντηρητικής δεξιάς παράτα-

²⁵⁴ Μεσσανέως, ο.π., σσ. 283, 286, 288 & 290, Αναστασιάδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική & Συνταγματική Ιστορία*, ο.π., σ. 28, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 134 & 165, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 18, Στασινόπουλος, ο.π., σ. 122

²⁵⁵ Σχετική κοινοβουλευτική πλειοψηφία έχουμε όταν ένα πολιτικό κόμμα συγκέντρωσε περισσότερες ψήφους από το δεύτερο ισχυρό πολιτικό του αντίπαλο, ενώ απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία έχουμε όταν ένα πολιτικό κόμμα συγκέντρωσε περισσότερες ψήφους από όλους τους πολιτικούς αντίπαλους μαζί. Βλ. Dieter Nohlen, *Κομματικό Σύστημα και Εκλογικά Συστήματα*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 168-174

ξης στην εξουσία συγκροτώντας τις πρώτες μονοκομματικές κυβερνήσεις στο μετεμφυλιακό κράτος, συμβάλλοντας έτσι αφενός στην άσκηση μιας αποτελεσματικής και σταθερής πολιτικής διακυβέρνησης της χώρας και αφετέρου στη διαμόρφωση ενός νέου συσχετισμού δυνάμεων που παρέμεινε αναλλοίωτος μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '60 και σηματοδότησε την αρχή μιας ηγεμονικής παντοκρατορίας της Δεξιάς²⁵⁶.

Ωστόσο, ο Ε.Σ. δεν αποτέλεσε το μοναδικό παράδειγμα κυρίαρχου κόμματος εκείνης της περιόδου, καθώς το διάδοχο σχήμα του, η ΕΡΕ (Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση) υπό την αρχηγία του Κ. Καραμανλή, που ουσιαστικά αποτέλεσε προϊόν μετεξέλιξης του Ε.Σ., της οποίας την σπονδυλική στήλη συγκροτούσε μια μεγάλη πλειοψηφία βουλευτών του παπαγικού Συναγερμού και του Λαϊκού Κόμματος ενσωματώνοντας αργότερα και μια ομάδα στελεχών από τους κόλπους των Κ.Φ. και της Φιλελεύθερης Δημοκρατικής Ένωσης (ΦΔΕ), διαμορφώνοντας έτσι την τελική πολιτική φυσιογνωμία και τον ηγετικό πυρήνα του κόμματος, έλαβε την σκυτάλη για τη διασφάλιση μιας αδιατάραχης πολιτικής διακυβέρνησης και την εξασφάλιση της παραμονής της συντηρητικής δεξιάς παράταξης στην πολιτική εξουσία²⁵⁷. Επομένως, το κόμμα της ΕΡΕ χαρακτηρίστηκε ως μια προσπάθεια της Δεξιάς να ανανεωθεί και να παραμείνει ακλόνητη στο βάθρο της πολιτικής εξουσίας, πράγμα που πέτυχε μέσω της πρώτης εκλογικής της νίκης στην εκλογική αναμέτρηση της 19^{ης} Φεβρουαρίου 1956 κατορθώνοντας να συγκεντρώσει μια άνετη κοινοβουλευτική πλειοψηφία (165 κοινοβουλευτικές έδρες), δίχως όμως να καταφέρει να υπερκεράσει τον εκλογικό του αντίπαλο σε ψήφους (47,4% έναντι του 48,2% της Δημοκρατικής Ένωσης – Δ.Ε.), έναν ετερόκλητο και ετερογενή κομματικό συνδυασμό των κομμάτων της κεντρίας παράταξης (ΦΔΕ, ΕΠΕΚ, Κ.Φ.), της ΕΔΑ ακόμα και της Δεξιάς (Λ.Κ.), με σκοπό την εκπαράθυρωση της Δεξιάς από την πολιτική εξουσία κατορθώνοντας

²⁵⁶ Διαμαντόπουλος, *Κόμματα και Κομματικά Συστήματα*, ο.π., σ. 257, Διαμαντόπουλος, *Το Κομματικό Φαινόμενο*, ο.π., σσ. 599-600, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 18, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 166, Αναστασιάδης, ο.π., σ. 30, Μεσσηνέως, ο.π., σσ. 290 & 393

²⁵⁷ Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 179 & 198

να εξασφαλίσει 132 κοινοβουλευτικές έδρες²⁵⁸. Αυτό το στρεβλό αποτέλεσμα οφειλόταν στην καθιέρωση ενός περίπλοκου εκλογικού συστήματος, το λεγόμενο «πλειοψηφικό με περιορισμένη εκπροσώπηση της μειοψηφίας», όπως αποδόθηκε από την κυβέρνηση Καραμανλή ή αλλιώς και «τριφασικό», όπως το χαρακτήρισαν περιπαικτικά τα κόμματα της αξιωματικής αντιπολίτευσης λόγω του συνδυασμού τριών εκλογικών συστημάτων, του αναλογικού, του ημιαναλογικού και του πλειοψηφικού συστήματος ως προς τον τρόπο κατανομής των εδρών²⁵⁹. Βάσει αυτού του πολύπλοκου εκλογικού συστήματος, η κατανομή των εδρών εξαρτόταν αποκλειστικά εάν το πρώτο πολιτικό κόμμα κατόρθωνε να συγκεντρώσει την σχετική πλειοψηφία των ψήφων και εάν το δεύτερο κόμμα ή ένας συνασπισμός κομμάτων κατόρθωναν να συγκεντρώσουν ποσοστό ψήφων τουλάχιστον 15% και 25% αντίστοιχα, ενώ στις περιφέρειες όπου εκλέγονταν μέχρι τρεις βουλευτές προβλεπόταν το πλειοψηφικό σύστημα, στις περιφέρειες όπου εκλέγονταν τέσσερις έως δέκα βουλευτές εφαρμόζοταν το πλειοψηφικό με περιορισμένη εκπροσώπηση του δεύτερου κόμματος ή συνασπισμού κομμάτων και τέλος στις περιφέρειες που θα εκλέγονταν πάνω από δέκα βουλευτές ίσχυε το αναλογικό σύστημα μεταξύ των δύο πρώτων εκλογικών σχηματισμών²⁶⁰.

Η σκοπιμότητα της ψήφισης αυτού του εκλογικού συστήματος από το δεξιό φάσμα ήταν διφυής: η Δεξιά αποσκοπούσε τόσο στον πλήρη έλεγχο της εκλογικής διαδικασίας καταθέτοντας η ίδια ένα εκλογικό σύστημα στη Βουλή, το οποίο θα την επωφελούσε σε μεγάλο βαθμό σε περίπτωση μιας ενδεχόμενης εκλογικής νίκης όσο και στην ανακοπή της εξόδου της ΕΔΑ από την πολιτική απομόνωση, διεξάγοντας έτσι μια άνιση και αυστηρά ελεγχόμενη εκλογική αναμέτρηση όπου δεν θα απειλούταν η πολιτική της δεσποτεία²⁶¹. Σημειωτέον δε ότι

²⁵⁸ Αναστασιάδης, ο.π., σ. 31, Στασινόπουλος, ο.π., σσ. 132, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 203, Μεσθανέως, ο.π., σσ. 300-301, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σσ. 22 & 25

²⁵⁹ Μεσθανέως, ο.π., σ. 291, Αναστασιάδης, ο.π., σ. 32, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 196, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 23

²⁶⁰ Στασινόπουλος, ο.π., σ. 132, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 23, Μεσθανέως, ο.π., σ. 291, Αναστασιάδης, ο.π., σ. 32, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 196

²⁶¹ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 192, Μεσθανέως, ο.π., σσ. 291-292

βάσει των εκλογικών αποτελεσμάτων των εκλογών του '56, ένα εκλογικό σύστημα διαφορετικού τύπου (π.χ. πλειοψηφικό σύστημα) θα οδηγούσε στην ήττα της ΕΡΕ από τους εκλογικούς της αντιπάλους και ταυτόχρονα ένα άλλο εκλογικό σύστημα δεν θα παρείχε τέτοιου είδους εύνοια στην ΕΡΕ σχετικά με την κατανομή των εδρών, ωστόσο ανεξάρτητα από την στρεβλωτική λειτουργία του εκλογικού νόμου το κόμμα της ΕΡΕ κατόρθωσε να εκπληρώσει τον επιθυμητό της στόχο: την παραμονή της συντηρητικής δεξιάς παράταξης στην εξουσία μέσω της πρώτης εκλογικής νίκης της ΕΡΕ, σηματοδοτώντας έτσι την άνοιξη μιας νέας περιόδου, όπου η μετεμφυλιακή Ελλάδα θα βάδιζε πλέον στα χνάρια μιας καρμανλικής οκταετίας²⁶².

Η παράταση της συντηρητικής δεξιάς παράταξης στην εξουσία επετεύχθη με την εκλογική αναμέτρηση της 11^{ης} Μαΐου 1958 και τη δεύτερη κατά σειρά εκλογική νίκη της ΕΡΕ μέσω της καθιέρωσης ενός εκλογικού συστήματος «ενισχυμένης αναλογικής», σύμφωνα με το οποίο προβλεπόταν η παραχώρηση των κοινοβουλευτικών εδρών σε δύο κατανομές με εξαιρετικά αυστηρούς και περιοριστικούς φραγμούς: για την συμμετοχή είτε ενός πολιτικού κόμματος είτε ενός συνασπισμού κομμάτων στη Β' κατανομή – της οποίας θα αυξανόταν ο συντελεστής βαρύτητας μέσω του εγχειρήματος αύξησης του εκλογικού μέτρου της Α' κατανομής – έπρεπε να συγκεντρώσουν ποσοστό ψήφων 25% τα ενιαία κόμματα, 35% οι συνασπισμοί δύο κομμάτων και 40% οι συνασπισμοί πολλών κομμάτων, αποσκοπώντας έτσι στην αποτροπή μιας ενδεχόμενης συνεργασίας είτε με τον αριστερό (ΕΔΑ) είτε με τον κεντρώο πολιτικό χώρο (ΕΠΕΚ), ενώ παράλληλα καθιερώθηκε μια καινοτομία στο συγκεκριμένο εκλογικό σύστημα, σύμφωνα με την οποία προβλέφθηκε ένας μηχανισμός πριμοδότησης για τα δύο πρώτα εκλεγμένα πολιτικά κόμματα, επιδιώκοντας έτσι την εξασφάλιση μιας αυτοδύναμης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας και συνάμα την ενίσχυση της κοινοβουλευτικής τους εκπροσώπησης εις βάρος των υπόλοιπων εκλεγμένων κομμά-

²⁶² Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 202

των²⁶³. Με βάση το εκλογικό αυτό σύστημα διεξήχθη η συγκεκριμένη εκλογική σφυγμομέτρηση, της οποίας τα αποτελέσματα ανέδειξαν ως πρώτο κόμμα την ΕΡΕ κατορθώνοντας να συγκεντρώσει ποσοστό ψήφων 41,17% και να εξασφαλίσει το 57% των συνολικών κοινοβουλευτικών εδρών (171 έδρες), σηματοδοτώντας έτσι τη δεύτερη κατά σειρά εκλογική νίκη της συντηρητικής δεξιάς παράταξης, ενώ ακολούθησε μια απρόσμενη έκπληξη για το κυρίαρχο μπλοκ των καθεστωτικών δυνάμεων του μετεμφυλιακού οικοδομήματος συνειδητοποιώντας ότι η ΕΔΑ σημείωσε εντυπωσιακή εκλογική άνοδο καταλαμβάνοντας τη δεύτερη θέση με ποσοστό ψήφων 24,43% και συγκεντρώνοντας 79 κοινοβουλευτικές έδρες, αναδεικνύοντας έτσι τον αριστερό πολιτικό χώρο ως αξιωματική αντιπολίτευση και εκτοπίζοντας το Κ.Φ. στην τρίτη θέση με ποσοστό ψήφων 20,68% και με συρρικνωμένη κοινοβουλευτική εκπροσώπηση 36 κοινοβουλευτικών εδρών²⁶⁴.

Επομένως, η εκλογική αναμέτρηση του Μαΐου του '58 είχε ως αποτέλεσμα τόσο την εδραίωση της ηγεμόνευσης του δεξιού πολιτικού χώρου που είχε διαμορφωθεί από το '52 και την εκλογική του σταθερότητα που έμεινε αναλλοίωτη από το '56 όσο και την ανάδειξη της ΕΔΑ σε κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης ανατρέποντας τις ως τότε πολιτικές ισορροπίες και διαμορφώνοντας έναν συσχετισμό δυνάμεων στη βάση ενός αμφίρροπου πολωμένου διπολισμού μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς με την ταυτόχρονη διατήρηση τόσο του κατακερματισμού του Κέντρου όσο και την παρατεταμένη εκτός εξουσίας παραμονή του, συμβάλλοντας έτσι στην καλλιέργεια ενός κλίματος αναθέρμανσης των ιδεολογικών ρευμάτων του αντικομμουνισμού και της εθνικοφροσύνης και αναπαραγωγής της εμφυλιοπολεμικής διαίρεσης μεταξύ «εθνικοφρόνων» και «μη εθνικοφρόνων», ενώ παράλληλα τέθηκαν οι βάσεις για τη δημιουργία νέων παρακρατικών οργανώσεων και την κατάστρωση νέων συνωμοτικών σχεδίων υπό την αιγίδα των μυστικών υπηρεσιών, του στρατεύματος και των υπόλοιπων μετεμφυ-

²⁶³ Αναστασιάδης, ο.π., σ. 35, Μεσθανέως, ο.π., σ. 303, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 225-226, Στασινόπουλος, ο.π., σ. 134, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 26

²⁶⁴ Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 47, Αναστασιάδης, ο.π., σ. 34, Μεσθανέως, ο.π., σσ. 307-308, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 236, Στασινόπουλος, ο.π., σ. 136, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 26

λιακών εξουσιαστικών πόλων²⁶⁵. Έτσι, ο πολωμένος διπολισμός μεταξύ Δεξιάς – Αριστεράς που καθιέρωσε η εκλογική σφυγμομέτρηση του Μαΐου του '58, η οριστική διαμόρφωση των εκλογικών σχηματισμών κατά την προεκλογική περίοδο του '61 και η θέσπιση ενός νέου εκλογικού συστήματος αποτέλεσαν τα κυριότερα ζητήματα για τη διεξαγωγή των εκλογών της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961, με τις οποίες θα διασφαλιζόταν εν τέλει η παραμονή της συντηρητικής δεξιάς παράταξης στην εξουσία μέσω της τρίτης κατά σειρά εκλογικής νίκης της ΕΡΕ, ενώ παράλληλα θα ετίθεντο οι βάσεις για ένα ευρύ λαϊκό έρεισμα κυβερνητικής αλλαγής, ανανέωσης του πολιτικού προσωπικού και κοινωνικοπολιτικού εκσυγχρονισμού²⁶⁶.

Αναφορικά με το ζήτημα του εκλογικού συστήματος για τις εκλογές του '61 υποστηρίχθηκε η υιοθέτηση ενός συστήματος, το αποκαλούμενο σύστημα των «*συγγενών κομμάτων*», το οποίο βασιζόταν στην αρχή του διαχωρισμού των πολιτικών κομμάτων σε δύο «*μεγάλες οικογένειες*» σύμφωνα με τα εμφυλιοψυχοπολεμικά κριτήρια: την «*εθνικόφρονα*» και την «*αντεθνικώς δρούσα*» οικογένεια αποσκοπώντας κυρίως στην επαναφορά του πολιτικού συστήματος που καθιερώθηκε με την εκλογική νίκη του Ε.Σ. το '52 και την συνακόλουθη εκτόπιση της ΕΔΑ εκτός κοινοβουλίου, ενώ παράλληλα το σύστημα αυτό προέβλεπε ότι σε κάθε εκλογική περιφέρεια όλες οι έδρες θα κατανέμονταν με βάση το αναλογικό σύστημα στην συμμαχία των «*συγγενών κομμάτων*» που θα συγκέντρωνε σχετική πλειοψηφία, δίνοντάς τους ταυτόχρονα τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν με αυτό το σύστημα το σύνολο (ή σχεδόν το σύνολο) των κοινοβουλευτικών εδρών διατηρώντας παράλληλα αναλλοίωτη την συνολική «*εθνική*» πλειοψηφία και προωθώντας ουσιαστικά έναν εκ νέου πολωμένο διπολισμό και συνάμα μια μετωπική σύγκρουση μεταξύ των «*εθνικοφρόνων*» και «*μη εθνικοφρόνων*» και την κοινοβουλευτική περιθωριοποίηση της ΕΔΑ²⁶⁷. Ωστόσο, τα κόμματα της κεντρώας

²⁶⁵ Αναστασιάδης, ο.π., σ. 36, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 236, 256 & 268, Μπουρνάζος, ο.π., τόμ. Δ2, σ. 47

²⁶⁶ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 264

²⁶⁷ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 264, Μεσθανέως, ο.π., σσ. 310-311

παράταξης αρνήθηκαν να υποστηρίξουν ένα τέτοιο εκλογικό σύστημα τείνοντας περισσότερο στην καθιέρωση ενός «αντιπολιτικού» συστήματος, με το οποίο αφενός θα εξασφαλιζόταν η εκπροσώπησή τους και αφετέρου θα ανατρεπόταν οποιαδήποτε απόπειρα κοινοβουλευτικής συνεργασίας με την ΕΔΑ διατηρώντας παράλληλα το σύστημα της ενισχυμένης αναλογικής και προσθέτοντας ένα σύνολο τροποποιήσεων στο εκλογικό νομοσχέδιο: πρώτον, την μείωση του ποσοστού για την συμμετοχή στη Β' κατανομή στο 15% για τα ενιαία κόμματα, στο 25% για τον συνασπισμό δύο κομμάτων και 30% για τον συνασπισμό πολλών κομμάτων, δεύτερον, την συμμετοχή ενός τρίτου ενιαίου κόμματος στη Β' κατανομή ανεξαρτήτως εκλογικού ποσοστού και τρίτον, την καθιέρωση της «*ρήτρας του +1*» για τον υπολογισμό του εκλογικού μέτρου στην Α' κατανομή²⁶⁸. Οι παραπάνω εκλογικές τροποποιήσεις («*παραχωρήσεις*» όπως τις χαρακτήρισε η κυβέρνηση Καραμανλή) έδωσαν το έναυσμα για την απόπειρα ενοποίησης όλων των κατακερματισμένων κεντρώων δυνάμεων σε ένα ενιαίο πολιτικό κόμμα, με το οποίο θα διαμορφωνόταν επιτυχώς ο οριστικός εκλογικός σχηματισμός και θα επιτυχανόταν η καθιέρωση ενός τρικομματικού συστήματος, όπου η κάθε πολιτική παράταξη θα εκπροσωπούταν ξεχωριστά από ένα ενιαίο πολιτικό κόμμα, γεγονός που πραγματοποιήθηκε στις 19 Σεπτεμβρίου με την ανακοίνωση της ίδρυσης της Ένωσης Κέντρου (ΕΚ), μιας «*χαλαρής συνομοσπονδίας*» χωρίς ενιαία εσωτερική δομή ή ιδεολογική ενότητα, η οποία μετέβαλε ριζικά τα τότε πολιτικά δεδομένα δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες για έναν επικείμενο πολιτικό περιορισμό της ΕΔΑ και συνάμα ένα μελλοντικό φερέγγυο κεντρώο διεκδικητή της εξουσίας²⁶⁹.

Τα αποτελέσματα των εκλογών ανέδειξαν για άλλη μια φορά πρώτο κόμμα την ΕΡΕ με απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία συγκεντρώνοντας ποσοστό ψήφων 50,81% και εξασφαλίζοντας 176 κοινοβουλευτικές έδρες, σηματοδο-

²⁶⁸ Στασινόπουλος, ο.π., σ. 138, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 265-266, Μεσθανέως, ο.π., σ. 312, Αναστασιάδης, ο.π., σ. 38, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 28

²⁶⁹ Στασινόπουλος, ο.π., σ. 138, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 266-267

τώντας έτσι την τρίτη κατά σειρά εκλογική επικράτηση της συντηρητικής δεξιάς παράταξης, ενώ τη δεύτερη θέση κατέκτησε ο συνασπισμός ΕΚ – Κ.Π. με ποσοστό ψήφων 33,65% με 99 κοινοβουλευτικές έδρες και η ΕΔΑ εκτοπίστηκε στην τρίτη θέση με ποσοστό ψήφων 14,63% με 24 κοινοβουλευτικές έδρες, ωστόσο αυτή η εκλογική αναμέτρηση δεν έμεινε γνωστή για τον τρίτο κατά σειρά εκλογικό θρίαμβο της ΕΡΕ, αλλά για το βαθμό εγκυρότητας, αμφισβήτησης ή στρέβλωσης των ίδιων των εκλογικών αποτελεσμάτων, καθώς η αντιπολίτευση κατήγγειλε ότι ασκήθηκε «βία» στο εκλογικό σώμα και «νοθεία» στα αστικά κέντρα²⁷⁰. Αυτό οφειλόταν στην εκτέλεση του περίφημου «Σχεδίου Περικλής», ένα οργανωμένο σχέδιο στρατιωτικής επέμβασης το οποίο συντάχθηκε από τις ελληνικές μυστικές υπηρεσίες και το στρατό, με σκοπό αφενός την συστηματική άσκηση βίας στην ύπαιθρο προκειμένου να μειωθεί δραστικά η εκλογική δύναμη της ΕΔΑ σε ποσοστό τουλάχιστον 20% και αφετέρου την συνακόλουθη αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος μέσω της νοθείας στα αστικά κέντρα, με σκοπό το εκλογικό όφελος της ΕΡΕ εις βάρος όλων των υπόλοιπων κομμάτων²⁷¹. Το «Σχέδιο Περικλής» αποτέλεσε την κύρια αιτία που οι εκλογές του Οκτωβρίου του '61 χαρακτηρίστηκαν ως προϊόν «βίας και νοθείας» (βία στην ύπαιθρο και νοθεία στις πόλεις), ενώ η συνολική συμμετοχή όλων των παρακρατικών, καταπιεστικών και κατασταλτικών μηχανισμών του μετεμφυλιακού οικοδομήματος επιδιόδομενοι σε ένα πρωτοφανές όργιο βίας εναντίον του εκλογικού σώματος που οδήγησε τόσο στο βιασμό της λαϊκής βουλήσεως όσο και στην αλλοίωση του εκλογικού αποτελέσματος ισοδυναμούσε με «εκλογικό πραξικόπημα», σύμφωνα με τον Κάτρη²⁷².

Τόσο ο «Περικλής» όσο και η «βία και νοθεία» επωφέλησαν σημαντικά την ΕΚ να αναδιαμορφωθεί εσωκομματικά και να δραστηριοποιηθεί εξωκοινοβουλευτικά αξιοποιώντας συνθήματα και ιδέες από την αριστερή παράταξη δίχως απαραίτητως να ταυτιστεί μαζί της, ενώ μέσω της εκδίπλωσης του «ανένδοτου αγώ-

²⁷⁰ Κάτρη, ο.π., σ. 118, Μεσθανέως, ο.π., σ. 314, Στασινόπουλος, ο.π., σ. 141, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 28, Αναστασιάδης, ο.π., σ. 37, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 274-275

²⁷¹ Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 268-269, Στασινόπουλος, ο.π., σσ. 139-140, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 29

²⁷² Κάτρη, ο.π., σ. 121, Στασινόπουλος, ο.π., σσ. 139-140, Μεσθανέως, ο.π., σ. 320

να» το '62, ο οποίος αποτέλεσε την σπίθα πυροδότησης όλων των κοινωνικών αγώνων, η ηγεσία του Κέντρου προέβη στη διακοπή κάθε σχέσης και επαφής τόσο με την κυβέρνηση Καραμανλή όσο και με τα Βασιλικά Ανάκτορα μέχρι να αποκατασταθεί η ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος, λαμβάνοντας έτσι ένα μανδύα πολιτικοποίησης²⁷³. Επιπλέον, η κήρυξη του «ανένδοτου αγώνα» συνέβαλε στη δημιουργία μιας βαθιάς τομής του πυρήνα της κυρίαρχης μετεμφυλιοπολεμικής ιδεολογίας της εθνικοφροσύνης με αποτέλεσμα τη βαθμιαία άμβλυνση της τότε καθιερωμένης διαιρετικής τομής μεταξύ «εθνικοφρόνων» και «μη εθνικοφρόνων» και ταυτόχρονα την σταδιακή διαμόρφωση μιας νέας διαιρετικής τομής μεταξύ «δεξιών» και «αντιδεξιών» πολιτικών δυνάμεων του ελλαδικού πολιτικού χώρου, συμβάλλοντας έτσι στη μεταβολή των τότε παγιωμένων πολιτικών συσχετισμών που είχε διαμορφώσει η συντηρητική δεξιά παράταξη και την ανάδειξη ενός νέου κυρίαρχου φορέα πολιτικής εξουσίας²⁷⁴.

²⁷³ Στασινόπουλος, ο.π., σ. 142

²⁷⁴ Χρήστος Χρηστίδης, *Ανένδοτος Αγώνας: Η Αιχμή του Δόρατος – Παρατηρήσεις για τη θεματολογία της Ελευθερίας*, στο Μ. Βασιλάκης (επιμ.), *Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία*, Παπαζήση, Αθήνα 2009, σ. 170, Μεσθανέως, ο.π., σ. 317, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 50 & 272, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 31

2.1.3 Περίοδος 1961 – 1967: «Εφήμερη Εναλλαγή» – Καθιέρωση Τρικομματικού συστήματος

Στην τρίτη και τελευταία φάση, η οποία εκτυλίσσεται κατά την χρονική περίοδο 1961 – 1967, ο χαρακτήρας του κοιμματικού συστήματος στη μετεμφυλιακή Ελλάδα μετεβλήθη σε τρικομματικό ή αλλιώς «τριπαραταξιακό» κατά τον Νικολακόπουλο, σύμφωνα με το οποίο υπάρχουν τρία (σχεδόν ισοδύναμα) πολιτικά κόμματα, όπου κάθε ένα δεν διαδραματίζει ούτε συμπληρωματικό ούτε δευτερεύοντα ρόλο στο πολιτικό σύστημα, συμβάλλοντας αυτομάτως σε ένα κλίμα συνύπαρξης και σύμπραξης μεταξύ τους χωρίς να μεταβάλλεται ο παγιωμένος συσχετισμός δυνάμεων, γεγονός που από μόνο του καθιστά την εφαρμογή ενός τέτοιου κοιμματικού συστήματος αδύνατη και ανέφικτη, συν το γεγονός ότι προκειμένου να καθιερωθεί ο τρικομματισμός σε μια χώρα το τρίτο κόμμα πρέπει να συγκεντρώσει ποσοστό ψήφων πάνω από 20% σε μια εκλογική αναμέτρηση²⁷⁵.

Προχωρώντας τώρα στην ανάλυση της ελληνικής περίπτωσης, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η ίδρυση της ΕΚ, μέσω της οποίας πραγματοποιήθηκε η ενοποίηση και συσπείρωση όλων των κατακερματισμένων κεντρώων δυνάμεων, ολοκλήρωσε το κλασικό σύστημα Δεξιά – Κέντρο – Αριστερά, όπου όλες οι πολιτικές παρατάξεις της χώρας εκπροσωπούνταν πλέον στη βάση ενός μονοκομματικού πλαισίου από ενιαία και συμπαγή πολιτικά κόμματα με συσσωρευμένη πολιτική και εκλογική δύναμη: την συντηρητική δεξιά παράταξη εκπροσωπεί η ΕΡΕ, τον κεντρώο πολιτικό χώρο η ΕΚ και την αριστερή πολιτική πτέρυγα η ΕΔΑ, το οποίο διατηρήθηκε στην πολιτική σκηνή μέχρι το 1967, όταν οι Ένοπλες Δυνάμεις της χώρας κατέλυσαν τη δημοκρατία και ανέστειλαν βιαίως τους κοινοβουλευτικούς θεσμούς²⁷⁶. Όμως, τόσο οι εκλογές του '58 όσο και οι εκλογές του '61 συνέβαλαν σε μια ριζική μεταβολή των παραμέτρων του ελληνικού κοιμματικού

²⁷⁵ Διαμαντόπουλος, *Κόμματα και Κοιμματικά Συστήματα*, ο.π., σ. 181, Διαμαντόπουλος, *Το Κοιμματικό Φαινόμενο*, ο.π., σ. 291, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 33

²⁷⁶ Seferiades, ο.π., σ. 78, Μαντρογordatos, ο.π., σ. 156, Μεσθανέως, ο.π., σ. 309

συστήματος, οι οποίες αντί να οδηγήσουν σε μια μεταβατική κατάσταση αποκλιμάκωσης και εκτόνωσης της πολιτικής πόλωσης που χαρακτήριζε την περίοδο που μελετάμε, μετουσίωσαν τη μορφή του τρικομματικού συστήματος με ένα νέο ιδεότυπο κομματικό σύστημα, το οποίο χαρακτηρίστηκε ως «*πολωμένος και ασύμμετρος τρικομματισμός*» ή «*πολωμένος πλουραλισμός*» σύμφωνα με τον Νικολακόπουλο, κύρια χαρακτηριστικά του οποίου αποτέλεσαν η παρουσία αντισυστημικών κομμάτων (π.χ. η ΕΔΑ), η εμφάνιση διμερούς αντιπολίτευσης (διμέτωση αντιπολίτευση της ΕΡΕ και της ΕΔΑ κατά τη διάρκεια της κυβερνητικής θητείας της ΕΚ) σε σχέση με μια μονομερή αντιπολίτευση (συνασπισμός όλων των κομματικών δυνάμεων απέναντι στο πρόσωπο της κυβέρνησης) και τέλος η κεντροβαρής τοποθέτηση ενός κόμματος (η ανάδυση ενός κεντρώου πολιτικού κόμματος που καταλαμβάνει τον μεσαίο χώρο λόγω της ανάπτυξης φυγόκεντρων τάσεων εντός ενός συστήματος μη ανταγωνιστικού, όπως η ΕΚ το '63 και το '64)²⁷⁷. Ως κύριος στόχος του κόμματος της ΕΚ καθορίστηκε η οριστική (ή έστω και προσωρινή) επίλυση του προβλήματος της πολιτικής και κοινοβουλευτικής εναλλαγής στην πολιτική εξουσία εάν επιτυγχανόταν μια ριζική μεταβολή του συσχετισμού δυνάμεων που είχαν διαμορφώσει οι εκλογές του '58 (η ΕΡΕ με ποσοστό 41,16%, η ΕΔΑ 24,42% και το Κ.Φ. 20,67%) και εάν το ενοποιημένο πλέον Κέντρο κατόρθωνε να αποσπάσει μια μερίδα αριστερών ψηφοφόρων, αποδυναμώνοντας έτσι σημαντικά την εκλογική δύναμη της ΕΔΑ, η οποία σημείωσε πρωτοφανή άνοδο στις εκλογές του '58 με αποτέλεσμα την ανάδειξή της σε κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης εκπλήσσοντας δυσάρεστα το μετεμφυλιακό πλέγμα εξουσίας²⁷⁸. Όλες οι προαναφερθείσες πολιτικές φιλοδοξίες πραγματοποιήθηκαν με τη διεξαγωγή της εκλογικής αναμέτρησης της 3^{ης} Νοεμβρίου 1963, όπου η ΕΚ αναδείχθηκε πρώτο κόμμα εξασφαλίζοντας σχετική πλειοψηφία και συγκεντρώνοντας ποσοστό ψήφων 42,40% και το 46% των κοινοβουλευτικών εδρών (138 έδρες), ενώ τη δεύτερη θέση κατέλαβε η ΕΡΕ με ποσοστό ψήφων

²⁷⁷ Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*, Cambridge University Press, New York 1976, σσ. 132 & 134, Pappas, ο.π., σ. 105, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 50

²⁷⁸ Μεσθανέως, ο.π., σσ. 309 & 323, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 317

39,37% και 132 κοινοβουλευτικές έδρες και στην τρίτη θέση εκτοπίστηκε η ΕΔΑ με ποσοστό ψήφων 14,34% και 28 κοινοβουλευτικές έδρες²⁷⁹. Η απρόσμενη νίκη του Κέντρου, έστω και με μια μικρή διαφορά ψήφων, κατόρθωσε να ανατρέψει έναν συσχετισμό δυνάμεων, ο οποίος είχε καθιερωθεί και παγιωθεί από το '52 επί σχεδόν μια ολόκληρη δεκαετία αναδεικνύοντας για πρώτη φορά το ενοποιημένο πλέον Κέντρο στο βάθρο της πολιτικής εξουσίας ύστερα από τον παρατεταμένο κατακερματισμό του και τη μετέπειτα εδραίωση της πολιτικής του κυριαρχίας, ενώ παράλληλα πέτυχε τη δραματική μείωση της εκλογικής δύναμης της ΕΔΑ σε ποσοστό 41% και συνάμα την αισθητή πτώση του εκλογικού της αποτελέσματος σε ποσοστό κάτω από 20% με αποτέλεσμα τον εκλογικό της περιορισμό στην τρίτη θέση και οδηγώντας την συντηρητική δεξιά παράταξη σε μια εκλογική ήττα που δεν μπορούσε να διαχειριστεί πολιτικά²⁸⁰.

Ωστόσο, λόγω του νέου συσχετισμού δυνάμεων που προέκυψαν από τις εκλογές του '63, η ΕΚ είχε διαθέσιμους μόνο δύο εναλλακτικούς πολιτικούς ελιγμούς: είτε την αποδοχή της κοινοβουλευτικής στήριξης της ΕΡΕ ή της ΕΔΑ είτε την προκήρυξη επαναληπτικών εκλογών, πράγμα που η ΕΚ δεν φάνηκε πρόθυμη να συναινέσει ούτε στον σχηματισμό συμμαχικής κυβέρνησης μήτε στο ενδεχόμενο κοινοβουλευτικής συνεργασίας με την ΕΔΑ, καθώς αφενός η κοινοβουλευτική πλειοψηφία δεν αρκούσε να ήταν μόνο απόλυτη, αλλά όφειλε να ήταν και «εθνικόφρων» και αφετέρου το γεγονός συγκέντρωσης της σχετικής πλειοψηφίας δεν επαρκούσε για μια αυτοδύναμη κυβέρνηση, έτσι η λύση ήταν μονόδρομος: η προκήρυξη νέων εκλογών αποτέλεσε τη μόνη πολιτική διέξοδο για την ΕΚ, με μοναδικό σκοπό την εξασφάλιση απόλυτης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας για το κεντρικό κόμμα²⁸¹. Έτσι, στην επαναληπτική εκλογική αναμέτρηση της 16^{ης} Φε-

²⁷⁹ Αναστασιάδης, ο.π., σ. 42, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 33, Μεσθανέως, ο.π., σ. 323, Στασινόπουλος, ο.π., σ. 146, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 310

²⁸⁰ Μετά την εκλογική ήττα της ΕΡΕ το '63, ο Κ. Καραμανλής αποφάσισε να παραιτηθεί από την ηγεσία του κόμματός του και να εγκαταλείψει οριστικά την Ελλάδα στις 9 Δεκεμβρίου 1963 διαφεύγοντας στο εξωτερικό και ορίζοντας ως διάδοχό του τον Π. Κανελλόπουλο. Βλ. Νικολακόπουλο, *Η Καγκελιακή Δημοκρατία*, ο.π., σσ. 309 & 323, Αναστασιάδη, ο.π., σ. 44, Νικολακόπουλο, ο.π., τόμ. Θ', σ. 34

²⁸¹ Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 324 & 326, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 35

βρουαρίου 1964 τέθηκε σε ισχύ το ίδιο εκλογικό σύστημα με τις αμέσως προηγούμενες – ενισχυμένη αναλογική – και συμμετείχαν τα ίδια ακριβώς πολιτικά κόμματα με βασική διαφορά την συνένωση των κομμάτων της ΕΡΕ και του Κόμματος Προοδευτικών (Κ.Π.) υπό την αρχηγία του Σ. Μαρκεζίνη εμφανίζοντας μια πιο συσπειρωμένη δομή σε αυτές τις εκλογές, τα αποτελέσματα των οποίων μίλησαν από μόνα τους αναδεικνύοντας για άλλη μια φορά την ΕΚ πρώτο κόμμα με έναν πρωτοφανή εκλογικό θρίαμβο συγκεντρώνοντας ποσοστό ψήφων 52,72% και εξασφαλίζοντας το 57% των κοινοβουλευτικών εδρών (171 έδρες), επιτυγχάνοντας έτσι την επιθυμητή αυτοδυναμία και στη συνέχεια ακολούθησαν ο συνασπισμός ΕΡΕ – Κ.Π. στη δεύτερη θέση με ποσοστό ψήφων 35,26% και 107 κοινοβουλευτικές έδρες και η ΕΔΑ στην τρίτη θέση με 11,80% και 22 κοινοβουλευτικές έδρες²⁸². Τέτοιο εντυπωσιακό εκλογικό ποσοστό δεν κατόρθωσε ποτέ να συγκεντρώσει κανένα άλλο πολιτικό κόμμα σε καμιά εκλογική αναμέτρηση που διεξήχθη κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο (πόσο μάλλον κεντρώο), σηματοδοτώντας παράλληλα την πιο μαζική εκλογική μεταστροφή που είχε παρατηρηθεί για τα δεδομένα εκείνης της εποχής και σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα, καθώς αφενός η Δεξιά έχασε το 18,2% της εκλογικής της δύναμης μέσα σε διάστημα μόλις τριών μηνών και αφετέρου ο συνασπισμός ΕΡΕ – Κ.Π. παρουσίασε πτώση του εκλογικού του ποσοστού περιορισμένο στο 35,26% σε σχέση με το 43,10% που συγκέντρωσε στις εκλογές του '63, χάνοντας ουσιαστικά το 7,84% της συνολικής του εκλογικής δύναμης²⁸³. Επομένως, η αλματώδης άνοδος του εκλογικού ποσοστού της ΕΚ σε ελάχιστο χρονικό διάστημα κατόρθωσε να αντιστρέψει (έστω και προσωρινά) το πολιτικό διακύβευμα της κυβερνητικής εναλλαγής και η θριαμβευτική της επικράτηση σηματοδότησε τη νίκη της φιλελεύθερης παράταξης επί της συντηρητικής Δεξιάς και την ανανέωση της πολιτικής κυριαρχίας του Κέντρου, το οποίο είχε παραμείνει εκλογικά στάσιμο και χωρίς καμία ουσιαστική εσωκομματική αναδιάρθρωση μέσω μιας ευρείας συναίνεσης της λαϊκής θελήσε-

²⁸² Αναστασιάδης, ο.π., σσ. 44-45, Seferiades, ο.π., σ. 79, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 329, Στασινόπουλος, ο.π., σ. 148, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σσ. 33 & 35

²⁸³ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 328, Αναστασιάδης, ο.π., σ. 45

ως, η οποία προσέδιδε ένα στοιχείο δημοκρατικής νομιμοποίησης στην ισχύουσα τότε συνταγματική νομιμότητα που η Δεξιά είχε αλλοιώσει²⁸⁴.

Ωστόσο, ο εκλογικός θρίαμβος της ΕΚ απεδείχθη εύθραυστος, καθώς μια διαφωνία Στέμματος – Κυβέρνησης σχετικά με την ανάληψη του υπουργείου Εθν. Αμ. άνοιξε τον ασκό του Αιόλου για μια σειρά επεισοδιακών γεγονότων στην ελληνική πολιτική σκηνή, τα οποία χαρακτηρίστηκαν ως «αποστασία» ή «ιουλιανά», ενώ παράλληλα η βασιλική παρέμβαση στις 15 Ιουλίου 1965 μέσω της συγκρότησης μιας σειράς διαδοχικών κυβερνήσεων – προϊόντα βασιλικής προελεύσεως – δημιούργησαν πολιτική ανωμαλία και κοινωνική αναταραχή οδηγώντας το μετεμφυλιακό οικοδόμημα σε ολοκληρωτική κατάρρευση προκαλώντας μια επαίσχυντη και άνευ προηγουμένου συνταγματική εκτροπή από τον κοινοβουλευτισμό και σηματοδοτώντας μια κατάφωρη παραβίαση των δημοκρατικών θεσμών. Ο «πολωμένος τρικομματισμός», ο οποίος έθεσε τις βάσεις του κατά την περίοδο 1961 – 1967, λειτούργησε μόνο για να υπογράψει την θανατική του καταδίκη, όταν οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις αποφάσισαν ότι είχε έρθει πλέον η ώρα να αναλάβουν τις τύχες της «εν κινδύνω» πατρίδας, θέτοντας ένα τέλος τόσο στην παρατεταμένη πολιτική κρίση και αστάθεια όσο και στο πολίτευμα της βασιλευμένης δημοκρατίας με την στρατιωτική δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου²⁸⁵.

²⁸⁴ Μάνεσης, ο.π., σ. 28, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 337, Αναστασιάδης, ο.π., σ. 45, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 326

²⁸⁵ Διαμαντόπουλος, *Το Κομματικό Φαινόμενο*, ο.π., σ. 600, Διαμαντόπουλος, *Κόμματα και Κομματικά Συστήματα*, ο.π., σ. 258

Κεφάλαιο 3ο: Η Πυκνή Δεκαετία του '60: Σημαντικές Τομές στην ελληνική πολιτική σκηνή κατά την περίοδο 1961 – 1967

3.1 Ανακατατάξεις στην ελληνική πολιτική σκηνή κατά την περίοδο 1961 – 1965

Η δεκαετία του '60 προετοίμασε το έδαφος για την σταδιακή ανασύσταση του λαϊκού μπλοκ και τη μετέπειτα ριζοσπαστικοποίησή του θέτοντας παράλληλα τις κατάλληλες βάσεις για την άνθιση των κοινωνικών αγώνων και κατ' επέκταση την κλιμάκωση των ταξικών συγκρούσεων μέσω της εκδήλωσης μιας σειράς απαντών κοινωνικών κινημάτων με σκοπό την πραγματοποίηση ενός μετασχηματισμού του κοινωνικοπολιτικού πλαισίου, των οποίων χαρακτηριστικό σημείο κορύφωσης αποτέλεσε η πολιτική κρίση των «ιουλιανών» του '65²⁸⁶. Τόσο η ξεδίπλωση του εργατικού κινήματος κατά την περίοδο 1962 – 1963 με κύρια αιτήματα τον εκδημοκρατισμό της χώρας, την κοινωνική δικαιοσύνη και την ανανέωση του συνδικαλισμού όσο και η εκδήλωση του φοιτητικού κινήματος κατά τους τελευταίους μήνες του '62 και τους πρώτους μήνες του '63 με κυρίαρχο αίτημα την αύξηση των κρατικών κονδυλίων για την ανασυγκρότηση και εξύψωση της παιδείας κατά «15%» ως αποτέλεσμα της αυθαίρετης βασιλικής αξίωσης της Βασίλισσας Φρειδερίκης περί του ζητήματος προικοδοτήσεως της Πριγκίπισσας Σοφίας και αυξήσεως της βασιλικής χορηγίας άνοιξαν το δρόμο για έναν ριζικό μετασχηματισμό του κοινωνικοπολιτικού πλαισίου²⁸⁷. Εντούτοις, η εκδίπλωση του λεγόμενου «ανένδοτου αγώνα» αποτέλεσε την σπίθα, η οποία πυροδότησε την έναρξη των κοινωνικών αγώνων και την όξυνση της ταξικής πάλης ενδύοντας

²⁸⁶ Χριστόφορος Βερναρδάκης & Γιάννης Μαυρής, *Κόμματα και Κοινωνικές Συμμαχίες στην Προδικτατορική Ελλάδα*, Έξαντας, Αθήνα 1991, σσ. 137, 146 & 151

²⁸⁷ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 128 & 160, Βερναρδάκης & Μαυρής, ο.π., σσ. 144 & 151

ένα μανδύα πολιτικοποίησης, ενώ ταυτοχρόνως διαδραμάτισε διττό ρόλο τόσο στην ανάδειξη παρατυπιών στην εκλογική αναμέτρηση του '61 σχετικά με την άσκηση βίας στην ύπαιθρο και νοθείας στα αστικά κέντρα όσο και στην αμφισβήτηση της νομιμότητας της κυβερνήσεως Καραμανλή μέσω σειράς καταιγιστικών αναφορών περί απαξίωσης του δημοκρατικού πολιτεύματος και βιασμού του λαϊκού φρονήματος²⁸⁸. Επιπλέον, συνέβαλε στη δημιουργία ενός βαθέος ρήγματος στον πυρήνα της κυρίαρχης μετεμφυλιοπολεμικής ιδεολογίας της εθνικοφροσύνης αμβλύνοντας σταδιακά την τότε παγιωμένη διαιρετική τομή μεταξύ «εθνικοφρόνων» και «μη εθνικοφρόνων» και αναδεικνύοντας ένα νέο ιδεολογικοπολιτικό διαχωρισμό μεταξύ «δεξιών» και «αντιδεξιών» πολιτικών δυνάμεων του ελληνικού πολιτικού χώρου, ενώ παράλληλα κατόρθωσε να ενσωματώσει μια μερίδα «μη κομμουνιστών» ψηφοφόρων της ΕΔΑ στο Κέντρο ύστερα από τη διαπίστωσή τους ότι ο κεντρώος πολιτικός χώρος ήταν ο «πραγματικός, ανένδοτος και ειλικρινής σημαιοφόρος της δημοκρατικής νομιμότητας», σύμφωνα με τον Χρηστίδη²⁸⁹. Τέλος, η κήρυξη του «ανένδοτου αγώνα» αποτέλεσε ένα εγχείρημα πολιτικής επιβίωσης του Κέντρου τόσο στο ευρύ πολιτικό φάσμα όσο και στο εσωτερικό της κεντρώας παράταξης στη βάση ενός ιδιαίτερα ρευστού πολιτικού περιβάλλοντος, συμβάλλοντας έτσι στη μεταβολή των τότε παγιωμένων πολιτικών συσχετισμών που είχε διαμορφώσει η συντηρητική δεξιά παράταξη και θέτοντας τις βάσεις για την πρώτη πολιτική ανακατάταξη στη μετεμφυλιακή Ελλάδα, η οποία θα σηματοδοτούσε τη μελλοντική πολιτική κυριαρχία του Κέντρου και θα εκπλήρωνε την ευρεία έκφραση ανανέωσης και εκσυγχρονισμού του πολιτικού προσωπικού της χώρας²⁹⁰.

Η πρώτη πολιτική ανακατάταξη για τη μετεμφυλιακή Ελλάδα κατά την περίοδο που μελετάμε έλαβε χώρα με τις εκλογές της 3^{ης} Νοεμβρίου 1963, όπου πρώτο κόμμα εξελέγη η Ένωση Κέντρου υπό την αρχηγία των Γ. Παπανδρέου και Σ. Βε-

²⁸⁸ Χρηστίδης, ο.π., σ. 167

²⁸⁹ Χρηστίδης, ο.π., σσ. 170-171, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 50 & 272, Μεσθανέως, ο.π., σ. 317

²⁹⁰ Χρηστίδης, ο.π., σσ. 180-181

νιζέλου συγκεντρώνοντας ποσοστό ψήφων 42,40%, το οποίο ισοδυναμούσε με το 46% των κοινοβουλευτικών εδρών (138 έδρες), ενώ η ΕΡΕ εκτοπίστηκε στη δεύτερη θέση με 39,37% και 132 κοινοβουλευτικές έδρες και η ΕΔΑ στην τρίτη θέση με 14,34% και 28 κοινοβουλευτικές έδρες²⁹¹. Η απρόσμενη νίκη του Κέντρου, έστω και με μια μικρή διαφορά ψήφων, κατόρθωσε να ανατρέψει έναν συσχετισμό δυνάμεων, ο οποίος είχε καθιερωθεί και παγιωθεί από το '52 διαρρηγνύοντας ταυτόχρονα και το κοινωνικοπολιτικό πλέγμα εξουσίας που τον οικοδόμησε και τροφοδότησε επί μία δεκαετία. Η επικράτηση της ΕΚ οφειλόταν σε τέσσερις κύριους λόγους:

1. Πρώτον, την υπερίσχυση του κεντρικού κόμματος στις εκλογές του '63 προέκυψε ως προϊόν επιβράβευσης της εκδίπλωσης του «ανένδοτου αγώνα», βάσει του οποίου αμφισβητήθηκε εντόνως η νομιμότητα της κυβέρνησης Καραμανλή ύστερα από τα αποτελέσματα των εκλογών του '61, οι οποίες μάλιστα χαρακτηρίστηκαν ως προϊόν «βίας και νοθείας»²⁹².
2. Δεύτερον, οι προεκλογικοί λόγοι του Κ. Καραμανλή περί ανάγκης μιας συνταγματικής αναθεώρησης και κατ' επέκταση μιας «βαθείας τομής» αμαύρωσαν την πολιτική εικόνα του ηγέτη της ΕΡΕ και τον εκλογικό αγώνα του κόμματος, προκαλώντας έτσι τεράστια φθορά στο πρόσωπο της Δεξιάς και μεταβάλλοντας εντελώς την προτίμηση του εκλογικού σώματος για την έκφραση ενός ισχυρού λαϊκού αιτήματος αλλαγής και ανανέωσης των θεσμών μέσω της ανάδειξης ενός νέου κυρίαρχου πολιτικού και κομματικού φορέα²⁹³.
3. Τρίτον, η δολοφονική επίθεση του βουλευτή της ΕΔΑ Γ. Λαμπράκη στην Θεσσαλονίκη στις 22 Μαΐου 1963 από ομάδα του παρακρατικού μηχανισμού κάτω από ανεπίτρεπτες συνθήκες για μια δημοκρατική

²⁹¹ Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σσ. 34, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 325, Αναστασιάδης, ο.π., σ. 42, Μεσθανέως, ο.π., σ. 323, Στασινόπουλος, ο.π., σ. 146, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 310

²⁹² Αναστασιάδης, ο.π., σ. 43

²⁹³ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 321 & 326

έννομη τάξη²⁹⁴ κορύφωσε την πολιτική οξύτητα που είχε δημιουργηθεί στα πλαίσια του «ανένδοτου αγώνα», ενώ ανέδειξε την πραγματική δύναμη του λεγόμενου «παρακράτους», το οποίο πλέον δρούσε ουσιαστικά ανενόχλητο, ασύδοτο, παντοδύναμο και ανεξέλεγκτο.

4. Τέλος, προκειμένου να εξασφαλιστεί αφενός η ελεύθερη και ανεμπόδιστη έκφραση του λαϊκού φρονήματος σε αυτές τις εκλογές και αφετέρου η διεξαγωγή τους με «αδιάβλητον και ομαλόν» τρόπο, η υπηρεσιακή κυβέρνηση Μαυρομιχάλη προέβη στον άμεσο αποπλισμό των ΤΕΑ (Τάγματα Εθνοφυλακής Αμύνης), την προσωρινή αντικατάσταση της αρχηγίας της χωροφυλακής και αστυνομίας και τέλος την αλλαγή των νομαρχών από εισαγγελικά πρόσωπα²⁹⁵.

Έτσι, για τους παραπάνω λόγους το ενοποιημένο πλέον Κέντρο, μετά από μια δεκαετία κατακερματισμού, πολυδιάσπασης και ανωμαλίας, ανήλθε πολιτικά ανανεωμένο στο βωμό της πολιτικής σταδιοδρομίας σηματοδοτώντας τη μετέπειτα πολιτική του κυριαρχία, την οποία μέχρι πρότινος κατείχε η ηγεμονική συντηρητική δεξιά παράταξη και τη διαδικασία βαθμιαίας «αποκαρμανλοποίησης» του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους ύστερα από την εκλογική ήττα της ΕΡΕ και την επακόλουθη αυτοεξορία του Καραμανλή στο εξωτερικό. Η επικράτηση της ΕΚ έθεσε ένα οριστικό τέλος στην πολιτική μονοκρατορία της Δεξιάς, αλλάζοντας έτσι σελίδα στην πολιτική ζωή του τόπου, ενώ παράλληλα προμήνυε μια σειρά μελλοντικών δραματικών πολιτικών εξελίξεων, οι οποίες θα σημάδευαν για πάντα την ελληνική πολιτική σκηνή²⁹⁶. Παρά το γεγονός ότι η ΕΚ βγήκε πρώτο κόμμα στις εκλογές του '63, δεν κατόρθωσε να συγκεντρώσει την απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία²⁹⁷. Ωστόσο, παρά αυτήν την εξέλιξη, ο Βασιλιάς Παύλος, αντί να ενεργήσει εντός των συνταγματικών πλαισίων αναμένοντας σύγκλιση

²⁹⁴ Αναστασιάδης, ο.π., σ. 43

²⁹⁵ Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 304 & 306, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 321, Αναστασιάδης, ο.π., σ. 43

²⁹⁶ Θανάσης Διαμαντόπουλος, Η Ένωση Κέντρου, στο *Ελλάδα 20ος αιώνας 1960-1970*, τόμ. Α', Η Καθημερινή, Αθήνα 2018, σ. 23

²⁹⁷ Στο ίδιο, ο.π., τόμ. Α', σ. 23, Τσουκαλάς, ο.π., σ. 166

της Βουλής για την επακόλουθη εκλογή του προέδρου της και αναθέτοντας διερευνητική εντολή στον σχετικώς πλειοψηφίσαντα Γ. Παπανδρέου εν συνεχεία, αποφάσισε να προβεί σε μια αντισυνταγματική ενέργεια παραβλέποντας όλες τις παραπάνω νόμιμες διαδικασίες και δίνοντας κανονική εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στο γηραιό ηγέτη²⁹⁸. Προκειμένου η ΕΚ να κερδίσει την εύνοια του Στέμματος, δεν προχώρησε σε αλλαγές των «στεγανών» υπουργείων Εθνικής Αμύνης και Δημοσίας Τάξεως στα οποία επιθυμούσε συνεχώς δικούς του ανθρώπους, αποδέχοντας ουσιαστικά την προνομιακή σχέση που απολάμβαναν τα Ανάκτορα με το στράτευμα²⁹⁹. Στις 8 Νοεμβρίου 1963 σχηματίστηκε η επονομαζόμενη «κυβέρνηση των 50 ημερών», η οποία μετέβαλε ριζικά το πολιτικό κλίμα του τόπου εφαρμόζοντας μια φιλολαϊκή πολιτική με βασικούς στόχους την ρύθμιση των αγροτικών χρεών, την καθιέρωση της δωρεάν παιδείας και την απελευθέρωση των περισσότερων πολιτικών κρατουμένων³⁰⁰.

Η διαμόρφωση του νέου συσχετισμού δυνάμεων που προέκυψε ως αποτέλεσμα της εκλογικής σφυγμομέτρησης του '63 προέβλεπε μόνο δύο εναλλακτικούς πολιτικούς ελιγμούς για την ΕΚ: είτε αποδοχή της κοινοβουλευτικής στήριξης ή από την ΕΡΕ ή από την ΕΔΑ είτε την προκήρυξη επαναληπτικών εκλογών³⁰¹. Ο «Γέρος» διευκρίνισε ότι δεν σκόπευε να σχηματίσει κυβέρνηση πλειοψηφίας με την ΕΡΕ ούτε ήταν διατεθειμένος να στηριχθεί στις ψήφους της ΕΔΑ, έτσι όταν η κυβέρνηση Παπανδρέου παρουσιάστηκε στη Βουλή στις 20 Δεκεμβρίου και κατάφερε να εξασφαλίσει ψήφο εμπιστοσύνης, υπέβαλλε αμέσως μετά την παραίτησή της³⁰². Επομένως, η λύση ήταν μονόδρομος, με την προκήρυξη νέων εκλογών να αποτελεί τη μόνη πολιτική διέξοδο για την ΕΚ, όπου ο πρεσβύτερος Παπανδρέ-

²⁹⁸ Γιώργος Αναστασιάδης, *Ο Διορισμός και η Παύση των Κυβερνήσεων στην Ελλάδα: Από την «Αρχή της Δεδηλωμένης» στο Σύνταγμα του 1975*, UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη 1981, σσ. 125-126, Καλατσώνης, ο.π., τόμ. Β', σ. 100

²⁹⁹ Στα υπουργεία Εθνικής Αμύνης και Δημοσίας Τάξεως διατηρήθηκαν ο στρατηγός εν αποστρατεία Δ. Παπανικολάου και ο στρατηγός εν αποστρατεία Γ. Παναγιωτόπουλος αντίστοιχα, πρόσωπα που έχαιραν μεγάλης εκτίμησης και εμπιστοσύνης από τα Βασιλικά Ανάκτορα. Βλ. Νικολακόπουλο, ο.π., σ. 325

³⁰⁰ Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 325-326, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 185, Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 35

³⁰¹ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 324

³⁰² Νικολακόπουλος, ο.π., τόμ. Θ', σ. 35, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 324 & 326, Τσουκαλάς, ο.π., σ. 166

ου μέσω της πολιτικής στρατηγικής του λεγόμενου «*διμέτωπου αγώνα*» εναντίον της ΕΡΕ και της ΕΔΑ απέβλεπε στην εξασφάλιση μιας απόλυτης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, προσδίδοντας έτσι έναν «*δημοψηφισματικό*» χαρακτήρα στις επόμενες εκλογές σύμφωνα με τον Νικολακόπουλο³⁰³. Οι εκλογές της 16^{ης} Φεβρουαρίου 1964 ανέδειξαν για άλλη μια φορά ως πρώτο κόμμα την ΕΚ με έναν πρωτοφανή εκλογικό θρίαμβο συγκεντρώνοντας το εντυπωσιακό ποσοστό του 52,72%, εξασφαλίζοντας έτσι μια άνετη κοινοβουλευτική αυτοδυναμία (το 57% των κοινοβουλευτικών εδρών ή 171 έδρες)³⁰⁴. Στη συνέχεια ακολούθησε ο συνασπισμός ΕΡΕ – ΚΠ με ποσοστό 35,26% και 107 έδρες και η ΕΔΑ με 11,80% με 22 έδρες σημειώνοντας την πιο μαζική εκλογική μεταστροφή που είχε παρατηρηθεί καθ' όλη τη διάρκεια της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου³⁰⁵. Η θριαμβευτική νίκη της ΕΚ οφειλόταν κατά κύριο λόγο σε δύο σημαντικές παραμέτρους:

1. Πρώτον, έπαιξε καθοριστικό ρόλο η ανάθεση εντολής σχηματισμού κυβέρνησης στον Γ. Παπανδρέου και η μετέπειτα «*κυβέρνηση των 50 ημερών*», η οποία υιοθέτησε μια φιλολαϊκή πολιτική ενισχύοντας το γόητρο και την πολιτική δύναμη του κόμματος³⁰⁶.
2. Δεύτερον, η αποχώρηση του Καραμανλή από την πολιτική σκακιέρα μετά την εκλογική του ήττα τον Νοέμβριο του '63, η μετέπειτα αυτοεξορία του στο εξωτερικό, η επακόλουθη διαδικασία σταδιακής «*αποκαραμανλοποίησης*» του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους, καθώς και ο αιφνίδιος θάνατος του Σ. Βενιζέλου, υπαρχηγού της ΕΚ, ισόβιου ανταγωνιστή του Παπανδρέου και ηγέτη της βασιλόφρονος πτέρυγας του κόμματος οδήγησαν στην αύξηση της δημοτικότητας και ενίσχυ-

³⁰³ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 326, Τσουκαλάς, ο.π., σ. 166

³⁰⁴ Μελετόπουλος, ο.π., σ. 186, Τσουκαλάς, ο.π., σ. 166

³⁰⁵ Αναστασιάδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία*, ο.π., σσ. 44-45, Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική Δημοκρατία*, ο.π., σ. 328, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 390

³⁰⁶ Μιχάλης Παπακωνσταντίνου, *Η Ταραγμένη Εξαστία: 1961-1967*, τόμ. Α', Προσκήνιο, Αθήνα 1997, σ. 21, Αναστασιάδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία*, ο.π., σ. 45

σης της επιρροής του γηραιού ηγέτη αναδεικνύοντας τον ως κυρίαρχη πολιτική φιγούρα³⁰⁷.

Επομένως, η θριαμβευτική επικράτηση της Ε.Κ. σηματοδότησε γι' άλλη μια φορά τη νίκη της φιλελεύθερης παράταξης επί της συντηρητικής δεξιάς παράταξης και την εδραίωση της πολιτικής κυριαρχίας του Κέντρου μέσω μιας ευρείας συναίνεσης της λαϊκής θελήσεως, η οποία προσέδιδε ένα στοιχείο δημοκρατικής νομιμοποίησης στην ισχύουσα τότε συνταγματική νομιμότητα που η Δεξιά είχε καταχραστεί και αλλοιώσει. Όμως, η αρχική ευφορία της θριαμβευτικής νίκης της ΕΚ επισκιάστηκε γρήγορα από τη διαμάχη των κεντρικών παραγόντων του κόμματος γύρω από το ζήτημα υπουργοποίησής τους, ανακλύπτοντας έτσι οι πρώτες εσωκομματικές τριβές ως προς την ανάληψη υπουργικών χαρτοφυλακίων και διατάρασσοντας σημαντικά την ομαλή ενδοκομματική ισορροπία και ενότητα η οποία δεν είχε επηρεαστεί κατά τη διάρκεια της «*κυβερνήσεως των 50 ημερών*»³⁰⁸. Η δεύτερη κατά σειρά κυβέρνηση της ΕΚ σχηματίστηκε στις 19 Φεβρουαρίου 1964 και δεν παρουσίαζε μεγάλες διαφοροποιήσεις σε σχέση με την προηγούμενη το Νοέμβριο του '63, τουλάχιστον ως προς το κύριο πυρήνα των στελεχών που την συγκροτούσαν, με εξαίρεση ωστόσο τρεις κύριες κυβερνητικές ανακατατάξεις: στα κρίσιμα υπουργεία Εσωτερικών και Εθν. Αμ. τοποθετήθηκαν αντιστοίχως ο ναύαρχος Ι. Τούμπας και Π. Γαρουφαλιάς, προσωπικός φίλος του Γ. Παπανδρέου και ταυτοχρόνως στενό πρόσωπο του ανακτορικού περιβάλλοντος³⁰⁹. Επιπροσθέτως, ο Α. Παπανδρέου, γιος του Γ. Παπανδρέου, υπουργοποιήθηκε δίχως να δια-

³⁰⁷ Αναστασιάδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία*, ο.π., σ. 45, Τσουκαλάς, ο.π., σ. 166, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 336

³⁰⁸ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 340, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ, σ. 393

³⁰⁹ Η τοποθέτηση του Γαρουφαλιά στο υπουργείο Εθνικής Αμύνης λόγω της προσωπικής φιλίας που είχε με τον «Γέρο» ξεσήκωσε θύελλα εσωκομματικών αντιδράσεων, καθώς πολλά κεντρικά στελέχη ισχυρίστηκαν ότι αυτή η επιλογή του Παπανδρέου αποτελούσε προϊόν βασιλικού διαβήματος. Όμως, ο ίδιος αρνήθηκε κάτι τέτοιο λέγοντας ότι η επιλογή ήταν καθαρά δική του και πάρθηκε δίχως την επιρροή κανενός. Έπειτα, ο Γαρουφαλιάς είχε δημιουργήσει κακή εντύπωση στο κόμμα εξαιτίας της απουσίας του ύστερα από την κήρυξη του «ανένδοτου αγώνα». Επομένως, αντιμετωπιζόταν ως ένα παντελώς ξένο σώμα στην Ε.Κ. Όσο για την σχέση του με τα Ανάκτορα, η πολιτική κρίση του «ιουλιανών» του '65 θα επιβεβαιώσουν την ανοικτή ευθυγράμμιση του υπουργού με το Παλάτι, όπου τότε ο γηραιός πρωθυπουργός θα καταλάβει το λάθος του μνημονεύοντας αργότερα το εξής: «*Επίστευα ότι ήτο φίλος μου και απλώς απελάμβανε της εμπιστοσύνης των Ανακτόρων. Συνέβηκε ακριβώς το αντίθετο. Ήτο φίλος των Ανακτόρων και απελάμβανε της ιδικής μου εμπιστοσύνης*». Βλ. Λιναρδάτο, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 393-397, Παπακωνσταντίνου, ο.π., τόμ. Α', σ. 29, Νικολακόπουλο, ο.π., σ. 340

θέτει καμία κοινοβουλευτική εμπειρία αναλαμβάνοντας χρέη υπουργού Προεδρίας, ενώ ο Σ. Παπαπολίτης και ο Η. Τσιριμώκος αποκλείστηκαν από την ανάληψη υπουργικών χαρτοφυλακίων³¹⁰. Με άλλα λόγια, το μετεκλογικό κυβερνητικό σχήμα του Φεβρουαρίου του '64 προέκυψε ως απόρροια των προσωπικών προτιμήσεων του «Γέρου», το οποίο υποδήλωνε μια άκρως συντηρητική σύνθεση με παντελή έλλειψη εσωτερικής συνοχής υιοθετώντας ταυτόχρονα και μια πολιτική εξευμενισμού προς το Στέμμα, με σκοπό την διατήρηση της βασιλικής πεποίθησης ότι οι Ένοπλες Δυνάμεις βρίσκονται υπό τον έλεγχό του και την αποφυγή μιας ενδεχόμενης σύγκρουσης με το πολιτικοστρατιωτικό κατεστημένο. Αυτή η πολιτική τακτική που ακολούθησε ο Γ. Παπανδρέου υποσκέλισε τον αέρα της εκλογικής νίκης της ΕΚ, με την οποία κατόρθωσε να σχηματίσει μια αμιγώς μονοκομματική κυβέρνηση³¹¹. Οι τρέχουσες φιλοδοξίες των υπουργοποιημένων βουλευτών από την μια πλευρά και η μη υπουργοποίηση κορυφαίων στελεχών της Ε.Κ. στην κυβερνητική σύνθεση από την άλλη προκαλώντας προσωπικές πικρίες και δυσαρέσκειες, καθώς και ζητήματα ιδεολογικής ανομοιογένειας, έδωσαν το έναυσμα για μια οδύσσεια έντονων ενδοπαραταξιακών συγκρούσεων και αντιθέσεων καθ' όλη τη διάρκεια της κυβερνητικής θητείας του κόμματος, οι οποίες μάλιστα θα συντελούσαν με καθοριστικό τρόπο στην ροή των μετέπειτα πολιτικών εξελίξεων³¹².

Πέρα από τις βασικές επιδιώξεις της νέας κυβέρνησης Παπανδρέου, όπως την λήψη μέτρων για την ικανοποίηση αιτημάτων ριζικού εκδημοκρατισμού της

³¹⁰ Τόσο η απουσία του Παπαπολίτη και του Τσιριμώκου από το κυβερνητικό σχήμα όσο και η μη υπουργοποίηση άλλων κορυφαίων στελεχών της Ε.Κ. όπως του Δ. Παπασπύρου, θεωρούνται ως εκπρόσωποι της προοδευτικής πτέρυγας του κόμματος, προκάλεσαν σοβαρή εσωκομματική θύελλα και κρίση στην κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος, οι οποίες θα εκδηλώνονταν εμπράκτως με την καταγήφιση του Γ. Αθανασιάδη-Νόβα ως προέδρου της Βουλής συγκεντρώνοντας μόνο 136 ψήφους από ένα σύνολο 30 βουλευτών εντός του κόλπου της Ε.Κ. στις 19 Μαρτίου 1964. Αυτοί οι βουλευτές ανήκαν σε δύο ξεχωριστές ομάδες, όπου ο Παπαπολίτης στη μια και ο Τσιριμώκος στην άλλη αποτελούσαν τους αρχηγούς τους. Στο άκουσμα αυτής της ενδοκομματικής ανταρσίας ο Γ. Παπανδρέου προέβη σε άμεση διαγραφή των βουλευτών αυτών δηλώνοντας το εξής: «*Με βαθύτατην θλίψη, αγανάκτησιν και εντροπήν αναγγέλλω εις τον δημοκρατικόν κόσμον της Ενόςσεως Κέντρου ότι η δημοκρατία σήμερον επροδόθη εις την Βουλήν. Οι θριαμβευται της 16^{ης} Φεβρουαρίου εγίναμε η χλεύη των ηττημένων. Ετραυματίσθημεν εκ τον ένδον από της πρώτης ημέρας. Προς επανόρθωσιν του τραύματος δεν αρκεί η β' ψηφοφορία. Εάν εις την ψήφον εμπιστοσύνης υπάρξη ανεπαρκής ψηφοφορία, θα βαδίσωμεν προς διάλυσιν της Βουλής*». Βλ. Παπακωνσταντίνου, ο.π., τόμ. Α', σσ. 28-29, Νικολακόπουλο, ο.π., σ. 340, Λιναρδάτο, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 393-394 & 408-409

³¹¹ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 21

³¹² Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 21, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 408

δημόσιας ζωής σε τομείς, όπως η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων μέσω της σταδιακής χαλάρωσης των «εκτάκτων μέτρων», η διαδικασία εκδημοκρατισμού του συνδικαλιστικού κινήματος μέσω της τοποθέτησης προσώπων στενά συνδεδεμένων με τον πολιτικό συντηρητισμό στην ηγεσία της ΓΣΕΕ (Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος), κεντρικού ελληνικού συνδικαλιστικού οργάνου, και η εφαρμογή μιας αποτελεσματικής οικονομικής πολιτικής μέσω της αύξησης τόσο του ΑΕΠ της χώρας (Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος) όσο και των εθνικών εισοδημάτων, δύο κρίσιμα θέματα ύψιστης προτεραιότητας και μείζονος σημασίας τοποθετήθηκαν στην κορυφή της κυβερνητικής ατζέντας: η απόπειρα εσωτερικών εκκαθαρίσεων και μεταθέσεων, καθώς και η αλλαγή της ηγεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων και η διευθέτηση του Κυπριακού³¹³. Αναφορικά με το θέμα εσωτερικών αλλαγών στο στράτευμα, πρέπει να υπενθυμίσουμε σε αυτό το σημείο ότι αποτελούσε ένα από τα δύο κύρια βασιλικά «στεγανά» διαμερίσματα, ενώ το άλλο αφορά τον έλεγχο του υπουργείου Εσωτερικών και συνάμα όλων των καταπιεστικών και κατασταλτικών μηχανισμών (ΤΕΑ, χωροφυλακή, αστυνομία), επομένως οποιαδήποτε προαγωγή ή μετάθεση αξιωματικού ή ακόμα και αντικατάσταση της ανώτατης στρατιωτικής ηγεσίας δεν εγκρινόταν πρωτίστως από το ανακτορικό επιτελείο, αυτομάτως δεν γινόταν αποδεκτή³¹⁴. Καίριο ρόλο στη διαίωνιση αυτού του κλίματος διαδραμάτιζε φυσικά και ο εκάστοτε υπουργός Εθνικής Αμύνης, ο οποίος απολάμβανε της στήριξης και εύνοιας των Ανακτόρων (στην συγκεκριμένη περίπτωση, χρέη υπουργού Εθν. Αμ. εκτελούσε ο Π. Γαρουφαλιάς το '64, προσωπικός φίλος του Γ. Παπανδρέου και παράλληλα πρόσωπο που καλλιεργούσε βαθμιαία στενότερες επαφές και διασυνδέσεις με το παλατιανό περιβάλλον, ο οποίος, πριν από την επικύρωση οποιασδήποτε απόφασης σχετικά με το στράτευ-

³¹³ Σωτήρης Ριζός, Η Πολιτική των Κυβερνήσεων της Ένωσης Κέντρου 1963-1964, στο *Ελλάδα 20^{ος} αιώνας 1960-1970*, τόμ. Α', Η Καθημερινή, Αθήνα 2018, σσ. 25 & 30, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 22, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 411-412

³¹⁴ Σύμφωνα με τον Meynaud, όλες οι προαγωγές, μεταθέσεις και αποσπάσεις εντός του στρατεύματος πραγματοποιούνταν υπό την στενή επίβλεψη του υπασπιστή του Βασιλιά Κων/νου ταγματάρχη Μιχάλη Αρναούτη, ο οποίος ουσιαστικά ήταν ο κοινός σύνδεσμος μεταξύ της Βασίλισσας Φρειδερίκης και της CIA. Με άλλα λόγια, τόσο τα Ανάκτορα όσο και η Αμερική είχαν κύριο λόγο σχετικά με την υλοποίηση αλλαγών στον τρόπο άσκησης της διοίκησης των Ενόπλων Δυνάμεων, ένας πανίσχυρος και αφανής εξουσιαστικός μηχανισμός που ο «Γέρος» είχε αφήσει ανέπαφο. Βλ. Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 57

μα, διακήρυσσε πάντοτε ότι «τον τελευταίο λόγο θα έχει ο Μεγαλειότατος»³¹⁵. Η κυβέρνηση Παπανδρέου ήταν διστακτική να προχωρήσει σε μια ολική εκκαθάριση της ηγεσίας του στρατεύματος, ενισχύοντας έτσι την ασυδοσία και παντοδυναμία του συνόλου των παραγόντων που είχαν τη δυνατότητα να κινηθούν ανά πάσα στιγμή και να προκαλέσουν τη βίαιη κατάλυση των δημοκρατικών και κοινοβουλευτικών θεσμών³¹⁶. Εντούτοις, ήταν αποφασισμένη να εφαρμόσει τις μεταρρυθμίσεις της επιδιώκοντας τη «δίωξη» φιλοδικτατορικών, αντιδημοκρατικών και ακροδεξιών στοιχείων από το σώμα των αξιωματικών, τα οποία μάλιστα ήταν υπεύθυνα για την εκκόλαψη και υπόθαλψη παραστρατιωτικών οργανώσεων κάτω από την στέγη του ελληνικού στρατού που σταδιακά διείσδυναν εντός αυτού μώνοντας όλο και περισσότερους αξιωματικούς στα ιδανικά και στις αξίες τους πάντοτε με πρόσχημα την ελλοχεύουσα κομμουνιστική απειλή³¹⁷. Η περιοριστική και συμβιβαστική φύση της κυβέρνησης προχώρησε στην πρώτη της μεταρρύθμιση στις 17 Απριλίου 1964 αντικαθιστώντας τον τότε Α/ΓΕΣ αντιστράτηγο Π. Σακελλαρίου από τον αντιστράτηγο Ι. Γεννηματά, ένα πρόσωπο υποδεικνυόμενο κατόπιν αμοιβαίας συμφωνίας Παλατιού και υπουργείου Εθν. Αμ. που χαίρει εκτίμησης και εύνοιας από το παλατιανό περιβάλλον, διαδραμάτισε όμως σκοτεινό ρόλο με την ενεργό συμμετοχή του στη νόθευση των εκλογών της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961 (ή αλλιώς εκλογές «βίας και νοθείας»)³¹⁸. Στη συνέχεια, ακολούθησε μια σειρά αποστρατεύσεων ορισμένων παλιών ΙΔΕΑτών στρατιωτικών και δυσμενών μεταθέσεων νεότερων αξιωματικών (κυρίως όσων συνιστούσαν ενεργά μέλη της ΕΕΝΑ του Παπαδόπουλου) σε περιοχές εκτός Αθηνών και συγκεκριμένα σε φρουρές της Βορείου Ελλάδος³¹⁹. Τέλος, άλλα δύο ηχηρά χτυπήματα που προκάλεσαν έντονες αντιδρά-

³¹⁵ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 56, Ριζάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 26

³¹⁶ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 56

³¹⁷ Φυσικά αναφερόμαστε στον ΙΔΕΑ και τη μετέπειτα παραφυάδα του την ΕΕΝΑ. Βλ. Λιναρδάτο, ο.π., τόμ. Δ', σ. 401

³¹⁸ Ρουμπιάτης, ο.π., σ. 201, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 402-403, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 57, Παπακωνσταντίνου, ο.π., τόμ. Α', σ. 161

³¹⁹ Αρκετοί αξιωματικοί μετατέθηκαν σε περιοχές εκτός Ελλάδος, π.χ. ο αντισυνταγματάρχης Δ. Ιωαννίδης μεταφέρθηκε από την Κύπρο σε μονάδα της Βορείου Ελλάδας. Το ίδιο ακριβώς συνέβη και στους αντισυνταγματάρχες Ι. Λαδά, Μ. Μπαλόπουλο, Ι. Αναστασόπουλο κ.α. Ο αντισυνταγματάρχης Κ. Παπαδόπουλος μετατέθηκε στην Καστοριά, ενώ οι αντισυνταγματάρχες Α. Λέκας και Δ. Σταματελόπουλος στις Σέρρες κτλ. Βλ. Παπακωνσταντίνου, ο.π., τόμ. Α', σσ. 168-169, Καλλιβρετάκη, ο.π., σσ. 42-43, Λιναρδάτο, ο.π., τόμ. Δ', σ. 404

σεις εντός του κόλπου του στρατεύματος έλαβαν χώρα: η αποστράτευση του ταξί-αρχου Δ. Πατίλη στις 11 Ιουνίου 1964 και η δυσμενής μετάθεση του αντισυνταγματάρχη Γ. Παπαδόπουλου από τα κεντρικά γραφεία της ΚΥΠ στην διοίκηση μιας μονάδας πυροβολικού στην Ορεστιάδα του Έβρου στις 4 Ιουλίου 1964³²⁰. Αυτές οι ληφθείσες ενέργειες στις Ένοπλες Δυνάμεις ενείχαν διπλή σκοπιμότητα, καθώς απέβλεπαν τόσο στην επανάκτηση του ελέγχου της ΚΥΠ μέσω της τοποθέτησης δημοκρατικών και κεντρικών αξιωματικών στην ηγεσία της (αντικατάσταση του στρατηγού Α. Νάτσινα από τον στρατηγό Γ. Αγόρο στην ηγεσία της ΚΥΠ) όσο και στην στοχευμένη αποδυνάμωση της ομάδας Παπαδόπουλου μέσω των αλληπάλληλων μεταθέσεων των μελών της σε δυσπρόσιτες περιοχές εκτός Αθηνών³²¹. Όποιες προπαρασκευαστικές ενέργειες ή συνωμοτικές δραστηριότητες προετοιμάζονταν υπό άκρα μυστικότητα ανακόπηκαν αποτελεσματικά, ενώ η κυβέρνηση Παπανδρέου δεν είχε τότε επίγνωση ότι εν τέλει απομάκρυνε τους μετέπειτα αρχιπραξικοπηματίες (ολόκληρο τον πυρήνα της Χούντας) από τις θέσεις – κλειδιά που είχαν καταλάβει και τους διασκόρπισε στα πέρατα της Ελλάδας, καθιστώντας έτσι αδύνατη ακόμα και την σκέψη πραξικοπηματικής ενέργειας, όμως όπως απεδείχθη και στην συνέχεια ήταν προσωρινή αυτή η κατάσταση, καθώς το πραξικόπημα ήταν εν τέλει ενέργεια αναπόφευκτη.

Τέλος, το πιο κρίσιμο και πολύπλοκο ζήτημα που η κυβέρνηση Παπανδρέου κλήθηκε να διευθετήσει αμέσως μετά τον σχηματισμό της ήταν η διαχείριση της κυπριακής κρίσης, η οποία αποτέλεσε αφενός μια διαρκή πηγή προβλημάτων καθ' όλη τη διάρκεια της κυβερνητικής θητείας της ΕΚ και αφετέρου επέφερε άμεσες και σημαντικές επιπτώσεις τόσο στις ελληνοτουρκικές όσο και στις ελληνοαμερικανικές σχέσεις³²². Στην Κύπρο οι εχθροπραξίες μεταξύ ελληνοκυπρίων και τουρκοκυπρίων εντεινόνταν επικίνδυνα και στις 21 Δεκεμβρίου 1963 η αιματηρή τους σύγκρουση έλαβε πια ανεξέλεγκτες διαστάσεις, ενώ η Τουρκία διαμήνυε ηχηρά

³²⁰ Καλλιβρετάκης, ο.π., σ. 42, Παπακωνσταντίνου, ο.π., τόμ. Α', σ. 168, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 404

³²¹ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 404, Παπακωνσταντίνου, ο.π., τόμ. Α', σ. 167, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 343

³²² Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 341, Παπακωνσταντίνου, ο.π., τόμ. Α, σ. 171, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 423

ότι δεν θα διστάσει να προβεί σε μια άμεση μονομερή στρατιωτική επέμβαση στη Μεγαλόνησο, αφήνοντας έτσι ανοικτό το ενδεχόμενο μιας ελληνοτουρκικής σύρραξης³²³. Αυτή η δυσάρεστη εξέλιξη θορύβησε τόσο την Αμερική, η οποία επιχειρούσε να διευθετήσει το θέμα αποκλειστικά εντός του πλαισίου της νατοϊκής συμμαχίας συντάσσοντας ένα σχέδιο «ειρήνευσης» από κοινού με τη Μ. Βρετανία, το οποίο θα προέβλεπε την συγκρότηση ενός εκστρατευτικού σώματος αποτελούμενο μόνο από στρατιωτικές δυνάμεις του ΝΑΤΟ και θα απέβλεπε στην επιβολή του τερματισμού της βίας και αιματοχυσίας στην περιοχή, όσο και την Κύπρο, η οποία απευθύνθηκε στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών) σε μια προσπάθεια έκκλησης για άμεση υποστήριξη και ρύθμιση της σύγκρουσης, αρνούμενη παράλληλα οποιαδήποτε αμερικανική βοήθεια «νατοϊκής» λύσεως³²⁴. Εν τέλει, ύστερα από μεσολάβηση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ επί του τρέχοντος ζητήματος αποφασίστηκε ομόφωνα η αποστολή και προσωρινή εγκατάσταση ειρηνευτικής δύναμης στην Κύπρο υπό την επωνυμία «UNFICYP» (United Nations Peace – Keeping Force in Cyprus), της οποίας διοικητής ορίστηκε ο ινδός αντιστράτηγος Π. Σινγκ Γκιάνι, με άμεσο σκοπό την αποφυγή νέων αιματηρών συγκρούσεων και απώτερο σκοπό την αποκατάσταση της καθεστηκυίας τάξης και ο διορισμός ενός μεσολαβητή, του Σ. Τουομιόγια, με σκοπό την εξεύρεση και προώθηση μιας ειρηνικής και αμοιβαία αποδεκτής λύσης του Κυπριακού³²⁵.

Αναφορικά με την ελληνική πλευρά, η κυβέρνηση Παπανδρέου παρείχε πλήρη υποστήριξη στην κυπριακή κυβέρνηση, ενώ είχε εγγυηθεί ρητά ότι σε περίπτωση ενδεχόμενης τουρκικής εισβολής θα υπερασπιζόταν τη Μεγαλόνησο μέχρι εσχάτων και ως έμπρακτη εκδήλωση διμερούς αλληλεγγύης και στήριξης προέβη στην αποστολή ενός ελληνικού στρατιωτικού τμήματος υπό την ηγεσία του Γ. Γρίβα

³²³ Παπακωνσταντίνου, ο.π., τόμ. Α', σ. 171, Ρουμπιάτης, ο.π., σ. 203, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 341, Χαραλαμπίδης, ο.π., σ. 71, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 352 & 360-365

³²⁴ Ρουμπιάτης, ο.π., σ. 204, Τζεργιάς, ο.π., τόμ. Α', σσ. 555-556, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 376, 423 & 426-427, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 341, Χαραλαμπίδης, ο.π., σ. 72

³²⁵ Ρουμπιάτης, ο.π., σ. 205, Τζεργιάς, ο.π., τόμ. Α', σσ. 557-558, Παπαδόπουλος, ο.π., σσ. 179 & 183-184, Χαραλαμπίδης, ο.π., σ. 73, Παπανδρέου, ο.π., σ. 225, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σ. 427

προκειμένου να ενισχυθεί περαιτέρω η αμυντική θωράκιση του νησιού³²⁶. Η επικύρωση αυτής της απόφασης από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, ο οποίος ανέκαθεν υποστήριζε σθεναρά την «αδέσμευτη» ανεξαρτησία και αυτοδιάθεση της Μεγαλονήσου, ουσιαστικά συνέβαλε εν τέλει στην εγκατάλειψη αυτών των ιδεών και την στροφή προς την επικείμενη «ένωση» της Κύπρου με την Ελλάδα, η οποία αυτομάτως μεταφραζόταν ως «νατοποίηση» στη γλώσσα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής³²⁷. Η προσδοκία της «ένωσης» αποτέλεσε κεντρική κατευθυντήρια πολιτική γραμμή για την ελληνική κυβέρνηση, ωστόσο το περιεχόμενό της είχε ακαθόριστο και ασαφή χαρακτήρα λόγω των ποικίλων ερμηνειών της: «Ένωση βάσει δημοψηφίσματος ή πραξικοπήματος; Πλήρης Ένωση ή διαίρεση («διχοτόμηση») του νησιού με πρόσχημα την Ένωση («διπλή Ένωση»); Ένωση ως έκφραση περίφανης ελληνικής εξωτερικής πολιτικής απέναντι στους Δυτικούς συμμάχους ή ως μέσο σωτηρίας της Κύπρου από τον κομμουνισμό;», κάθε μία απ' τις οποίες έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη ροή των μετέπειτα πολιτικών εξελίξεων³²⁸.

Η «ενωτική» ευφορία που επικρατούσε στην Αθήνα μεταφράστηκε από την αμερικανική πλευρά στην προσδοκία «νατοποίησης» της Κύπρου και την αποτροπή δημιουργίας μιας «Μεσογειακής Κούβας» στην περιοχή, ενώ από την τουρκική στην επιδίωξη «διπλής ενώσεως» (ή αλλιώς «διχοτομήσεως») του νησιού και συνάμα «διπλής νατοποίησης»³²⁹. Το έκδηλο ενδιαφέρον της Ουάσιγκτον για την άμε-

³²⁶ Στις 7 Μαΐου 1964 πραγματοποιήθηκε η αποστολή μιας ελληνικής στρατιωτικής δύναμης 8.500 ανδρών (γνωστή ως «Μεραρχία», η οποία αποτελούταν από τρία συντάγματα πεζικού, δύο μοίρες καταδρομών και δύο ίλες αρμάτων) στην Κύπρο υπό την ηγεσία του στρατηγού Γ. Γρίβας, ένα αμφιλεγόμενο πρόσωπο που διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο τόσο στην Κύπρο όσο και στη μετέπειτα «αποστασία». Αφενός, η ελληνική κυβέρνηση τον αξιοποίησε ως πολιτικό αντίβαρο, το οποίο θα βρισκόταν υπό τον πλήρη έλεγχό της και ταυτόχρονα θα ελεγχόταν η παντοδυναμία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας, συμβάλλοντας έτσι καθοριστικά στην ισορροπία δυνάμεων στη Μεγαλονήσο. Αφετέρου, ο Γρίβας, ο οποίος ήταν πρώην αρχηγός της ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών, ανήκε και στον κύκλο των πρωταγωνιστών των «ιουλιανών» του '65, στα γεγονότα των οποίων συνέβαλαν καθοριστικά οι ενέργειές του. Βλ. Άγγελος Συρίγος, Η Ελληνική Μεραρχία στην Κύπρο (1964-68) και ο Ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων, *Στρατηγικόν*, 2, 2018, σ. 3

³²⁷ Παπαδόπουλος, ο.π., σ. 182

³²⁸ Τζερμιάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 568, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 341

³²⁹ Σ' αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι το επιχείρημα περί διλήμματος «νατοποίησης ή Κούβας» είχε διαρθρωθεί από τον Γ. Παπανδρέου, ο οποίος, σε μια επιστολή του προς τον Αμερικανό πρόεδρο Λ. Τζόνσον στις 15 Ιουνίου 1964, υποστήριξε ότι η «Ένωση» της Κύπρου με την Ελλάδα αποτελούσε τον προσφορότερο τρόπο για τη μετέπειτα «νατοποίηση» της. Εντούτοις, αυτό το επιχείρημα λειτούργησε περισσότερο ως φόβητρο έτσι ώστε η Αμερική να ταχθεί υπέρ της «ένωσης» και όχι της «διχοτόμησης» της Μεγαλονήσου. Βλ. Λιναρδάτο, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 423 & 457

ση διευθέτηση της τρέχουσας κατάστασης μέσω της εξομάλυνσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων κινητοποίησε άμεσα την αμερικανική διπλωματία, η οποία ανέλαβε χρέη μεσολαβητή για την εύρεση μιας κοινώς αποδεκτής λύσης μέσα από μια σειρά σκληρών, επίμονων και ασφυκτικών διαπραγματεύσεων με σκοπό τόσο την αποτροπή μιας σταδιακής αποδυνάμωσης της νοτιοανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ σε περίπτωση κήρυξης ενός ενδεχόμενου ελληνοτουρκικού πολέμου όσο και την ενίσχυση της παρουσίας της νατοϊκής συμμαχίας στην Κύπρο και κατ' επέκταση στην Ανατολική Μεσόγειο³³⁰. Στη συνέχεια, ο αμερικανός καταλύτης προχώρησε στην αποστολή πρόσκλησης των πρωθυπουργών Ελλάδας και Τουρκίας (Γ. Παπανδρέου και Ι. Ινονού αντιστοίχως) τον Ιούνιο του '64 στην Ουάσιγκτον για την έναρξη συνομιλιών αναφορικά με το Κυπριακό³³¹. Η Τουρκία, αν και ενοχλημένη από τη βίαιη επιστολή του αμερικανού προέδρου Λ. Τζόνσον ως προς την απειλή τουρκικής εισβολής στην Κύπρο, η οποία θα επηρέαζε δραματικά το κύκλωμα των αμερικανοσοβιετικών σχέσεων, απεδέχθη εν τέλει την πρόσκληση και οι συνομιλίες με την Αμερική άρχισαν στις 22 – 23 Ιουνίου 1964 εντός ενός κλίματος «απόλυτης εγκαρδιότητας» και χωρίς να πυκνώσουν σύννεφα αντιπαλότητας μεταξύ των δύο νατοϊκών συμμάχων, ενώ ο πρωθυπουργός Ινονού φάνηκε να επιδεικνύει ένα πνεύμα διαπραγματεύσεως αναζητώντας μια μόνιμη λύση στο Κυπριακό απολύοντας παντελώς την αδιάλλακτη του φύση και ξεφεύγοντας από την προσδοκία των διχοτομικών του τάσεων και συμφερόντων³³². Η ελληνική πλευρά αποδέχθηκε εξίσου την πρόσκληση της Αμερικής για την έναρξη συνομιλιών επί του Κυπριακού, υπό δύο όρους όμως: πρώτον, οι συνομιλίες να γίνουν ξεχωριστά, έτσι ώστε ο Έλληνας πρωθυπουργός να μην συναντηθεί απευθείας με τον Ινονού και, δεύτερον, η επίσκεψη αυτή να μην ερμηνευθεί ως τακτική παράκαμψης των Ηνωμένων Εθνών, καθώς μια ενδεχόμενη διευθέτηση του Κυπριακού εντός της αρμοδιότητας του ΝΑΤΟ μετατρέποντας τη διεθνή του διάσταση σε διμερής

³³⁰ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 46, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 371 & 423

³³¹ Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 341-342, Χαράλαμπούλος, ο.π., σ. 78

³³² Τζερμιάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 588

θα οδηγούσε στην ολοκληρωτική κατάρρευση της ελληνικής στρατηγικής³³³. Η πεισματική άρνηση του «Γέρου» να ξεκινήσει συνομιλίες απευθείας με τον τούρκο ομόλογό του είχε ως αποτέλεσμα την έντονη αντίδραση της Αμερικής, η οποία επέμνε ότι η διεξαγωγή διμερών διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδας – Τουρκίας θα απέβαιναν πιο καρποφόρες στην εύρεση μιας αμοιβαία αποδεκτής λύσης³³⁴. Επομένως, οι συνομιλίες μεταξύ Ελλάδας – ΗΠΑ πραγματοποιήθηκαν σε ένα εχθρικά διακείμενο και ηλεκτρισμένο κλίμα, όπου η αδιάλλακτη αμερικανική στάση επί της έναρξης διμερών διαπραγματεύσεων μεταξύ των δύο ενδιαφερόμενων χωρών σε επίπεδο συνόδου κορυφής, η άσκηση αφόρητων πιέσεων και η εναλλαγή έμμεσων απειλών περί μιας ενδεχόμενης τουρκικής εισβολής στη Μεγαλόνησο δίχως την παροχή εγγυήσεων νατοϊκής προστασίας ή υποστήριξης έκαμψαν εν τέλει την στάση του γηραιού έλληνα πρωθυπουργού, ο οποίος δέχθηκε την έναρξη έμμεσων διαπραγματεύσεων στη Γενεύη υπό την «ένδυση του μεσολαβητικού μανδύα» των Ην. Εθνών και ως κύριοι μεσολαβητές διορίστηκαν ο Σ. Τουομιόγια που είχε αναλάβει χρέη μεσολάβησης μετά το ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ στις 4^{ης} Μαρτίου 1964 και ο Ντ. Άτσεσον, απεσταλμένος του προέδρου Τζόνσον και πρώην υπουργός Εξωτερικών επί κυβερνήσεως Τρούμαν³³⁵.

Καθ' όλη τη διάρκεια της άμεσης αμερικανικής μεσολάβησης, η οποία είχε διάρκεια ενάμιση περίπου μήνα (5 Ιουνίου – 22 Αυγούστου 1964), ο αμερικανός εκπρόσωπος κατέθεσε μια σειρά εναλλακτικών προτάσεων που έμειναν γνωστές ως «Σχέδιο Άτσεσον»³³⁶. Δεν αποτέλεσε ένα ενιαίο σχέδιο, καθώς υποβλήθηκε σε αρκετές τροποποιήσεις και παραλλαγές, προκειμένου να πετύχει έναν αμοιβαίο συμβιβασμό μεταξύ των δύο ενδιαφερόμενων χωρών, ενώ κύριος άξονας αυτού του σχεδίου αποτέλεσε η ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και η παράλληλη παρουσία τουρκικών στρατευμάτων στο νησί, πράγμα που από μόνο του μετέτρεπε

³³³ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Δ', σσ. 454-455, Τζεργιάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 588, Παπανδρέου, ο.π., σσ. 227-228

³³⁴ Παπακωνσταντίνου, ο.π., τόμ. Α', σ. 178, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 342

³³⁵ Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε ότι τόσο οι Ελληνοκύπριοι όσο και οι Τουρκοκύπριοι είχαν αποκλειστεί από το βασικό σχήμα μεσολάβησης, όμως ανάλογες προσπάθειες εκπροσώπησης θα λάμβαναν χώρα σε τυπικό επίπεδο υπό την αιγίδα του ΟΗΕ. Βλ. Νικολακόπουλο, ο.π., σ. 342, Συρίγο, ο.π., σ. 173, Τζεργιάς, ο.π., τόμ. Α', σσ. 588-590

³³⁶ Συρίγος, ο.π., σ. 173

αυτομάτως την «ένωση» σε «διχοτόμηση», σύμφωνα με διαφορετικές ερμηνείες της προωθούμενης λύσης που προέβη η Αμερική σε κάθε μεριά ξεχωριστά³³⁷. Σε κάθε εκδοχή του «Σχεδίου Άτσεσον» υπήρχε ένας κοινός παρονομαστής: η παραχώρηση εδαφικών ανταλλαγμάτων στην Τουρκία για τη δημιουργία στρατιωτικής βάσης (συγκεκριμένα το Καστελόριζο από την Ελλάδα ή ένα τμήμα της Β. Κύπρου), ωστόσο αυτό που μεταβαλλόταν συνεχώς ήταν η μορφή της τουρκικής στρατιωτικής παρουσίας³³⁸. Για παράδειγμα, στην πρώτη εκδοχή του «Σχεδίου Άτσεσον» προβλεπόταν η παραχώρηση κατά κύριο λόγο εδαφικής ζώνης υπό πλήρη κυριαρχία στο τουρκικό κράτος για τη δημιουργία στρατιωτικής βάσης, της οποίας η έκταση θα αντιστοιχούσε στο 10 – 11% της συνολικής επιφάνειας του νησιού, ενώ παράλληλα θα καθιερωνόταν η δημιουργία δύο ή τριών αυτοδιοικούμενων περιοχών, οι οποίες θα ελέγχονταν διοικητικά μέσω μιας τουρκοκυπριακής διοίκησης με έδρα την Λευκωσία, ενώ η δεύτερη εκδοχή του απέκλινε σημαντικά από την πρώτη, καθώς προέβλεπε την παραχώρηση εδαφικής ζώνης στο τουρκικό κράτος υπό την προϋπόθεση εκμίσθωσης πεντηκονταετούς διάρκειας, η οποία θα είχε ως έδρα τη χερσόνησο της Καρπασίας (και συγκεκριμένα βορειοανατολικό μέρος της Μεγαλόνησου), θα διέθετε ελεύθερη πρόσβαση στο λιμάνι της Αμμοχώστου με έκταση μόλις 200 τ. μίλια και θα περιορίζονταν σημαντικά τα δικαιώματα αυτοδιοίκησης των τουρκοκυπρίων³³⁹.

Στο άκουσμα των παραπάνω εισηγήσεων, η τουρκική κυβέρνηση είχε αρχικώς δώσει την έγκρισή της ως κύρια βάση διαπραγμάτευσης την πρώτη εκδοχή του «Σχεδίου Άτσεσον», καθώς όλες οι ενδεικτικές προτάσεις που προβλέπονταν σε αυτό εξυπηρετούσαν στο έπακρο τα τουρκικά συμφέροντα περί διχοτομικών τάσεων του νησιού. Όμως, ο Μακάριος προέβη σε μια σειρά σφοδρών αντιδράσεων χαρακτηρίζοντας ως απαράδεκτη την ιδέα παραχώρησης στρατιωτικής βάσης στην Τουρκία με την αιτιολογία ότι αυτό θα σηματοδοτούσε την αρχή ενός τουρκικού

³³⁷ Συρίγος, ο.π., σ. 174, Τζερμιάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 591, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 342, Παπαδόπουλος, ο.π., σ. 182

³³⁸ Συρίγος, ο.π., σσ. 173-174, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 342

³³⁹ Χαραλαμπίδης, ο.π., σσ. 80-81, Συρίγος, ο.π., σσ. 174 & 176

προγεφυρώματος στο νησί και αποκηρύσσοντας δημόσια την αμερικανική πρωτοβουλία των «αυτόκλητων μεσολαβητών», όπως ο ίδιος τους χαρακτήρισε, ενώ διαπιστώθηκε περίτρανα στη διεθνή κοινή γνώμη ότι ο κυπριακός ελληνισμός δεν ήταν διατεθειμένος και ούτε επρόκειτο να προέβαινε σε έναν άνευ προηγουμένου «ακρωτηριασμό του σώματος της Μεγαλονήσου» προκειμένου να επιτευχθεί η ένωσή της με την Ελλάδα³⁴⁰. Τέλος, όταν ο τούρκος πρωθυπουργός Ι. Ινονού ενημερώθηκε σχετικά με τις διατάξεις της δεύτερης εκδοχής του «Σχεδίου Άτσεσον», το απέρριψε αμέσως χωρίς δεύτερη σκέψη για δύο λόγους: αφενός, η τροποποίηση της αρχικής πλήρους κυριότητας μιας στρατιωτικής βάσης – περιοχής με την εκμίσθωσή – ενοικιάσή της για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και αφετέρου η προβλεπόμενη παροχή αυτής της περιοχής σε μια έκταση μικρότερης από την προηγούμενη εκδοχή του σχεδίου υποσκέλισαν τα πραγματικά κυριαρχικά και διχοτομικά συμφέροντα της τουρκικής πλευράς.

Στο ίδιο μήκος και πλάτος με τον Μακάριο κινήθηκε και ο Γ. Παπανδρέου, ο οποίος απέρριψε την πρώτη εκδοχή του σχεδίου ακόμα και ως βάση διαπραγματεύσεως, σύμφωνα με το εξής επιχείρημα που είχε διατυπώσει και κατά τη διάρκεια των επαφών του με τον αμερικανό πρόεδρο Τζόνσον: «*Ημείς ουδέν ζητούμεν, ουδέν επιδιώκομεν να λάβωμεν. Διατί λοιπόν να δώσωμεν;*», εκφράζοντας έτσι την ελληνική δυσαρέσκεια ως προς το θέμα παραχώρησης εδαφικών ανταλλαγμάτων στην Τουρκία³⁴¹. Όμως, μια εντελώς διαφορετική στάση επεδείχθη από την Ελλάδα όταν ενημερώθηκε για τη δεύτερη εκδοχή του «Σχεδίου Άτσεσον», όπου ο γηραιός πρωθυπουργός άρχιζε να το αντιμετωπίζει πιο ευνοϊκά, καθώς ο ίδιος ερωτοτροπούσε με τη θεμελιακή ιδέα του σχεδίου (δηλαδή την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα και συνάμα τον συνυπολογισμό του τουρκικών συμφερόντων) φιλοδοξώντας να πραγματοποιήσει το υπέρτατο όνειρο του ελληνισμού³⁴². Χαρακτηριστικά είχε αναφέρει ο ίδιος στην σύγκληση του υπουργικού συμβουλίου στις 21 Αυγούστου 1964 το ε-

³⁴⁰ Συρίγος, ο.π., σ. 174

³⁴¹ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 14, 38 & 41, Παυλίδης, ο.π., τόμ. Α', σ. 54

³⁴² Τζεργιάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 594

ξής: «*Μας χαρίζουν μια πολυκατοικία και νοικιάζουμε την σοφίτα*» υποδηλώνοντας εμμέσως πλην σαφώς ότι ήταν ευνοϊκά διακείμενος σε μια συμβιβαστική λύση του Κυπριακού, ωστόσο η συνεχής ταλάντευση και αναποφασιστικότητά του δυσχέρανε σημαντικά το έργο των διαπραγματεύσεων, καθώς ο Παπανδρέου αφενός διακήρυσσε επισήμως ότι «*η ένωση έρχεται*» και η πλάστιγγα φαινόταν να έγερνε προς την αποδοχή της «*αμερικανικής προσφοράς*» από την ελληνική κυβέρνηση επιβεβαιώνοντας ταυτόχρονα ότι τα τουρκικά ανταλλάγματα είχαν περιοριστεί στο ελάχιστο και η λύση του Κυπριακού βρισκόταν πλέον σε τελική ευθεία³⁴³. Αφετέρου, τόσο ο Μακάριος, ο οποίος αντισκεκόταν σθεναρά σε κάθε πρόταση εδαφικών ανταλλαγμάτων προς την Τουρκία υιοθετώντας μια αδιάλλακτη και «*αδέσμευτη*» στάση στο θέμα «*διχοτόμησης*» της Κύπρου, όσο και ο γιος του υπερήλικα πρωθυπουργού, Α. Παπανδρέου, ο οποίος ετάχθη ρητά και κατηγορηματικά κατά του σχεδίου της «*ενώσεως*» παίρνοντας εν τέλει το μέρος του Μακαρίου ως εκφραστής μιας ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής από τη Δύση, δυσκόλεψαν περαιτέρω τις διχοτομικές βλέψεις της Ουάσιγκτον και της Άγκυρας³⁴⁴.

Επομένως, η Ελλάδα δέχθηκε «*σχεδόν, αλλά όχι εντελώς*» τη δεύτερη εκδοχή του «*Σχεδίου Άτσεσον*», καθώς αδυνατούσε να πάρει τη μεγάλη και δύσκολη απόφαση αποδοχής της «*ενώσεως*» – «*διχοτοτήμεως*» της Μεγαλονήσου επιβάλλοντας ουσιαστικά τη γραμμή του στο Μακάριο, ενώ ταυτοχρόνως φοβόταν μια ενδεχόμενη σύγκρουση μαζί του αποδεικνύοντας περίτρανα ότι οι αντιλήψεις περί «*τιθασεύσεως και ελέγχου*» του Αρχιεπισκόπου κάθε άλλο παρά στην σφαίρα της πραγματικότητας εντάσσονταν. Έπειτα, η επαμφοτερίζουσα στάση της ελληνικής κυβέρνησης επιβεβαιώθηκε περαιτέρω σε μια επιστολή του Παπανδρέου στον Άτσεσον, στην οποία διατύπωνε ότι ναι μεν αποδεχόταν την εκμίσθωση μιας περιοχής στην Τουρκία, αλλά η αμερικανική πρόταση ενείχε χαρακτηριστικά περιορισμένης διχοτόμησης, ενώ παράλληλα δήλωνε ότι η απόφαση της Ελλάδας διαδραμάτιζε αξιοσημείωτο ρόλο στην έγκριση της «*ένωσης*», αλλά η Κύπρος κατείχε την πρωτο-

³⁴³ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 342, Τζεργιάς, ο.π., τόμ. Α', σσ. 594-595, Συρίγος, ο.π., σ. 174, Παπαδόπουλος, ο.π., σ. 182

³⁴⁴ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 342, Συρίγος, ο.π., σ. 174

καθεδρία στο εν λόγω ζήτημα³⁴⁵. Μολαταύτα, ύστερα από αρκετούς γύρους διαβουλεύσεων Αθήνας – Λευκωσίας με τη φυσική παρουσία επίσημων και υπηρεσιακών παραγόντων στις 27 Ιουλίου 1964 αποφασίστηκε η διμερής απόρριψη της δεύτερης εκδοχής του «Σχεδίου Άτσεσον» εξαιτίας των υπερφίαλων και εξωφρενικών απαιτήσεων της Τουρκίας, την αμφίρροπη στάση του Παπανδρέου ο οποίος αντιμετώπιζε αφενός έναν ενδοκομματικό διχασμό και αφετέρου την πλήρη αντίθεση του γιου του στο θέμα «διχοτόμησης» της Μεγαλονήσου, την «αδέσμευτη» και αδιάλλακτη στάση του Μακαρίου περί ανεξαρτησίας του νησιού και αυτοδιάθεσης του κυπριακού λαού και τέλος της ψευδεπίγραφης ερμηνείας του «Σχεδίου Άτσεσον», το οποίο «είχε ως τίτλον την ένωσιν και ως περιεχόμενον τη διχοτόμησιν και προβαλλόταν με τέτοιον τρόπον που θα προβαλλόταν σε κουτούς»³⁴⁶. Η απόρριψη των δύο διαφορετικών εκδοχών του «Σχεδίου Άτσεσον» δυσχέρανε σε σημαντικό βαθμό τις ελληνοαμερικανικές σχέσεις, η οποία σε συνδυασμό με την παταγώδη αποτυχία διευθέτησης της κυπριακής κρίσης από την κυβέρνηση Παπανδρέου λόγω της στάσης του «Γέρου» και του γιου του αποτύπωναν ανεξίτηλα το βαθύ ρήγμα που διαπερνούσε την ΕΚ μέσω της εκδίπλωσης μιας σωρείας έντονων ενδοκομματικών προστριβών, αντιπαραθέσεων και διαφωνιών, ενώ παράλληλα η κλιμάκωση εντονότερων επιθέσεων της αντιπολίτευσης στην κυβέρνηση Παπανδρέου και η μετέπειτα εντατική και παντοειδής υπονόμευσή της από το εξωθεσμικό τρίγωνο του κυρίαρχου μπλοκ εξουσίας του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους (Μοναρχία – Στρατός – Αμερική) ενίσχυσαν τη δυσπιστία προς τον υπερήλικα πρωθυπουργό καλλιεργώντας μια ευρεία αντίληψη περί ανατροπής της κυβέρνησης Παπανδρέου, η οποία επισκίαζε ολοένα και περισσότερο την ελληνική ατμόσφαιρα³⁴⁷. Η παραίτηση του Α. Παπανδρέου από το κυβερνητικό σχήμα λόγω οξείων και απανωτών επιθέσεων από τον Τύπο, η προκλητική δήλωση του Π. Κανελλόπουλου περί σχηματισμού μιας κυβερνήσεως «αποστατών» δίχως την συμμετοχή του Γ. Παπανδρέου, η επακόλουθη αποκόλυψη του «Σχεδίου Περικλής» στη Βουλή στις 23 Φεβρου-

³⁴⁵ Συρίγος, ο.π., σ. 174

³⁴⁶ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 342, Παπαδόπουλος, ο.π., σ. 194, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 53

³⁴⁷ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 65 & 75, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 342

αρίου 1965, η αποκάλυψη της υπόθεσης «ΑΣΠΙΔΑ» (Αξιωματικοί Σώσατε Πατρίδα Ιδανικά Δημοκρατία Αξιοκρατία) τον Μάιο του '65 και η σύγκρουση Κωνσταντίνου – Παπανδρέου ως προς την αντικατάσταση του Π. Γαρουφαλιά από το υπουργείο Εθν. Αμ. και η πρωτοβουλία ανάληψής του από τον τελευταίο οδήγησαν στην ωρίμανση και ξεδίπλωση μιας κρίσιμης περιόδου συνταγματικής ανωμαλίας, πολιτικού παροξυσμού και λαϊκών εξεγέρσεων, η οποία έμεινε γνωστή στην ελληνική πολιτική και συνταγματική ιστορία ως «ιουλιανά» ή «αποστασία», ανοίγοντας έτσι το δρόμο για τη δεύτερη ανακατάταξη του ελλαδικού πολιτικού χώρου μέσω μιας σειράς τριών διαδοχικών βασιλικών κυβερνήσεων³⁴⁸.

Η δεύτερη πολιτική ανακατάταξη για το μετεμφυλιακό ελληνικό κράτος επήλθε με την πρώτη «αυλική» κυβέρνηση του Γ. Αθανασιάδη – Νόβα στις 15 Ιουλίου 1965 το ίδιο βράδυ που η κυβέρνηση Παπανδρέου υπέβαλλε την παραίτησή της χωρίς να προλάβει να τη γνωστοποιήσει εγγράφως στο Βασιλιά, πράγμα που καταδείκνυε περίτρανα τον συνωμοτικό χαρακτήρα της στρατηγικής του ανακτορικού επιτελείου, σύμφωνα με την οποία το Στέμμα, θεωρώντας δεδομένη την παραίτηση του Παπανδρέου, δεν σκόπευε να αναμείνει την επισημοποίησή της, αλλά αρκέστηκε σε μια προφορική εκδοχή της και αμέσως προέβη στο διορισμό μιας νέας κυβέρνησης – φυσικά παράνομης, αφού δεν είχε προηγηθεί η τυπική διαδικασία παραίτησης της προηγούμενης³⁴⁹. Στο κυβερνητικό σχήμα συμμετείχαν ο ναύαρχος Ι. Τούμπας ως υπουργός Δημοσίας Τάξεως και ο Στ. Κωστόπουλος ως υπουργός Εξωτερικών, ενώ παράλληλα η ΕΡΕ διαβεβαίωνε ότι θα παρείχε κοινοβουλευτική στήριξη στη νέα κυβέρνηση αφού συμπληρωθούν πρωτίστως οι θέσεις στα υπόλοιπα υπουργεία³⁵⁰. Στο άκουσμα αυτού του κεραυνοβόλου βασιλικού πραξικοπήματος, ο παραιτηθείς πρωθυπουργός Παπανδρέου προέβη σε διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό, όπου κατήγγειλε δριμύτατα αυτή την ενέργεια ως αντισυνταγματική, ενώ συνέχισε δυναμικά την ομιλία του δηλώνοντας ότι «συντελέσθη σήμερα παραβίασις

³⁴⁸ Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 342 & 348-351

³⁴⁹ Μελετόπουλος, ο.π., σσ. 227-228 & 250-251, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 351

³⁵⁰ Μελετόπουλος, ο.π., σ. 228, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Β', σ. 234, Παπανδρέου, ο.π., σ. 290

του Πολιτεύματος. Η Κυβέρνησις του Λαού εξηναγκάσθη εις παραίτησιν. Και εκλήθη να κυβερνήση μια ομάς προδοτών της Ενώσεως Κέντρου (...) Καταγγέλλω προς τον δημοκρατικόν κόσμον την ομάδα των προδοτών και τον καλώ εις πάνδημον ειρηνικήν εκδήλωσιν εναντίον της προδοσίας (...) Και πάλιν η Δημοκρατία θα νικήση», καθιστώντας πλέον εμφανή την συνταγματική ανωμαλία και την πολιτική αποσύνθεση, ενώ ο βασιλικός αυτός ελιγμός έδωσε το έναυσμα για την συσπείρωση της παλλαϊκής δύναμης με μια σειρά δυναμικών κινητοποιήσεων, μαχητικών συλλαλητηρίων και έντονων συγκρούσεων, με σκοπό την εξισορρόπηση της πολιτικής ομαλότητας, την αποκατάσταση της συνταγματικής νομιμότητας και φυσικά τη διενέργεια εκλογών³⁵¹.

Στις 5 Αυγούστου 1965, η κυβέρνηση Νόβα δεν κατόρθωσε να εξασφαλίσει την πολυπόθητη ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή συγκεντρώνοντας μόλις 24 βουλευτές από την κοινοβουλευτική ομάδα της ΕΚ με αποτέλεσμα να καταψηφιστεί με 166 ψήφους κατά και 136 υπέρ, σηματοδοτώντας έτσι το πρόωρο τέλος της πρώτης κυβέρνησης των «αποστατών» το οποίο είχε προαποφασιστεί από μια συνεδρίαση της κοινοβουλευτικής ομάδας της ΕΚ στις 29 Ιουλίου, όπου εν τέλει αποφασίστηκε από τους επαπομείναντες 143 βουλευτές της ότι δεν θα παρείχαν κοινοβουλευτική στήριξη σε μια κυβέρνηση αυλικών ανδρείκελων, αποδοκιμάζοντας έτσι το ελληνικό κοινοβούλιο και αυτόν τον αντισυνταγματικό ανακτορικό ελιγμό μέσω της συνακόλουθης πτώσης της πρώτης κυβέρνησης των «αποστατών» και παρατείνοντας σημαντικά την πολιτική κρίση³⁵². Μετά από διάστημα μόλις ενός μήνα ο Βασιλιάς και οι μυστικοσύμβουλοί του προχώρησαν σε μια σειρά παρασκηνακικών διαβουλεύσεων για το «μαγείρεμα» μιας νέας λύσης στην πολιτική ανωμαλία αναθέτοντας στον Ηλ. Τσιριμώκο, πρώην ηγετικό στέλεχος του ΕΑΜ και πρόεδρος της Βουλής το '63, την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης, ο οποίος, ενώ είχε καταδικάσει δημοσίως τις προδοτικές ενέργειες του Νόβα και των συνεργατών του τονίζοντας παράλληλα τις επιπτώσεις μιας συνεχούς συνταγματικής παραβία-

³⁵¹ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 237-238, Παπανδρέου, ο.π., σ. 290, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 228

³⁵² Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 351, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 229, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 262, Παπανδρέου, ο.π., σ. 295

σης στο πρόσωπο του Στέμματος, εν τέλει διαμόρφωσε τη νέα κυβερνητική σύνθεση στις 20 Αυγούστου 1965, συντελώντας έτσι στη μετάβαση σε μια δεύτερη κατά σειρά «αυλική» κυβέρνηση³⁵³. Στο νέο κυβερνητικό σχήμα συμμετείχαν αρκετοί «αποστάτες» και υπουργοί της προηγούμενης κυβέρνησης Νόβα συμπεριλαμβανομένων και ορισμένων άλλων κλιμακίων αποστατών, συμβάλλοντας έτσι στην σταδιακή αποδυνάμωση της κοινοβουλευτικής δύναμης της ΕΚ μέσω της άσκησης μιας πολιτικής «σαλαμοποίησης» του κόμματος, όπου σε κάθε ανακτορική προσπάθεια συγκρότησης νέας κυβέρνησης ένα νέο κομμάτι (μερίδα βουλευτών) θα αποχιζόταν από το κόμμα («σαλάμι»)³⁵⁴. Όπως ήταν αναμενόμενο, η νέα εντολή σχηματισμού κυβέρνησης προκάλεσε νέα θύελλα αντιδράσεων και έκρηξη της λαϊκής οργής, η οποία μετέτρεψε το κέντρο της Αθήνας σε κανονικό πεδίο μάχης με στημένα οδοφράγματα, διαλυμένα αυτοκίνητα και φωτιές σε κάθε δρόμο της Αθήνας, ενώ παράλληλα οι μαζικές λαϊκές συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις και εξεγέρσεις κατέκλυζαν ασφυκτικά το νομό με τις αλληπάλληλες συγκρούσεις μεταξύ αστυνομικών οργάνων και διαδηλωτών, τα συνεχή κύματα συλλήψεων και τα περιστατικά σοβαρών τραυματισμών να αποτελούν την νέα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα συμβάλλοντας στην καλλιέργεια μιας εφιαλτικής ατμόσφαιρας για την εύθραυστη ελληνική δημοκρατία³⁵⁵. Οι διαδηλώσεις και τα συλλαλητήρια έλαβαν πλέον τη μορφή αντιμοναρχικού χαρακτήρα κατηγορώντας ευθέως το πρόσωπο του Στέμματος για καταρράκωση του δημόσιου βίου και απαξίωση του πολιτικού κόσμου μέσω των διαδοχικών αντισυνταγματικών του ελιγμών ανασύροντας «κατεψυγμένους πρωθυπουργούς» από τα «ψυγεία των Ανακτόρων», στάση η οποία θα οδηγούσε σε μια μελλοντική απονομιμοποίηση του θεσμού της Μοναρχίας και μια μετέπειτα ολοκληρωτική της έξωση από την εξουσία³⁵⁶. Παράλληλα, πλησίαζε η μέρα που η κυβέρνηση Τσιριμώκου θα λάμβανε την πολυπόθητη ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή, πράγμα που είχε κινητοποιήσει όλους τους ανακτορικούς, εξω-

³⁵³ Μελετόπουλος, ο.π., σ. 230, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 351

³⁵⁴ Μελετόπουλος, ο.π., σ. 230, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 266

³⁵⁵ Παπανδρέου, ο.π., σ. 299, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 231, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 279-280

³⁵⁶ Παπανδρέου, ο.π., σ. 299

κοινοβουλευτικούς και λοιπούς μηχανισμούς του μετεμφυλιακού πολιτικού καθεστώτος με σκοπό την άσκηση ισχυρότερων πιέσεων για την κάμψη των αναποφάσιστων βουλευτών για την υπερψήφιση του Τσιριμώκου και εξασφάλιση της κοινοβουλευτικής του στήριξης με κάθε θεμιτό ή αθέμιτο μέσο διακηρύσσοντας ότι αυτή η κυβέρνηση θα είναι «η τελευταία της ΕΚ», η οποία θα οδηγούσε στην ομαλοποίηση και σταθεροποίηση της πολιτικής κρίσης³⁵⁷. Εντούτοις, το μέλλον της κυβέρνησης Τσιριμώκου φαινόταν προδιαγεγραμμένο, καθώς στις 28 Αυγούστου καταψηφίστηκε σε συνεδρίαση της Βουλής με 159 ψήφους κατά και 135 υπέρ ως αποτέλεσμα της πλήρους αντίθεσης του Κόμματος των Προοδευτικών και της ΕΔΑ στα «διαδοχικά αποσπώμενα τμήματα» της ΕΚ, σηματοδοτώντας έτσι στην πτώση της δεύτερης κατά σειρά κυβέρνησης των «αποστατών» από την ετυμηγορία του ελληνικού κοινοβουλίου δίνοντας άλλο ένα ισχυρό ράπισμα στη βασιλική αυθαιρεσία και διαιωνίζοντας το κλίμα της πολιτικής και κοινωνικής οξύτητας³⁵⁸.

Ύστερα από το δεύτερο κατά σειρά αποτυχημένο πολιτικό ελιγμό, τα Ανάκτορα ανασκουμπώθηκαν γρήγορα και σε συνδυασμό με τη δραστηριότητα των υπόλοιπων οργάνων του κυρίαρχου μπλοκ εξουσίας και τις ενέργειες των «αποστατών» αναζητούσαν ένα νέο διέξοδο από την παρατεταμένη πολιτική κρίση, το οποίο εν τέλει ενσαρκώθηκε στη βάση του εγχειρήματος της «λύσης Στεφανόπουλου» και στον επακόλουθο σχηματισμό της τρίτης διαδοχικής «αυλικής» κυβέρνησης στις 17 Σεπτεμβρίου 1965, σηματοδοτώντας έτσι την πραγματοποίηση της τρίτης δόσης του «ιουλιανού ελιξίριου» και μια απόπειρα αποκατάστασης του βασιλικού γοήτρου³⁵⁹. Όμως, παρουσιάστηκαν πολλά δυσλειτουργικά προβλήματα και μεγάλες δυσκολίες σχετικά με την συγκέντρωση του μαγικού αριθμού των 151 βουλευτών προκειμένου να εξασφαλιστεί η κοινοβουλευτική πλειοψηφία, καθώς υπήρξε διάχυτο το αίσθημα του πολιτικού καιροσκοπισμού και της οικονομικής απληστίας των μελλοντικών επίδοξων αποστατών έχοντας οι ίδιοι πλήρη επίγνωση ότι η συμμετοχή

³⁵⁷ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 285-286

³⁵⁸ Μελετόπουλος, ο.π., σ. 231, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 286, Παπανδρέου, ο.π., σ. 300

³⁵⁹ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 351, Παπανδρέου, ο.π., σ. 300

τους σε μια τέτοια κυβέρνηση θα σηματοδοτούσε μια πολιτική αυτοκτονία δίχως εισιτήριο επιστροφής στον πολιτικό στίβο³⁶⁰. Δαπανήθηκαν αστρονομικά χρηματικά ποσά και δόθηκαν ανταλλάγματα πάσης φύσεως (διαμερίσματα, υπουργικοί θώκοι κτλ.), με σκοπό την στήριξη της κυβέρνησης Στεφανόπουλου και τη διατήρηση της «σαλαμοποίησης» της ΕΚ, συμβάλλοντας έτσι στην εξαχρείωση του δημόσιου βίου, την καταβράθρωση των δημοκρατικών θεσμών και την κατασπίλωση του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος τόσο από τους πρωταγωνιστές όσο και από τους συμμετέχοντες στο εγχείρημα της «αποστασίας»³⁶¹. Αποκορύφωμα αυτής της τραγελαφικής κατάστασης αποτέλεσε μια άνευ προηγουμένου στρατηγική που υιοθετήθηκε προκειμένου να διασφαλιστεί ο μαγικός – «θειικός» αριθμός των 151 βουλευτών και να μην εξευτελιστεί και η τρίτη βασιλική πρωτοβουλία, όπου το απόγευμα της 17^{ης} Σεπτεμβρίου στο σπίτι του εφοπλιστή Α. Ποταμιάνου κατέφθαναν σταδιακά όσοι βουλευτές της ΕΚ είχαν συναινέσει να συμμετάσχουν στην κυβέρνηση Στεφανόπουλου είτε με θεμιτά είτε αθέμιτα μέσα, δίχως να τους δοθεί η δυνατότητα να φύγουν από αυτό το σπίτι μέχρι την στιγμή της ορκωμοσίας της νέας κυβέρνησης, ενώ μόλις εξασφαλίστηκε η απαραίτητη πλειοψηφία βουλευτών οδηγήθηκαν κατευθείαν υπό συνοδεία στα Ανάκτορα για να ορκιστούν ως υπουργοί³⁶². Στο άκουσμα αυτών των πολιτικών ατασθαλιών των καθεστωτικών δυνάμεων, ο παραιτηθείς πρωθυπουργός Παπανδρέου χαρακτήρισε ως «*αίσχος όσα συνέβησαν*», αποδοκίμασε εντόνως τόσο τα «μέσα» που αξιοποιήθηκαν για την εξασφάλιση της πλειοψηφίας όσο και τις συνθήκες με τις οποίες πραγματοποιήθηκε η ορκωμοσία και κατέληγε δηλώνοντας ότι όλες οι παραπάνω ενέργειες επέφεραν την «*κατάχρησιν, την κατάφωρον παραβίασιν και τον εξευτελισμόν του πολιτεύματος*»³⁶³. Στις 22 Σεπτεμβρίου η κυβέρνηση Στεφανόπουλου παρουσιάστηκε στη Βουλή προκειμένου να λάβει την πολυπόθητη ψήφο εμπιστοσύνης, πράγμα που το πέτυχε σε σχέση με τις δύο προηγούμενες ανακτορικές απόπειρες εξασφαλίζοντας μια έστω και οριακή

³⁶⁰ Παπανδρέου., ο.π., σ. 302

³⁶¹ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 296, Παπανδρέου., ο.π., σ. 302, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 241

³⁶² Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 351-352, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 241, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 297

³⁶³ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 298-299

κοινοβουλευτική πλειοψηφία (152 βουλευτές) στις 24 Σεπτεμβρίου ως αποτέλεσμα των παρασκηνιακών ανακτορικών μηχανορραφιών για τον σχηματισμό μιας κεντροδεξιάς κυβέρνησης έπειτα από 71 ημέρες αιματηρών συγκρούσεων, καθημερινών διαδηλώσεων και σκληρών εξεγέρσεων, σηματοδοτώντας έτσι στην χρεωκοπία των κοινοβουλευτικών θεσμών, την απαξίωση της Μοναρχίας και του πολιτικού κόσμου³⁶⁴. Η κυβέρνηση Στεφανόπουλου, παρόλο που τυπικά αποτέλεσε ένα προσωρινό διέξοδο από την πολιτική κρίση, παρέμεινε στην εξουσία έως το Δεκέμβριο του 1966, αδυνατώντας έτσι να εδραιωθεί μακροπρόθεσμα στην αποκλιμάκωση της παρατεταμένης πολιτικής κρίσης, ενώ οι πύλες του μη αναστρέψιμου πολιτικού αδιεξόδου σταδιακά υψώνονταν ολοένα και περισσότερο για την εύθραυστη ελληνική δημοκρατία φέρνοντάς την ένα βήμα ακόμα πιο κοντά στον ολοκληρωτικό της εκφυλισμό και στον κίνδυνο επιβολής μιας στρατιωτικής δικτατορίας³⁶⁵.

³⁶⁴ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 352, Παπανδρέου, ο.π., σ. 302, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 241, Λιναρδάτος, ο.π. τόμ. Ε', σ. 302

³⁶⁵ Μελετόπουλος, ο.π., σ. 251, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 356

3.2 Η σημασία της πολιτικής κρίσης των «Ιουλιανών» του '65 και οι συνέπειές της για το ελληνικό πολιτικό σύστημα

Η πολιτική κρίση των «Ιουλιανών» του '65 αποτέλεσε ένα αξιομνημόνευτο πολιτικό ορόσημο και σημείο τομής για τη μετεμφυλιακή περίοδο, καθώς συνετέλεσε σημαντικά τόσο στο απόγειο της πολιτικής έντασης και κοινωνικής πόλωσης και αφετέρου αποτέλεσε το αποκορύφωμα των συνταγματικών εκτροπών του Στέμματος, το οποίο εν τέλει αποφάσισε να ασκήσει μια μοναρχική πολιτική μέσω της αμφίεσης ενός συνταγματικά νομιμοφανούς «*ρυθμιστή του πολιτεύματος*»³⁶⁶. Οι πολιτικές εξελίξεις που εκτυλίχθηκαν κατά τη διάρκεια της θερινής κρίσεως επέφεραν βαθύτατη διάβρωση στους κοινοβουλευτικούς θεσμούς, ενώ ανέδειξαν την πραγματική φύση του θεσμού της Μοναρχίας μέσω της άσκησης μιας σειράς συνεχών συνταγματικών εκτροπών και κρίσιμων πολιτικών ελιγμών από το παλατινό περιβάλλον, συντελώντας έτσι στο ιδεολογικοπολιτικό τέλμα των δομών της μετεμφυλιακής εξουσίας³⁶⁷. Η βασιλική εκτροπή από τα κοινοβουλευτικά ήθη αποσκοπούσε κυρίως στην ανακοπή του εγχειρήματος ενός κοινωνικοπολιτικού εκσυγχρονισμού της χώρας και την επαναφορά της συντηρητικής δεξιάς παράταξης στην εξουσία, η οποία είχε υποστεί ανεπανόρθωτη πολιτική φθορά εξαιτίας της αυξημένης πολιτικής δύναμης του Κέντρου υιοθετώντας ένα σύνολο αντισυνταγματικών και ευνοιοκρατικών πρακτικών, με τις οποίες θα ανέρχονταν στην εξουσία πολιτικά πρόσωπα υπαγόμενα στη θέληση και στις απαιτήσεις του³⁶⁸. Αυτό το σύνολο των αντικοινοβουλευτικών πρακτικών είχε ως αποτέλεσμα την έκρηξη της λαϊκής οργής, η οποία εκδηλώθηκε εντός ενός πλαισίου καθημερινών και μαχητικών διαδηλώσεων, συλλαλητηρίων και συγκρούσεων, ενώ η συνεχής πολιτική αστάθεια διεύρυνε την παρατεταμένη πολιτική κρίση της χώρας, οδηγώντας

³⁶⁶ Γιάννης Μαυρής, *Ιουλιανά 1965: Ο «Ελληνικός Μάης»*, διαθέσιμο στο <https://www.mavris.gr/4153/iouliana-1965-o-ellinikos-mahs>, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 197, Βερναρδάκης & Μαυρής, ο.π., σσ. 239 & 251

³⁶⁷ Γιάννης Μαυρής, *Ιουλιανά 1965: Ο «Ελληνικός Μάης»*, διαθέσιμο στο <https://www.mavris.gr/4153/iouliana-1965-o-ellinikos-mahs>, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 212

³⁶⁸ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 211

με μαθηματική ακρίβεια στην επιβολή του στρατιωτικού πραξικοπήματος της 21^{ης} Απριλίου, του οποίου η μετέπειτα επιτυχία του άνοιξε διάπλατα τις θύρες της εξουσίας στους απριλιανούς συνωμότες που караδοκούσαν πάντα στο σκοτεινό παρασκήνιο και ανέμεναν μοιρολατρικά το «πράσινο φως» για την εκδήλωση του εγχειρήματός τους, με σκοπό την κατάλυση της δημοκρατίας.

Καθ' όλη τη διάρκεια της «ιουλιανής» κρίσης η θέση του Στέμματος εντοπιζόταν συνεχώς στο επίκεντρο του πολιτικού προσκήνιου διαποτισμένο με μια τάση επιβολής των προσωπικών του πολιτικών κατευθύνσεων με απροκάλυπτο τρόπο, αδιαφορώντας πλήρως για την τήρηση της συνταγματικής νομιμότητας και παραγκωνίζοντας ουσιαστικά την λαϊκή ετυμηγορία³⁶⁹. Μια από τις πολλές αναντίρρητες και αδιάσειστες αποδείξεις βασιλικής παρέμβασης προτού εκδηλωθεί αυτή η πολιτική κρίση αποτέλεσαν οι αλληπάλληλες ανταλλαγές επιστολών μεταξύ Στέμματος και πρωθυπουργού, το περιεχόμενο των οποίων συνιστούσε ύψιστο δείγμα μοναρχικής γραφής και αποτύπωνε μεταξύ άλλων ένα ύφος θρασύτητας του ανωτάτου άρχοντος προς τον εκλεγμένο πρωθυπουργό³⁷⁰. Μέσα από αυτές τις επιστολές διαφαινόταν καθαρά ότι η πολιτική εξουσία του Παλατιού υπερίσχυε και κατέστελλε την εξουσία που αντλούσε ο πρωθυπουργός τόσο από την λαϊκή ετυμηγορία όσο και από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, ασκώντας αποφασιστικό έλεγχο σκοπιμότητας στις ενέργειες του γηραιού πρωθυπουργού³⁷¹. Κομβικό ρόλο στο βασιλικό πραξικόπημα της 15^{ης} Ιουλίου έπαιξαν δύο βασιλικά βέτο, τα οποία ευθαρσώς θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως κύρια αίτια – παράγοντες της θερινής κρίσης: αφενός η εναντίωση του Θρόνου στο ζήτημα απομάκρυνσης του Α/ΓΕΣ αντιστράτηγου Ι. Γεννηματά και του Π. Γαρουφαλιά από το υπουργείο Εθνικής Αμύνης και αφετέρου η μετέπειτα ρητή και κατηγορηματική του άρνηση να εγκρίνει την πρωτοβουλία του γηραιού πρωθυπουργού να αναλάβει ο ίδιος καθήκοντα του συγκεκριμένου καίριου χαρτοφυλακίου αποτέλεσαν το κύριο πλάι-

³⁶⁹ Μελετόπουλος, ο.π., σ. 250, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 97

³⁷⁰ Βλ. αναλυτικά τα πλήρη κείμενα των επιστολών στον Λιναρδάτο, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 206-233

³⁷¹ Αναστασιάδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία* ο.π., σ. 74, Meynaud, ο.π., τόμ. Α', σ. 548

σιο διαφωνίας μεταξύ Στέμματος – Παπανδρέου, το οποίο οδήγησε αναπόφευκτα στην εκπαράθρωση ενός εκλογικά αυτοδύναμου πρωθυπουργού από την εκλογική αναμέτρηση της 16^{ης} Φεβρουαρίου 1964. Με άλλα λόγια, ο ανώτατος άρχοντας έδρασε σε ένα πεδίο εκτός των συνταγματικών του αρμοδιοτήτων εξωθώντας σε παραίτηση έναν εκλεγμένο ηγέτη, ενέργεια αρκετά αξιοσημείωτη, καθώς ο Παπανδρέου, αποδεχόμενος την λύση της παραίτησης, διέπραξε ένα κορυφαίο σφάλμα, με το οποίο επισήμως καταδίκασε τις τύχες τόσο της κεντρίας παράταξης όσο και της ίδιας της Ελλάδας με αποτέλεσμα να διασφαλισθεί η διάσπαση του κόμματος της ΕΚ, να συνεχιστεί ανενόχλητα η ύφανση συνωμοτικών δραστηριοτήτων όλων των υπονομευτικών δυνάμεων του μετεμφυλιακού παρακράτους και τέλος να διευκολυνθεί σημαντικά ο σχεδιασμός και η εφαρμογή όλων των παρασκηνακών μηχανορραφιών του ανακτορικού επιτελείου³⁷². Τόσο η παράταση αναβολής νέων εκλογών εξαιτίας του επικείμενου φόβου επαναφοράς του Παπανδρέου στην εξουσία αφενός και του κατευνασμού των πολιτικών παθών αφετέρου και το εγχείρημα διάσπασης της ΕΚ μέσω της σταδιακής «σαλαμοποίησης» του κόμματος καθ' όλη τη διάρκεια της «αποστασίας» αποτέλεσαν τον κύριο άξονα στρατηγικής της πολιτικής γραμμής του παλατιανού κατεστημένου, ενώ παράλληλα ο λαός τέθηκε υπό συνθήκες μόνιμης εκλογικής απομόνωσης και η Βουλή υπό καθεστώς υποχρεωτικής βασιλικής διαιτησίας, συνιστώντας έτσι άλλη μια παραβίαση της συνταγματικής τάξης³⁷³. Επιπλέον, στη δημιουργία αυτού του κλίματος συνέβαλαν καθοριστικά οι ρητές καταπατήσεις ορισμένων θεμελιωδών και συνταγματικά κατοχυρωμένων αρχών από το ανακτορικό περιβάλλον, όπως οι διατάξεις των άρθρων 21, 30, 78 και 79, όπου αντιστοίχως «*όλες οι εξουσίες πηγάζουν από τον λαό*», «*ουδεμία πράξις του Βασιλέως ισχύει ουδέ εκτελείται αν δεν είναι προσυπογεγραμμένη παρά του αρμοδίου υπουργού*», «*η κυβέρνηση πρέπει να απολαύη της εμπιστοσύνης της Βουλής και οφείλει μόλις καταρτισθεί να ζητήσει ψήφον εμπιστο-*

³⁷² Ηλίας Νικολακόπουλος, Ιουλιανά 1965: Οι Κοινωνικοπολιτικές Διαστάσεις της Κρίσης, στο *Η Ελληνική Κοινωνία κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Περίοδο 1945-1967: 4^ο Επιστημονικό Συνέδριο, Πάντειον Πανεπιστήμιο, 24-27 Νοεμβρίου 1993*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1994, σ. 732, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 101

³⁷³ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σσ. 101-102 & 106

σύνης από την Βουλήν» και «ποτέ διαταγή του Βασιλέως, έγγραφος ή προφορική, δεν απαλλάσσει της ευθύνης τους υπουργούς», οι οποίες οδήγησαν στην ολοκληρωτική σπύλωση του κοινοβουλευτισμού σημαίνοντας αντίστροφη μέτρηση για την ανατροπή του θεσμού της Μοναρχίας και την οριστική της κατάργηση από το ελληνικό πολιτικό σύστημα³⁷⁴.

Βέβαια, σε αυτό το σημείο μπορούμε να υποθέσουμε ότι η απόπειρα ελέγχου του στρατεύματος από την κυβέρνηση μέσω της ανάληψης του υπουργείου Εθν. Αμ. από τον ίδιο τον πρωθυπουργό προκάλεσε μια άνευ προηγουμένου σύγκρουση με το Στέμμα, καθώς ένιωθε ότι έχανε την αποκλειστική κηδεμονία των Ενόπλων Δυνάμεων, κλονίζοντας έτσι το μοναρχικό του κύρος, ενώ απέδειξε περίτρανα ότι δεν ήταν διατεθειμένο να παραχωρήσει το απαραβίαστο «στεγανό» του διαμέρισμα κάτω από τον έλεγχο της κυβέρνησης Παπανδρέου. Αξιοσημείωτο ρόλο στη διαμόρφωση αυτού του κλίματος διαδραμάτισε η υπόθεση «ΑΣΠΔΑ» (Αξιωματικοί Σώσατε Πατρίδα Ιδανικά Δημοκρατία Αξιοκρατία), μια υποτιθέμενη συνωμοτική οργάνωση εντός του κόλπου του ελληνικού στρατεύματος που απαρτιζόταν από μια ομάδα αξιωματικών με αριστερίζουσες και ουδετερόφιλες πολιτικές τάσεις, στην οποία κυκλοφορούσε η φήμη ότι άμεσα εμπλεκόμενος σε αυτήν ήταν ο Α. Παπανδρέου, γιος του Γ. Παπανδρέου, αποσταθεροποιώντας έτσι ολόκληρο το ελληνικό πολιτικό σύστημα³⁷⁵. Επομένως, σύμφωνα με αυτόν τον υπαινιγμό, ο οποίος μάλιστα δεν είχε καμία βάσιμη, αδιάσειστη ή χειροπιαστή απόδειξη, γεννήθηκε το εύλογο συμπέρασμα ότι η πρωτοβουλία ανάληψης του υπουργείου Εθν. Αμ. από τον υπερήλικα πρωθυπουργό απέβλεπε στην κάλυψη και αποποίηση ενδεχόμενων ευθυνών που θα είχε ο γιος του, ενώ στην πραγματικότητα η υπόθεση «ΑΣΠΔΑ» εξυπηρετούσε ένα διαφορετικό σκοπό: τόσο την αποσταθεροποίηση του πολιτικού συστήματος από το μηχανισμό του ΙΔΕΑ, ούτως ώστε να φανεί ότι ο πραγματικός εχθρός της δημοκρατίας και της εσωτερι-

³⁷⁴ Μαυριάς & Παντελής, ο.π., σσ. 199 & 208, Μελετόπουλος, ο.π., σσ. 249-250, Βερναρδάκης & Μαυρής, ο.π., σ. 252

³⁷⁵ Νικολακόπουλος, *Η Καχεκτική Δημοκρατία*, ο.π., σ. 350, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 204, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 74, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 195, Ρουμπάτης, ο.π., σ. 233

κής ασφάλειας του κράτους ήταν οι «Ασπιδείς», ενώ παράλληλα αυτοί οι συνωμοτικοί μηχανισμοί εκμεταλλεύτηκαν αυτό το πρόσχημα για να προετοιμάσουν το πολιτικό σκηνικό για την επιβολή μιας στρατιωτικής δικτατορίας, πράγμα που εντέλει επέτυχαν και αφετέρου την επανάκτηση του ελέγχου τόσο του στρατεύματος όσο και της ΚΥΠ (Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών) από το αυλικό και «συμμαχικό» κατεστημένο ύστερα από τη διακοπή της χρηματοδότησής της από την CIA και κατ' επέκταση τον περιορισμό της κατασκοπευτικής της επιρροής στην Ελλάδα έπειτα από μια σειρά λήψης μέτρων του Α. Παπανδρέου³⁷⁶. Έτσι, η υπόθεση «ΑΣΠΙΔΑ» ενίσχυσε κατά πολύ την ανακτορική δράση κατά τη διάρκεια της «ιουλιανής» κρίσης, συμβάλλοντας σημαντικά αφενός στην επιτυχία του εγχειρήματος της διάσπασης της εσωτερικής σύνθεσης της ΕΚ μέσω της αποσκίρτησης μιας μερίδας βουλευτών από την κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος, η οποία θα συντελούσε καθοριστικά στον επακόλουθο σχηματισμό των λεγόμενων κυβερνήσεων των «αποστατών», προϊόντα αυλικής προελεύσεως όπου οι υπουργοί των κυβερνήσεων αυτών ανέλαβαν ρόλο πολιτικών ανδρείκελων υπό την στενή κηδεμονία του Στέμματος καθ' όλη τη διάρκεια της θερινής κρίσεως και αφετέρου τη διατήρηση της πολιτικής περιθωριοποίησης του Παπανδρέου από την εξουσία³⁷⁷. Πλέον ήταν φανερό το γεγονός ότι η θεμελιωμένη συνταγματική τάξη του ελληνικού κράτους είχε μεταβληθεί και διαβρωθεί πλήρως από την κλασική εφαρμογή – υλοποίηση των δημοκρατικών θεσμών μέσω της αποκάλυπτης βασιλικής κοινοβουλευτικής εκτροπής, αποκαλύπτοντας έτσι γι' άλλη μια φορά ότι τα εξωθεσμικά όργανα του ελληνικού πολιτικού συστήματος κατείχαν τον πραγματικό έλεγχο των μοχλών του συστήματος παραγωγής της πολιτικής εξουσίας.

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο, πρέπει να επισημανθεί ότι και τα πολιτικά κόμματα διαδραμάτισαν επίσης κομβικό ρόλο αναλαμβάνοντας καθήκοντα πολιτικού

³⁷⁶ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 350, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σσ. 74 & 259, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 92 & 248, Βερναρδάκης & Μαυρή, ο.π., σ. 300

³⁷⁷ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 76, Meynaud, ο.π., τόμ. Α', σσ. 560-561

στυλοβάτη τόσο στο εγχείρημα διάβρωσης και αποσύνθεσης του επίφοβου κεντρικού πολιτικού τους αντιπάλου όσο και σε όλες τις απόπειρες πολιτικής διευθέτησης της διαρρηχθείσας καταστάσεως που επιχείρησε το ανακτορικό περιβάλλον κατά την «ιουλιανή» κρίση, το οποίο είχε τεράστιο μερίδιο ευθύνης για την καλλιέργεια του ταραγμένου αυτού κλίματος, οδηγώντας αποφασιστικά στην αποσταθεροποίηση, αποσύνθεση και ολική κατάρρευση των δομών του μετεμφυλιακού πολιτικού συστήματος και συμβάλλοντας στην καλλιέργεια μιας έκρυθμης καταστάσεως, όπου αναμενόταν σχεδόν μοιρολατρικά η ιδέα επιβολής ενός στρατιωτικού πραξικοπήματος, το οποίο εν τέλει πραγματοποιήθηκε. Καθοριστικό ρόλο στην ανατροπή του κυβερνητικού σχήματος της ΕΚ που είχε αναδειχθεί ως προϊόν εκλογικής νίκης και λαϊκής ετυμηγορίας διαδραμάτισαν, με εξαίρεση το κόμμα της ΕΔΑ, τόσο το κόμμα της ΕΡΕ όσο και το Κ.Π., των οποίων ένας στενός ενδοκομματικός κύκλος είχε ταυτιστεί πλήρως με τα βασιλικά διαβήματα και, προκειμένου να εξασφαλίσει την εύνοια της Αυλής, δεν δίστασε να επιτελέσει καθήκοντα τοποτηρητή³⁷⁸. Έπειτα, μέσω μιας σειράς παρασκηνακών διαβουλεύσεων, μια μερίδα 45 αποσκιρτησθέντων βουλευτών από την ΕΚ εξαιτίας της πλήρους αντίθεσής τους στο πρόσωπο του γηραιού ηγέτη σχετικά με την σύγκρουσή του με το Στέμμα αποτέλεσε τον πυρήνα των λεγόμενων «αυλικών» κυβερνήσεων, οι οποίες ακολούθουσαν πιστά τα βασιλικά διαβήματα εξασφαλίζοντας ταυτοχρόνως την απαιτούμενη κοινοβουλευτική στήριξη από την συντηρητική δεξιά παράταξη (ΕΡΕ και Κ.Π.) υπό τη μορφή της «ψηφου ανοχής», με σκοπό την παράταση της περιόδου μιας πολυπόθητης εκλογικής προετοιμασίας όσο το δυνατόν σε πιο μακρινό χρονικό διάστημα έως ότου εμφανίζονταν τα πρώτα σημάδια αποδυνάμωσης και εξασθένησης της λαϊκής και πολιτικής ακτινοβολίας της ΕΚ³⁷⁹. Πέραν των σταδιακών, μεθοδικών και κλιμακούμενων παρασκηνακών μηχανορραφιών του Στέμματος σχετικά με το εγχείρημα ανατροπής του υπερήλικα ηγέτη, εξίσου σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε μια άκρως προκλητική ενέργεια του αρχηγού της ΕΡΕ Π. Κανελλό-

³⁷⁸ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 88

³⁷⁹ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 87, Meynaud, ο.π., τόμ. Α', σ. 560

πουλου, ο οποίος δεν δίστασε να διακηρύξει δημοσίως σε μια συγκέντρωση του κόμματος στην πλατεία Κλαυθμώνος στις 19 Φεβρουαρίου 1965 ότι ήταν διατεθειμένος να δώσει κοινοβουλευτική στήριξη σε οποιοδήποτε κυβερνητικό σχήμα από στελέχη της ΕΚ υπό έναν και μοναδικό όρο: να μην συμμετάσχει σε κανένα από αυτά ο Γ. Παπανδρέου, προμηνύοντας εμμέσως πλην σαφώς με αυτήν την κατάφωρη παραβίαση των συνταγματικών και κοινοβουλευτικών παραδόσεων μια ενδεχόμενη ανατροπή του υπερήλικα πρωθυπουργού αφενός και μια μελλοντική διάσπαση του κόμματος αφετέρου, ενθαρρύνοντας έτσι σε μεγάλο βαθμό το σενάριο της «αποστασίας»³⁸⁰. Άλλο αξιοσημείωτο γεγονός κατά τη διάρκεια της «αποστασίας» αποτέλεσε ο τρόπος συγκρότησης της τρίτης διαδοχικής «αυλικής» κυβέρνησης του Σ. Στεφανόπουλου, στην οποία, προκειμένου να εξασφαλιστεί πάσει θυσία ο «μαγικός» αριθμός των 151 βουλευτών και να καμφθεί η διστακτική και ταλαντευόμενη στάση των μελλοντικών «αποστατών», διατηρώντας έτσι άθικτο το κυβερνητικό σχήμα, επιστρατεύθηκε κάθε δυνατό, θεμιτό και αθέμιτο μέσο ως μοχλό πίεσης ή «εξαγορά συνειδήσεως», όπως προσφορά υπουργικών χαρτοφυλακίων, χρηματισμοί βουλευτών, παροχή διαμερισμάτων κτλ³⁸¹. Αυτές οι έκνομες ενέργειες αποσκοπούσαν στην ενίσχυση της κυβέρνησης Στεφανόπουλου, τη διασφάλιση της απαραίτητης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας και τη διατήρηση της «σαλαμοποίησης» της ΕΚ, συντελώντας έτσι στον ολοκληρωτικό ευτελισμό των κοινοβουλευτικών και δημοκρατικών θεσμών, την υπονόμευση του θεσμού της Μοναρχίας και την καταρράκωση του πολιτικού κόσμου.

Τέλος, δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε στην κοινωνική διάσταση της πολιτικής κρίσης των «ιουλιανών» του '65, καθώς αποτέλεσε σημείο αναφοράς για την έκρηξη των κοινωνικών αγώνων, οι οποίοι είχαν ήδη αρχίσει να αποκτούν

³⁸⁰ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 146-147, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 348-349, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 52, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 242, Ρουμπάτης, ο.π., σ. 227

³⁸¹ Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Π. Κανελλόπουλου, αρχηγού του κόμματος της ΕΡΕ σε υπόμνημα που επέδωσε στο Βασιλιά τον Ιανουάριο του '66: «Η απόσπασις των αναγκαίων βουλευτών από τον Κ. Παπανδρέου (...) έγινε με εξαγορά συνειδήσεων, με υπουργοποίηση ανθρώπων, που δεν θα εγίνοντο ποτέ, υπό άλλας συνθήκας, υπουργοί, ακόμη και με άλλα απαράδεκτα, που τα επληροφορήθην εξωδίκως αργότερα». Βλ. Παναγιώτη Κανελλόπουλο, *Ιστορικά Δοκίμια (Α': Πως εφθάσαμε στην 21η Απριλίου 1967, Β': 1940-1944 Εθνική Αντίσταση)*, Εστία, Α-θήνα 1997, σ. 82

έναν ριζοσπαστικό χαρακτήρα κατά τις αρχές της δεκαετίας του '60, ενώ παράλληλα η εκπαραθύρωση του Γ. Παπανδρέου από την εξουσία, η οποία είχε ερμηνευθεί ως «ήδη παραίτηση» από το βασιλικό περιβάλλον, αλλά έμοιαζε περισσότερο με παύση παρά με παραίτηση, οδηγώντας στον «κεραυνοβόλο» διορισμό μιας παράνομης «αυλικής» κυβέρνησης δίχως να έχει προηγηθεί η τυπική διαδικασία παραίτησης της κυβέρνησης Παπανδρέου, συνετέλεσε καθοριστικά στο απόγειο της κοινωνικής έντασης και την κορύφωση της ταξικής και πολιτικής πόλωσης³⁸². Η προσωποποίηση της συσσωρευμένης λαϊκής οργής εκδιπλώθηκε στη βάση ενός ορμητικού κύματος μαζικών, δυναμικών και μαχητικών κινητοποιήσεων, οι οποίες σημάδευσαν ανεξίτηλα την «ιουλιανή» περίοδο, καθώς τόσο η μορφή όσο και η έκταση τέτοιου τύπου κινητοποιήσεων (με έντονη την παρουσία της παλλαϊκής συμμετοχής) είχαν να εκδηλωθούν από την εποχή της Απελευθέρωσης, ενώ η εκφώνηση των πρώτων αντιμοναρχικών συνθημάτων «*παρ' τη μάνα σου και μπρος δεν σε θέλει ο λαός*», «*η Αυλή να μαντρωθεί*» κτλ. είχαν ως αποτέλεσμα την ανύψωση του Στέμματος στο βάθρο της λαϊκής οργής, το οποίο μετεβλήθη ριζικά από συσπειρωτικό σύμβολο του λεγόμενου «*Κράτους των Εθνικοφρόνων*» σε κορυφαίο σύμβολο πολιτικής απαξίωσης και κοινωνικής αγανάκτησης³⁸³. Σ' αυτό το παραγμένο κλίμα της ολικής ανατροπής της κοινωνικής σταθερότητας και πολιτικής οξύτητας οι δυνάμεις της αστυνομίας και της χωροφυλακής, οι οποίες συνέστησαν αναπόσπαστους καταπιεστικούς και κατασταλτικούς μηχανισμούς του μετεμφυλιακού οικοδομήματος, κινητοποιήθηκαν ραγδαία, μεθοδικά και οργανωμένα, προκειμένου να αναχαιτίσουν με λυσσαλέο τρόπο όλες αυτές τις δυναμικές και μαχητικές διαδηλώσεις προβαίνοντας στην εξαπόλυση μιας σειράς πρωτοφανών οργίων βίας εναντίον των διαδηλωτών και οδηγώντας έτσι σε μια σωρεία αιματη-

³⁸² Βερναρδάκης & Μαυρή, ο.π., σ. 239, Μελετόπουλος, ο.π., σσ. 250-251

³⁸³ Πράγματι, μετά την εκδήλωση του βασιλικού πραξικοπήματος η Ελλάδα θα συγκλονιστεί κατά τη διάρκεια της ξεδίπλωσης της θερινής κρίσης, καθώς επί 70 ημέρες πραγματοποιήθηκαν συνολικά 400 λαϊκές συγκεντρώσεις σε ανοικτό χώρο, των οποίων η δυναμική ορμή θα αποτελέσει πράγμα εντελώς πρωτόγνωρο για τα ελληνικά πράγματα, ενώ οι απανωτές συγκρούσεις διαδηλωτών με τις αστυνομικές αρχές, τα καθημερινά συλλαλητήρια και οι μαχητικές διαδηλώσεις θα συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας έκρυθμης και ανήσυχης καταστάσεως πολιτικού παροξυσμού και κοινωνικής αγανάκτησης. Βλ. Βερναρδάκη & Μαυρή, ο.π., σ. 160

ρών συγκρούσεων³⁸⁴. Εντούτοις, πέρα από την αγριότητα, βιαιότητα και τρομοκρατία των αστυνομικών οργάνων, η πραγματοποίηση της γενικής πολιτικής απεργίας της 27^{ης} Ιουλίου, παρά την περιορισμένη της επιτυχία λόγω ελλιπούς οργάνωσης, αποτέλεσε σημείο τομής στην ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος, καθώς τέτοιας μορφής απεργία (πανεργατική και πολιτική) είχε να σημειωθεί από το '46 αφενός και συνέβαλε στην κλιμάκωση των κοινωνικών αγώνων εκείνης της περιόδου αφετέρου, οδηγώντας έτσι στην επαναφορά του στοιχείου της ρήξης με τις καθεστωτικές δυνάμεις του μετεμφυλιακού κράτους³⁸⁵.

Όλη αυτή η προσπάθεια οργάνωσης αλληπάλληλων μαχητικών διαδηλώσεων και δυναμικών κινητοποιήσεων των λαϊκών μαζών οδήγησαν αποφασιστικά στην κρίση του θεσμού της Μοναρχίας και συνάμα έθεσαν ως κεντρικό πολιτικό διακύβευμα στην ημερήσια διάταξή τους την προοπτική της άμεσης και οριστικής κατάργησής της ως βασικού φορέα εξουσίας του μετεμφυλιακού οικοδομήματος μέσω της εκφώνησης μιας πλειάδας αντιμοναρχικών συνθημάτων «*κάτω η μοναρχία – δημοψήφισμα*», ενώ απεδείχθη περίτρανα ότι πλέον ο ελληνικός λαός κατέστη αποφασιστικός παράγοντας – διαμορφωτής των κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων, ενώ παράλληλα αναδείχθηκε σε αυτόνομο πόλο της πολιτικής σκηνής, ξαναβρίσκοντας την φωνή που ο εμφύλιος σπαραγμός είχε σιωπήσει και αποτυπώνοντας ηχηρά τη χρεωκοπία της ιδεολογικοπολιτικής ταυτότητας του μετεμφυλιακού συστήματος μέσω της ανεξέλεγκτης και απρόβλεπτης πορείας του³⁸⁶. Εν ολίγοις, η απόπειρα πολιτικής διευθέτησης μέσω των διαδοχικών αντικοινοβουλευτι-

³⁸⁴ Οι αλληπάλληλοι ξυλοδαρμοί με γκλομπ, οι πυροσβεστικές αντλίες και η χρήση δακρυγόνων αποτέλεσαν το κύριο σπλοστάσιο των αστυνομικών για τη βίαιη καταστολή των καθημερινών λαϊκών κινητοποιήσεων. Όμως, ένα δυσάρεστο περιστατικό σημειώθηκε στις 21 Ιουλίου 1965, όπου κατά τη διάρκεια ενός από τα μαχητικότερα συλλαλητήρια της νεολαίας του Κέντρου και της Αριστεράς στο κέντρο της Αθήνας ο Σωτήρης Πέτρουλας, φοιτητής της Ανωτάτης Εμπορικής Σχολής και στέλεχος της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, έπεσε νεκρός από την ρίψη ενός βομβιδίου δακρυγόνου στο κεφάλι. Το άτυχο αυτό γεγονός σηματοδότησε την κατακόρυφη άνοδο του πολιτικού πυρετού και τη διεύρυνση του κοινωνικοπολιτικού χάσματος, με αποτέλεσμα τη δριμεία κριτική του παραιτηθέντα πρωθυπουργού Παπανδρέου στην κυβέρνηση Νόβα χαρακτηρίζοντας την ως «*κυβέρνηση αιμάτων*», ενώ η νεκρώσιμη ακολουθία του άτυχου νέου μετατράπηκε σε μια τεράστια λαϊκή διαδήλωση, όπου το πρόσωπο του Πέτρουλα αναδείχθηκε σε εμβληματική μορφή της πολιτικής κρίσης των «ιουλιανών». Βλ. Νικολακόπουλο, ο.π., σ. 352, Μελετόπουλο, ο.π., σ. 229, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 92, Λιναρδάτο, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 247-248, Παπανδρέου, ο.π., σ. 294

³⁸⁵ Δημήτρης Λιβεράτος & Γιώργος Καραμπελιάς, *Ιουλιανά '65: Η Έκρηξη των Αντιθέσεων*, Κομμούνια, Αθήνα 1985, σ. 28, Βερναρδάκης & Μαυρή, ο.π., σ. 161, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 251

³⁸⁶ Βερναρδάκης & Μαυρή, ο.π., σσ. 252, 254 & 268-269, Παπανδρέου, ο.π., σ. 292

κών και αντισυνταγματικών ελιγμών του παλατιανού περιβάλλοντος, το οποίο επέδειξε μια εντελώς αδιάλλακτη στάση ως προς το ζήτημα ελέγχου των Ενόπλων Δυνάμεων θεωρώντας τες προσωπικό φέουδο και όχι υπόθεση της εκάστοτε εκλεγμένης κυβέρνησης, οδήγησε στην κατακαρράκωση του κοινοβουλευτισμού και την είσοδο της χώρας σε μια παρατεταμένη κοινωνικοπολιτική κρίση, της οποίας η εμβέλεια σημάδευσε ανεξίτηλα τη μετεμφυλιακή περίοδο, αποσταθεροποιώντας εντελώς τις δομές του μετεμφυλιακού οικοδομήματος³⁸⁷. Επιπλέον, η θερινή κρίση επιβεβαίωσε περίτρανα ότι το πρόσωπο της λαϊκής θελήσεως απέβαλε την παθητική του στάση και απέκτησε έναν ενεργό και ριζοσπαστικό χαρακτήρα, τον οποίο εκδίπλωνε εμπράκτως στη βάση καθημερινών διαδηλώσεων και κινητοποιήσεων με σκοπό τη διεκδίκηση ενός κοινωνικοπολιτικού μετασχηματισμού της ελληνικής κοινωνίας, κλονίζοντας έτσι το κυρίαρχο πλέγμα σχέσεων εξουσίας, εκδημοκρατίζοντας το πολιτικό σκηνικό και κλείνοντας οριστικά το διακόπτη τροφοδοσίας όλων των δυναμικών ερεισμάτων του μετεμφυλιακού οικοδομήματος³⁸⁸. Όμως, η πολιτική αδεξιότητα, ανεπάρκεια και απειρία του νεαρού άνακτα ως προς το ζήτημα εξομάλυνσης της χαώδους καταστάσεως που προκάλεσε η πολιτική κρίση των «*ιουλιανών*» όπου ο ίδιος έφερε τεράστιο μερίδιο ευθύνης, οδήγησε εν τέλει σε πολιτικό αδιέξοδο, ενώ η πορεία προς μια στρατιωτική δικτατορία αποτελούσε πλέον αναπόφευκτο μονόδρομο, η οποία εν τέλει εγκαθιδρύθηκε με το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου, όπου ο γόρδιος δεσμός του κοινωνικοπολιτικού αδιεξόδου της χώρας κόπηκε αντί να λυθεί μέσω της αξιοποίησης ενός συνόλου βάνουσων, βίαιων και βάρβαρων πρακτικών αποσκοπώντας έτσι στην αναστολή της νομιμοποιητικής λειτουργίας των συνταγματικών αρχών, τον κατακερματισμό των υπολειμμάτων των δημοκρατικών δομών και την καταβάρθρωση των απομεινारीών των κοινοβουλευτικών θεσμών στο βάθρο της εξυπηρέτησης ιδιοτελών, νατοϊκών και λοιπών στρατηγικών συμφερόντων³⁸⁹.

³⁸⁷ Νικολακόπουλος, *Οι Κοινωνικοπολιτικές Διαστάσεις της Κρίσης*, ο.π., σ. 716

³⁸⁸ Νικολακόπουλος, *Οι Κοινωνικοπολιτικές Διαστάσεις της Κρίσης*, ο.π., σ. 732, Παπανδρέου, ο.π., σ. 292

³⁸⁹ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σσ. 206 & 263, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 368, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 255

3.3 Από την κρίση του '65 στην εκτροπή του '67

Η ολοκληρωτική υπονόμευση του Γ. Παπανδρέου από τους ανακτορικούς και λοιπούς εξωκοινοβουλευτικούς παράγοντες του μετεμφυλιακού πολιτικού οικοδομήματος συνετέλεσε καθοριστικά στην πολιτική του εκπαραθύρωση από την εξουσία, στην ολοκληρωτική καταβράθρωση του κοινοβουλευτισμού και στην παράταση της κρίσης πολιτικής εκπροσώπησης και διακυβέρνησης, ενώ τέθηκε και καθεστωτικό ζήτημα λόγω των παρασκηνιακών μηχανορραφιών του βασιλικού επιτελείου από τον κινητοποιημένο και οργισμένο λαό, ο οποίος το ανέδειξε σε κυρίαρχο πολιτικό διακύβευμα της ελληνικής εσωτερικής πολιτικής με τη μορφή μαζικού λαϊκού κινήματος αξιώνοντας την άμεση κατάργηση του θεσμού της Μοναρχίας³⁹⁰. Έτσι, ο θεσμός της Βασιλείας βρισκόταν ένα βήμα πριν από την τελική έξωση εξαιτίας της ολικής αποτυχίας της γεφύρωσης του χάσματος της ελληνικής πολιτικής σκηνής, το οποίο προκλήθηκε από την ίδια μέσω της καταστρατήγησης της συνταγματικής νομιμότητας και των κοινοβουλευτικών θεσμών. Προκειμένου λοιπόν να τεθεί τέλος στην πολιτική ανωμαλία και να αποκατασταθεί η δημοκρατική τάξη και το βασιλικό γόητρο, ενώ παράλληλα συνεχιζόταν δυναμικά ο δεύτερος «ανένδοτος αγώνας», πραγματοποιήθηκαν μυστικές επαφές μεταξύ του παραιτηθέντος πρωθυπουργού Παπανδρέου, του Π. Κανελλόπουλου και του Βασιλιά το Δεκέμβριο του '66 για την αναζήτηση μιας αμοιβαίας συμβιβαστικής λύσης προτού η χώρα οδηγηθεί ολοταχώς σε μια στρατιωτική δικτατορία³⁹¹. Τόσο οι ηγέτες της ΕΚ και της ΕΡΕ όσο και το Στέμμα και η αμερικανική πρεσβεία είχαν πλήρη επίγνωση της τρέχουσας κατάστασης και προκειμένου να αποφευχθεί μια τέτοια δυσάρεστη εξέλιξη οι συνεννοήσεις Βασιλιά – Παπανδρέου κατέληξαν σε μια μυστική συμφωνία η οποία ονομάστηκε «Μνημόνιο» και περιλάμβανε τα εξής σημεία:

³⁹⁰ Βερναρδάκης & Μαυρή, ο.π., σσ. 268-269

³⁹¹ Τσουκαλάς, ο.π., σ. 186, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 376, Μελετόπουλος, ο.π., σσ. 253-254

1. Πρώτον, τη διατήρηση των πολιτικών θέσεων κάθε πλευράς σχετικά με τα πεπραγμένα του παρελθόντος χωρίς όμως να λάβουν χαρακτήρα διένεξης ή σύγκρουσης,
2. δεύτερον, την άμεση ανατροπή των «αποστατών», την επακόλουθη απομάκρυνση της κυβέρνησης Στεφανόπουλου και το διορισμό μιας νέας υπηρεσιακής κυβέρνησης που θα προετοίμαζε τη χώρα για την προκήρυξη νέων εκλογών με το εκλογικό σύστημα της απλής αναλογικής, την άρνηση συνεργασίας της ΕΚ με την ΕΔΑ σε περίπτωση μιας ενδεχόμενης εκλογικής νίκης της πρώτης με σχετική κοινοβουλευτική πλειοψηφία και
3. τρίτον, την επαίνεση των ενεργειών και πρωτοβουλιών του Στέμματος από την ίδια δίχως την εκδήλωση αντιδράσεων ή την εκφώνηση αντιμοναρχικών συνθημάτων³⁹².

Η συμφωνία αυτή πραγματοποιήθηκε υπό άκρα μυστικότητα και υπεγράφη στις 18 Δεκεμβρίου 1966 από το Στέμμα, τον παραιτηθέντα πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου και τον αρχηγό της ΕΡΕ Π. Κανελλόπουλο, η οποία ουσιαστικά απέβλεπε σε μια στρατηγική «μεταβατικής» λύσης: τον διορισμό μιας υπηρεσιακής κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Ι. Παρασκευόπουλο που θα έχαιρε της κοινοβουλευτικής στήριξης από τα δύο κυρίαρχα πολιτικά κόμματα της ΕΡΕ και της ΕΚ και θα οδηγούσε τη χώρα σε νέες εκλογές «το βραδύτερον τα τέλη Μαΐου» με το σύστημα της απλής αναλογικής, τακτική που στόχευε τόσο στην ανατροπή μιας απόλυτης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας σε περίπτωση μιας εκλογικής νίκης της ΕΚ συνιστώντας ως όριο για την εξασφάλισή της την συγκέντρωση ποσοστού της τάξης άνω του 46% όσο και ένα μελλοντικό σχηματισμό συμμαχικής κυβέρνησης ΕΚ – ΕΡΕ μετεκλογικά, συμβάλλοντας έτσι στον παραμερισμό της Αριστεράς και την ανακοπή της πολιτικής αυτονομίας της κεντροαριστερής πτέρυγας της ΕΚ, η οποί-

³⁹² Βλ. αναλυτικά ολόκληρο το κείμενο του «Μνημονίου» στον Λιναρδάτο, ο.π., τόμ. Ε', σ. 378, Νικολακόπουλο, ο.π., σσ. 362-363

α σημείωνε σταδιακή ανοδική πορεία υπό την ηγεσία του Α. Παπανδρέου³⁹³. Έτσι, στις 22 Δεκεμβρίου ορκίστηκε η κυβέρνηση Παρασκευόπουλου ως απόρροια του «Μνημονίου», η οποία είχε συγκροτηθεί αμιγώς από ανδρείκελα του παλατιανού περιβάλλοντος και αντιπροσώπους του μετεμφυλιακού κατεστημένου με κύριους σκοπούς τον κατευνασμό του ανακτορικού και «συμμαχικού» παράγοντα από τα γεγονότα της «ιουλιανής» κρίσης και την αποφυγή του κινδύνου ενός ενδεχόμενου στρατιωτικού πραξικοπήματος. Ωστόσο, ένα απροσδόκητο γεγονός έλαβε χώρα στις 29 Μαρτίου 1967 με αφορμή την εισαγωγή μιας διάταξης στο εκλογικό νομοσχέδιο, σύμφωνα με την οποία θα προβλεπόταν η δυνατότητα παράτασης της βουλευτικής ασυλίας κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου και, κατά συνέπεια, η παροχή προστασίας σε βουλευτές που έρχονταν αντιμέτωποι με την άρση της ασυλίας τους λόγω της εμπλοκής τους στην υπόθεση «ΑΣΠΙΔΑ», αφήνοντας έτσι ανοικτό το ενδεχόμενο σύλληψης και προφυλάκισης του Α. Παπανδρέου ως άμεσα εμπλεκόμενο σε αυτήν³⁹⁴. Στην σκέψη μιας τέτοιας προοπτικής, ο Π. Κανελλόπουλος αντέδρασε εντόνως χαρακτηρίζοντας την τροπολογία ως άκρως αντισυνταγματική και αρνήθηκε πεισματικά τη διεξαγωγή ψηφοφορίας γι' αυτήν απειλώντας μάλιστα ανοικτά με απόσυρση της ψήφου εμπιστοσύνης της ΕΡΕ από την κυβέρνηση, προκειμένου να ανατρέψει την κυβέρνηση Παρασκευόπουλου και να γίνει ο ίδιος πρωθυπουργός, διεξάγοντας έτσι εκλογές κατά τέτοιο τρόπο που θα εξασφάλιζαν μια μελλοντική εκλογική νίκη για το κόμμα της ΕΡΕ και τη μετέπειτα αναρρίχηση του Κανελλόπουλου στην πολιτική εξουσία³⁹⁵. Έτσι, μια νέα πολιτική κρίση ξέσπασε, επισκιάζοντας έτσι γι' άλλη μια φορά την ήδη βαριά ελληνική πολιτική ατμόσφαιρα και συμβάλλοντας καθοριστικά στην αιφνίδια πτώση της κυβέρνησης Παρασκευόπουλου την επόμενη μέρα, ανοίγοντας έτσι διάπλατα το δρόμο για τη δημιουργία ενός κατάλληλου σκηνικού πάνω στο οποίο θα ξεδιπλώ-

³⁹³ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 381, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 361-363 & 366, Μελετόπουλος, ο.π., σ. 254, Τσουκαλάς, ο.π., σσ. 186-187, Βερναρδάκης & Μαυρή, ο.π., σ. 304

³⁹⁴ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε, σσ. 416-417, Meynaud, ο.π., τομ. Β', σ. 191, Νικολακόπουλος, ο.π., σσ. 370-371

³⁹⁵ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 371, Παπανδρέου, ο.π., σ. 341, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σσ. 192 & 194

νονταν ραγδαίως όλες οι πολιτικές εξελίξεις που θα ακολουθούσαν από' δω και έπειτα και θα σημάδευαν ανεξίτηλα τις τύχες του ελληνικού έθνους.

Πλέον, ο πολιτικός κλοιός γύρω από το πρόσωπο του Στέμματος είχε στενέψει επικίνδυνα και η ελευθερία των πολιτικών του κινήσεων είχε περιοριστεί αισθητά από την αιφνίδια πτώση της κυβέρνησης Παρασκευόπουλου στις 30 Μαρτίου 1967 λόγω της πολιτικής θύελλας που δημιούργησε ο Κανελλόπουλος στο ζήτημα τροποποίησης του εκλογικού νομοσχεδίου περί παράτασης της βουλευτικής ασυλίας, επομένως ο Βασιλιάς, προκειμένου να αποφύγει μια ενδεχόμενη αναστολή της λειτουργίας του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος και την εγκαθίδρυση μιας στρατιωτικής δικτατορίας ως έσχατη λύση, δεν είχε άλλη επιλογή παρά την ανάθεση εντολής σχηματισμού κυβέρνησης μειοψηφίας στον αρχηγό της ΕΡΕ στις 3 Απριλίου 1967 σε μια τελευταία απέλπιδα προσπάθεια εξόδου της χώρας από την υφιστάμενη και παρατεταμένη πολιτική κρίση. Ο τελευταίος αυτός παλατιανός πολιτικός ελιγμός ακολουθούσε μια συγκεκριμένη πολιτική στρατηγική: αφενός, εάν η ΕΡΕ κατόρθωνε να εξασφαλίσει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή και παράλληλα επιχειρούσε μια προσπάθεια συμμαχικής κυβέρνησης με το κόμμα των «αποστατών», το λεγόμενο ΦΙΔΗΚ (Φιλελεύθερο Δημοκρατικό Κέντρο), θα είχε τη δυνατότητα να παραμείνει στην εξουσία και να αναβάλλει επ' αόριστον την προκήρυξη νέων εκλογών, ενώ αφετέρου εάν δεν πετύχαινε μια συνεργασία με τους «αποστάτες», θα προχωρούσε σε διάλυση της Βουλής και στην επακόλουθη προκήρυξη νέων εκλογών, πράγμα που εν τέλει πραγματοποιήθηκε από τον ανώτατο άρχοντα, ο οποίος έδωσε το δικαίωμα διάλυσης της Βουλής στις 14 Απριλίου 1967 και τη διενέργεια εκλογικής αναμέτρησης στις 28 Μαΐου³⁹⁶. Ωστόσο, εξαιτίας της διάλυσης της Βουλής ματαιώθηκε η ψήφιση για την τροποποίηση του εκλογικού νόμου, με αποτέλεσμα η νέα εκλογική σφυγμομέτρηση να διεξαχθεί σύμφωνα με το σύστημα της ενισχυμένης αναλογικής, εκλογικό σύστημα το οποίο φαινόταν αρκετά ευνοϊκό για το πρώτο κόμμα που θα επικρατούσε σε μια εκλογική

³⁹⁶ Παπανδρέου, ο.π., σσ. 347 & 354, Meynaud, ο.π., τομ. Β', σ. 202, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 371

αναμέτρηση (είτε αυτό ήταν η ΕΚ είτε η ΕΡΕ)³⁹⁷. Ύστερα από αυτή την εξέλιξη, η έκβαση των εκλογών του Μαΐου σχεδόν προεξοφλούσε μια φαντασμαγορική νίκη της ΕΚ, καθώς λόγω της λαοπρόβλητης προσωπικότητας του Γ. Παπανδρέου και της αντισυνταγματικής του έξωσης από την εξουσία το πολιτικό του άστρο κάθε άλλο παρά στη δύση του βρισκόταν, εξυψώνοντας έτσι το πρόσωπό του στα μάτια του ελληνικού λαού ως συμβληματικό σύμβολο αντίστασης κατά της μοναρχικής αυθαιρεσίας³⁹⁸. Με άλλα λόγια, η συμβολή του μοναρχικού δακτύλου στην απομάκρυνση του υπερήλικα πρωθυπουργού από την εξουσία όχι μόνο δεν τσαλάκωσε τη δημοτικότητά του, αλλά τουναντίον την τόνωσε δίνοντάς της κατακόρυφη άνοδο λόγω της εμπιστοσύνης που ενέπνεε και έτρεφε στον ελληνικό λαό. Επομένως, τα προγνωστικά ενός πιθανού εκλογικού αποτελέσματος υποδήλωναν μια σημαντική επικράτηση του κόμματος της ΕΚ με άνετη εξασφάλιση αυτοδύναμης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας και κυμαινόμενο ποσοστό της τάξης 44 – 45% σύμφωνα με τον Νικολακόπουλο, γεγονός που θα σηματοδοτούσε την αποτυχία των μυστικών συμφωνιών του «Μνημονίου» του '66, τη διάρρηξη του «νομιμοποιημένου» καθεστώτος της χώρας και τη μετέπειτα επανεκκίνησή του σε μια «πραγματική» εκδοχή του, όπου θα εφαρμοζόταν πλήρως η τήρηση της δημοκρατικής και συνταγματικής νομιμότητας³⁹⁹.

Αυτή η πιθανή εκλογική προοπτική έκρουσε τον κώδωνα των στενών κύκλων του παλατιανού κατεστημένου και της πολιτικής ηγεσίας, καθώς μια τέτοια εξέλιξη απειλούσε επικίνδυνα τις δομές του μετεμφυλιακού οικοδομήματος, το οποίο χρειάστηκε πολλά χρόνια για να παγιωθεί, με μια ολική κατάρρευση, ενώ οι

³⁹⁷ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 371

³⁹⁸ Αυτό απεδείχθη περίτρανα όταν ο γηραιός ηγέτης πραγματοποίησε μια απλή μετακίνηση από το Καστρί στο πολιτικό γραφείο του κόμματος στην Αθήνα στις 19 Ιουλίου 1965. Αυτή η κίνηση στάθηκε αφορμή για μια από τις μεγαλύτερες λαϊκές συγκεντρώσεις εκείνης της περιόδου. Η λαϊκή επευφημία ήταν μεγαλειώδης και συντριπτική σε εκείνη την συγκέντρωση, η οποία αποτυπώθηκε ηχηρά στην συμμετοχή εκατομμυρίων Αθηναίων πολιτών που ξεχύθηκαν στους δρόμους για να δείξουν εμπράκτως την υποστήριξη, την αγάπη, τον ενθουσιασμό και την αφοσίωση στο πρόσωπο του Γ. Παπανδρέου, ενώ ταυτόχρονα εκφραστήθηκαν και τα πρώτα αντιμοναρχικά συνθήματα: «*η Αυλή να μαντρωθεί*», «*πάρ' τη μάνα σου και μπρος, δεν σε θέλει ο λαός*» κλπ. Ήταν ένας πραγματικός πολιτικός σεισμός, ο οποίος έστειλε προειδοποιητικά σήματα στο μετεμφυλιακό κατεστημένο ότι η λαϊκή βούληση ήταν αποφασισμένη να προασπίσει τα κυριαρχικά της δικαιώματα και τις δημοκρατικές της ελευθερίες. Βλ. Παπανδρέου, ο.π., σ. 293, Μελετόπουλο, ο.π., σ. 229, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σσ. 93-94

³⁹⁹ Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 371

φήμες περί επιβολής μιας βασιλικής δικτατορίας και ματαίωσης των εκλογών είχαν ήδη αρχίσει να φουντώνουν και να επισκιάζουν όλο και περισσότερο την ήδη βαριά ελληνική πολιτική ατμόσφαιρα. Σημειωτέον ότι το εγχείρημα μιας στρατιωτικής δικτατορίας είχε ήδη αρχίσει να καλλιεργείται εντός του κόλπου του ανακτορικού περιβάλλοντος από την εκδήλωση της θερινής κρίσης του '65 είτε ως φυσική (ή αναπόφευκτη αν όχι και δικαιολογημένη) συνέπεια των τότε επικρατουσών συνθηκών της κοινωνικοπολιτικής κρίσης ή ως προϊόν εξαναγκαστικής και έσχατης λύσεως του πολιτικού αδιεξόδου⁴⁰⁰. Επομένως, βάσει των τελευταίων πεπραγμένων που σημειώθηκαν κατά τη περίοδο 1965-1967, τα οποία συνέβαλαν στην τελική απορρύθμιση του πολιτικού συστήματος, η απόπειρα ενός δικτατορικού εγχειρήματος ενεργοποιήθηκε από τους ανακτορικούς κύκλους ως το τελευταίο πολιτικό καταφύγιο για την εξομάλυνση της πολιτικής ανωμαλίας και ως εναλλακτική λύση των καθεστωτικών δυνάμεων του μετεμφυλιακού οικοδομήματος σε περίπτωση μιας εκλογικής ήττας της Δεξιάς, η οποία εκδιπλώθηκε σε μια μεθοδική προετοιμασία από το ανακτορικό επιτελείο και τα ανώτατα στρατιωτικά κλιμάκια με μια σειρά κλιμακούμενων σταδίων – φάσεων.

Η πρώτη φάση της προετοιμασίας έλαβε χώρα με μια σειρά αλλαγών και εσωτερικών ανακατατάξεων στη στρατιωτική ηγεσία κατόπιν βασιλικών υποδείξεων και επιταγών, η σημαντικότερη εκ των οποίων σημειώθηκε τον Οκτώβριο του '65, όταν το Ανώτατο Στρατιωτικό Συμβούλιο επί κυβερνήσεως Στεφανόπουλου αποφάσισε την αντικατάσταση του τότε Α/ΓΕΣ αντιστράτηγου Ι. Γεννηματά από τον αντιστράτηγο Γ. Σπαντιδάκη, έναν κατεξοχήν αξιωματικό τυφλά προσκείμενο στις απαιτήσεις του Θρόνου⁴⁰¹. Αυτή η κίνηση απέβη αρκετά μοιραία για την τύχη της ελληνικής δημοκρατίας, καθώς ο νέος αρχηγός του ΓΕΣ φρόντισε επιμελώς να τοποθετήσει σε καίριες θέσεις – κλειδιά πρόσωπα που απολάμβαναν της πλήρους εμπιστοσύνης των Ανακτόρων προκειμένου να εξασφαλισθεί η επιτυχία επιβολής

⁴⁰⁰ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 206, Παπανδρέου, ο.π., σ. 348, Τσουκαλάς, ο.π., σ. 186, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 368

⁴⁰¹ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 111, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 307

μιας βασιλικής δικτατορίας σε επιχειρησιακό επίπεδο⁴⁰². Βέβαια, εκτός από αυλικό ανδρείκελο κατέστη και στρατιωτικό υποχείριο του ΙΔΕΑ, καθώς μερίμνησε να επαναφέρει όλα τα μέλη που στελέχωναν την ΕΕΝΑ του Παπαδόπουλου και, κατά συνέπεια, τους μελλοντικούς πραξικοπηματίες σε επιτελικές θέσεις των Ενόπλων Δυνάμεων στην περιοχή των Αθηνών, οι οποίοι είχαν μετατεθεί δυσμενώς σε περιοχές της Βορείου Ελλάδος από την κυβέρνηση Παπανδρέου⁴⁰³. Με λίγα λόγια, τα πρόσωπα της μελλοντικής Χούντας κατέλαβαν όλα τα νευραλγικά πόστα της ανώτατης στρατιωτικής ηγεσίας, με αποτέλεσμα να ενεργοποιηθεί η «Μικρή Χούντα» των Συνταγματάρχων, η οποία θα λειτουργούσε πλέον πλήρως αυτόνομα παραπλανώντας, αιφνιδιάζοντας και παρακάμπτοντας ουσιαστικά την ανώτατη στρατιωτική ηγεσία που υπαγόταν στη βασιλική θέληση που ενσάρκωνε το πρόσωπο της «Μεγάλης Χούντας» των Στρατηγών. Σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το πραξικόπημα είχε ήδη ξεκινήσει εκ των έσω, αλλά κανένας δεν μπορούσε να προβλέψει το επόμενο βήμα. Το Παλάτι, ευχαριστημένο και ικανοποιημένο με το σύνολο των στρατιωτικών ανακατατάξεων, θεωρούσε αυτομάτως ότι ο έλεγχος του στρατεύματος ανήκε τώρα εξ' ολοκλήρου στο πρόσωπό του, όμως στην πραγματικότητα συνέβαινε το ακριβώς αντίθετο, καθώς οι παραπλανητικές κινήσεις των επίορκων αξιωματικών είχαν ως αποτέλεσμα να

⁴⁰² Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σ. 307, Παπαγελάς, ο.π., σ. 227, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 369

⁴⁰³ Ο Γ. Παπαδόπουλος (από αντισυνταγματάρχης προήχθη στο βαθμό του συνταγματάρχη) τέθηκε επικεφαλής του 3^{ου} Επιτελικού Γραφείου του ΓΕΣ και μέσω της άσκησης επιρροής στον Σπανιδάκη εξασφάλισε την μετάθεση και των υπόλοιπων μελών της ομάδας του σε καίριες διοικητικές θέσεις της στρατιωτικής ηγεσίας και την προαγωγή τους στις ανώτατες βαθμίδες της στρατιωτικής ιεραρχίας, προκειμένου να καταλάβουν την εξουσία όταν αδράξουν την ευκαιρία (οι αντισυνταγματάρχες Ν. Μακαρέζος και Μ. Ρουφογάλης, οι οποίοι προήχθησαν στο βαθμό του συνταγματάρχη, τοποθετήθηκαν στο Επιτελείο της ΚΥΠ, οι αντισυνταγματάρχες Ι. Λαδάς, Α. Λέκκας και Δ. Σταματελόπουλος, οι οποίοι προήχθησαν στο βαθμό του συνταγματάρχη, τοποθετήθηκαν αντιστοίχως στο 2^ο Επιτελικό Γραφείο του ΓΕΣ, στο 3^ο Επιτελικό Γραφείο και 4^ο Επιτελικό Γραφείο, οι αντισυνταγματάρχες Α. Μέξης, Ν. Ντερτιλής, Κ. Παπαδόπουλος και Γ. Κωνσταντόπουλος, οι οποίοι προήχθησαν στο βαθμό του συνταγματάρχη, τοποθετήθηκαν αντιστοίχως στο 572^ο Τάγμα Πεζικού στο Χαϊδάρι, στο 521^ο Τάγμα Πεζικού στην Αγία Παρασκευή, στο 505^ο Τάγμα Πεζικού στον Διόνυσο και στη Διοίκηση της Β' Μοίρας Αλεξιπτωτιστών στον Διόνυσο, οι αντισυνταγματάρχες Κ. Ασλανίδης, Δ. Παπαποστόλου και Μ. Μπαλόπουλος, οι οποίοι προήχθησαν στο βαθμό του συνταγματάρχη, τοποθετήθηκαν στη Διοίκηση Καταδρομών, ο συνταγματάρχης Σ. Παττακός, ο οποίος προήχθη στο βαθμό του ταξίαρχου, τοποθετήθηκε στο Κέντρο Εκπαιδευσεως Τεθωρακισμένων στο Γουδί, ο αντισυνταγματάρχης Ι. Αναστασόπουλος, ο οποίος προήχθη στο βαθμό του συνταγματάρχη, τοποθετήθηκε στη Διοίκηση της ΑΣΔΕΝ, ο αντισυνταγματάρχης Δ. Ιωαννίδης, ο οποίος προήχθη στο βαθμό του συνταγματάρχη και του ταξίαρχου μετέπειτα, τοποθετήθηκε στη Διοίκηση της Σχολής Ευελπίδων και οι υποστράτηγοι Γ. Ζωϊτάκης και Οδ. Αγγελής, οι οποίοι προήχθησαν στο βαθμό του αντιστράτηγου, τοποθετήθηκαν αντιστοίχως στη Διοίκηση του 3^{ου} Σώματος Στρατού και στην υπαρχηγία του ΓΕΕΘΑ και στην αρχηγία των ΓΕΣ και ΓΕΕΘΑ μετέπειτα. Βλ. Λ. Καλλιβερέτακη, Η Ομάδα Παπαδόπουλου στην Τελική Ευθεία προς την Εξουσία, στο Β. Καραμανωλάκης (επιμ), *Η Στρατιωτική Δικτατορία 1967-1974*, Άλτερ Έγκο, Αθήνα 2017 ο.π., σ. 66

δημιουργήσουν τη ψευδαίσθηση ότι ο Βασιλιάς είχε τον πλήρη έλεγχο των Ενόπλων Δυνάμεων την ίδια στιγμή που η συνωμοτική ομάδα του Παπαδόπουλου προωθούσε τις δικές της θέσεις κατορθώνοντας σταδιακά να θέσει το στράτευμα υπό τον έλεγχό της⁴⁰⁴. Η δαμόκλειος σπάθη που κρεμόταν πάνω από την κεφαλή της ελληνικής δημοκρατίας ήταν έτοιμη να πέσει κεραυνός εν αιθρία, ενώ οι Συνταγματάρχες ανέμεναν μοιρολατρικά την ημέρα προθέρμανσης των τεθωρακισμένων.

Φυσικά, όλες αυτές οι αλλαγές και ανακατατάξεις στα στρατιωτικά τμήματα δεν πέρασαν απαρατήρητες από την εποπτεία του αμερικανικού παράγοντα, καθώς οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες είχαν ήδη ενημερωθεί από τις αρχές του '66 για την ενεργοποίηση της ομάδας Παπαδόπουλου και τις ενεργές της δραστηριότητες στο στράτευμα⁴⁰⁵. Η συλλογή των πληροφοριών για την σύνθεση της συνωμοτικής ομάδας, το παρελθόν των μελών της, τις ύποπτες κινήσεις της, καθώς και τη διεξοδική περιγραφή των κύριων στόχων της ως προς την αναχαίτιση της διείσδυσης αριστερών στοιχείων εντός του στρατεύματος και της κυβερνητικής σύνθεσης, την οργάνωση και επιβολή ενός ενδεχόμενου πραξικοπήματος σε περίπτωση μιας επικείμενης εκλογικής νίκης της ΕΚ στις προκηρυγμένες εκλογές της 28^{ης} Μαΐου 1967 συμπυκνώθηκε σε μια λεπτομερή έκθεση τριών σελίδων, η οποία συνετάχθη από το σταθμό της CIA στην Ελλάδα και δόθηκε στην συνέχεια πρώτα στην Ουάσιγκτον και ύστερα στην αμερικανική πρεσβεία⁴⁰⁶. Επομένως, οι αλληπάλληλες εσωτερικές εκκαθαρίσεις στο στράτευμα για έναν ομοιογενή πυρήνα προμήνυαν φόβους για μια δικτατορία προ των πυλών, πράγμα που άρχιζε να ανησυχεί τις αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες ειδικά όταν άρχισαν να υποπτεύονται ότι η ομάδα Παπαδόπουλου ανεξαρτητοποιούταν βαθμιαία από την ανώτατη ηγεσία του ελληνικού στρατού αποκτώντας μια σχετική αυτονομία⁴⁰⁷. Ωστόσο, όπως προαναφέραμε, η συνωμοτική ομάδα είχε ήδη καταφέρει να δημιουργήσει τη ψευ-

⁴⁰⁴ Μελετόπουλος, ο.π., σ. 253

⁴⁰⁵ Βερέμης, ο.π., σ. 253, Παπαγελάς, ο.π., σ. 237, Ρουμπάτης, ο.π., σσ. 254-255

⁴⁰⁶ Παπαγελάς, ο.π., σ. 237, Ρουμπάτης, ο.π., σ. 255

⁴⁰⁷ Παπαγελάς, ο.π., σ. 256

δαίσθηση τόσο στην στρατιωτική ηγεσία όσο και στο Παλάτι ότι δήλωνε τυφλή υποταγή στο πρόσωπο του Στέμματος και τυφλή υπακοή στις διαταγές της ανώτατης στρατιωτικής ηγεσίας⁴⁰⁸. Αυτομάτως επαναπαύθηκε και η πολιτική ηγεσία ανακουφισμένη και εφησυχασμένη με την πεποίθηση ότι ένα επικείμενο πραξικόπημα δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί δίχως να έχει δοθεί το «πράσινο φως» από τα Βασιλικά Ανάκτορα και την επίσημη αμερικανική ηγεσία.

Η δεύτερη φάση της προετοιμασίας περιλάμβανε την σύνταξη ενός επιχειρησιακού σχεδίου στρατιωτικής επέμβασης, για το οποίο ο Α/ΓΕΣ αντιστράτηγος Γ. Σπαντιδάκης έδωσε εντολή στους αντισυνταγμαάρχες Γ. Παπαδόπουλο και Ν. Μακαρέζο να αναθεωρήσουν το παλαιό «Σχέδιο Προμηθεύς» και να το αναπροσαρμόσουν ειδικά για τις ανάγκες μιας στρατιωτικής επέμβασης, διασφαλίζοντας έτσι την επιτυχή έκβαση μιας ενδεχόμενης επιβολής στρατιωτικού νόμου⁴⁰⁹. Το αναθεωρημένο «Σχέδιο Προμηθεύς» έλαβε την κωδική ονομασία «*Ιέραξ II*» και προσδιόριζε με λεπτομερή τρόπο τον ρόλο των κρίσιμων μονάδων και σωμάτων στρατού που θα αξιοποιούνταν πλήρως στην εκδήλωση μιας στρατιωτικής επέμβασης σε περίπτωση μιας νέας οξείας πολιτικής κρίσης, ενώ απέβλεπε παράλληλα στην συνεργασία των στρατιωτικών δυνάμεων με τις αστυνομικές αρχές και τις δυνάμεις της χωροφυλακής, οι οποίες από κοινού είχαν να εκτελέσουν μια και μοναδική εντολή: την άμεση σύλληψη ατόμων ύποπτων για κομμουνιστικά ή αριστερά φρονήματα (το σύνολο δηλαδή της αδιάλλακτης δημοκρατικής ηγεσίας της χώρας) στη βάση συγκεκριμένων ονομαστικών καταλόγων, με σκοπό την ανάσχεση οποιασδήποτε μορφής λαϊκής αντίδρασης⁴¹⁰.

Γι' άλλη μια φορά, η Αμερική είχε πλήρη επίγνωση των πραγμάτων στην Ελλάδα και ενημερωνόταν τακτικά για κάθε εξέλιξη μέσω της αμερικανικής πρεσβεί-

⁴⁰⁸ Μελετόπουλος, ο.π., σ. 253

⁴⁰⁹ Το «Σχέδιο Προμηθεύς» αποτελούσε προϊόν νατοϊκής προελεύσεως και είχε χαρακτήρα σχεδίου εκτάκτου ανάγκης. Προέβλεπε την κατάληψη νευραλγικών κτηρίων και εγκαταστάσεων από στρατιωτικά κλιμάκια και την άμεση σύλληψη της ηγεσίας και των στελεχών της κομμουνιστικής αριστεράς σε περίπτωση ενδεχόμενης εισβολής από Βορρά ή μιας εσωτερικής κομμουνιστικής ανταρσίας. Με λίγα λόγια, απέβλεπε στη διαφύλαξη της εσωτερικής και εθνικής ασφάλειας της χώρας από ενδεχόμενους «εσωτερικούς εχθρούς ή κινδύνους». Βλ. Τσουκαλά, ο.π., σ. 189, Λιναρδάτο, ο.π., τόμ. Ε', σ. 407, Παπανδρέου, ο.π., σ. 364, Παπαχελά, ο.π., σ. 259

⁴¹⁰ Καλλιβρετάκης, ο.π., σ. 78, Παπανδρέου, ο.π., σ. 365

ας και τον σταθμό της CIA στην Ελλάδα, καθώς κατά τα μέσα του '66 είχε πληροφορηθεί ότι ο Α/ΓΕΣ αντιστράτηγος Γ. Σπαντιδάκης από κοινού με όλους τους υπόλοιπους αντιστράτηγους έδωσαν εντολή για να καταστρωθεί ένα επιχειρησιακό σχέδιο στρατιωτικής επέμβασης, σύμφωνα με το οποίο οι Ένοπλες Δυνάμεις θα καταλάμβαναν πραξικοπηματικά την εξουσία, θα προέβαιναν στη βίαιη διάλυση της Βουλής και θα ανέθεται τον πρωθυπουργικό θώκο στον Π. Πιτινέλη (στενό μυστικόσύμβουλο του Βασιλιά)⁴¹¹. Με άλλα λόγια, οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες είχαν ήδη επίγνωση των λεπτομερειών όλων των επιχειρησιακών κινήσεων και τους στόχους του σχεδίου, ενώ το σχέδιο αυτό προετοιμαζόταν πάντοτε με την σύμφωνη γνώμη του Βασιλιά, ο οποίος κατέστη αποκλειστικά ο μοναδικός αρμόδιος για να το θέσει σε εφαρμογή, όμως η συνεχής ταλάντευση, διστακτικότητα και αναποφασιστικότητά του είχε προκαλέσει πονοκεφάλους στην ανώτατη στρατιωτική εξουσία που ανέμενε καρτερικά και σχεδόν μοιρολατρικά το «πράσινο φως» για την εκτέλεσή του τόσο από τον ίδιο όσο και από τον «συμμαχικό» παράγοντα.

Η τρίτη και τελευταία φάση της προετοιμασίας προτού εκδηλωθεί το αναμενόμενο πραξικόπημα έγειρε δύο σημαντικά ερωτήματα: Θα πραγματοποιούταν τελικά πραξικόπημα των Στρατηγών ή των Συνταγματαρχών; Και ποια θα ήταν η θέση της επίσημης αμερικανικής ηγεσίας; Θα παρείχε έμπρακτη υποστήριξη σε μια τέτοια ενέργεια ή θα την καταδίκασε ως παράνομη και εγκληματική; Σχετικά με το πρώτο ερώτημα, όλα τα πράγματα έδειχναν ότι η Χούντα των Συνταγματαρχών θα εκδηλωνόταν πρώτη και θα προλάμβανε τα σχέδια της Χούντας των Στρατηγών. Εκμεταλλευόμενοι το γεγονός ότι τους είχε δοθεί η δυνατότητα αναθεώρησης και αναπροσαρμογής ενός παλαιού σχεδίου δράσης, οι μελλοντικοί πραξικοπηματίες άδραξαν την ευκαιρία να το τροποποιήσουν για τις δικές τους ανάγκες συντάσσοντας μια συμπληρωματική λίστα 35 – 40 αξιωματικών (ουσιαστικά όλα τα ενεργά μέλη της ομάδας Παπαδόπουλου), μια προσθήκη που συνέβαλε σημαντικά στην ενίσχυση της δύναμης και συνοχής της ομάδας των επίδοξων συνωμοτών διασφα-

⁴¹¹ Παπαγελάς, ο.π., σ. 252, Βερέμης, ο.π., σ. 253

λίζοντας με αυτόν τον τρόπο την πλήρη αυτονόμησή της από τη «Μεγάλη Χούντα» των Στρατηγών και την τελική εφαρμογή του συμπληρωμένου «Σχεδίου *Ιέραξ II+20%*» το βράδυ της 20^{ης} προς 21^{ης} Απριλίου⁴¹². Επιπλέον, κινητοποιήθηκαν οι στρατιωτικές μονάδες της Αττικής αφενός για την παρέλαση της 25^{ης} Μαρτίου και αφετέρου για την ενεργοποίηση του «Σχεδίου *Ιέραξ II*», ενώ παράλληλα η «Μικρή Χούντα» εξασφάλισε και μια πρόσθετη ίλη τεθωρακισμένων από το Πολύκαστρο, η οποία θα συμμετείχε κι αυτή μεν στην παρέλαση, αλλά θα παρέμενε μυστικά στο λεκανοπέδιο μέχρι νεοτέρας αποτελούμενη από 2.000 οπλίτες και 15 αξιωματικούς που είχαν ολοκληρώσει επιτυχώς την εκπαίδευσή τους στο Κέντρο Εκπαίδευσως Τεθωρακισμένων (ΚΕΤΘ) στο Γουδί⁴¹³.

Όλα ήταν έτοιμα για την τελική εφαρμογή του πραξικοπήματος, όμως έμεινε μια ακόμη εκκρεμότητα: ποια η στάση της Αμερικής στην εκδήλωση ενός στρατιωτικού πραξικοπήματος στην Ελλάδα; Θα παρείχε στήριξη στους κινηματίες, θα τηρούσε σιγήν ιχθύος παρέχοντας ανοχή σε μια τέτοια ενέργεια ή θα την καταδίκαιζε απερίφραστα; Σχετικά με αυτό το ερώτημα, το τοπίο εδώ ήταν θολό, καθώς δεν ήταν αρκετά ξεκάθαρη η στάση των αμερικανών απέναντι στο πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου, ενώ παράλληλα επικρατεί μεγάλη σύγχυση και γύρω από τον ρόλο που διαδραμάτισαν σε αυτό τόσο οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες όσο και η αμερικανική πρεσβεία στην Ελλάδα⁴¹⁴. Όταν το Στέμμα ξεκίνησε έναν κύκλο διερευνητικών επαφών με τον τότε αμερικανό πρέσβη στην Ελλάδα Φ. Τάλμποτ, με σκοπό την υποστήριξη της χώρας του για την επιβολή δικτατορίας, η επίσημη αμερικανική ηγεσία δεν έδωσε σαφείς εγγυήσεις διαβεβαίωσης μιας τέτοιας βοήθειας⁴¹⁵. Με την σειρά του το υπουργείο Εξωτερικών της Αμερικής (State Department) προχώρησε σε μια αινιγματική δήλωση: «Για λόγους αρχής, οι ΗΠΑ θα είναι, φυσικά,

⁴¹² Επειδή ελληνικές πηγές αντιλήφθηκαν ότι γινόταν λόγος περί συζητήσεων του σχεδίου «*Ιέραξ II*» στην Ουάσινγκτον, αποφασίστηκε η μετονομασία του «Σχεδίου *Ιέραξ II*» σε «Σχέδιο Προμηθεύς». Στο μετονομασμένο πλέον «Σχέδιο Προμηθεύς» ενσωματώθηκε άλλη μια προσθήκη από τους απριλιανούς συνωμότες, η οποία προέβλεπε την σύλληψη πολιτικών προσώπων, μελών της κυβερνήσεως και του κοινοβουλίου, δημοσιογράφων και εκδοτών εφημερίδων κτλ. Βλ. Καλλιβερέτακη, ο.π., σσ. 78 & 87, Σταύρου, ο.π. σ. 202, Παπανδρέου, ο.π., σ. 376

⁴¹³ Καλλιβερέτακης, ο.π., σ. 81, Νικολακόπουλος, ο.π., σ. 370

⁴¹⁴ Λιναρδάτος, ο.π., τομ. Ε', σ. 408, Wittner, ο.π., σ. 394

⁴¹⁵ Βερέμης, ο.π., σ. 254

αντίθετες σε εξωκοινοβουλευτική κίνηση. Θα πρέπει να υπογραμμίσετε ότι η αντίδραση των ΗΠΑ δεν μπορεί να καθοριστεί εκ των προτέρων, αλλά αυτό θα εξαρτηθεί από τις συνθήκες που θα επικρατούν εκείνη την στιγμή⁴¹⁶». Με αυτήν την τελευταία φράση μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η Αμερική επέδειξε μια αμφιταλαντευόμενη στάση δίνοντας ένα «πορτοκαλί φως» για το πραξικόπημα των Στρατηγών, καθώς ουσιαστικά τασσόταν κατά μιας τέτοιας ενέργειας, αλλά η τελική της αντίδραση θα διαμορφωνόταν ανάλογα με τις συνθήκες στις οποίες θα εξελισσόταν αυτό το εγχείρημα⁴¹⁷. Επομένως, αποφάσισε να τηρήσει πολιτική ουδετερότητας, παρακολουθώντας ωστόσο στενά τις τρέχουσες εξελίξεις στην Ελλάδα και αναλόγως την τελική διαμόρφωση του τοπίου ύστερα από την πραγματοποίηση μιας τέτοιας πράξης θα προέβαινε σε δημόσιες δηλώσεις στηρίζοντας, ανέχοντας ή καταδικάζοντας την⁴¹⁸.

Λίγο πριν πέσει η αυλαία για την ελληνική δημοκρατία, στις 20 Απριλίου (παραμονές πραξικοπήματος) πραγματοποιήθηκε σύσκεψη των Στρατηγών, στην οποία παρέστη ο Α/ΓΕΣ αντιστράτηγος Γ. Σπαντιδάκης μαζί με άλλους έξι αντιστράτηγους όπου πάρθηκε η τελική απόφαση επέμβασης των Ενόπλων Δυνάμεων και, ύστερα πάντοτε από την έγκριση του Στέμματος, στην εκτέλεση της επιβολής του «Σχεδίου Ιέραξ II», ενώ παράλληλα θα ακολουθούσε άλλη μια συνάντηση την Δευτέρα 24 Απριλίου, όπου θα προχωρούσαν σε περαιτέρω λεπτομέρειες⁴¹⁹. Αμέσως μετά την σύσκεψη ο αντιστράτηγος Γ. Ζωϊτάκης, ο οποίος ήδη βρισκόταν σε στενή επαφή με τους απριλιανούς συνωμότες, έσπευσε να τους ειδοποιήσει σχετικά με την συνάντηση και την απόφαση των αντιστράτηγων⁴²⁰. Στο άκουσμα αυτών των τρανταχτών εξελίξεων οι Συνταγματάρχες βρέθηκαν προς στιγμήν εξαιρετικά αμήχανοι και διστακτικοί στην πραγματοποίηση οποιασδήποτε ενέργειας, όμως η αποφασιστικότητα του ταξίαρχου Σ. Παττακού διέλυσε κάθε σκέψη αμφιβολίας

⁴¹⁶ Παπαγελάς, ο.π., σ. 297, Βερέμης, ο.π., σ. 254

⁴¹⁷ Παυλίδης, ο.π., τόμ. Α', σ. 72, Παπαγελάς, ο.π., σ. 298

⁴¹⁸ Παπαγελάς, ο.π., σ. 318, Παυλίδης, ο.π., τόμ. Α', σ. 119

⁴¹⁹ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε, σ. 431, Παπαγελάς, ο.π., σ. 313, Καλλιβρετάκης, ο.π., σ. 84, Βερέμης, ο.π., σ. 254

⁴²⁰ Παπανδρέου, ο.π., σ. 358, Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε, σ. 431, Παπαγελάς, ο.π., σ. 313, Καλλιβρετάκης, ο.π., σ. 84

στην ήδη τεταμένη ατμόσφαιρα με την κρίσιμη απόφαση να είχε πλέον παρθεί⁴²¹. Ο κύβος ερρίφθη για την τριανδρία των πραξικοπηματιών (Γ. Παπαδόπουλος, Σ. Παττακός και Ν. Μακαρέζος) η οποία προχώρησε στην εκτέλεση των προμελετημένων τους σχεδίων και έθεσε σε εφαρμογή το δικό τους τροποποιημένο «Σχέδιο *Ιέραξ II+20%*» 02:00 ώρα τα μεσάνυκτα της 21^{ης} Απριλίου, προλαβαίνοντας έτσι τα σχέδια των Στρατηγών, πιάνοντας στον ύπνο όλο το πολιτικό σύστημα και αιφνιδιάζοντας αποτελεσματικά το αμερικανικό κατεστημένο, το οποίο ανέμενε παρόμοια ενέργεια διαφορετική μέρα και από τους Στρατηγούς, βάσει των πληροφοριών που είχαν στην κατοχή τους⁴²². Χαρακτηριστικά, ο αμερικανός πρέσβης Φ. Τάλμποτ, όταν έμαθε για την εκδήλωση του πραξικοπήματος των Συνταγματάρχων έστειλε ένα τηλεγράφημα στον σταθμό της CIA στην Αθήνα με τίτλο «*Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας*», πράγμα που προκάλεσε την έντονη αντίδραση του Τζ. Μόρφυ, τότε σταθμάρχη του σταθμού της CIA στην Ελλάδα, ο οποίος, ύστερα από την ανάγνωση του τηλεγραφήματος, του απάντησε με πρωτοφανή κυνισμό και χυδαιότητα: «*Καλά, πως μπορείς να βιάσεις μια πόρνη*,⁴²³»

Στο άκουσμα της είδησης του πραξικοπήματος δεν πάρθηκε καμία ουσιαστική απόφαση από την Ουάσιγκτον, έτσι συμφωνήθηκε η τήρηση μιας στάσης αναμονής της Αμερικής μέχρι να «*ξεκαθαριστεί η κατάσταση*» και αναλόγως την ροή των μετέπειτα εξελίξεων ύστερα από την εκδίπλωση αυτού του εγχειρήματος θα διαμορφωνόταν η τελική απόφαση επίσημης αναγνώρισης ή καταδίκης του νέου δικτατορικού καθεστώτος, όμως όταν οι πραξικοπηματίες προέβησαν στην παροχή εγγυήσεων για την άσκηση μιας φιλοδυτικής, φιλονατοϊκής και φιλοαμερικανικής πολιτικής σταθεροποιώντας αποτελεσματικά την κλιμακούμενη κατάσταση, οι ΗΠΑ προχώρησαν στην πλήρη εξομάλυνση και αποκατάσταση των σχέσεών

⁴²¹ Χαρακτηριστική ήταν η αγωνιώδης και γεμάτη απορία ερώτηση του συνταγματάρχη Γ. Παπαδόπουλου στον ταξίαρχο Σ. Παττακό: «*Και τώρα Κ. Ταξίαρχε, τι γίνεται;*» Ωστόσο, η απάντηση που έλαβε από τον ταξίαρχο δεν άφησε περιθώρια παρερμηνείας: «*Εγώ θέτω σε κίνηση την μονάδα μου και όποιος θέλει συμμετέχει, όποιος δεν θέλει ας κάμει ό,τι νομίζει!*» Βλ. Στυλιανό Γ. Παττακό, *21^η Απριλίου 1967: Διατί; Ποιοι; Πώς;*, Βιοβιβλ, Αθήνα 1995, σσ. 126-127, Καλλιβρετάκη, ο.π., σ. 85

⁴²² Wittner, ο.π., σ. 395, Παπαγελάς, ο.π., σ. 313

⁴²³ Αλέξης Παπαγελάς, *Το Πραξικόπημα της 21ης Απριλίου, στο Ελλάδα 20ος αιώνας: 1960-1970*, τόμ. Α', Η Καθημερινή, Αθήνα 2018, σσ. 46-47

της με τους Συνταγματάρχες, οδηγώντας έτσι σε μια υποστήριξη, αναγνώριση και «νομιμοποίηση» της στρατιωτικής δικτατορίας, η οποία έβαλε τη χώρα στο «γύψο» για μια επταετία⁴²⁴. Ωστόσο, η τήρηση αυτής της στάσης του «συμμαχικού» παράγοντα απέναντι στο νέο δικτατορικό καθεστώς που εγκαθίδρυσε η Χούντα των Συνταγματάρχων θα είχε ένα τεράστιο και βαρύ μελλοντικό τίμημα, καθώς η τουρκική εισβολή στην Κύπρο στις 20 Ιουλίου 1974 επέφερε μακροχρόνιες καταστροφικές συνέπειες τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ελλάδα καταλαμβάνοντας ένα τμήμα της Μεγαλονήσου αρκετά μεγαλύτερο απ' αυτό που προέβλεπε το «Σχέδιο Άτσεσον» στην τουρκική πλευρά, συντελώντας έτσι στον ακρωτηριασμό της εδαφικής ακεραιότητας του νησιού και το βίαιο ξεριζωμό του κυπριακού ελληνισμού⁴²⁵.

Εν τέλει, το εγχείρημα αυτό στέφθηκε υπό πλήρη επιτυχία, καθώς μέσω των άκρως συντονισμένων κινήσεων και του άριστου συγχρονισμού, οι κινηματίες κατόρθωσαν να εξαπατήσουν τις μονάδες στις οποίες είχαν κληθεί να κινηθούν μόνο κατόπιν διαταγής του Στέμματος και να συλλάβουν την ανώτατη στρατιωτική ηγεσία, προκαλώντας έτσι ένα βαρύ πλήγμα στη δομή του στρατεύματος⁴²⁶. Επιπλέον, λόγω της ταχύτατης κινητοποίησής τους, κατάφεραν να αιφνιδιάσουν την πολιτική ηγεσία και την ελληνική κοινωνία προχωρώντας σε ένα μαζικό κύμα συλλήψεων πολιτικών προσώπων, χιλιάδων πολιτών και όσων άλλων ατόμων που κρίθηκαν ύποπτοι για τα πολιτικά τους φρονήματα και θα επιχειρούσαν να κινητοποιηθούν, σηματοδοτώντας έτσι άλλα δύο πλήγματα στην ραχοκοκαλιά του κράτους και στην καρδιά του λαού⁴²⁷. Συνεπώς, κάθε δυνατότητα άμεσης οργανωμένης λαϊκής αντίδρασης παρέλυσε καθιστώντας τους πραξικοπηματίες κύριους της πρωτεύουσας λίγο μετά την έναρξη της «επανάστασεως», όπως οι ίδιοι αποκαλούσαν το πραξικόπημα, δίχως να συναντήσουν καμία απολύτως αντίσταση, σηματοδοτώντας έτσι το άδοξο τέλος των επιφανών κοινοβουλευτικών και δημοκρατικών θεσμών, την ολική κατάρρευση των δομών του μετεμφυλιακού οικοδομήματος και τη βίαιη μετά-

⁴²⁴ Παυλίδης, ο.π., τόμ. Α', σσ. 119-120, Παπαγελάς, ο.π., σσ. 318, 381 & 417-418

⁴²⁵ Σταύρου, ο.π., σ. 201, Μάνεσης, ο.π., σ. 30, Παπαγελάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 46

⁴²⁶ Καλλιβρετάκης, ο.π., σ. 88, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σσ. 295 & 297

⁴²⁷ Καλλιβρετάκης, ο.π., σ. 88

βαση της χώρας σε ένα δικτατορικό καθεστώς επταετούς διάρκειας, όπου η νέα ελληνική πραγματικότητα διαμορφώθηκε στη βάση της ολοκληρωτικής λογοκρισίας, της κατάργησης ατομικών ελευθεριών, της αναστολής συνταγματικά κατοχυρωμένων αρχών και της άσκησης φρικτών βασανιστηρίων⁴²⁸. Η επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας οδήγησε στο αποκορύφωμα της κρίσης νομιμοποίησης ύστερα από την ξεδίπλωση των γεγονότων της «ιουλιανής» κρίσης, ενώ συνέβαλε ταυτόχρονα και στη δημιουργία μιας οξείας κρίσης νομιμότητας προκαλώντας συναισθήματα μαρασμού και θλίψης με μακροχρόνιες και βαθύτατες συνέπειες για την ελληνική πολιτική και συνταγματική ιστορία⁴²⁹.

⁴²⁸ Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σσ. 72 & 297, Παπαγελάς, ο.π., τόμ. Α', σ. 46, Παπανδρέου, ο.π., σ. 376, Wittner, ο.π., σ. 393

⁴²⁹ Μάνεσης, ο.π., σσ. 29-30, Meynaud, ο.π., τόμ. Β', σ. 19

Συμπεράσματα Εργασίας

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω, το μετεμφυλιακό οικοδόμημα ήταν εξαρχής καταδικασμένο να καταρρεύσει, καθώς οι δομές και τα θεμέλια που το στήριζαν αποσκοπούσαν στη διαμόρφωση και άσκηση μιας ολοκληρωτικά αυταρχικής ελληνικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής εγκαθιδρύοντας ένα αστυνομικρατούμενο και στρατοκρατούμενο καθεστώς, του οποίου η λειτουργία είχε καθιερωθεί στη βάση ενός διπλού θεσμικού πλαισίου (Σύνταγμα και «Παρασύνταγμα») προωθώντας μέσω μιας σειράς επανειλημμένης διοχέτευσης προπαγάνδας των κυρίαρχων ιδεολογικών ρευμάτων της εθνικοφροσύνης και του αντικομμουνισμού το διαχωρισμό και διαίρεση τόσο της ελληνικής κοινωνίας όσο και της πολιτικής σκηνής σε δύο μεγάλες ιδεολογικές φατρίες: των «εθνικοφρόνων» και των «μη εθνικοφρόνων», επιβάλλοντας την συνεχή περιθωριοποίηση και απομόνωση του ΚΚΕ και συνάμα του αριστερού – εαμικού φάσματος και επιτυγχάνοντας τον ευνουχισμό της λαϊκής βουλήσεως εις βάρος των υπέρογκων απαιτήσεων του Παλατιού, των ενεργών παρεμβάσεων του ελληνικού στρατεύματος στην ελληνική πολιτική σκηνή και των νατοϊκών συμφερόντων του «συμμαχικού» παράγοντα.

Ο συνταγματικός και «*παρασυνταγματικός*» κορμός που καθιερώθηκε καθ' όλη τη διάρκεια της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου είχε θεσπιστεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να ενθαρρύνει μια διασταλτική και μοναρχική συμπεριφορά του Στέμματος, το οποίο δεν ήταν διατεθειμένο να περιοριστεί στον ρόλο ενός κοινοβουλευτικού ανώτατου άρχοντα, αλλά επιδίωξε να συμμετάσχει ενεργά στην ελληνική πολιτική, παραγκωνίζοντας έτσι εντελώς το κυβερνητικό σχήμα και αγνοώντας πλήρως την συνταγματική νομιμότητα ασκώντας μια προσωπική πολιτική. Με άλλα λόγια, το Παλάτι δεν επιθυμούσε μόνο να βασιλεύει, αλλά και να κυβερνά, νοθεύοντας έτσι τα κοινοβουλευτικά και δημοκρατικά ήθη της χώρας.

Στο ίδιο μήκος και πλάτος κινήθηκε και το σώμα των Ενόπλων Δυνάμεων, το οποίο μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου μετεξελίχθηκε σε έναν πανίσχυρο κα-

ταπιεστικό και κατασταλτικό μηχανισμό κάθε εξωτερικής και εσωτερικής απειλής έχοντας προηγηθεί ένα σύνολο επανειλημμένων εσωτερικών ιδεολογικών εκκαθαρίσεων επιδιώκοντας τη διαμόρφωση ενός ομοιογενούς και ομοιόμορφου αντικομμουνιστικού πυρήνα. Μέσω της οικονομικής αρωγής, στρατιωτικής ενίσχυσης και ιδεολογικής κατήχησης των «συμμάχων» ο ελληνικός στρατός μετετράπη σε αμερικανικό και νατοϊκό φερέφωνο ασύμμετρης ισχύος, ενώ παράλληλα η ανύψωση του Αλ. Παπάγου στο αξίωμα της αρχιστρατηγίας στις αρχές του '49 συνέβαλε στη δημιουργία ενός κλίματος εύνοιας των Ενόπλων Δυνάμεων από τον «Μεγάλο Πλάτανο» και μιας διαδικασίας θεσμικής αυτονόμησής τους από την πολιτική εξουσία υιοθετώντας μια συνωμοτική στάση και παρεμβαίνοντας ενεργά στην άσκηση της ελληνικής πολιτικής μέσω της ύφανσης ενός δικτύου μεθοδευμένων και εσκεμμένων δολιοφθορών, μηχανορραφιών και ραδιουργιών έχοντας πάντα ως πρόσχημα την ελλοχεύουσα κομμουνιστική απειλή.

Τέλος, τόσο ο κρίσιμος στρατηγικός και γεωπολιτικός ρόλος της Ελλάδας όσο και η κατεστραμμένη οικονομία της χώρας λόγω της γερμανικής κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου προκάλεσαν το έκδηλο ενδιαφέρον της Ουάσιγκτον να εντάξει την Ελλάδα στην σφαίρα επιρροής του δυτικού μπλοκ μέσω της εισόδου της χώρας στο ΝΑΤΟ, με σκοπό τη διασφάλιση όλων των αμερικανικών συμφερόντων στις περιοχές της Ανατολικής Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, την ανάσχεση της εξάπλωσης της «σοβιετοποίησης» ή «κομμουνιστοποίησης» στις περιοχές αυτές και τέλος τη δημιουργία ενός καθεστώτος άμεσης οικονομικής εξάρτησης της χώρας από τον «συμμαχικό» παράγοντα. Η συνταγματικά και θεσμικά κατοχυρωμένη επιρροή του αμερικανικού παράγοντα στην ελληνική πολιτική ζωή μέσω της σταδιακής διείδυσης της αμερικανικής γραφειοκρατικής διοίκησης σε επίπεδο πολιτικού συστήματος σχετικά με τη διαμόρφωση της κυβερνητικής σύνθεσης παρεμβαίνοντας ενεργά στη διεξαγωγή των εκλογικών αναμετρήσεων, στο διορισμό και παύση των κυβερνητικών σχηματισμών συνέβαλε στη διαμόρφωση, χάραξη και άσκηση μιας ελληνικής κυβερνητικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής κομ-

μένη και ραμμένη στα μέτρα μιας φιλοαμερικανικής, φιλοδυτικής και φιλονατοϊκής νοοτροπίας και στην καλλιέργεια ενός κλίματος υπονόμησης της εθνικής υπερφάνειας της χώρας και ένταξής της σε ένα καθεστώς εθνικής υποτέλειας και υποταγής στις βλέψεις του νατοϊκού «προστάτη».

Σχετικά με το κομματικό σύστημα της μετεμφυλιακής Ελλάδας, η συνεχώς μεταβαλλόμενη φύση του από πολυκομματικό σε τρικομματικό απέβλεπε στην εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων της συντηρητικής δεξιάς παράταξης εγκαθιδρύοντας έναν συσχετισμό δυνάμεων, σύμφωνα με τον οποίο επετεύχθη η μονοπώληση της πολιτικής εξουσίας από το ηγεμονικό δεξιό πολιτικό φάσμα, η πολιτική απομόνωση και περιθωριοποίηση της αριστερής πολιτικής πτέρυγας και τέλος ο ολοκληρωτικός κατακερματισμός του κεντρικού πολιτικού χώρου. Όμως, η ενοποίηση όλων των κεντρώων δυνάμεων και η συσπείρωσή τους σε ένα ενιαίο πολιτικό κόμμα, την Ένωση Κέντρου, κατόρθωσε να ανατρέψει αυτή την κατάσταση μεταβάλλοντας τον παγιωμένο συσχετισμό δυνάμεων στις βουλευτικές εκλογές του '63 και '64, σηματοδοτώντας έτσι την ανανέωση του πολιτικού προσωπικού μετά από μια ολόκληρη δεκαετία δεξιάς πολιτικής διακυβέρνησης και τη χάραξη μιας νέας περιόδου πολιτικής κυριαρχίας του Κέντρου για τη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Όμως, ο αέρας της νίκης της ΕΚ γρήγορα επισκιάστηκε από μια σειρά εσωκομματικών προστριβών και προβλημάτων λόγω έντονων ενδοκυβερνητικών διαφορών σε κρίσιμα ζητήματα μείζονος σημασίας, όπως η διευθέτηση του Κυπριακού και οι αλλαγές στα ανώτατα κλιμάκια της στρατιωτικής ηγεσίας. Η σύγκρουση του Βασιλιά Κων/νου και του πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου αναφορικά με την ανάληψη του υπουργείου Εθν. Αμ. συνέβαλε στην τελική ρήξη μεταξύ Στέμματος – κυβέρνησεως και στη δημιουργία ενός κλίματος μακράς πολιτικής κρίσης και συνταγματικής ανωμαλίας, το οποίο χαρακτηρίστηκε ως «ιουλιανά» ή «αποστασία», όπου μια σειρά διαδοχικών «αυλικών» κυβερνήσεων – προϊόντα βασιλικής προελεύσεως – οδήγησε στην κατάφωρη υπονόμηση των κοινοβουλευτικών θεσμών και τον ευτελισμό της συνταγματικής νομιμότητας, παρατείνοντας έτσι σημαντικά την ήδη υφέρπουσα πολιτική κρίση της χώρας.

Η ιουλιανή κρίση αποτέλεσε το τελευταίο σκαλοπάτι για την κατακόρυφη άνοδο της πολιτικής πόλωσης και διχοτόμηση της πολιτικής σκηνής. Από τη μια μεριά έχουμε το θεσμό της Μοναρχίας, ο οποίος επιδίωξε να επαναφέρει την εμφυλιακή εικόνα του «μοναρχοφασισμού» στη μνήμη του ελληνικού λαού μέσω ενός συνόλου αντικοινοβουλευτικών αυθαιρεσιών, ενώ από την άλλη έχουμε το Κέντρο και τον λαοπρόβλητο ηγέτη Γ. Παπανδρέου ο οποίος αναδύθηκε αναβαπτισμένος και εξαγνισμένος στα μάτια της λαϊκής συνείδησης εξαιτίας της ευθείας σύγκρουσης με τα Ανάκτορα. Η πολιτική αστάθεια όξυνε την κοινωνική αγανάκτηση και η βασιλική εκτροπή του '65 έδωσε το έναυσμα για το ξεχείλισμα της συσσωρευμένης λαϊκής οργής, το οποίο εκδηλώθηκε μέσω ενός ανεξέλεγκτου κύματος καθημερινών μαχητικών εκδηλώσεων, διαδηλώσεων και διαμαρτυριών κλιμακώνοντας με αυτόν τον τρόπο την πολιτική πόλωση και θέτοντας καθεστωτικό ζήτημα, συντελώντας έτσι στην απονομιμοποίηση του θεσμού της Μοναρχίας και την μετέπειτα ανατροπή της, με σκοπό την επαναφορά της συνταγματικής, κοινοβουλευτικής και δημοκρατικής νομιμότητας.

Οι διαδοχικές κυβερνήσεις των «αποστατών» (Νόβα, Τσιριμώκου και Στεφανόπουλου), καθώς και οι δύο υπηρεσιακές κυβερνήσεις που ακολούθησαν (Παρασκευόπουλου και Κανελλόπουλου) επαλήθευσαν περίτρανα την αδυναμία συγκρότησης ενός υγιούς κυβερνητικού σχήματος, το οποίο θα συνέβαλε στην προώθηση μιας συμβιβαστικής λύσης του πολιτικού αδιεξόδου λειτουργώντας καθοριστικά ως πόλος διαμεσολάβησης της επαναφοράς της δημοκρατικής τάξης και των κοινοβουλευτικών θεσμών. Η στρατηγική διάσπασης της ΕΚ μέσω της «σαλαμοποίησης» του κόμματος και της μετέπειτα διατήρησής της, με σκοπό την εκλογική του εξασθένιση και πολιτική αποδυνάμωση, οι πολιτικές απόπειρες ανάδειξης μιας μετεκλογικής κεντροδεξιάς κυβέρνησης, με σκοπό την επιψήφιση ενός ευνοϊκού εκλογικού νόμου που θα της προσέφερε πολιτική και εκλογική σταθεροποίηση και οι εντατικές προσπάθειες επίτευξης μιας επερχόμενης νίκης της Δεξιάς στις προκηρυγμένες εκλογές της 28^{ης} Μαΐου 1967 αποτέλεσαν τον κύριο άξονα των επιταγών και

διαβημάτων του παλατιανού περιβάλλοντος, τα οποία εν τέλει απέτυχαν να υλοποιηθούν.

Η αποσταθεροποίηση, αποσύνθεση και ολική κατάρρευση του ελληνικού πολιτικού συστήματος οφειλόταν κατά κύριο λόγο στην αρτηριοσκληρωτική νοοτροπία των καθεστωτικών δυνάμεων του μετεμφυλιακού οικοδομήματος, οι οποίες επέδειξαν μια ανένδοτη και αδιάλλακτη στάση αρνούμενες κάθε πολιτικοκοινωνικό άνοιγμα ή διέξοδο και μη ανεχόμενες καμία εναλλακτική κυβερνητική λύση, συμβάλλοντας έτσι στην καλλιέργεια ενός κλίματος ακραίας πολιτικής πόλωσης της ελληνικής κοινωνίας και αναμονής μιας ενδεχόμενης (και σχεδόν μοιρολατρικής) ανατροπής της δημοκρατίας. Η καταρράκωση του κοινοβουλευτικού πνεύματος σε συνδυασμό με την αδυναμία συγκρότησης μιας νέας βιώσιμης κυβέρνησης διασαφήνισαν εμπράκτως ότι οι δομές της μετεμφυλιακής εξουσίας είχαν χρεωκοπήσει, ενώ πλέον ήταν έκδηλη στην ήδη βαριά ελληνική πολιτική ατμόσφαιρα η απαξίωση του πολιτικού προσωπικού. Η πολιτική κατάσταση της χώρας όδευε προς ολικό εκτροχιασμό, ενώ οι δομές του μετεμφυλιακού οικοδομήματος απειλούνταν με οριστική κατάρρευση. Η προσφυγή σε αντικοινοβουλευτικά και αντιδημοκρατικά μέσα για την επίλυση του πολιτικού αδιεξόδου, για το οποίο άμεσα υπεύθυνοι κατέστησαν όλες οι καθεστωτικές δυνάμεις του μετεμφυλιακού οικοδομήματος, αποτέλεσε την τελική έσχατη λύση με την κατάστρωση ενός επιχειρησιακού σχεδίου στρατιωτικής επέμβασης μέσω της αναπροσαρμογής του παλαιού «Σχεδίου Προμηθείς» και τη μετονομασία του σε «Σχέδιο Ιέραξ II». Όμως, μια μυστική συνωμοτική ομάδα επίορκων αξιωματικών πραγματοποίησαν πρώτοι πραξικόπημα το βράδυ 20 – 21 Απριλίου 1967, κόβοντας έτσι το γόρδιο δεσμό της υφέρπουσας πολιτικής κρίσης της χώρας αντί να τον έλυναν και εγκαθιδρύοντας μια επταετή στρατιωτική δικτατορία.

Σε αυτό το σημείο, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε ότι η βίαιη και βάρβαρη μετάβαση στο στρατιωτικό καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου προέκυψε ως φυσικό επακόλουθο της «ιουλιανής» κρίσης, το οποίο οριστικοποίησε επισήμως το τέλος του

ανακτορικού δακτύλου στη διάβρωση και τον κατακερματισμό των κοινοβουλευτικών θεσμών στην Ελλάδα. Με την εγκαθίδρυση του δικτατορικού καθεστώτος δεν μπορούμε απλώς να θεωρήσουμε ότι ανατράπηκαν οι δομές ενός άφθαρτου δημοκρατικού πολιτεύματος (το οποίο ούτως ή άλλως λειτουργούσε κατ' επίφαση δημοκρατικά, καθώς κατά τη διάρκεια της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου η «δημοκρατία» χαρακτηρίστηκε ως «καχεκτική»). Στην πραγματικότητα το σώμα των επίορκων αξιωματικών απλώς τοποθέτησε την ταφόπλακα σε ένα πολίτευμα που είχε ήδη απωλέσει το δημοκρατικό του χαρακτήρα εξαιτίας των συνεχών εξωκοινοβουλευτικών παρεμβάσεων. Η Χούντα των Συνταγματαρχών, μέσω της αμερικανικής υποστήριξης, εδραίωσε το δικτατορικό της καθεστώς τσαλαπατώντας τις κατ' επίφαση δημοκρατικές δομές με τις ερπύστριες των τεθωρακισμένων και γκρεμίζοντας τα απομεινάρια των κοινοβουλευτικών θεσμών του μετεμφυλιακού ελληνικού κράτους, οδηγώντας έτσι στο τελικό συμπέρασμα αυτής της εργασίας ότι η ελληνική δημοκρατία στραγγαλίστηκε από τους υποτιθέμενους φύλακές της, οι οποίοι με το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου επισφράγισαν το άδοξο τέλος της παραγμένης μετεμφυλιακής περιόδου στιγματίζοντας για πάντα τις μνήμες του ελληνικού έθνους και την σύγχρονη ελληνική πολιτική και συνταγματική ιστορία με τις σκοτεινές του σελίδες.

Παράρτημα Κειμένων

Ι.Δ.Ε.Α.

*Ἡ ὑπ' ἀριθ. 8 ἐγκύκλιος διαταγή τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου*⁴³⁰

ΑΚΡΩΣ ΑΠΙΟΡΡΗΤΟΣ

Ι.Δ.Ε.Α.

ΑΚΡΩΣ ΑΠΙΟΡΡΗΤΟΝ

Δ.Δ.

Αὔξ. Ἀριθ. 8

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΔΙΑΤΑΓΗ

- I. Εἶναι ἀναμφισβήτητον γεγονός ὅτι ὁ πρωτεργάτης τῆς σωτηρίας τῆς Πατρίδος, μέχρι σήμερον ὑπῆρξεν τὸ Σῶμα τῶν Ἀξιωματικῶν.
- II. Τὸ Σῶμα τοῦτο μὲ τὰς εὐγενεῖς παραδόσεις του, τὴν ἀνιδιοτέλειάν του, τὴν φιλοπατρίαν του, ἀποτελεῖ τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σημερινήν σαπίλαν τῆς Πολιτικῆς Ἡγεσίας, τῆς ὁποίας, τὸ Κομματικόν συμφέρον καὶ ἡ ιδιοτέλεια ἐγγίζουσιν τὰ ὅρια τῆς Προδοσίας. Τὸ Σῶμα τῶν Ἀξιωματικῶν ἔδωσε καὶ καθημερινῶς δίδει ποταμοὺς αἵματος διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ Ἔθνους, ἀδελφωμένον μὲ τὰ τέκνα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, τοῦ Λαοῦ ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἀντελήφθη ἤδη ὅτι ὁ μόνος ὑγιῆς ὀργανισμὸς εἰς τὸ Κράτος σήμερον εἶναι ὁ Στρατός. Τὸ Σῶμα τῶν Ἀξιωματικῶν, μαζί με τὸν μαχόμενον Λαόν, ἔχουν εὐθύναν ἐναντι τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἔθνους καὶ εἶναι ὑπεύθυνοι διὰ τὴν σωτηρίαν του.
- III. Ἀποτελεῖ ἤδη κοινόν μυστικόν ἢ ὑπαρξίς του Ι.Δ.Ε.Α. ἰσχυροτάτης ὀργανώσεως ἣτις ἐκπροσωπεῖ τὰ 2/3 τῶν Ἀξιωματικῶν, περιλαμβάνουσα εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὅ,τι ἐκλεκτὸν ἔχει σήμερον τὸ στράτευμα. Ἡ Ἡγεσία τοῦ Ι.Δ.Ε.Α. καθορίζει διὰ τῆς παρούσης Ἐγκυκλίου Διαταγῆς ἐπειγούσης θέσιν καταστατικῶν τοὺς σαφεῖς σκοποὺς τῆς Ὄργανώσεως!

⁴³⁰ Εφημερίδα ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, 8/8/1951, σ. 1

IV. ΣΚΟΠΟΙ:

- α.) Σωτηρία τῆς κινδυνεύουσας Πατρίδος.
- β.) Ἐξυγίανσης τῆς Κρατικῆς Μηχανῆς.
- γ.) Ἀνασυγκρότησις καὶ ἐξυγίανσις τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων
- δ.) Ἀνασυγκρότησις γενικῶς τῆς Χώρας ὥστε δι' ἀναπροσαρμογῆς τῆς κειμένης Νομοθεσίας νὰ ἐπιτευχθῶν:
 - i. Ἀποκατάστασις τῶν πληγέντων ἀπὸ τῆς Κομμουνιστικῆς Ἀνταρσίας.
 - ii. Ἀμοιβὴ τῶν διακριθέντων εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ἀνταρσίας.
 - iii. Ἐπιβολὴ κυρώσεων εἰς τὰς διαφόρους κατηγορίας τῶν δοσιλόγων ἔναντι τῆς Πατρίδος (Κινηματῖαι Μ. Ἀνατολῆς, Συνοδοιπόροι, Προδόται, Κομμουνισταί, Καταχράσται τοῦ Δημοσίου Πλούτου).
 - iv. Δικαιοτέρα κατανομή τῶν ἀγαθῶν καὶ σημαντικὴ βελτίωσις τῶν ὄρων τῆς ζωῆς τῶν ἐργαζομένων.

V. ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ Ι.Δ.Ε.Α.

Ὁ Ι.Δ.Ε.Α. ἐπεδίωκε διὰ διαφόρων ἐπεμβάσεων, πιέσεων καὶ ἐπαφῶν μὲ ἡμετέρους καὶ συμμαχικούς παράγοντας, τὰ ἐπιλύσει τοὺς ἀνωτέρω σκοπούς τοῦ ἡμέρους τούτων. Δυστυχῶς παρὰ τὰς καταβληθείσας προσπάθειάς, ἐλάχιστα θὰ ᾔητο σχεδόν βέβαιον ὅτι δυναμικὴ τίς παρέμβασις ὑπὸ τὰς πορεύσας συνθηκάς θὰ ᾔητο ὀλεθρία διὰ τὴν τύχην τῆς Πατρίδος.

Ἡ μὴ ἐπίτευξις τῶν σκοπῶν τοῦ Ι.Δ.Ε.Α. ὀφείλετο ἐξ ὀλοκλήρου σχεδόν εἰς τὴν ἀδιαφορίαν τῶν ἐκάστοτε Κυβερνῶντων, τῶν ἀνθρώπων τοῦτέστιν οἱ ὅποιοι οὐδὲν βλέπουν πέραν τοῦ συμφέροντος τοῦ κόμματος καὶ τοῦ ἰδίου τῶν τοιούτου.

VI. ΤΡΟΠΟΣ ΕΠΙΤΕΥΞΕΩΣ ΤΩΝ ΣΚΟΠΩΝ:

α.) Ἀποκλειομένης τῆς ἐπιτεύξεως τῶν σκοπῶν τοῦ Ι.Δ.Ε.Α. διὰ τῶν ὑπευθύνων ἐξ ὀλοκλήρου τῆς σημερινῆς συμφορᾶς τῆς Ἑλλάδος καὶ Δοσιλόγων ἐν καιρῷ, κατόπιν βαθείας μελέτης τοῦ ζητήματος τούτου ἡ Ὄργάνωσις ἐπέισθη ἤδη ὅτι μία λύσις ὑπάρχει μόνον πρὸς τοῦτο: ἡ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ τοῦ Ι.Δ.Ε.Α.

Αὐτὴ ἐπιβληθήσεται ἐν καιρῷ καὶ ὅταν αἱ περιστάσεις τὸ ἐπιτρέψουν πρὸς τὸ καλὸν καὶ μόνον τῆς Πατρίδος. Εἰς πολλοὺς κύκλους ἢ φράσις ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ τοῦ Ι.Δ.Ε.Α. ἴσως προξενήσῃ κακὴν ἐντύπωσιν, διὰ τὴν σωτηρίαν ὅμως ἐνὸς ἀσθενοῦς ὅταν προχωρήσῃ ἢ σῆψις δυστυχῶς τὰ δραστικὰ φάρμακα ἐπιφέρουν τὴν ἴασιν καὶ ἢ σῆψις δυστυχῶς προχωρεῖ εἰς τὴν Κρατικὴν λειτουργίαν ἐπικινδύνως.

Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν πεποίθησιν μᾶς αὐτὴν καὶ μέχρις οὐ ἐπιστῆ ἢ στιγμὴ τῆς Δυναμικῆς ἐπεμβάσεως τοῦ ἢ Ὁργάνωσις εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ἐκμεταλλευθῇ κάθε κατάστασιν καὶ νὰ ἰσχυροποιηθῇ καὶ αὐτὴ αὕτη ἢ Ὁργάνωσις, ἀλλὰ καὶ νὰ βοηθήσῃ τὴν Πατρίδα νὰ ἐξέλθῃ κατὰ τὸ δυνατόν ἐκ τοῦ τέλματος, εἰς ᾧ τὴν ἡγαγον οἱ ἀνάξιοι τῆς Ἡγεσίας.

β.) Κατὰ τὸν χρόνον τῆς προετοιμασίας δέον ὅπως, ἅπαντες οἱ κατὰ Σ.Σ καὶ Σ. Δ/σεις ὑπεύθυνοι προβοῦν:

1ον. Εἰς τὴν αναδιοργάνωσιν καὶ ἀνασύνθεσιν τῶν μελῶν. Τοῦτο ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ μετὰ πίστιν.

2ον. Εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς μυσήσεως καὶ ἰδίᾳ μικρῶν στελεχῶν.

3ον. Προπαγάνδα τῶν ἀρχῶν τοῦ Ι.Δ.Ε.Α. καὶ εἰς τὸν Λαὸν, οὕτως ὥστε νὰ δεχθῇ ἐν καιρῷ εὐχαρίστως τὴν ἐπερχόμενην λύσιν, δεδομένου ὅτι ὁ Λαὸς σήμερον πιστεύει εἰς τὸν Στρατὸν καὶ μόνον.

Ἐλπίζομεν ὅτι ἀπὸ πάντας θὰ γίνῃ νοητόν ὅτι ἡ Σωτηρία τῆς Πατρίδος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ Σῶμα τῶν Ἀξιωματικῶν καὶ ἔσωσε τούτην μέχρι σήμερον ἀπὸ βέβαιον κίνδυνον τοῦ ἀφανισμοῦ τῆς.

Ὁ Λαὸς φωνάζει: Ἕλληνας Ἀξιωματικοὶ «Σώσατε τὴν Ἑλλάδα» καὶ εἶναι μετὰ τὸ μέρος καὶ θὰ εἶναι ὅταν ἐπιστῆ ἢ ἀνάγκη.

ΠΡΑΚΤΙΚΟ VI ΤΟΥ «ΣΧΕΔΙΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗΣ»⁴³¹

ΕΞ ΕΠΕΙΓΟΝ

ΑΚΡΩΣ ΑΠΟΡΡΗΤΟΝ
Γ.Ε.ΕΘ.Α.

VI

Φ. 0532/00

Β.Σ.Τ. 902 08-09-61

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

Συσκέψεως Δευτεροβαθμίου Έπιτροπής λαβούσης χώραν την 12.00 ώραν τῆς 8 Σεπτεμβρίου εἰς ΓΕΕΘΑ

ΠΑΡΟΝΤΕΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΥΣΚΕΨΙΝ:

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Α/ΓΕΕΘΑ	Άντ/γος	ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΣ ΑΘ.
Δ/ΝΤΗΣ	“	ΚΑΡΔΑΜΑΚΗΣ Β.
Δ/ντῆς ΓΔΕΑ	“	ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΗΡ.
Άρχηγός Ε.Β.Χ.	“	ΒΑΡΔΟΥΛΑΚΗΣ Γ.
Άστυνομικός Δ/ντῆς ὡς Αναπληρωτῆς του Άρχηγού Άστυνομίας	“	ΚΑΡΑΜΠΙΕΤΣΟΣ ΕΥ.
Δ/ντῆς Ὑπηρεσίας Πληροφοριῶν	Άντ/γος ε.α.	ΓΩΓΟΥΣΗΣ Ν..
Α/Α' ΜΕΟ	Ὑπτ/γος	ΜΠΑΛΛΑΣ Γ.
Άναπληρωτῆς Δ/ντῆς Κ.Υ.Π.	Άν/χης	ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Γ.
ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ:	Άν/χης	ΛΑΤΣΟΥΔΗΣ ΕΥΣΤ.

ΣΚΟΠΟΣ:

1. Ἡ ἐνημέρωσις τῶν μελῶν ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τοῦ Κοῦ Πρόεδρου τῆς Κυβερνήσεως εἰς ὅ,τι ἀφορᾶ τὸ «ΣΧΕΔΙΟΝ ΠΕΡΙΚΛΗΣ».

⁴³¹ Παῦλος Πετρίδης, Ἐξουσία καὶ Παραεξουσία στὴν Ελλάδα (1957-1967): Ἀπόρρητα Ντοκουμέντα, Προσκήνιο, Αθήνα 2000, σσ. 109-111

ΣΥΖΗΤΗΘΕΝΤΑ ΘΕΜΑΤΑ

2. Ἐν ἀρχῇ ὁ Α/ΓΕΣ ἐπληροφόρησε τὰ μέλη τῆς σύσκεψεως ὅτι ὁ Κοσ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἐνέκρινε γενικῶς τὸ Σχέδιον καὶ τὰ ἐν τῇ σχετικῇ ἀναφορᾷ τοῦ Α/ΓΕΕΘΑ ἀναφερόμενα, πλὴν τῆς διαθέσεως χρημάτων εἰς τὰ Σώματα Ἀσφαλείας δι' ἀντιμετώπισιν τῶν προσθέτων ἀναγκῶν, ἐφ' οὐ δὲν ἀπεφάνθη.

α. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Α/ΓΕΕΘΑ ἔφερε πρὸς συζήτησιν τὸ θέμα τῆς ἐνισχύσεως τῶν ὀργανώσεων Ἐθνικῆς Ἀντιστασεως καὶ συγκεκριμένως τοῦ ΕΔΕΣ – ΕΟΕΛ.

β. Ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ ΓΕΕΘΑ ἐξουσιοδοτήθη ὅπως ὑπογράψῃ τὸ παρὸν πρακτικὸν ὅπερ ἔλαβεν ἀύξοντα ἀριθμὸν 10.

γ. Τέλος ἐγένετο κατανομή εὐθυνῶν – αρμοδιοτήτων διὰ τὴν ὑλοποίησιν τοῦ Σχεδίου.

ΑΠΟΦΑΣΙΣΘΕΝΤΑ:

1. Οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις Ὀργανώσεων Ἐθνικῆς Ἀντιστασεως

α. Διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ΕΔΕΣ – ΕΩΠΙΑ τὸ ΓΕΕΘΑ θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ χορηγῇ μηνιαίως τὸ πὸσόν τῶν 2.500 δρχ.

β. Διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ὑπολοίπου τῶν ἐλαχίστων μηνιαίων ἐσόδων ἡ ΓΔΕΑ ἀνέλαβεν ὅπως χορηγήσῃ ἐπὶ πλεόν τῶν ἀνωτέρων τὸ πὸσόν τῶν 3.500 δρχ. μηνιαίως.

2. Κατανομή εὐθυνῶν διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Σχεδίου (βάσει τῆς σχετικῆς ἀναφορᾶς Α/ΓΕΕΘΑ πρὸς Κοινὸν Πρόεδρον Κυβερνήσεως).

α. Διακήρυξις ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τῆς ἀρχῆς ὅτι οἱ Δημόσιοι Ὑπάλληλοι ἔχουν καθήκον νὰ λάβουν θέσιν ἔναντι τοῦ κομμουνισμοῦ (εὐθύνῃ Ὑπ. Πληροφοριῶν/Προεδρίας)

β. Λήψις κατάλληλων μέτρων διὰ τὴν καταστολὴν τῆς διαβρώσεως τοῦ ἔθνους ὑπὸ τοῦ Κομμουνισμοῦ (εὐθύνῃ ΓΔΕΑ – Σωμάτων Ἀσφαλείας.)

γ. Ἐνημέρωσις κοινῆς γνώμης ἐπὶ οἰκονομικῆς καὶ πολεμικῆς ἰσχύος τῶν δύο Συνασπισμῶν (εὐθύνῃ Γ350Α.)

δ. Άδραναποιήσις τῶν Κρατικῶν ὀργάνων ἅτινα δροῦν ὑπονομευτικῶς εἰς βάρος τοῦ Ἔθνους καὶ δραστηριοποιήσις ὅλων τῶν Δυνάμεων διὰ τὴν τοῦ κομμουνισμοῦ (εὐθύνῃ Ὑπ. Πληροφοριῶν/Προεδρίας.)

ε. Πλήρης χρησιμοποίησις τῶν εἰς διάθεσιν πάσης φύσεως μηχανημάτων διὰ τὴν κατασκευὴν ἐπειγόντων κοινωφελῶν ἔργων (εὐθύνῃ ΓΕΣ.)

στ. Ἐντατικὴ ἐκμεταλλεῦσις τῶν εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος δηλώσεων, τῶν δηλώσεων ἡγετῶν τοῦ κομμουνισμοῦ (εὐθύνῃ Ὑπ. Πληροφοριῶν/Προεδρίας.)

Ἄντ/γος
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΣ ΑΘΑΝ.
Ἀ/ΓΕΕΘΑ

ΔΙΑΝΟΜΗ

Ἄντ/γον	ΚΑΡΔΑΜΑΚΗΝ Β.	Ἀρχηγόν Γ.Ε.Σ.
“	ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΝ ΗΡ.	Δ/ντήν Γ.Δ.Ε.Α.
“	ΒΑΡΔΟΥΛΑΚΗΝ Γ.	Ἀρχηγόν Ε.Β.Χ.
Ἄστυν. Δ/ντήν	ΚΑΡΑΜΠΕΤΣΟΝ ΕΥ.	ὡς ἀναπληρωτῆς Ἀρχηγού Ἀστυνόμ.
Ἄντ/γον ε.α.	ΓΩΓΟΥΣΗΝ Ν.	Δ/ντήν Ὑπ. Πληροφοριῶν
Ὑπτ/γον ΓΕΕΘΑ/Α3	ΝΑΤΣΙΝΑΝ ΑΛ.	Δ/ντήν Κ.Υ.Π.

Ανταλλαγή επιστολών
Βασιλιά Κων/νου και Γ. Παπανδρέου

Πρώτη επιστολή του Βασιλιά⁴³²

Ἐν Κερκύρα τῇ 8ῃ Ἰουλίου 1965

Κύριε Πρωθυπουργέ,

Ἡ τελευταία συνεργασία σας μετ' ἐμοῦ ἐγένετο τὴν 5ην Μαρτίου. Τὴν 29ην Ἀπριλίου, μετὰ τὴν ὀρκωμοσίαν τῶν ὑπουργῶν, συνωμιλήσαμεν ἐπ' ὀλίγον ἰδιαιτέρως. Τὴν δὲ 7η Μαΐου εἶχομεν σύσκεψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν συνεζητήθη ἀποκλειστικῶς τὸ Κυπριακόν. Ἐκτοτε δὲν ἐζητήσατε νὰ σᾶς δεχθῶ εἰς συνεργασίαν διὰ νὰ με ἐνημερώσετε ἐπὶ τῶν γεννηθέντων τόσο σοβαρῶν καὶ κρισίμων θεμάτων. Νομίζω ὅτι, ὅταν ὁ Πρωθυπουργός ἀπέχει ἐκ τῶν συνεργασιῶν μετὰ τοῦ Βασιλέως, δὲν λειτουργεῖ ὁμαλῶς τὸ Κράτος.

Εὐρισκόμενος διὰ τοὺς λόγους, οὓς καλῶς γνωρίζετε, εἰς Κέρκυραν, αἰσθάνομαι ὅτι ἀποτελεῖ καθήκον μου νὰ σᾶς ἐκφράσω διὰ τῆς παρουσίας τὰς σκέψεις μου ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς Χώρας. Εἶναι αὕτη ἀνώμαλος καὶ ἀνησυχητικὴ, καθιστῶσα ἐπείγουσαν, κατὰ τὴν γνώμην μου, τὴν λήψιν ριζικῶν καὶ ἀδιαβλήτων ἀπὸ πάσης πλευρᾶς μέτρων ἀποκαταστάσεως τοῦ σοβαρῶς κλονισθέντος κράτος δικαίου, ἐδραιώσεως τῆς νομιμότητος καὶ ἐπαναφορᾶς τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς τάξεως. Ἀνώμαλος κατέστη ἡ κατάστασις ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐκ τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Πληροφοριῶν, ἡ ὁποῖα ὑπάγεται προσωπικῶς εἰς ὑμᾶς καὶ διοικεῖται ὑπὸ προσώπων τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης σας, ἐξεπορεύθη ἡ ἐπαναστατικὴ, συνωμοτικὴ ὀργάνωσις εἰς τὰς Ἐνόπλους Δυνάμεις, μοναδικὸν σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἀνατροπὴν τοῦ Συντάγματος τῆς χώρας καὶ τὴν ἐπιβολὴν δικτατορίας ἐλευνῆς μορφῆς, ἀποκρουστικῆς εἰς πάντα ἐλεύθερον ἄνθρωπον. Ἀφ' ἧς μοῦ διεμηνύσατε τὸ γεγονὸς τῆς ἀνακαλύψεως τῆς συνωμοσίας, σᾶς συνεβούλευσα νὰ ἐνεργή-

⁴³² Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 206-209

σετε αποτελεσματικῶς πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν διὰ τὴν πλήρη ἐξιχνίασιν τῆς ὑποθέσεως καὶ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἐνόχων. Μετὰ λύπης μου διεπίστωσα ὅτι ἡ ἀνταπόκρισίς σας εἰς τὸ αὐτονόητον αἴτημά μου τῆς ἀπολύτου διαλευκάνσεως δὲν ὑπῆρξε ἱκανοποιητικὴ, καίτοι τὸ αἴτημα τοῦτο ἐναρμονίζεται πρὸς τὸ στοιχειῶδες συμφέρον τῆς Δημοκρατίας.

Διεφωνήσαμεν ἤδη ἐπὶ τῆς εἰσηγήσεώς σας πρὸς ἐμέ, τῆς διαβιβασθείσης διὰ τοῦ κ. Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, νὰ τερματισθῇ ἡ διερεύνησις τῆς ὑποθέσεως μετὰ τὴν ὑποβολὴν τοῦ πορίσματος τῆς διοικητικῆς ἐξετάσεως, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁμως ὁμολογοῦνται ἀποτυχία ὡς πρὸς τὴν ἀνακάλυψιν βασικῶν συντελεστῶν καὶ μετὰ τὴν ἐπιβολὴν ἐλαφρῶν πειθαρχικῶν ποινῶν εἰς ὅσους ἐνόχους ἠδυνήθη νὰ ἀνεύρη ὁ διενεργήσας τὴν ἐξέτασιν. Καὶ μοῦ παραγγείλατε ὅτι δὲν ἐδέχθητε τὴν γνώμην μου, ἀλλ' ὅτι θὰ τὴν ἐσέβεσθε καὶ θὰ παρεπέμπατε εἰς τακτικὴν ἀνάκρισιν, ὡς σᾶς συνεβούλευσα, τὴν συνωμοσίαν καὶ εἰς ἀνακριτικὸν συμβούλιον πρὸς ἀπόταξιν τοὺς ἐνόχους. Ἐνῶ, ὁμως, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑφίσταται οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἔδαφος πολιτικῆς ἐνεργείας εἰς τὰς Ἐνόπλους Δυνάμεις, ἠθελήσατε νὰ συζεύξητε πρὸς τὴν συνωμοσίαν ἄλλην ὑπόθεσιν, ἄσχετον, διαφόρου ἐντελῶς φύσεως, τὴν ὁποίαν σκοπίμως παραπέμψατε συγχρόνως εἰς τὴν ἀνάκρισιν. Ἐὰν παρ' ἐλπίδα ἐνόμισέ τις ὅτι ἡ παραπομπὴ καὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης θὰ ἠδύνατο τυχὸν νὰ μὲ εὔρη διαφωνοῦντα, ἐπλανήθη οἰκτρῶς, διότι οὔτε ἐγώ, οὔτε οὐδεὶς ἄλλος ὀρθοφρονῶν, ἀνιδιοτελής καὶ ἔντιμος ἄνθρωπος εἶναι δυνατόν νὰ μὴν ἐπιθυμῇ τὴν αὐστηροτέραν δυνατὴν ἐξέτασιν οἰασδήποτε, ὁποθενδήποτε προερχομένης παρανόμου καὶ ἀντιπειθαρχικῆς κινήσεως εἰς τὰς Ἐνόπλους Δυνάμεις. Καὶ εἶναι ἀνησυχητικὴ εἰς βαθμὸν σοβαρώτατον ἡ κατάστασις τῆς χώρας, ἐφ' ὅσον κινδυνεύει νὰ καταλυθῇ ἡ νομιμότης, τὸ κράτος δικαίου, ἐξ ἐνεργειῶν ἀποδεικνυομένων δι' ἀπτῶν ἀποδείξεων τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Πληροφοριῶν, ἀναγορευθείσης εἰς ἐλεγκτὴν τῆς νομιμότητος καὶ ἐπεμβαίνουσης εἰς τὸ ἔργον τῆς Στρατιωτικῆς Δικαιοσύνης πρὸς ἐπηρεασμὸν τῶν κρίσεων διὰ τῆς ἀσκήσεως ψυχολογικῆς βίας, τόσον κατὰ τῶν ἐκτελούντων διατεταγμένην ὑπηρεσίαν ἀξιωματικῶν, ὅσον καὶ κατὰ τῶν μαρτύρων. Δυστυχῶς, εὐρίσκομαι εἰς τὴν δυσάρεστον θέσιν νὰ σᾶς δηλώσω ὅτι τὰς ἐπεμβά-

σεις αὐτὰς ἐνισχύετε καὶ ὑποθάλλετε, καίτοι διὰ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους δὲν θὰ ἤθελα νὰ ἀναφέρω, ἀνυπερβλήτους καὶ ἐξ ἀντικειμένου δεδομένους, ἡ θέσις ὑμῶν, ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς συνωμοσίας εἰς τὰς Ἐνόπλους Δυνάμεις, ἔχει ἀπὸ καιροῦ καταστῆ ἑξαιρετικῶς εὐαίσθητος καὶ λεπτή. Σᾶς ἀπευθύνω ἑκκλησιν νὰ σταματήσετε ἀμέσως πᾶσαν δραστηριότητα καταλυτικὴν θεμελιωδῶν κανόνων τῆς λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος καὶ πρόξενον πολιτικῆς ἀναταραχῆς καὶ κλονισμοῦ τοῦ αἰσθήματος τῆς ἀσφαλείας τῶν πολιτῶν. Σᾶς συμβουλεύω νὰ ἀπομακρύνετε διὰ διαταγῆς σας ἀπὸ τὴν ἀνάκρισιν πάντα ὑπηρετοῦντα παρὰ τῆ Κεντρικῆ Ὑπηρεσία Πληροφοριῶν καὶ νὰ διακηρύξητε πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν ὅτι εἴσθε κεκηρυγμένος ὑπὲρ ἀπολύτως ἀνεπηρεάστου εὐρέσεως ὁλοκλήρου τῆς ἀληθείας διὰ τὴν συνωμοσίαν.

Τελῶ ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τῆς σοβαρότητος τῆς καταστάσεως. Γνωρίζω καλῶς ὅτι ἐκ πηγῶν στενότατα προσκειμένων πρὸς ὑμᾶς ἐνεπνεύσθησαν αἱ προειδοποιήσεις καὶ αἱ ἀπειλαὶ ἐναντίον μου αἱ ὁμοιάζουσαι πρὸς ἐκβιασμόν. Δέχομαι νὰ ἀντιπαρέλθω πάντα ταῦτα ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ θελήσητε, ὡς ἤδη σᾶς ζητῶ, διὰ σαφῶν καὶ ἀπεριφράστων δηλώσεών σας, νὰ ἐξηγήσετε εὐθαρσῶς καὶ τιμίως πρὸς τὸν λαόν, ὅτι οὔτε εἶχον ποτὲ οὔτε ἔχω τὴν πρόθεσιν νὰ ἀπομακρυνθῶ ἔστω καὶ κατὰ κεραΐαν ἀπὸ τῶν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος ρητῶς καθοριζομένων καθηκόντων καὶ ὑποχρεώσεών μου πρὸς τὰς ὁποίας θὰ παραμείνω αὐστηρῶς προσηλωμένος, καὶ ὅτι θὰ τηρήσω ἀπαρεγκλίτως τὸν ὄρκο μου. Συγχρόνως σᾶς καλῶ νὰ καταδικάσετε δημοσίᾳ τὴν ἐναντίον μου συκοφαντικὴν ἐκστρατείαν καὶ νὰ λάβετε σύντομα καὶ ἀμέσου ἀποδόσεως μέτρα διαλύσεως πάσης ὀργανώσεως ἢ προπαρασκευῆς λαοκρατικῶν ἐκδηλώσεων ἢ στάσεων προπαρασκευαζομένων ὑφ' οἷονδῆποτε πρόσχημα πρὸς ὑποδούλωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ κατάλυσιν τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καὶ τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν. Ἐν μέσῳ τῆς βαρείας ἀτμοσφαιράς ἣν ἀφήσατε νὰ δημιουργηθῆ, θεωρῶ ὅτι ἀποτελεῖ ὑποχρέωσίν σας ἡ ἄμεσος καὶ ἄνευ δισταγμοῦ πραγματοποίησις τῶν ὅσων σᾶς ζητῶ.

Ἡ προειδοποίησίς μου αὐτὴ εἶναι ἡ τελευταία. Ἐχω τὴν ἀξίωσιν νὰ γνωρῆξετε ὅτι δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ ἔλθω εἰς οἰανδῆποτε μορφῆς ῥῆξιν πρὸς τὴν πλειοψηφίαν

τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εἰς ὑμᾶς, ὅμως, προσωπικῶς, ἀπόκειται ἐφ' ὅσον ἔχετε διακηρύξει τὴν πρόθεσίν σας νὰ ἐκπληρώσητε τὴν λαϊκὴν ἐντολὴν περὶ πραγματοποίησης καὶ διατηρήσεως τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος, νὰ ἐνεργήσητε ἀδιστακτῶς ὅσα σᾶς ἐξήγησα καὶ ἐζήτησα ἀνωτέρω, ὥστε νὰ προκύψουν συνθηκαὶ πρόσφοροι διὰ τὴν δημιουργικὴν ἀντιμετώπισιν τῶν σοβαρῶν ἐκκρεμῶν προβλημάτων τῆς χώρας. Διότι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, τελεῖτε ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀναληθείας τῶν γραφομένων καθημερινῶς, ὅτι δῆθεν ὑφίσταται θέμα λειτουργίας τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν, καὶ ἔχει ἤδη φτάσει ἡ ὥρα ἐσεῖς, ὡς ὑπεύθυνος πρωθυπουργός, νὰ μὴν ἀνέχεσθε τὰ σκόπιμα ψεύδη, ὅταν οὐδὲν τοιοῦτον ζήτημα ὑφίσταται ἐπὶ βασιλευομένης δημοκρατίας τῆς Ἑλλάδος.

Απάντηση στην πρώτη βασιλική επιστολή⁴³³

Ἐν Ἀθήναις τῇ 9ῃ Ἰουλίου 1965

Μεγαλειότατε,

Μὲ κατάπληξιν καὶ βαθυτάτην ὀδύνην ἀνέγνωσα τὴν χθεσινὴν ἐπιστολὴν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος. Εἶναι προφανὲς ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ ἔργον ὀλέθριων συμβούλων. Καὶ εὐχομαὶ ὅπως μὴ ἀποβῆ μοιραῖα διὰ τὸ Ἔθνος.

1.) Ἐπισημαίνεται ὅτι ἀπὸ τῆς 7ης Μαΐου δὲν ὑπῆρξεν ἐκ μέρους ἐμοῦ αἴτησις συνεργασίας. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὑφίστατο συνεργασία τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος μετὰ τῶν Ὑπουργῶν Ἐξωτερικῶν καὶ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ὥστε λαμβάνατε πλήρη γνῶσιν τῶν σχετικῶν ζητημάτων. Καθ' ὅσον μὲ ἀφορᾶ, ἀκόμη ἀνέμενον τὴν λῆξιν τῆς Συνόδου τῆς Βουλῆς, ἡ ὁποία συνεχῶς καὶ ἀπροόπτως παρετείνεται, ἵνα συνεργασθῶ μετὰ τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ἐπὶ τῆς γενικῆς πολιτικῆς καταστάσεως. Ἐὰν ὅμως κατ' αὐτὸ τὸ διάστημα εἶχατε κρίνει ὅτι ἐπεβάλλετο ἡ συνεργασία μας, θὰ ἦτο δυνατόν, ὅπως συνέβη καὶ ἄλλοτε, νὰ μὲ εἶχατε καλέσει. Ἐν τούτοις, καὶ τώρα, ὁπότε ἐθεώρησα ἐπείγουσαν τὴν συνεργασίαν μας, ἀντὶ συναντήσεως μοῦ ἀπηντήσατε διὰ τῆς ἐπιστολῆς.

2.) Ἀνέγνωσα μὲ ἀπορίαν τὴν γνώμην Ὑμῶν, ὅτι ὑφίσταται εἰς τὴν χώραν «*κατάστασις ἀνώμαλος καὶ ἀνησυχητικὴ, κλονισμὸς τοῦ αἰσθήματος ἀσφαλείας καὶ τοῦ κράτους δικαίου*». Ὁ Τύπος τῆς Δεξιᾶς κατασκευάζει αὐτὴν τὴν εἰκόνα. Συμβαίνει ὅμως εἰς τὴν πραγματικότητα, τὸ ἀντίθετον. Ὑπάρχει πλήρης ἡρεμία εἰς τὴν χώραν καὶ λειτουργεῖ τὸ Κράτος Δικαίου. Προσεφέραμεν εἰς τὸν Λαόν μας καὶ Ἐλευθερίαν καὶ Νομιμότητα καὶ Τάξιν. Ὅσαι ἐκτροπαὶ ἐκ τῆς νομιμότητος σημειωθοῦν, καὶ εἶναι ἐλάχισται, κολάζονται ἀπὸ τὴν Δικαιοσύνην. Καὶ ἔχω ἀπαγορεύσει αὐστηρῶς πᾶσαν ὀχλοκρατικὴν ἐκδήλωσιν.

3.) Καταγγέλλεται ἡ Κ.Υ.Π. ὡς κέντρον «*ἐπαναστατικῆς συνωμοτικῆς ὀργανώσεως*». Ἀλλὰ τὸ πόρισμα τοῦ Στρατηγοῦ Σίμου, ὁ ὁποῖος ἐξήτασεν 93 ἀξιωματι-

⁴³³ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 210-213

κούς και 2 ιδιώτας, είναι ότι μόνον εις αξιωματικούς της Κ.Υ.Π. θεωρείται ένοχος και εις δύο προϊσταμένους του καταλογίζει μόνον εϋθύνην άμελείας.

4.) Ύπενθυμίζετε την γνώμην μου περι τερματισμού της υποθέσεως μετά την υποβολήν του πορίσματος της διοικητικής εξέτάσεως. Άλλά αυτό δεν ήτο γνώμη ιδική μου. Ήτο πόρισμα του στρατηγού Σίμου, τὸ ὁποῖον ἀπλῶς ἀπεδέχθην. Ἐν τούτοις, ἀπεδέχθην καὶ τὴν συνέχισιν τῶν ἀνακρίσεων. Καὶ ἔχω διατάξει, ὅπως δι' ὄλων τῶν μέσων ἐξακριβωθῆ ἡ ἀλήθεια.

5.) Ἀναφέρετε καὶ τὸ ἐκλογικὸν πραξικόπημα «Περικλῆς». Τὸ ἀπεκάλυψα κατὰ καθήκον, εἰς τὴν Βουλὴν, διότι ήτο ἀλήθεια καὶ ήτο ἐπὶ πλέον δικαίωσις τοῦ Ἀνενδότου Ἀγῶνα μας. Καὶ ἀρχικῶς ήθέλησα νὰ ἀρκεσθῶ μόνον εἰς τὰς πολιτικὸς ἐπιπτώσεις του. Διότι ὅμως ἡ ἀντιπολίτευσις ἔθεσεν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὴν ἐγκυρότητα τῶν κειμένων, ἔκρινα ὅτι ἐπεβάλλετο, χάριν τῆς ἱστορίας, νὰ ὑπάρξῃ καὶ δικαστικὴ ἐπιβεβαίωσις. Καὶ διὰ τοῦτο διέταξα τὴν ἀνάκρισιν.

6.) Συνέπεσε νὰ ἀνέλθετε εἰς τὸν Θρόνον, ὅταν ἀνέλαβον τὴν Ἀρχήν. Καὶ κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν, προβάς ἀκόμη καὶ εἰς σημαντικὸς συγκαταβάσεις, αἱ ὁποῖαι δυσηρέστησαν τὸν δημοκρατικὸν κόσμον, πρὸς ἀδιατάρακτον συνεργασίαν. Δυστυχῶς, ἀποδεικνύεται τώρα, ὅτι ἡ προσπάθεια μου ἀπέβη εἰς μάτην.

7.) Τὸ δυσχερέστερον θέμα εἰς τὴν συνεργασίαν μας ὑπῆρξε τὸ Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Κατείχεσθε ἀνέκαθεν ἀπὸ τὴν θέλησιν νὰ ἔχετε ἀποφασιστικὴν γνώμην ἐπ' αὐτοῦ. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν θέλησιν ὀφείλεται καὶ ἡ σημερινὴ κρίσις. Μὲ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου Ὑμῶν, τῆς 24ης Ἰουνίου μου ἀνεκοινώθη ὅτι δὲν συμφωνεῖτε εἰς τὴν μεταβολὴν τῆς σημερινῆς ἡγεσίας τῶν Ἐνόπων δυνάμεων, ἡ ὁποία ὅμως μεταβολή, κατὰ τὸ πολίτευμα, ἀποτελεῖ δικαίωμα τῆς νομίμου Κυβερνήσεως.

8.) Διαφωνία ἐπίσης ἐπῆλθε μεταξύ ἡμῶν καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Ἀνεκοίνωσα εἰς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα τὴν ἀπόφασίν μου, ὅπως ἀναλάβω προσωπικῶς τὸ ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Συμφώνως πρὸς τὸ Πόλιτευμα τὸ δικαίωμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν Πρωθυπουργόν, τοῦ ὁποῖου τὴν ἀπόφασιν ὀφείλει νὰ ἀποδεχθῆ ὁ Βασιλεύς. Ἐν τούτοις, καθὼς μου ἀνεκοίνω-

νωσεν ὁ διευθυντῆς τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου Ὑμῶν, ἠρνήθητε τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἀποφάσεως μου.

9.) Καθὼς ἔκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὑφίσταται πράγματι θέμα λειτουργίας τοῦ δημοκρατικοῦ μας Πολιτεύματος. Εἰς τὴν λαοπρόβλητον Κυβέρνησιν ἀνήκει ἡ πλήρης ἐξουσία εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ Κράτους. Δὲν ἀποτελεῖ τὸ ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης στεγανὸν διαμέρισμα, ἐξαιρούμενον τῆς ἐξουσίας τῆς Κυβερνήσεως. Καὶ αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ ἔννοια τῆς ψήφου ἐμπιστοσύνης τῆς 25ης Ἰουνίου, τὴν ὁποῖαν παρέσχον εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὅλοι οἱ βουλευταὶ τῆς Ἐνώσεως Κέντρου

10.) Συμφώνως πρὸς τὸ Πολίτευμα τῆς Βασιλευομένης Δημοκρατίας, ὁ Βασιλεὺς βασιλεύει καὶ ὁ Λαὸς κυβερνᾷ διὰ τῆς νομίμου Κυβερνήσεως. Ὁ βασιλεὺς συμβουλεύει, ἀλλὰ ἡ Κυβέρνησις ἀποφασίζει. Ἐν τούτοις, ἀπὸ τὴν τελευταίαν διπλῆν ἄρνησιν Ὑμῶν συνάγεται, ὅτι δὲν συμφωνεῖτε μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ πολιτεύματος. Διεκδικεῖτε τὸ δικαίωμα, ὅπως ὀρίζετε Ὑμεῖς καὶ τὸν ὑπουργὸν Ἐθνικῆς Ἀμύνης καὶ τὴν Ἡγεσίαν τῶν Ἐνόπων Δυνάμεων, ἔστω καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀπόφασιν τῆς ὑπευθύνου Κυβερνήσεως. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι σύμφωνον πρὸς τὸ πολίτευμα. Καὶ διὰ τοῦτο, ἀπευθύνω πρὸς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα ἑκκλησίαν, ὅπως πρὸς τὸ συμφέρον καὶ τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Θρόνου, μὴ ἐπιμείνετε εἰς αὐτὰς τὰς ἀντιλήψεις. Συναποστέλλω πρὸς ὑπογραφὴν τὸ διάταγμα τῆς ἀναλήψεως ὑπ' ἐμοῦ τοῦ ὑπουργείου Ἐθνικῆς Ἀμύνης.

Ἡ ἐντολή, τὴν ὁποῖαν ἡ Ἐνωσις Κέντρου ἔχει λάβει ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν λαόν, εἶναι ὅπως λειτουργῆ πλήρως ἡ ἀληθὴς Βασιλευομένη Δημοκρατία. Ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτῆς ἠγωνίσθημεν καὶ ἐτιμήθημεν μὲ τὴν πρωτοφανῆ ἐμπιστοσύνην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία σήμερον, ὄχι μόνον διατηρεῖται, ἀλλὰ καὶ προφανῶς ἔχει ἐπαυξηθῆ. Καὶ θὰ ἐξακολούθησιν νὰ εἶναι ἡ σημαία τῆς Ἐνώσεως Κέντρου καὶ εἰς τὸ παρὸν καὶ εἰς τὸ μέλλον.

Μετὰ βαθείας τιμῆς,
Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Δεύτερη επιστολή του Βασιλιά⁴³⁴

Ἐν Κερκύρα τῇ 10ῃ Ἰουλίου 1965

Κύριε Πρωθυπουργέ,

Διεπίστωσα ἐκ τῆς ἀπὸ 9 Ἰουλίου ἐπιστολῆς σας ὅτι ἐπιμένετε νὰ ἔχετε τὴν πρόθεσιν τὴν ὁποῖαν διὰ τῆς προχθεσινῆς ἐπιστολῆς μοῦ σᾶς ἐπεσήμανα, νὰ ἐμφανίζετε κατὰ σύστημα ὡς ὑφιστάμενον θέμα λειτουργίας τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, δημιουργηθὲν ἐξ αἰτίας ἐνεργειῶν μου, ἐνῶ τοιοῦτον θέμα δὲν ὑπάρχει διότι οὐδέποτε ἐγεννήθη. Δὲν δύναμαι, δυστυχῶς, νὰ ἀποφύγω τὴν σκέψιν ὅτι ἡ σκόπιμος ἐμμονὴ εἰς ἀνύπαρκτον θέμα ἀποτελεῖ πρόσχημα διὰ τὴν ἐκ μέρους ὑμῶν ἠθελημένην διατάραξιν τῶν σχέσεών μας. Ἐπιδιώκετε τὴν δημιουργίαν συνταγματικοῦ θέματος ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Μὲ στενοχωρεῖ ἡ προσπάθειά σας, ἐὰν δὲ δὲν ἐπικρατήσουν εἰς ὑμᾶς σωφρονέστεραι σκέψεις, θὰ εὔρεθῶ εἰς τὴν ἀνάγκην ἐκ καθήκοντος προασπίσεως τῆς συνταγματικῆς τάξεως καὶ τῆς ὁμαλότητος νὰ καταγγείλω πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὰς προθέσεις σας. Εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον, τὸ ὁποῖον οὐδενὸς τὴν προσοχὴν δεόν νὰ διαφυγῇ, ὅτι ἡ δημιουργηθεῖσα εἰς τὸ πολιτικὸν κόμμα τοῦ ὁποῖου ἠγεῖσθε ἔντασις ἐν σχέσει πρὸς τὰ πρόσωπα τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ ΓΕΣ, ἀρχικῶς, καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ὑπῆρξεν, ὡς ὑμεῖς καλῶς γνωρίζετε, τεχνητή.

Ἦδη ἔρχομαι εἰς ὅσα σχετικῶς ἀναφέρετε εἰς τὴν ἐπιστολὴν σᾶς ἐν σχέσει πρὸς τὰ δύο αὐτὰ πρόσωπα. Διὰ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Ἀρχηγοῦ ΓΕΣ ἐσεῖς μὲ ἐνημερώσατε ἐπὶ ἀποφάσεώς σας καὶ σᾶς διεμήνυσα διὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Γραφείου μου, ὅτι διαδικασία ἀπλῆς ἀνακοινώσεως, ἥτις ἐσχεδιάζετο ὡς ἐπληροφορήθην χωρὶς νὰ μοῦ παράσχητε τὴν κατὰ τὸ Σύνταγμα ἀπαραίτητον εὐκαιρίαν ν' ἀκουσθῇ ἡ γνώμη μου, δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ δεκτὴ, καὶ προσέθεσα ὅτι ὑπὸ τὰς κρατούσας συνθήκας, ἀπὸ ἐθνικῆς σκοπιᾶς κρίνων, δὲν ἡμῖν σύμφωνος πρὸς τὴν ἀπόφασίν σας.

⁴³⁴ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 214-218

Διὰ τῆς ἀπὸ 24 Ἰουνίου ε.ε. ἐπιστολῆς σᾶς ἀπεδώσατε εἰς πλήρη παρανόησιν τοῦ κ. ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης τὰ ὅσα μὲ ἐπληροφόρησε καὶ ἐκφράσαντες τὴν βαθεῖαν λύπην σας διὰ τὴν ἀδόκητον παρεξήγησιν μὲ διεβεβαιώσατε ὅτι οὐδέποτε ἦτο δυνατόν νὰ προβῆτε εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν μεταβολῶν πρὶν ἐπικοινωνήσετε μετ' αὐτοῦ.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ θέμα τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐπῆλθε διαφωνία ἡμῶν, ὡς ἐν τῇ ἐπιστολῇ σᾶς ἀναφέρετε, ἐφ' ὅσον δὲν ἔσχον εἰσέτι τὴν μεθ' ὑμῶν συνεργασίαν διὰ νὰ ἀκούσω τὴν εἰσήγησίν σας καὶ ἐκφράσω, καθ' ὃ ἔχω χρέος, τὴν γνώμην μου. Ὅταν μοῦ παρηγγείλατε τὴν ἀπόφασίν σας, σᾶς ἐξέφρασα διὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Γραφείου μου τὴν ἐπιθυμίαν νὰ συζητήσω τὸ θέμα μεθ' ὑμῶν εὐθύς ὡς τοῦτο καταστῆ δυνατόν, συγχρότως σᾶς ἐπέστησα τὴν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ φόρτου ἐργασίας τὸν ὁποῖον θὰ συνεπάγεται δι' ὑμᾶς ἡ ἄσκησις τῶν καθηκόντων τοῦ πρωθυπουργοῦ, τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων καὶ τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ὁ δὲ κ. Χοϊδᾶς σᾶς ἐπανέλαβε δις τὴν ἀπάντησίν μου ταύτην πρὸς ἄρσιν πάσης ἀμφιβολίας σας ὅτι σᾶς ἠμφισβήτησα δικαίωμά σας.

Οὐδέποτε εἰς οὐδεμίαν στιγμὴν καὶ δι οἰοῦδήποτε τρόπου ἠρνήθην ὅτι ἀποτελεῖ δικαίωμα τῆς Κυβερνήσεως ἡ ἀντικατάστασις ἀνωτάτου ἀξιωματικοῦ ἢ δικαίωμα τοῦ πρωθυπουργοῦ ἢ ἀντικατάστασις ὑπουργοῦ του. Συνεπῶς, ἀναγινώσκων εἰς τὴν ἐπιστολὴν σας τὰ ἀντίθετα, διερωτῶμαι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ μοῦ ἀποδίδετε ἀνύπαρκτον διπλῆν ἄρνησιν, ὑποστηρίζοντες πράγματα διάφορα τῆς ἀληθείας. Πάντως, δὲν δύναμαι εἰμὴ νὰ σημειώσω ὅτι ἡ ἀποστολὴ χθὲς πρὸς ἐμὲ πρὸς ὑπογραφὴν σχεδίου Βασιλικοῦ Διατάγματος περὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, χωρὶς νὰ ἔχη προηγηθῆ συνεργασία ἡμῶν ἀναγκαῖα, κατὰ τὰς συνθήκας τοῦ Πολιτεύματος, ἰδίᾳ δὲ ἀφοῦ εἶχατε καὶ εἰδοποιηθῆ περὶ τῆς ἐπιθυμίας μου, ἀποτελεῖ πρᾶξιν ἀήθη, ἀλλὰ καὶ προσβλητικὴν, διότι περιέχει ἄσκησιν πίεσεως καὶ σκοπεῖ εἰς δημιουργίαν πεπλανημένων ἐντυπώσεων παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ.

Διότι πῶς δύναται νὰ παροραθῆ τὸ συμβάν ὅτι πρὶν ἢ παραδοθῆ ἐν Ἀθήναις πρὸς ἀποστολὴν εἰς ἐμὲ τὸ σχέδιον Βασιλικῷ Διατάγματος μετὰ τῆς ἐπιστολῆς σας, ἐξεδόθησαν ἕκτακτοι ἐκδόσεις φιλοκυβερνητικῶν ἐφημερίδων, στενῶς συνδεδεμένων μετὰ τοῦ περιβάλλοντός σας, πρὸς διάδοσιν τῆς ψευδοῦς εἰδήσεως ὅτι εἶχον τάχα ἀρνηθῆ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ τότε ἀνυπάρχοντος σχεδίου Βασιλικῷ Διατάγματος.

Διὰ τὰς ἀντιλήψεις, τὰς ὁποίας ἰσχυρίζεσθε ὅτι ἔχω ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης, περὶ τοῦ ὁποίου, ὡς μοῦ γράφετε, κατέχομαι ἀπὸ τὴν θέλησιν νὰ ἔχω ἀποφασιστικὴν γνώμην, θεωρῶν τοῦτο στεγανὸν διαμέρισμα ἐξαιρούμενον τῆς ἐξουσίας τῆς Κυβερνήσεως, ὀφείλω νὰ σᾶς δηλώσω κατὰ τὸν κατηγορηματικώτερον τρόπον, ὅτι εὐρίσκεσθε εἰς πλάνην καὶ μοῦ ἀποδίδετε μομφὴν ἀσυγχώρητον, οὐδεμίαν ἔχουσαν βάσιν. Γνωρίζω ἄριστα τὰ ἐκ τοῦ Συντάγματος καθήκοντά μου, τὴν ἕκτασίν των καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν ὑποχρεώσεις μου. ἡ ἕκκλησις σᾶς πρὸς ἐμὲ δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς ἀνάγκην τινά.

Πρὶν ἢ ἀναβῶ εἰς τὸν Θρόνον ὠρκίσθην εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου καὶ Ἀδιαιρέτου Τριάδος νὰ προστατεύω τὴν ἐπικρατοῦσαν Θρησκείαν τῶν ἐλλήνων, νὰ φυλάττω τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς Νόμους τοῦ ἐλληνικοῦ Ἔθνους καὶ νὰ διατηρῶ καὶ ὑπερασπίζω τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἀκεραιότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ὡς ἐγγυητὴς συνεπῶς τῆς διαφυλάξεως τοῦ Συντάγματος καὶ εἰδικώτερον τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καὶ τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν του κατ' ἐξοχὴν δημοκρατικοῦ λαοῦ ἡμῶν, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ ἐνδιαφέρωμαι ἰδιαιτέρως διὰ τὰς ἐνόπλους δυνάμεις, αἵτινες ὡς λόγον ὑπάρξεως ἔχουν τὴν προάσπισιν τοῦ Ἔθνους ἀπὸ ἐξωτερικοὺς ἢ ἐσωτερικοὺς κινδύνους.

Τὸ ἐνδιαφέρον μου τοῦτο περιορίζεται εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἐνόπλων δυνάμεων ἀξιομάχων, ἀποκλειστικῶς ἀσχολουμένων μὲ τὰ ὑπηρεσιακὰ καθήκοντα τῶν καὶ ἀδιακόπως ἀφοσιωμένων εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ὑπέρτατου ἐθνικοῦ των καθήκοντος, μακρὰν πάσης πολιτικῆς ἢ κομματικῆς διαμάχης ἢ πιέσεως. Διὰ τὴν κατίσχυσιν τῆς ἀρχῆς ὅτι αἱ ἐνόπλοι δυνάμεις ἀνήκουν μόνον εἰς τὸ Ἔθνος, δὲν ἀρκεῖ μόνο ἡ διακήρυξις τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ ἀπαιτεῖται ἐπιμελῆς καὶ συνεχῆς ἐφαρμο-

γή της. Ἐγώ, τεταγμένος ὑπεράνω τῆς πολιτικῆς, ὀφείλω ἀνεπηρέαστος νὰ ἐπαγρυπνῶ διὰ τὴν πιστὴν τήρησιν τῆς ἀρχῆς καὶ σᾶς ἔχω εἶπει ὅτι διεπίστωσα σοβαρωτάτας παραβιάσεις αὐτῆς.

Ποῖα μέσα διαθέτω διὰ τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ ἐνδιαφέροντός μου τούτου; Ὅσα ἀπὸ μακρὰν παράδοσιν ἔχουν διεθνῶς καθιερωθῆ, ἤτοι, νὰ συμβουλευῶ καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ προειδοποιῶ ὑμᾶς καὶ τοὺς ὑπουργούς μου, ἐνημερούμενος τακτικῶς καὶ συστηματικῶς ἐπὶ πάντων τῶν σημαντικῶν θεμάτων κατὰ τὰ καθιερωμένα.

Αὕτη εἶναι ἡ ἀκριβὴς ἀντίληψις τῶν ὑποχρεώσεών μου καὶ οὕτω καὶ μόνον ἤσκησα καὶ θὰ ἐξακολουθῶ νὰ ἀσκῶ τὰ καθήκοντά μου. ἡ ἀποφασιστικότης μου νὰ μείνω στερρῶς προσηλωμένος εἰς τὸν ὄρκον μου δὲν πρόκειται ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει νὰ καμφθῆ. Σᾶς γνωρίζω δὲ καὶ πάλιν ὅτι τελῶ ἐν πλήρει ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν πολιτικὴν παράταξιν τῆς ἐνώσεως Κέντρου καὶ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ μεταβληθῆ τοῦτο.

Ἀκατανόητος δι' ἐμὲ εἶναι ἡ περικοπὴ τῆς ἐπιστολῆς κατὰ τὴν ὁποῖαν κατεβάλατε πᾶσαν προσπάθειαν καὶ προέβητε καὶ εἰς σημαντικὰς ... συγκαταβάσεις, δυσάρεστους διὰ τὸν δημοκρατικὸν κόσμον, διὰ νὰ διατηρηθῆ ἀδιατάρακτος ἡ συνεργασία σᾶς μετ' ἐμοῦ. Τί ἔννοιαν ἔχει ἡ συγκατάβασις τοῦ Πρωθυπουργοῦ πρὸς τὸν Βασιλέα; Ἐκ τοῦ Συντάγματος ἔχετε τὴν εὐθύνην τῶν πράξεών μου, οὐδεὶς δὲ χῶρος συγκαταβάσεως ὑπάρχει. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σημειώσω ὅτι ἀπετέλεσεν ἀτύχημα ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου, διότι ὁ Βασιλεὺς οὐδεμίαν ἀπολύτως ποτὲ ἀνάγκην συγκαταβάσεως ἔχει οὔτε δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τόσον ἄτακτον καὶ ἀντικανονικὴν στάσιν ἀπέναντί του.

Θὰ σᾶς ἀπαντήσω δι' ὀλίγων εἰς ὅσα ἀναφέρετε εἰς τὰς παραγράφους 3 καὶ 4 τῆς ἐπιστολῆς σας. Δὲν ἦτο ἔργον τοῦ διενεργήσαντος τὴν διοικητικὴν ἐξέτασιν ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς συνωμοσίας, νὰ εἰσηγηθῆ ἐπὶ τῆς ἀνάγκης ἐξακριβώσεως τῆς ἀληθείας διὰ τακτικῆς ἀνακρίσεως. Εἰς τὸ πόρισμά του, πάντως, οὐδὲν σχετικῶς ἀναφέρεται. Ὅταν διὰ τοῦ πορίσματος τῆς ἐξετάσεώς του βεβαιοῖ ὅτι δὲν κατώρθωσε νὰ διαπιστώσῃ ποῖοι οἱ ἰδρυταί, ποῖος ὁ ἀρχηγός, ποῖα τὰ μέλη καὶ ποῖοι οἱ σκοποὶ τῆς συνωμοσίας, θὰ ἦτο ἀσύλληπτον νὰ εἰσηγεῖτο τὸν τερματισμόν, ἀνα-

κριτικῶς, τόσον ἀνώριμου ὑποθέσεως. Παρ' ὅλον ὅμως, ὅτι διέφυγον τῆς διοικητικῆς ἐξετάσεως τόσον βασικοὶ συντελεσταί, ἐν τούτοις, εἰς τρεῖς ἀξιωματικούς τῆς Κ.Υ.Π. ἀποδίδεται ἐνοχὴ ἠϋξημένου βαθμοῦ διὰ τοῦ πορίσματος. Οὕτω, ἡ ἀπάντησίς σας δὲν πείθει, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἐπιθυμεῖτε νὰ λησμονῆτε ὅτι πολλὰ ἄλλα στοιχεῖα ἔχουν ἔλθει εἰς φῶς περὶ τῆς ἐνεργοῦ ἀναμίξεως τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Πληροφοριῶν εἰς τὴν ἐξύφανσιν τῆς ἐπαναστατικῆς δικτατορικῆς συνωμοσίας, ἥτις νῦν τελεῖ ὑπὸ ἀνάκρισιν.

Τῆς Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Πληροφοριῶν ἀποκλειστικὸν ἔργον δέον νὰ εἶναι ἡ συγκέντρωσις πληροφοριῶν περὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν τῆς χώρας καὶ ἡ προστασία τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ τῶν Σωμάτων Ἀσφαλείας ἀπὸ πάσης ἐπιβουλῆς. Καὶ οὐδεμία ἐτέρα δρᾶσις εἶναι ἐπιτρεπτή.

Διὰ τῆς ἐπιστολῆς μου, σᾶς κατήγγειλα συγκεκριμένας πράξεις καὶ σᾶς ἐζήτησα νὰ προβῆτε εἰς ὠρισμένας ἐκδηλώσεις, προθυμοποιηθεῖς μάλιστα, χάριν τοῦ δημοσίου συμφέροντος, νὰ ἀντιπαρέλθω ὠρισμένας χαρακτηριστικῶς σοβαρᾶς ἐνεργείας σᾶς ἐὰν προεβαίνατε εἰς ἀποκήρυξιν των. Οὐδὲν ὅμως ἀπολύτως ἀναφέρετε εἰς τὴν ἐπιστολὴν σᾶς ἐν σχέσει πρὸς τὴν παράκλησίν μου. Συνεπῶς, εἶμαι ὑποχρεωμένος, ὑπὸ τὸ φῶς καὶ τῶν χθεσινῶν καὶ σήμερον ἐπαναλαμβανόμενων ἀναληθῶν σκόπιμων αἰτιάσεων, ὅτι ἠρνήθητε νὰ δεχθῶ ἐσᾶς καὶ τὴν ὑπογραφήν Βασιλικοῦ Διατάγματος, ἀλλὰ καὶ ἐν ὄψει τῆς ἐκ κύκλων προσκειμένων εἰς ὑμᾶς, διαδόσεως συνθημάτων περὶ ἐπελθούσης ρήξεως ἐξ αἰτίας τῶν ἀνερείστων τούτων αἰτιάσεων καὶ τῆς προσκλήσεως τοῦ λαοῦ εἰς ἐπαγρύπνησιν διὰ τὴν περιφρούρησιν τῶν δῆθεν κινδυνευουσῶν ἐλευθεριῶν του, νὰ σᾶς δηλώσω διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν ὅτι ἀποδοκιμάζω τὰς ἐνεργείας σας καὶ ὅτι ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς καταστήσω σαφές ὅτι ὑπὸ τοιαύτην ἀτμόσφαιραν δὲν τολμῶ νὰ αἰσιοδοξήσω ὅτι δύναται ν' ἀποβῆ ἐποικοδομητικὴ ἢ ἐπικείμενη συνεργασία μας.

Ἄρνοῦμαι, καὶ ἐν τούτῳ προασπίζω τὴν συνταγματικὴν θέσιν καὶ τὸ κῦρος μου ἐνώπιον ἀδόκητων πιέσεων, νὰ δεχθῶ νὰ ἀσκήσω τὰ καθήκοντά μου ὑπὸ ἀπειλὴν καὶ ὑπὸ τὸ κράτος ἐντυπώσεων ἐξ ἐνεργειῶν μὴ συναδουσῶν πρὸς τὴν ὁμαλότητα τῆς λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος. Ἐὰν ὑφίσταται σήμερον πρόβλημα, τοῦτο

συνίσταται εἰς κρίσιν ἐμπιστοσύνης, τὴν ὁποῖαν προεκάλεσαν αἱ ἐνέργειά σας ἀπροκαλύπτως σχεδιασμένοι καὶ ἐσκεμμένοι διὰ νὰ περιορίσουν τὴν ἀπρόσκοπτον ἄσκησιν τῶν συνταγματικῶν μου καθηκόντων.

Οὐδεὶς ὅμως θὰ δυνηθῆ νὰ ἐπιτύχῃ τοιοῦτον τί, διότι στηρίζομαι εἰς τὴν ἀκατάλυτον δύναμιν ἢ ὁποῖα εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ.

Τρίτη επιστολή του Βασιλιά⁴³⁵

Ἐν Κερκύρα τῇ 14ῃ Ἰουλίου 1965

Κύριε Πρωθυπουργέ,

Ἦκουσα μετὰ μεγίστης προσοχῆς τὰ ὅσα μοῦ διεμηνύσατε διὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Γραφείου μοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Ἐχων πλήρη συνείδησιν τῆς κρισιμότητος τῆς πολιτικῆς καταστάσεως, ἐμελέτησα ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια συνθέτουν τὴν εἰκόνα αὐτῆς, καὶ ἀπέδωσα ὅλως ἰδιαίτεραν σημασίαν εἰς τὴν εἰσήγησίν σας, καθ' ὅσον ὑμεῖς, κατὰ τὸ Σύνταγμα, εἴσθε ὁ ὑπεύθυνος σύμβουλος μου. Σᾶς παρακαλῶ νὰ ἀκούσητε καὶ τὰς ἰδικὰς μου συμβουλὰς, τὰς ὁποίας, ὑπὸ μορφήν ἐκκλήσεως, ἀπευθύνω πρὸς ὑμᾶς.

Μὴν ἐπιμείνητε νὰ ἀναλάβητε ὑμεῖς κατὰ τὴν παροῦσαν ὥρα τὸ Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Τοιαύτη πρᾶξις, δι' οὗς λόγους σας ἔχω ἤδη ἐπισημάνει ἐν τῇ ἀπὸ 8ης Ἰουλίου ἐπιστολή μου καὶ σᾶς ἐξήγησα κατὰ τὴν τελευταίαν συνεργασίαν μας, θὰ ἀποτελέσῃ βαρύτερον πλῆγμα κατὰ τοῦ προσωπικοῦ σας γοήτρου, κατὰ τοῦ κόμματος τοῦ ὁποίου ἠγεῖσθε καὶ κατὰ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐθιξίας, αἱ ὁποῖα κρατοῦν καὶ πρέπει νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ διέπουν τὸν πολιτικόν μας βίον. Ἡ συμβουλή μου, εἶμαι δὲ ὑποχρεωμένος νὰ συμβουλευῶ τοῦ Ὑπουργοῦς μου, οὐδὲν ἀπολύτως ἄλλο κίνητρον ἔχει, πλὴν τῆς μερίμνης διὰ τὴν ἄμεμπτον ἐκ μέρους ὑμῶν διαχείρισιν τῆς ἀνατεθειμένης εἰς ὑμᾶς ἐξουσίας.

Ἐφ' ὅσον ἔχετε τὴν διακριτικὴν εὐχέρειαν νὰ ἀναθέσετε τὸ Ὑπουργεῖον τοῦτο εἰς ἕνα ἐκ τῶν συνεργατῶν σας, δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω διὰ ποῖον λόγον μετὰ τοσαύτης ἐπιμονῆς διεκδικεῖτε νὰ ἐπωμισθῆτε βάρος τὸ ὁποῖον κινδυνεύει νὰ ἀποβῆ ἀβάστακτον. Δι' ἐμέ, ὅταν πρόκειται περὶ ζητήματος ἀρχῆς, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀκολουθήσω διάφορον τῆς ὑπὸ τῆς ἀρχῆς ἐπιβαλλομένης συμπεριφορᾶς. Καὶ τὸ καθήκον ἐπιβάλλει νὰ ὑπογράψω τὸ σχέδιον Βασιλικοῦ Διατάγματος, τὸ ὁποῖον, ὡς σᾶς

⁴³⁵ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 225-228

εἶπον εἰς τὴν προηγουμένην ἐπιστολὴν μου, δὲν ἔπρεπε ποτὲ νὰ μοῦ εἶχατε ἀποστείλει καθ' ὄν τρόπον τὸ ἐπράξατε.

Ἐπιθυμῶ νὰ γνωρίζετε, ὅτι, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τοῦ ὑπουργείου τοῦ κ. Π. Γαρουφαλιά εὐρίσκομαι, ὅπως ἄλλωστε δὲν ἔπαυσα ποτὲ νὰ εἶμαι, εἰς τὴν διάθεσίν σας διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Βασιλικοῦ Διατάγματος.

Λόγω δὲ τῶν δυσχερῶν ὥρῶν τὰς ὁποίας διέρχεται ἐκ τῆς ἐκκρεμότητος τοῦ Κυπριακοῦ ἢ Πατρὶς μας, καὶ τῆς ἐκ τούτου εὐρύτατης ἀναπτύξεως τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, θεωρῶ ἀναγκαῖον ἢ ἀποχώρησις τοῦ νῦν ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης νὰ συνοδευθῆ ἀπὸ ταυτόχρονον διορισμὸν καὶ ὀρκωμοσίαν ὑπουργοῦ ἐπιλεγομένου ἐν συνεργασίᾳ ἡμῶν, εἰς πρώτην εὐκαιρίαν, ἐκ τῶν προσωπικοτήτων τῆς κοινοβουλευτικῆς σας ομάδος, τῶν ἐχόντων νὰ ἐπιδείξουν ἄριστον ἦθος, λευκὸν παρελθόν, ἀκεραιότητα χαρακτῆρος, συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς ἀποστολῆς τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, πίστιν εἰς τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὸ θάρρος νὰ τοὺς ἐφαρμόσουν.

Εἶμαι βέβαιος, ὅτι εἰς τὴν κοινοβουλευτικὴν ομάδα τῆς Ἐνώσεως Κέντρου, θὰ ἀνευρεθῆ κατάλληλος ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Ἀμύνης, ὁ ὁποῖος νὰ ἀντεπεξέλθῃ εἰς τὰς μεγάλας ἀπαιτήσεις τοῦ τομέως τούτου καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ διαφύλαξῃ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἢ ἐπεμβάσεως τὴν δικαστικὴν ἀνάκρισιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς συνωμοσίας ἐν τῷ στρατεύματι. Δυστυχῶς διαφέρουν ριζικῶς αἱ ἀντιλήψεις ἡμῶν ἐπὶ τούτου, διότι ἐσεῖς θεωρεῖτε ἀνύπαρκτον τὴν συνωμοσίαν καὶ μόνον πολιτικὴν σκευωρίαν ὑπάρχουσαν, ἐνῶ ἐγώ, στηριζόμενος εἰς τὸ πόρισμα τῆς διοικητικῆς ἐξετάσεως, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ θεωρῶ ὑπαρκτὴν καὶ ἐπικίνδυνον τὴν ἐλεεινὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν.

Κατάπληκτος, ἐπληροφορήθην τὴν ἀνακληθεῖσαν ἐκ τῶν ὑστέρων πρότασίν σας περὶ ἀναθέσεως τοῦ ὑφυπουργείου Ἐθνικῆς Ἀμύνης εἰς τὸν ἀντιστράτηγον ε.α. κ. Δ. Παπανικολόπουλον.

Ἐὰν ἐπιμένω εἰς τὰς σκέψεις αὐτάς, διὰ νὰ σᾶς ἀποτρέψω, ἐσεῖς, ὁ ὁποῖος ἐπανειλημμένως ἔχετε ἐξάρει τὴν εἰς τὸ καθῆκον πίστιν καὶ ἀφοσίωσίν μου, θὰ πρέ-

πει νὰ ἀντιληφθῆτε ὅτι πράττω τοῦτο, ἐπειδὴ ἀγωνίζομαι νὰ ὑπηρετήσω κατὰ τὸν ὀρθότερον καὶ προσφορότερον τρόπον τὴν Πατρίδα μας.

Τὴν ἔκκλησίν μου σᾶς ἀπευθύνω τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐδημιουργήσατε ἄνευ λόγου καὶ καλλιεργεῖτε, ὡς νὰ ὑφίστατο αἰτία τις, ἀντιδικίαν πρὸς ἐμέ, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν σκοπῶν τελείως ἀντιθέτων πρὸς τὴν εὐρυθμον καὶ συνταγματικὴν λειτουργίαν τοῦ Πολιτεύματος.

Εὐρεθεῖς πρὸ ὀργανωμένης ἐκστρατείας ψεύδους καὶ ἐξαπατήσεως τῶν πολιτῶν, σᾶς προειδοποίησα ἐντὸς τῶν τελευταίων ἡμερῶν δύο φορᾶς ἐγγράφως καὶ μίαν προφορικῶς, ὑπομνήσας τὰς βαρείας εὐθύναι σας καὶ ἐζήτησα νὰ πράξετε τὸ καθήκον σας καὶ νὰ διαλύσετε τὰ σκοτεινὰ νέφη τὰ ὅποια ἀφήκατε νὰ δημιουργηθοῦν, πυκνώσαντες μάλιστα ταῦτα δι' ἐπίσημων καὶ ἡμιεπίσημων ἐκδηλώσεων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν συνεργασίαν μας μοῦ ὑποσχέθητε ὅτι θὰ πράξετε ὅ,τι δεῖ. Ἐν συνεχείᾳ ὠμιλήσατε περὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀταλάντευτου γραμμῆς μου, κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὅμως, ὥστε νὰ καθίσταται φανερόν ὅτι ἐγὼ σας παρεκάλεσα νὰ μὲ ἀποκαταστήσετε καὶ χωρὶς ἀνάληψιν κυβερνητικῆς εὐθύνης περὶ τῶν πεποιθήσεων μοῦ τὰς ὁποίας περιεγράψατε σκοπίμως ἀρνητικῶς, ὡς οὐχὶ ἀναχρονιστικός. Ἄλλ' ὡς νὰ μὴ ἦρκει τοῦτο προσεθέσατε τὰ περὶ πικρίας μου «*διότι μερίς τοῦ Τύπου*» μοῦ ἀπέδωσε ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀναίσχυντον κατηγορίαν περὶ δῆθεν ἀντισυνταγματικῶν προθέσεων καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ ἐνεφάνισε ὡς τελοῦντα ὑπὸ πίεσιν, ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν καθηκόντων μου. Σᾶς εὐχαριστῶ, πλὴν ὡς γνωρίζετε, δὲν σᾶς ἐζήτησα νὰ δώσετε δημοσιότητα, ἀλλὰ ἀνταποκρινόμενος εἰς τὴν συνταγματικὴν σας ὑποχρέωσιν, νὰ ἀναλάβετε τὴν εὐθύνην τῆς, μετὰ θάρρους καὶ εὐθύτητος, διαψεύσεως τῶν ὅσων μοῦ ἀπεδόθησαν καὶ τῆς ἄρσεως καὶ ἀπαγορεύσεως τῶν πιέσεων.

Τὸ πατριωτικόν μου καθήκον μου ἐπιβάλλει διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν νὰ ἀφήσω κατὰ μέρος τὴν σκόπιμον ἀπροθυμίαν σας τηρήσεως τῶν συνταγματικῶν σας ὑποχρεώσεων ἀπέναντι μου. Ἄλλὰ ὅταν πράττω τοῦτο, ἔχω τὴν ἀξίωσιν νὰ τὸ ἐκτιμήσητε καὶ νὰ ἀντιληφθῆτε ὅτι ἐπέστη ἡ στιγμή νὰ ἀκούσετε τὴν συμβουλὴν μου, ἀνεπηρέαστον ἀπὸ οἰονδήποτε ὑπολογισμόν.

Ὅταν ὠμολογήσατε ὅτι μοῦ ἀπεστείλατε τὸ σχέδιον Βασιλικῶν Διατάγματος τὸ ὁποῖον ἤδη μοῦ ζητεῖτε νὰ ὑπογράψω, διὰ νὰ δημιουργήσετε εὐσχημον πρόφασιν παραιτήσεως τῆς Κυβερνήσεως σᾶς δι' ἐπιρρίψεως εἰς ἐμὲ τοῦ βάρους ὀξείας κρίσεως, εἶναι προτιμότερον νὰ εἰσακούσετε τὴν γνώμην μου καὶ νὰ δεχθῆτε τὴν ἔκκλησιν τὴν ὁποίαν σᾶς ἀπευθύνω. Δὲν πρόκειται νὰ ὠφεληθεῖτε ἐκ τῆς τεχνητῆς καὶ διὰ τελείως σαθρῶν μέσων δημιουργίας κλίματος στρεφομένου κατ' ἐμοῦ παρὰ τὴ κοινὴ γνώμην. Ἡ ἀλήθεια ἐνίκησε πάντοτε.

Απάντηση στην τρίτη βασιλική επιστολή⁴³⁶

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15ῃ Ἰουλίου 1965

Μεγαλειότατε,

Ἔλαβον χθὲς τὴν τρίτην ἐπιστολὴν Ὑμῶν. Ἐπὶ τῶν ἄλλων σημείων θὰ δώσω προφορικῶς ἀπάντησιν κατὰ τὴν ἀποψινὴν μᾶς συνεργασίαν. Ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ καιρικοῦ σημείου θεωρῶ ἐπιβεβλημένον νὰ προσδιορίσω καὶ ἐγγράφως τὰς ἀπόψεις μου. Πρόκειται περὶ τῆς ἀναλήψεως ὑπ' ἐμοῦ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης.

Ἡ ἀρχικὴ μοῦ σκέψις πρὸς ἀνάληψιν τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Ἀμύνης προέκυψεν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως διευκολύνω τὴν παραίτησιν τοῦ κ. Γαρουφαλιά, ὁ ὁποῖος θὰ ἐθίγετο ὀλιγώτερον ἐφ' ὅσον τὸ Ὑπουργεῖον θὰ ἀνελάμβανεν αὐτοπροσώπως ὁ Πρωθυπουργός. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐγνώσθη αὐτὴ ἡ πρόθεσίς μου ὁ Τύπος τῆς Δεξιᾶς ἤρχισεν τὴν ἐπίθεσιν μὲ τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι σκοπός μου ἦτο ὁ ἐπηρειασμός τῶν διεξαγόμενων ἀνακρίσεων καὶ ἡ συγκάλυψις τῶν ἐνόχων. Τὴν ὕβριν αὐτὴν υἱοθέτησεν εἰς τὰς δηλώσεις του καὶ ὁ Ὑπουργός Ἐθνικῆς Ἀμύνης, μὲ τὴν προσθήκην, ὅτι ἀποτελῶ ἐπὶ πλεόν καὶ ἐθνικὸν κίνδυνον. Πέραν ὅμως αὐτῶν, καὶ ἀπείρως σημαντικώτερον, ἦλθε νὰ προστεθῇ τὸ γεγονός, ὅτι ἀπέστειλα πρὸς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα τὸ Διάταγμα τῆς ἀπολύσεως τοῦ κ. Γαρουφαλιά καὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Ὑπουργείου ὑπ' ἐμοῦ, καὶ τὸ Διάταγμα δὲν ὑπεγράφη. Καὶ ὁ λόγος τῆς μὴ ὑπογραφῆς ἐμφανίζεται ὁ ἴδιος. Τὸν προσδιορίζετε ἀναλυτικώτερον εἰς τὴν χθεςινὴν ἐπιστολὴν. Μοῦ γράφετε: «Μὴν ἐπιμένετε νὰ ἀναλάβητε ὑμεῖς κατὰ τὴν παροῦσαν ὥραν τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης. Τοιαύτη πρᾶξις, δι' οὓς λόγους σας ἔχω ἤδη ἐπισημάνει ἐν τῇ ἀπὸ 8 Ἰουλίου ἐπιστολῇ μου καὶ σᾶς ἐξήγησα κατὰ τὴν τελευταίαν συνεργασίαν μᾶς, θὰ ἀποτελέσῃ *«βαρύτατον πλῆγμα κατὰ τοῦ προσωπικοῦ σᾶς γοήτρου, κατὰ τοῦ κόμματος, τοῦ ὁποῖου ἠγεῖσθε, κατὰ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς εὐθιξίας, αἱ ὁποῖαι κρατοῦν καὶ πρέπει νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ διέπουν τὸν πολιτικὸν μας βίον»*. Καθιεροῦται τοιοῦτοτρόπως ἡ ἀρχή, ὅτι δύναμαι νὰ εἶμαι

⁴³⁶ Λιναρδάτος, ο.π., τόμ. Ε', σσ. 231-233

Πρωθυπουργός, αλλά και όχι και Ὑπουργὸς ὠρισμένου Ὑπουργείου. Θὰ εἶμαι ἐπομένως Πρωθυπουργὸς ὑπὸ ἀπαγόρευσιν. Ἀλλὰ ἐὰν δὲν ἐμπνέω ἐμπιστοσύνην, θὰ πρέπει νὰ παύσω νὰ εἶμαι Πρωθυπουργός. Εἶναι ὅμως ἀδιανόητον ὅτι θὰ δύναμαι νὰ παραμείνω Πρωθυπουργός, ἀλλὰ ὄχι και Ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Ἀμύνης! Πολιτικὸς ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος θὰ ἐδέχετο τοιοῦτον ἐξευτελισμόν, θὰ καθίστατο ἄξιος περιφρονήσεως ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Καὶ θὰ παρέμενεν μοναδικὸν παράδειγμα ἀφιλοτιμίας εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς χώρας.

Ἔχει διατυπωθῆ ὁ ὑπαινιγμὸς ὅτι τάχα, ἡ ἐμμονὴ μου εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Ὑπουργείου τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν συγκάλυψιν τῶν ἐνόχων κατὰ τὰς διεξαγόμενος ἀνακρίσεις. Ἀλλὰ ὁ ὑπαινιγμὸς εἶναι και ἄθλιος και ἀσύστατος. Διατί, πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν, θὰ ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ἀναλάβω αὐτοπροσώπως τὸ Ὑπουργεῖον και διατί ὁ σκοπός, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ὑπάρχη, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ καθ' ὅμοιον ἢ και κατὰ μείζονα λόγον ἀπὸ τὸν φίλον Ὑπουργὸν τῆς ἐμπιστοσύνης μου, ὁ ὁποῖος θὰ ἀνελάμβανε τὸ Ὑπουργεῖον; Καὶ δὲν ἀποδεικνύει ἀσφαλῶς τὸ ἀντίθετον τὸ γεγονός, ὅτι ἐμμένων εἰς τὴν ἄποψίν μου ὀδηγῶ ἐνδεχομένως εἰς κυβερνητικὴν κρίσιν, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας θὰ εἶναι, ὅτι οὔτε ἐγὼ θὰ εἶμαι Πρωθυπουργός, οὔτε φίλος μου εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Ἀμύνης ἀλλὰ ἐχθρὸς μου;

Ἴδου ἡ πλήρης ἀπόδειξις, ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ λόγος τῆς ἐμμονῆς μου. Εἶναι ἡ ὑπεράσπισις τῆς προσωπικῆς μου τιμῆς και τῆς τιμῆς τῆς Δημοκρατίας. Δύναμαι νὰ παύσω νὰ εἶμαι Πρωθυπουργός. Δὲν ἀποτελεῖ τοῦτο οὔτε πολιτικὴν, οὔτε ἠθικὴν μείωσιν. Ἀλλὰ δὲν δέχομαι νὰ εἶμαι ἐξευτελισμένος Πρωθυπουργός. Καὶ δὲν στέργω εἰς τὴν παραβίασιν τῶν ἀρχῶν τῆς Βασιλευομένης Δημοκρατίας. Εἰς τοιαύτην περίπτωσιν θὰ καθιστάμην ἀνάξιος τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τοῦ Λαοῦ μας, ἡ ὁποία μὲ κατέστησεν Ἠγέτην της και Κυβερνήτην τῆς Χώρας. Αὐτὴν τὴν ἀναξιοτήτα δὲν ἐπιτρέπω εἰς τὸν ἑαυτὸν μου. Τὰ ἀξιώματα μου εἶναι ἀδιάφορα. Ἀλλὰ μ' ἐνδιαφέρει ἡ προσωπικὴ μου τιμὴ και ἡ τιμὴ τῆς Δημοκρατίας. Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, Μεγαλειότατε, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν δύναμαι ν' ἀνταποκριθῶ εἰς τὴν ἐκκλήσιν Σας και ἐμμένω εἰς τὰς ἀποφάσεις μου.

Ἡ Χώρα ἔχει ἀνάγκην ὁμαλότητος. Καὶ ἔπραξα τὸ πᾶν, καθὼς ἀποδεικνύει καὶ ἡ πρόσφατος ψήφισις τῆς παραγραφῆς, πρὸς παγίωσιν ὁμαλοῦ πολιτικοῦ βίου. Ἀλλὰ ἡ ὁμαλότης δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ οὔτε ἐπὶ τῆς ἠθικῆς μειώσεως τοῦ Προθυπουργοῦ, οὔτε ἐπὶ παραβιάσεως τῶν ἀρχῶν τῆς Βασιλευομένης Δημοκρατίας.

Διὰ τοῦτο, μὲ τὴν σειρὰν μου, ἐν ὀνόματι τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Θρόνου, ἀπευθύνω καὶ ἐγὼ πρὸς Ὑμᾶς Μεγαλειότατε, ἔκκλησιν, ὅπως μὴ ἐπιμείνητε εἰς τὴν ἄρνησιν, ἀλλὰ ἀνταποκριθῆτε εἰς τὸ αἶτημα τοῦ νομίμου Κυβερνήτου τῆς Χώρας.

Μετὰ βαθείας τιμῆς,
Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Παράρτημα Εικόνων

Εικόνα 1 - Απόρρητη έκθεση της CIA για τον Βασιλιά Κων/νο και το σχέδιο της «αποστασίας» (σελ. 1/3)

51

NO FOREIGN DISSEM/CONTROLLED DISSEM/NO DISSEM ABROAD/BACKGROUND USE ONLY

~~SECRET~~ CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY PRIORITY

Intelligence Information Cable

TO: GREECE [REDACTED] 25X1A [REDACTED] 25X1A

DATE: [REDACTED] DISTR. 21 JANUARY 1965

SUBJECT

KING CONSTANTINE'S PLANS TO FORCE RESIGNATION OF PRIME MINISTER PAPANDREOU

CLASS: [REDACTED] 25X1A REF IN 63624

FIELD REPORT NO. 25X1X

[REDACTED]

1. KING CONSTANTINE PLANS TO EXERT PRESSURE ON, BUT NOT FLATLY ASK, GREEK PRIME MINISTER GEORGIOS PAPANDREOU TO RESIGN IN THE NEAR FUTURE, POSSIBLY BY THE END OF FEBRUARY 1965. THE KING IS EXTREMELY UPSET OVER THE 17 JANUARY GOVERNMENT DECISION REQUESTING THE RESIGNATION UNDER THE NEW LAW OF ABOUT 60 PERCENT OF THE GENDARMERIE OFFICERS IN THE RANKS OF CAPTAIN AND MAJOR. THE KING CONSIDERS THIS ANOTHER MOVE BY PAPANDREOU TO CONSOLIDATE HIS POWER BY INSTALLING HIS OWN MEN. IF THE GOVERNMENT LASTS MANY MORE MONTHS, THE KING WILL BE UNABLE TO FORCE THE RESIGNATION BECAUSE PAPANDREOU WILL HAVE ATTAINED SUFFICIENT STRENGTH BY PLACING HIS OWN PEOPLE IN KEY POSITIONS IN THE MILITARY, POLICE, AND THROUGHOUT THE

This material contains information affecting the National Defense of the United States within the meaning of the Espionage Laws, Title 18, U.S.C. Secs. 793 and 794, the transmission or revelation of which in any manner to an unauthorized person is prohibited by law.

~~SECRET~~ NO FOREIGN DISSEM/CONTROLLED DISSEM NO DISSEM ABROAD/BACKGROUND USE ONLY

GROUP 1 Excluded from automatic downgrading and declassification

OCI ONE [REDACTED]

AD/CT EXO

Approved For Release 2000/09/11 : NLJ-032-021-3-12-0

Πηγή: <https://www.documentonews.gr/article/cia-kai-xoynta-pos-oi-mystikes-ypiresies-ton-hpa-eferan-ti-diktatoria-2/amp>

Εικόνα 2 - Απόρρητη έκθεση της CIA για τον Βασιλιά Κων/νο
και το σχέδιο της «αποστασίας» (σελ. 2/3)

NO FOREIGN DISSEM/CONTROLLED DISSEM/NO DISSEM ABROAD/BACKGROUND USE ONLY IN 63634 MFO 1-65

~~SECRET~~ [REDACTED] PAGE 2

GOVERNMENT. THE KING CONSIDERS THE SITUATION WORSE THAN THAT PRIOR TO KONSTANTINOS KARAMANLIS' RESIGNATION. THE KING BELIEVES THAT THE GOVERNMENT'S MOVE TO THE LEFT AND THE APPARENT RISE OF LEFTIST ACTIVITY ARE DANGEROUS DEVELOPMENTS AND THAT PREVENTATIVE ACTION SHOULD BEGIN NOW.

2. AS A SUCCESSOR TO PAPANDREOU -- THE FINAL CHOICE IS STILL INDEFINITE -- THE KING HAS APPARENTLY DECIDED ON PRESENT DEPUTY PRIME MINISTER STEFANOS STEFANOPOULOS, WHOM HE REQUESTED SOUND OUT KEY MEN IN THE CENTER UNION (EK) AND THE NATIONAL RADICAL UNION (ERE) TO DETERMINE WHAT STRENGTH HE (STEFANOPOULOS) MIGHT HAVE IN FORMING A GOVERNMENT. AT A MEETING WITH ERE LEADER KONSTANTINOS RODOPOULOS, SOURCE LEARNED THAT STEFANOPOULOS HAD CONTACTED RODOPOULOS, WHO AGREES TO COOPERATE BUT INSISTS ON THE MINISTRIES OF DEFENSE AND PUBLIC ORDER IN RETURN AND WILL RESIGN FROM ERE SHOULD THIS MATERIALIZE. ([REDACTED] COMMENT: RODOPOULOS' 25% OFFER IS PARTLY INSPIRED BY HIS OWN SELFISH INTERESTS SINCE HE IS LIKELY TO BECOME PRIME MINISTER IN A CARETAKER GOVERNMENT. IT IS ALSO POSSIBLE THAT HE IS UNDER INSTRUCTIONS FROM KARAMANLIS.)

3. THE KING'S PLANS FOR FORCING PAPANDREOU'S RESIGNATION INCLUDE A SERIES OF ATTACKS AGAINST THE PRIME MINISTER AND HIS SON, ANDREAS, THROUGH PANOS KOKKAS, WHO STATED SEPARATELY TO SOURCE HE AGREES TO TAKE A STAND AGAINST PAPANDREOU PROVIDED FINANCE MINISTER KONSTANTINOS MITSOTAKIS BECOMES MINISTER OF COORDINATION OR DEPUTY PRIME MINISTER FOR ECONOMIC AFFAIRS IN A NEW GOVERNMENT. THE DETAILS ARE BEING WORKED OUT BETWEEN THE KING AND KOKKAS. ATTACKS IN KOKKAS' PAPER NEFTHURIA WILL BEGIN IN TWO OR THREE WEEKS. THE KING WANTS PAPANDREOU'S IMAGE DESTROYED IN THESE ATTACKS, BUT HE DOES NOT WANT TO BECOME INVOLVED OR BLAMED IF THE ATTACKS FAIL. THE KING IS GATHERING ALL BEHIND-THE-SCENES SUPPORT HE CAN.

~~SECRET~~ NO FOREIGN DISSEM/CONTROLLED DISSEM/NO DISSEM ABROAD/BACKGROUND USE ONLY

Approved For Release 2000/09/11 : NLJ-032-021-3-12-0

Πηγή: <https://www.documentonews.gr/article/cia-kai-xoynta-pos-oi-mystikes-ypiresies-ton-hpa-eferan-ti-diktatoria-2/amp>

Εικόνα 3 - Απόρρητη έκθεση της CIA για τον Βασιλιά Κων/νο
και το σχέδιο της «αποστασίας» (σελ. 3/3)

Approved For Release 2000/09/11 : NLJ-032-021-3-12-0
 FOREIGN DISSEM/CONTROLLED DISSEM/NO DISSEM ABROAD/BACKGROUND USE ONLY IN 6363

~~SECRET~~

ACCORDING TO MAJOR MIHAILIS ARNAOUTIS, MILITARY AIDE TO CONSTANTINE, EITHER THE KING OR ONE OF HIS REPRESENTATIVES IS IN DIRECT CONTACT WITH MITSOTAKIS REGARDING FUTURE GOVERNMENT CHANGES.

4. THE KING IS PARTICULARLY INTERESTED IN SEEING NO ACTION TAKEN NOW IN THE UNITED NATIONS OR ELSEWHERE TO ATTEMPT TO SOLVE THE CYPRUS PROBLEM, SINCE SUCH ACTION WOULD INCREASE GREEK POPULAR SUPPORT FOR PAPANDEOU.

5. [REDACTED] DISSEM: AMBASSADOR (ORALLY).
 25X1A

END OF MESSAGE

1. KING CONSIDERS PLANS TO EXERT PRESSURE ON, BUT NOT FORCE AN
 GREEK PRIME MINISTER GEORGIOS PAPANDEOU TO RESIGN IN THE NEAR FUTURE,
 POSSIBLY BY THE END OF FEBRUARY 1962. THE KING IS EXTREMELY WORRY
 OVER THE 17 FEBRUARY GOVERNMENT DECISION REGARDING THE PROPOSITION TO
 THE NEW LAW OF ABOUT 50 PERCENT OF THE GOVERNMENT OFFICERS IN THE
 OF CAPTAIN AND MAJOR. THE KING CONSIDERS THIS ANOTHER MOVE BY PAPANDEOU
 TO CONSOLIDATE HIS POWER BY INSTALLING HIS OWN MEN. IF THE GOVERNMENT
 LASTS MANY MORE MONTHS, THE KING WILL BE UNABLE TO FIGHT THE RESTORATION
 BECAUSE PAPANDEOU WILL HAVE ATTAINED SUFFICIENT STRENGTH BY PLACING HIS
 OWN PEOPLE IN KEY POSITIONS IN THE MILITARY, POLICE, AND GOVERNMENT.

~~SECRET~~

NO FOREIGN DISSEM/CONTROLLED DISSEM
 NO DISSEM ABROAD/BACKGROUND USE ONLY

Πηγή: <https://www.documentonews.gr/article/cia-kai-xoynta-pos-oi-mystikes-ypiresies-ton-hpa-eferan-ti-diktatoria-2/amp>

Εικόνα 4 - Έκθεση του σταθμού της CIA στην Αθήνα
στις 20.12.1966 για την συνωμοτική ομάδα
του Γεωργίου Παπαδόπουλου

102-15007
JUNE 1966

FIELD INFORMATION REPORT

GRADE OF SOURCE: A: Completely reliable, B: Usually reliable, C: Fairly reliable, D: Not usually reliable, E: Not reliable, F: Not reliable, G: Not reliable, H: Not reliable, I: Not reliable, J: Not reliable, K: Not reliable, L: Not reliable, M: Not reliable, N: Not reliable, O: Not reliable, P: Not reliable, Q: Not reliable, R: Not reliable, S: Not reliable, T: Not reliable, U: Not reliable, V: Not reliable, W: Not reliable, X: Not reliable, Y: Not reliable, Z: Not reliable.

POTENTIAL FOR CONTINUED: 1: Confirmed by other independent and reliable sources, 2: Probably true, 3: Possible true, 4: Suspect, 5: Probably false, 6: Cannot be judged.

C4P237/1

COUNTRY: GREECE

SUBJECT: LEADERSHIP OF RIGHTIST GREEK MILITARY CONSPIRATORIAL GROUP

DATE OF INFO: 20 DECEMBER 1966

NO. PAGES: 2

REFERENCES:

DATE OF INFO: 13 DECEMBER 1966

PLACE: GREECE, ATHENS /15 DECEMBER 66/

SOURCE: INFORMATION ON THIS GROUP HAS BEEN FAIRLY RELIABLE.

1. THE LEADERSHIP OF THE RIGHTIST MILITARY CONSPIRATORIAL GROUP MET SECRETLY ON 13 DECEMBER 1966 AT THE HOME OF ONE OF ITS MEMBERS LIEUTENANT COLONEL IOANNIS LADAS. THIS LEADERSHIP, NOW LOOSELY REFERRED TO AS THE "REVOLUTIONARY COUNCIL," IS COMPOSED OF THE FOLLOWING MILITARY OFFICERS-- 1,2,

A. LIEUTENANT COLONEL GEORGIOS PAPAPOPOULOS

B. LIEUTENANT COLONEL IOANNIS LADAS

C. LIEUTENANT COLONEL DIMITRIOS STAMATELOPOULOS

D. LIEUTENANT COLONEL DIMITRIOS IOANNIDIS

E. LIEUTENANT COLONEL IOANNIS LEKKAS

F. LIEUTENANT COLONEL MIHAIL ROUFOGALIS

G. LIEUTENANT COLONEL IOANNIS MEXIS

H. ONE OR TWO OTHER OFFICERS UNKNOWN TO SOURCE, ONE OF WHOM IS EITHER A BRIGADIER OR MAJOR GENERAL, BUT WHOSE NAME SOURCE DID NOT KNOW.

UNCLASSIFIED

DISTRIBUTION:

1-Ambassador
1-Minister
1-Sub Econ Counselor
3-EmbPolSec
1-Off Spec Asst
1-ComGenThess
1-Defense Attache
1-Naval Attache
1-Air Attache
1-Air Attache for USAFE
1-SST 1-OSI 1-USAFLD
3-USARJUR Liaison Off.

Πηγή: Αλέξης Παπαχελάς, Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας:
Ο αμερικανικός παράγων 1947-1967, Εστία, Αθήνα 1997

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία:

- Mavrogordatos, G. T., 1984. The Greek Party System: A Case of "Limited but Polarised Pluralism?". *West European Politics*, 7(4), σσ. 156-169.
- Pappas, T., 2003. The Transformation of the Greek Party System since 1951. *West European Politics*, 26(2), σσ. 90-114.
- Sartori, G., 1976. *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis*. New York: CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS.
- Seferiades, S., 1986. Polarization and Nonproportionality: The Greek Party System in the Postwar Era. *Comparative Politics*, 19(1), σσ. 69–93.

Ελληνική Βιβλιογραφία:

- Close, D. (2005). *Ελλάδα 1945-2004: Πολιτική, Οικονομία, Κοινωνία*. Θεσσαλονίκη: ΘΥΡΑΘΕΝ.
- Heywood, A. (2014). *Εισαγωγή στην Πολιτική*. Θεσσαλονίκη: ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ.
- Maynaud, J. (1974). *Οι Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα 1946-1965 (Α' Τόμος)*. (Π. Μερλόπουλος, & Γ. Νοταράς, Μεταφρ.) Αθήνα: ΜΠΑΪΡΟΝ.
- Maynaud, J. (2002). *Οι Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα: Βασιλική Εκτροπή και Στρατιωτική Δικτατορία (Β' Τόμος)*. (Π. Μερλόπουλος, Μεταφρ.) Αθήνα: ΣΑΒΒΑΛΑΣ.
- Nohlen, D. (2007). *Κομματικό Σύστημα και Εκλογικά Συστήματα*. Θεσσαλονίκη: ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ.
- Wittner, L. S. (1991). *Η Αμερικανική Επέμβαση στην Ελλάδα 1943-1949*. (Χ. Νάντρις, Μεταφρ.) Θεσσαλονίκη: ΒΑΝΙΑΣ.

-
- Woodhouse, C. M. (1980). *Η Άνοδος και η Πτώση των Συνταγματαρχών*. Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΥΡΩΕΚΔΟΤΙΚΗ.
 - Αλιβιζάτος, Ν. (1983). *Οι Πολιτικοί Θεσμοί σε Κρίση 1922-1974: Όψεις της Ελληνικής Εμπειρίας*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ.
 - Αλιβιζάτος, Ν. (2018). Ελευθερίες: Ποινική Καταστολή και Διοικητική Πρόληψη. Στο *Ελλάδα 20ος αιώνας 1950-1960 (Α' Τόμος)* (σσ. 82-87). Αθήνα: Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ.
 - Αναστασιάδης, Γ. Ο. (1996). *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική και Συνταγματική Ιστορία 1940-1986*. Θεσσαλονίκη: ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
 - Αναστασιάδης, Γ. Ο. (1981). *Ο Διορισμός και η Παύση των Κυβερνήσεων στην Ελλάδα: Από την "αρχή της δεδηλωμένης" στο Σύνταγμα του 1975*. Θεσσαλονίκη: UNIVERSITY STUDIO PRESS.
 - Βενάκης, Κ. (2023). *CIA και Χούντα: Πώς οι μυστικές υπηρεσίες των ΗΠΑ «έφεραν» τη δικτατορία*. Ανάκτηση από <https://www.documento.gr/article/cia-kai-xoynta-pos-oi-mystikes-ypiresies-ton-hpa-eferan-ti-diktatoria-2/amp>
 - Βερέμης, Θ. (2000). *Ο Στρατός στην Ελληνική Πολιτική*. Αθήνα: ΚΟΥΡΙΕΡ.
 - Βερναρδάκης, Χ., & Μαυρής, Γ. (1991). *Κόμματα και Κοινωνικές Συμμαχίες στην Προδικτατορική Ελλάδα*. Αθήνα: ΉΞΑΝΤΑΣ.
 - Γρηγοριάδης, Σ. (1975). *Ιστορία της Σύγχρονου Ελλάδος 1941-1974: Δημιουργία και Πολιτική 1950-1967 (Α' Τόμος)*. Αθήνα: ΚΑΠΟΠΟΥΛΟΣ.
 - Διαμαντόπουλος, Θ. (1989). *Κόμματα και Κομματικά Συστήματα: Συγκριτική Προσέγγιση και Θεωρία*. Αθήνα: ΉΞΑΝΤΑΣ.
 - Διαμαντόπουλος, Θ. (1993). *Το Κομματικό Φαινόμενο: Μορφές, Συστήματα, Οικογένειες Κομμάτων*. Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.
 - Διαμαντόπουλος, Θ. (2018). Η Ένωση Κέντρου. Στο *Ελλάδα 20ος αιώνας 1960-1970 (Α' Τόμος)* (σσ. 11-23). Αθήνα: Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ.

- ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ. 8/8/1951
- Ζάικος, Ν. (2007). Διεθνές Δίκαιο και Εμφύλιοι Πόλεμοι: Η Περίπτωση του Ελληνικού Ζητήματος. Στο Ι. Μουρέλος, & Ι. Δ. Μιχαηλίδης (Επιμ.), *Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος - Μια Αποτίμηση: Πολιτικές, Ιδεολογικές, Ιστοριογραφικές Προεκτάσεις* (σσ. 33-56). Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.
- Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών (ΙΔΕΑ). (1975). *Α' Αποκαλύψεις του Τύπου (1951-1952)*. Αθήνα: ΜΝΗΜΗ.
- Καλλιβρετάκης, Λ. (2017). Η Ομάδα Παπαδόπουλου Στην Τελική Ευθεία Προς την Εξουσία (1966-1967). Στο Β. Καραμανωλάκης (Επιμ.), *Η Στρατιωτική Δικτατορία 1967-1974* (σσ. 63-90). Αθήνα: ΑΛΤΕΡ ΕΓΚΟ.
- Καλλιβρετάκης, Λ. (2017). Οι Γνωστοί "Άγνωστοι" Απριλιανοί Συνομώτες. Στο Β. Καραμανωλάκης (Επιμ.), *Η Στρατιωτική Δικτατορία 1967-1974* (σσ. 23-51). Αθήνα: ΑΛΤΕΡ ΕΓΚΟ.
- Καλτσώνης, Δ. (2010). *Ελληνική Συνταγματική Ιστορία (Β' Τόμος: 1941-2001)*. Αθήνα: ΞΙΦΑΡΑΣ.
- Κανελλόπουλος, Π. (1997). *Ιστορικά Δοκίμια (Α': Πως εφθάσαμε στην 21η Απριλίου 1967, Β': 1940-1944 Εθνική Αντίσταση)*. Αθήνα: ΕΣΤΙΑ.
- Κάτρης, Γ. (1974). *Η Γέννηση του Νεοφασισμού στην Ελλάδα (Αναθεωρημένη Έκδοση)*. Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.
- Λιβιεράτος, Δ., & Καραμπελιάς, Γ. (1985). *Ιουλιανά '65: Η Έκρηξη των Αντιθέσεων*. Αθήνα: ΚΟΜΜΟΥΝΑ.
- Λιναρδάτος, Σ. (1977). *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα: 1949-1952 (Α' Τόμος)*. Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.
- Λιναρδάτος, Σ. (1978). *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα: 1952-1955 (Β' Τόμος)*. Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.

-
- Λιναρδάτος, Σ. (1986). *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα: 1961-1964 (Δ' Τόμος)*. Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.
 - Λιναρδάτος, Σ. (1986). *Από τον Εμφύλιο στη Χούντα: 1964-1967 (Ε' Τόμος)*. Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.
 - Μάνεσης, Α. (1980). Η Κρίση των Θεσμών της Φιλελεύθερης Δημοκρατίας και το Σύνταγμα. *Σύγχρονα Θέματα*(8), σσ. 20-35.
 - Μάνεσης, Α. (1987). *Η Εξέλιξη των Πολιτικών Θεσμών στην Ελλάδα: Αναζητώντας μια δύσκολη νομιμοποίηση*. Αθήνα-Κομοτηνή: ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
 - Μαυρής, Γ. (1989). *ΙΟΥΛΙΑΝΑ 1965: Ο «ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΜΑΗΣ»*. Ανάκτηση από <https://www.mavris.gr/4153/iouliana-1965-o-ellinikos-mahs>
 - Μαυριάς, Κ., & Παντελής, Α. (1996). *Συνταγματικά Κείμενα: Ελληνικά και Ξένα*. Αθήνα - Κομοτηνή: ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
 - Μελετόπουλος, Μ. Η. (1993). *Ιδεολογία του Δεξιού Κράτους 1949-1967: Επίσημος Πολιτικός Λόγος και Κυρίαρχη Ιδεολογία στην Μετεμφυλιακή Ελλάδα*. Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.
 - Μελετόπουλος, Μ. Η. (1994). *Η Βασιλεία στην Νεώτερη Ελληνική Ιστορία: Από τον Όθωνα στον Κωνσταντίνο Β'*. Αθήνα: ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ.
 - Μεσθανέως, Β. Π. (2011). *Η Αντιπολίτευση στη Μετεμφυλιακή Ελλάδα 1949-1963*. Θεσσαλονίκη: ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ.
 - Μπότσιου, Κ. Ε. (2008). Η Αρχή του Τέλους της Βασιλευομένης: Στέμμα και Κρίση Ηγεμονίας τη δεκαετία του '60. Στο Α. Ρήγος, Σ. Σεφεριάδης, & Ε. Χατζηβασιλείου (Επιμ.), *Η "Σύντομη" Δεκαετία του '60: Θεσμικό Πλαίσιο, Κομματικές Στρατηγικές, Κοινωνικές Συγκρούσεις, Πολιτισμικές Διεργασίες* (σσ. 103-125). Αθήνα: ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ.

-
- Μπουρνάζος, Σ. (2009). Το Κράτος των Εθνοφρόνων: Αντικομμουνιστικός Λόγος και Πρακτικές. Στο Χ. Χατζηιωσίφ (Επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα (τόμ. Δ2)* (σσ. 9-49). Αθήνα: ΒΙΒΛΙΟΡΑΜΑ.
 - Νικολακόπουλος, Η. (2001). *Η Καχεκτική Δημοκρατία: Κόμματα και Εκλογές 1946-1967*. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗ.
 - Νικολακόπουλος, Η. (2003). Ελεγχόμενη Δημοκρατία: Από το Τέλος του Εμφυλίου έως τη Δικτατορία. Στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, Νικητές και Ηττημένοι 1949-1974: Νέοι Ελληνικοί Προσανατολισμοί: Ανασυγκρότηση και Ανάπτυξη (Θ' Τόμος)* (σσ. 9-46). Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.
 - Νικολακόπουλος, Η., & Παπαθανασίου, Ι. (2017). *Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*. Αθήνα: ΑΛΤΕΡ ΕΓΚΟ.
 - Παντελής, Α. (2018). *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου: Βασικές Έννοιες, Ελληνική Συνταγματική Ιστορία, Οργάνωση του Κράτους, Δικαιώματα του Ανθρώπου*. Αθήνα: ΛΙΒΑΝΗ.
 - Παπαβλασόπουλος, Ε. (2004). Η Ανασυγκρότηση του Ελληνικού Συντηρητισμού: Η Οργάνωση της Νέας Δημοκρατίας, 1974-1993. (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή): Τμήμα Νομικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
 - Παπαβλασόπουλος, Ε., & Σπουρδαλάκης, Μ. (2010). Πολιτικές Δυνάμεις και Κομματικό Σύστημα στην Ελλάδα κατά τον 20ο αιώνα. Στο Α. Μωυσίδης, & Σ. Σακελαρόπουλος (Επιμ.), *Η Ελλάδα στον 19ο και 20ο αιώνα: Εισαγωγή στην Ελληνική Κοινωνία* (σσ. 305-332). Αθήνα: ΤΟΠΟΣ.
 - Παπαδημητρίου, Δ. (2006). *Από τον Λαό των Νομιμοφρόνων στο Έθνος των Εθνοφρόνων: Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*. Αθήνα: ΣΑΒΒΑΛΑΣ.

-
- Παπαδόπουλος, Τ. (2016). *Τα "Σχέδια" για το Κυπριακό από το 1956 έως το 1984: "Υπήρχαν" και "Χάθηκαν" Ευκαιρίες για Λύση*. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗ.
 - Παπακωνσταντίνου, Μ. (1997). *Η Ταραγμένη Εξαετία: 1961-1967 (Α' Τόμος)*. Αθήνα: ΠΡΟΣΚΗΝΙΟ.
 - Παπανδρέου, Α. Γ. (2006). *Η Δημοκρατία στο Απόσπασμα*. Αθήνα: ΛΙΒΑΝΗ.
 - Παπαχελάς, Α. (1997). *Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας: Ο αμερικανικός παράγων 1947-1967*. Αθήνα: ΕΣΤΙΑ.
 - Παπαχελάς, Α. (2018). Το Πραξικόπημα της 21ης Απριλίου. Στο *Ελλάδα 20ος αιώνας: 1960-1970* (σσ. 45-49). Αθήνα: Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ.
 - Παπακάς, Σ. Γ. (1995). *21η Απριλίου 1967: Διατί; Ποιοι; Πώς*. Αθήνα: ΒΙΟΒΙΒΛ.
 - Παυλίδης, Α. (1983). *Φάκελος Κύπρος (Άκρως Απόρρητον)*. Λευκωσία: ΕΚΔΟΔΟΣΕΙΣ ΧΡ. ΑΝΔΡΕΟΥ.
 - Πετρίδης, Π. (2000). *Εξουσία και Παραεξουσία στην Ελλάδα (1957-1967): Απόρρητα Ντοκουμέντα*. Αθήνα: ΠΡΟΣΚΗΝΙΟ.
 - Ριζάς, Σ. (2008). *Η Ελληνική Πολιτική μετά τον Εμφύλιο: Κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία*. Αθήνα: ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ.
 - Ριζάς, Σ. (2018). Η Πολιτική των Κυβερνήσεων της Ένωσης Κέντρου. Στο *Ελλάδα 20ος αιώνας: 1960-1970 (Α' Τόμος)* (σσ. 25-30). Αθήνα: Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ.
 - Ρουμπάτης, Γ. Π. (1987). *Δούρειος Ίππος: Η Αμερικανική Διείσδυση στην Ελλάδα 1947-1967*. Αθήνα: ΟΔΥΣΣΕΑΣ.
 - Σβωλόπουλος, Κ. (2005). *Κωνσταντίνος Καραμανλής - Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα: Οκταετία Δημιουργίας 1956-1963 (Ε' Τόμος)*. Αθήνα: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ.
 - Στασινόπουλος, Ε. Κ. (1985). *Κόμματα και Εκλογές στην Ελλάδα (1821-1985)*. Αθήνα: ΙΔΙΩΤΙΚΗ.

-
- Σταύρου, Ν. (1979). *Συμμαχική Πολιτική και Στρατιωτικές Επεμβάσεις: Ο Πολιτικός Ρόλος των Ελλήνων Στρατιωτικών*. (Σ. Θεοδορόπουλος, Μεταφρ.) Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.
 - Συρίγος, Α. Μ. (2015). *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις*. Αθήνα: ΠΑΤΑΚΗ.
 - Συρίγος, Α. Μ. (2018). Η Ελληνική Μεραρχία στην Κύπρο (1964-68) και ο Ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων. *Στρατηγικόν*(2), σσ. 1-22.
 - Τζερμιάς, Π. Ν. (2001). *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας (Α' Τόμος)*. Αθήνα: LIBRO.
 - Τσουκαλάς, Κ. (1981). *Η Ελληνική Τραγωδία: Από την Απελευθέρωση ως τους Συνταγματάρχες*. (Μ. Ιορδανίδη, Επιμ., & Μ. Κοτσανάρου, Μεταφρ.) Αθήνα: ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ.
 - Τσουκαλάς, Κ. (1987). Η Ιδεολογική Επίδραση του Εμφυλίου Πολέμου. Στο Κ. Τσουκαλάς (Επιμ.), *Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στην μεταπολεμική Ελλάδα* (σσ. 17-52). Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ.
 - Χαραλαμπίδης, Γ. (2000). *Κρίσιμα Χρόνια: Αγώνες για τη Δημοκρατία (1936-1996)*. Αθήνα: ΠΡΟΣΚΗΝΙΟ.
 - Χρηστίδης, Χ. (2009). Ανένδοτος Αγώνας: Η Αιχμή του Δόρατος – Παρατηρήσεις για τη θεματολογία της Ελευθερίας. Στο Μ. Βασιλάκης (Επιμ.), *Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία* (σσ. 167-181). Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗ.
 - Χρυσάφης, Γ. Ε. (2018). Δίκες Μπελογιάννη και Πλουμπίδη. Στο *Ελλάδα 20ος αιώνας 1950-1960 (Α' Τόμος)* (σσ. 89-93). Αθήνα: Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ.